

**ÓZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

BAS ILIMIY-METODIKALÍQ ORAYÍ

**QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI JANINDAĞI
PEDAGOG KADRLARDI QAYTA TAYARLAW HÁM OLARDIÑ
QÁNIGELIGIN JETILISTIRIW AYMAQLIQ ORAYI**

“EKOLOGIYALIQ TÁLIM HÁM TÁRBIYA”

MODULI BOYINSHA

OQIW-METODIKALIQ KOMPLEKS

NÓKIS - 2017

**Bul oqıw-metodikalıq kompleks Joqarı hám orta arnawlı bilim ministrliginiń 2017 jıl «__»-
_____dag'ı __-sanlı buyırığı menen tastıyqlanǵan oqıw reje hám dástúr tiykarında
tayarlandı.**

Dúziwshi:

docent, b.i.k. Ametov Ya.İ.

Pıkir bildiriwshi:

prof., b.i.d. Mambetullaeva S.

**Oqıw-metodikalıq kompleks QQMU dıń 2017-jıl «__»- _____dagı _-sanlı qararı
menen baspaǵa usınıdı**

MAZMUNI

ISSHI OQIW DÁSTÚRI	3
LEKTSIYA MATERIYALLARI	10
1-TEMA: KIRISIW. EKOLOGIYALIQ TÁLIM HÁM TÁRBIYA PÁNININ' MAQSETI HÁM WAZIYPALARI	10
2-TEMA: EKOLOGIYALIQ BİLİM BERİWDİN' METODLARI.....	16
HÁM QURALLARI.....	16
3-TEMA. OQITIW PROTSESSINDE JAÑA PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALAR HÁM INTERAKTIV METODLAR	39
4-TEMA: EKOLOGIYALIQ TÁLIM BOYINSHA MÁMLEKETLIK TÁLIM STANDARTI HÁM OQIW DÁSTÚRLERINE SHOLIW	73
5-TEMA: EKOLOGIYA SABAQLARIN MEKTEP, LİTSEY HÁM ORTA ARNAWLI KÁSİP-ÓNER HÁM JOQARI OQIW ORINLARINDA OQITIWDIÑ ÓZINE SAY TÁREPLERİ.....	81
ÁMELIY SABAQLAR USHIN MATERIALLAR.....	91
TEST SAWALLARI	167
PITKERIW QÁNIGELIK JUMISI TEMALARI.....	180
GLOSSARIY	181
ÁDEBIYATLAR DIZIMI.....	186

**ÓZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**BERDAQ ATINDAĞI QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI
JANINDAĞI PEDAGOG KADRLARDI QAYTA TAYARLAW HÁM
OLARDIÑ QÁNIGELIGIN JETILISTIRIW AYMAQLIQ ORAYI**

«TASTIYIQLAYMAN»

Aymaqliq orayi direktori

X.Ubaydullaev

“ _____ ” _____ 2017 jil

“EKOLOGIYALIQ TÁLIM HÁM TÁRBIYA”

MODULI BOYINSHA

ISSHI OQIW DÁSTÚRI

NÓKIS – 2017 jil

İshi oqıw dástúri joqarı oqıw orınları professor-oqıtıwshılarınıń bilimín jetilistiriw kursı oqıw rejesine muwapıq islep shıǵılǵan.

Dúzgen: Berdaq atındaǵı QMU,
Ekologiya hám topıraqtanıw kafedrası
dotsenti, b.i.k. Ametov Ya.İ.

Pikir bildiriwshiler: Ajiniyaz atındaǵı NMPI,
Biologiya oqıtıw metodikası kafedrası
baslıǵı, b.i.k. Otenova F.

Berdaq atındaǵı QMU,
Ekologiya hám topıraqtanıw kafedrası
professorı, b.i.d. Mambetullaeva S.

Pánniń isshi oqıw bagdarlaması aymaqlıq oraydıń ilimiy metodikalıq keńesiniń 2017-jıl «___» _____dagı ___-sanlı bayannama menen tastıyıqlangan.

I. TÚSİNDİRİW XATI

Bul isshi oqıw dástúri Ózbekistan Respublikasınıń “Tálim tuwrısında” gi, “Kadrlar tayarlaw milliy dástúri tuwrısında” ǵı nızamları, orta arnawlı, kásip-óner tálimi tuwrısındaǵı nızam, Orta arnawlı, kásip-óner Ózbekstan mámleketlik standartı, Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2012 jıl 28 maydaǵı «Qániygeli pedagog kadrlar tayarlaw hámde orta arnawlı, kásip-óner tálimi qániygeliklerin sonday kadrlar menen támiynlew dizimin jánede jetilistiriwge tiyisli sharalar tuwrısında» ǵı PQ- 1761-san hám Wázirler mekemesiniń 2012 jıl 10 avgustındaǵı «orta arnawlı, kásip-óner tálim mekemeleri sonday kadrlar menen támiynlew dizimin jánede jetilistiriwge tiyisli sharalar tuwrısında» ǵı 242-sanlı qararları talaplarınan kelip shıqqan halda Joqarı tálim mekemeleri oqıtıwshılardıń qániygeligin asırıw kursları úlgi oqıw dástúrine muwapıq islep shıǵılǵan.

Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2011 jıl 21 maydaǵı “Joqarı qánigeli kadrlar tayarlaw sipatin túpten jaqsılaw hám joqarı oqıw orınlarınıń materiyallıq texnikalıq bazasin bekkemlew ilajları haqqındaǵı” qararında tálim standartların rawajlandiriw arqalı joqarı qánigeli kadrlar tayarlawdı kúsheytiw tiykarǵı waziypalardan dep belgilengen. Sonlıqtan respublikamız ushin ekologiyalıq tálim hám tárbiya tarawında bilimli hám joqarı qánigeli kadrlardı tayarlaw hám usi tarawda bilim alıp atırǵan tıńlawshılardıǵa ekologiyalıq tálim hám tárbiya pánin oqitiw metodikasi kursin oqitiw zaman talabi esaplanadı.

Bul oqıw moduliniń tiykarǵı maqseti sońǵı dáwirlerde insan hám tábiyat arasındaǵı qatnaslar nátiyjesinde kelip shıqqan ózgerisler hám onıń aqıbetinde kelip shıqqan ekologiyalıq mashqalalardıń aldın alıw hám olardı saplastırıw mashqalaları boyınsha oqıtıwdıń zamanagóy usılların tıńlawshılardıǵa úyretiw, olardıǵa bilim hám kónlikpe beriw bolıp tabıladı.

Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2012 jıl 28 mayda PQ 1761-sanlı qararında pedagog kadrlarnı qayta tayarlaw hám olardıń qániygeligin asırıw dárejesi hám sıpatın jánede asırıw, onıń oqıw-metodikalıq hám axborot támiynatın bekkemlew, sonday-aq Kadrlar tayarlaw milliy dástúri talaplarına tiyisli respublika talim mekemelerin joqarı qániygeli pedagog kadrlar menen támiynlew kózde tutılǵan.

Ekologiyalıq teń salmaqlıqtıń buzılıwı mahalliy, milliy region sheńberlerden kelip shıǵıp, qorshaǵan ortalıq tarawındaǵı ulıwma mashqalaǵa aylandı. Payda bolǵan ekonomikalıq ekologiya inqirozlar jámiyet penen tábiyat ortasında óz-ara qatnaslardıń keskinlesiwlerinen xabar bermekte. Bul keskinlik tek ǵana tábiyiy, ortalıq ólshemleri hám sıpatlarınıń buzılıwına yaki tábiyat baylıqlarınıń tawsılıp baratırǵanlıǵı, bálkim jámiyet islep shıǵarıw usılınıń qolaysızlıǵı, zamanagóy sanaat hám awıl-xojalıq islep shıǵarıw texnologiyasınıń jaqsı emesligi hámde insannıń tábiyatqa, onıń resurslarǵa ulıwma, qorshaǵan ortalıqqa qolaysız

paydalanıǵı óz nátiyjesin kórsetpekte. Bul hal jámiyet hám shaxs ruwqıylıǵın ekologiyalıq den-sawlıǵın jaqsılaw máselesin jánede qıyınlastırmaqta.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası páni 28 saatqa mólsherlengen bolıp, sonıń 10 saati lektsiya, 12 saati ámeliy ham 4 saati kóshpeli shınıǵıwlar hám 2 saati óz betinshe tálimge ajratılǵan.

II. MODUL ATI HÁM MAQSETI:

2.1. Modul ati: Ekologiyalıq tálim hám tárbiya

2.2. Modulning maqseti: Tıńlawshılarda Ekologiyalıq tálim hám tárbiya haqqında bilim, kónlikpe, hám shaxsiy pazıyletlerdi rawajlandırıw.

2.3. Kútiletuǵın nátiyjeler: Tıńlawshılar Ekologiyalıq tálim hám tárbiya moduli aqırında bilim hám kónlikpelerge iye boladı

Bilimler	Kónlikpe hám tájiriye
<ul style="list-style-type: none"> • Ekologiyalıq tálim-tárbiya talim va tarbiya pániniń tariyxı hám ilimiy tiykarları haqqında bilimge iye boladı; • Ekologiyalıq tálim beriwdiń metod hám usılları, tálim protsessinde qollaw múmkin bolǵan yangi pedagogikalıq texnologiyalar hámde interaktiv metotları; ekologiyalıq tálimdi oqıtıwdı ámelde qollay alıw, óz-betinshe bilim beriw haqqında bilimge iye boladı; • MTSlar tiykarında jaratılǵan oqıw qollanbaları menen isle alıw hám olardı ámeliy analiz etiw; ekologiya pánlerin mektep, litsey hám orta arnawlı kásip-óner qániygeliklerinde oqıtıwdı shólkemlestiriwdiń ózine tiyisli tárepleri menen tanıtıra biliw, oqıtıw usılları, úskenelerdi qollay alıw haqqında bilimge iye boladı. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekologiyalıq qávipsizliktiń áhmiyetin túsiniw, pánniń tariyxı hám ilimiy tiykarlarına tiyisli qániygege iye boladı; • Ekologiyalıq tálimniń metod hám usılları, tálim protsessinde qollaw múmkin bolǵan jańa pedagogikalıq texnologiyalar hámde interaktiv metodları; ekologiyalıq tálimdi oqıtıwdı ámelde qollay alıw, óz-betinshe bilim beriwge tiyisli qániygege iye boladı; • MTSlar tiykarında jaratılǵan oqıw dástúrleri, sabaqlıqlar, oqıw-qollanbaları menen isley alıw hám olardı ámeliy analiz etiw; ekologiya pánlerin mektep, litsey hám orta arnawlı kásip-óner mekemelerinde oqıtıwdı shólkemlestiriwdi ózine tán tárepleri menen tanıtıra biliw; oqıtıw usılları, úskenelerdi qollay alıw tuwrısında kónlikpege iye boladı.

2.4. Modul boyınsha saatlardıń bólistiriliwi

№	Tema atlari	Jami	Teoriya	Ámeliy	Oz betinshe
1	Kirisiw. Ekologiyalıq tálım hám tárbiya pániniń maqseti hám waziypalari	2	2	-	-
2	Ekologiyalıq bilim beriwdiń metodları hám quralları	4	2	2	-
3	Oqıtıw protsessinde jańa pedagogikalıq texnologiyalar hám interaktiv metodlar	8	2	4	2
4	Ekologiyalıq tálimdi oqıtıwda óz betishe bilim beriw	2	-	2	-
5	Ekologiyalıq tálım boyınsha mámleketlik tálım standartı hám oqıw dástúrlerine sholıw	4	2	2	-
6	Ekologiya sabaqların mektep, litsey hám orta arnawlı kásip-óner hám joqarı oqıw orınlarında oqıtıwdıń ózine say tárepleri	6	2	2	2
	Jami	26	10	12	4

Ámeliy shınıǵıwları shólkemlestiriw boyınsha kórsetpe hám usınıslar

Ámeliy shınıǵıwlar joqarı tálım diziminde oqıw protsessi hám oqıw-uslubiy iskerligin modellestiriw hámde joqarı tálım pedagogikası hám psixologiyası, elektron pedagogika tiykarları, talim texnologiyaları hám pedagogikalıq sheberlik, ámeliy shet tili, pedagogika, psixologiya pánleri hám hám olardı oqıtıwdıń aktual mashqalaları hámde zamanagóy kontseptsiyası, pedagogtıń shaxsiy hám kásibiy axborat sheńberin joybarlaw, qániygelik pánleriniń didaktik táminatı, qániygelik pánlerdiń didaktik táminatı, qániygelik pánlerdi oqıtıwdaǵı innovatsiyalar, shet elli pedagog tájriyebeler temaları sheńberinde alıp barıladı. Ámeliy shınıǵıwlar zamanagóy didaktik támiynat hám laboratoriya buyımlarına iye bolǵan auditoriyalarda hámde Internet tarmaǵına jalǵanǵan kompyuter klasslarında shólkemlestiriledi.

2.5. Óz betinshe tálim temaları

№	Modul boyınsha óz betinshe tálim temaları	Saatlar muǵdarı
1	Tálim protsessinde jańa pedagogikalıq texnologiyalar hámde interaktiv metodlar.	1
2	Ekologiya pánlerin mektep, litsey hám orta arnawlı kásip-óner mekemelerinde oqıtıwshınıń ózine tán ; oqıtıw usılları hám úskenelerin qollaw.	1
JAMI		2

Tınlawshı óz-betinshe jumıstı modullar qásiyetlerin esapqa alǵan halda tómenдеgi formalardan paydalanıp baradı:

- Referat (modulǵa ajratılǵan soatlar kóleminen kelip shıǵıp belgilenedi).
- Kórgizbe (tańlangan tema tiykarında kórgizbe tayarlanadı).
- Qániygelik páni boyınsha oqıw-didaktik materiallar tayarlaw.
- Qániygelik páni boyınsha shınıǵıwlar islenbelerin joybarlaw.
- Dárejeli testler bankin jaratıw.
- Keyslar bankin jaratıw.
- Dóretiwshilik tapsırmalar islep shıǵıw.

Óz-betinshe jumıs mazmunı tańlangan temaǵa más bilip onı orınlawda tómenдеgilerge itibar beriledi:

Kuramı:

- titul qaǵazı;
- kirisiw;
- tiykarǵı bólim;
- juwmaqlaw;
- Paydalanǵa ádebiyatlar dizimi;
- ilova (internet tarmaǵınan alınǵan maǵlıwmatlar, ámeliy materiallar nusqaları, sabaqlıq islenbesi h.b.).

Mazmuni:

- usınıs etilgen ádebiyatlardı analiz etiw;
- qániygelik pánlerinde innovatsiyalardan paydalanıw;
- multimediya sabaqlıqlardı jaratıw kriteriyaları;
- student penen individual islewde pedagogikalıq sheberlik;
- kasbiy pedagogikalıq mashqalaları;
- internetda temaǵa tiyisli maǵlıwmatlardı izlew hám analiz etiw;
- malaka asırıw kursı dawamında óz-betinshe sabaq alıp barıw;
- sabaqtıń lektsiyası, tarqatpa materialları, texnologiyalıq kartasın tayarlaw;
- kasbiy pedagogikanıń uslubiy támiynlew mashqalası;
- pedagogikalıq iskerlikte dástúrlilik hám innovatsiyalar;

- ózbek pedagogikalıq usılı hám onıń moderinizatsiyası.
- Óz-betinshe mazmunı hám forması, baǵdarı quramındaǵı modullar qásiyetlerin esapqa alǵan halda keńeytiriliwi hám ózlestiriliwi múmkin.

Dasturdiń informatsion-metodikalıq támiyinleniwi

Modullerdi oqıtıw protsessinde táliminiń zamanagóy metodları, pedagogikalıq hám axborot texnologiyalarınıń qollanılıwı názerde tutılǵan:

- modullerdiń barlıq lektsiyaları boyınsha zamanagóy kompyuter texnologiyaları járdeminde multimediyali kórgizbe tayarlaw;
- ámeliy shınıǵıwlarda pedagogikalıq hám axborot-komunikatsiya texnologiyalarınan keń paydalanıw;
- tuńlawshılardıń aldaǵı tájriybelerin úyreniw hám tarqatiw názerde tutılǵan.

VI. ÁDEBIYATLAR DIZIMI

6.1. Tiykargı ádebiyatlar

1. Ózbekiston Respublikasi Konstitutsiyası: X11 chaqiriq Ózbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X1 sessiyada 1992 yilda qabul qilingan.- Toshkent: Ózbekiston, 1992.- 40 b.
2. Karimov İ.A. Yuksak manaviyat –engilmas kuch.- Toshkent: Ózbekiston, 2008.- 176 b.
3. Karimov İ.A. Ózbekiston mustaqillikka erishish ostonasida.- Toshkent: Ózbekiston, 2011.-440 b.
4. Ózbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish toǵrisida” gi Qonuni ikkinchi chaqiriq Ózbekiston Respublikai Oliy Kengashining birinchi sessiyasida 1992 yil 9 dekabrda qabul qilingan.- Toshkent: Ózbekiston, 1992.- 194 b.

6.2. Qosımsha ádebiyatlar

5. Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish.- Toshkent: Óqituvchi, 1992.- 212 b.
6. Ziyomuxamedov M. Ekologiya va manaviyat.- Toshkent: Chinor, 1997.- 196 b.
7. İsmoilov A., Axmedov R. Ekologik talim-tarbiya (orta maktablar va bilim yurtlari uchun óquv qwllanma). -Toshkent: Óqituvchi, 1997.- 316 b.
8. Shodimetov Yu. İjtimoiy ekologiyaga kirish.- Toshkent: Óqituvchi, 1994.-352 b.
9. <http://www.lex.uz>
10. <http://www.markaz.uz>
11. <http://www.ziyonet.uz>
12. <http://www.pedagog.uz>

LEKTSIYA MATERIYALLARI

1-TEMA: KIRISIW. EKOLOGIYALIQ TÁLIM HÁM TÁRBIYA PÁNININ' MAQSETI HÁM WAZIYPALARI

Reje:

1. Ekologiyalıq tálimniń tiykarǵı talapları
2. Ekologiyalıq tálimniń maqseti
3. Ekologiyalıq tálimniń wazıypaları

Tayanısh sózler. Ekologiyalıq tálimniń tiykarǵı talapları, ekologiyalıq jaǵday, ekologiyalıq tálimniń maqseti, global dárejede pikir júritiw, ekologiyalıq tálimniń wazıypaları, shaxstıń tábiyatqa subektiv múnásibeti.

Ózbekistan Respublikası Ministler Kabinetiniń 2008-jıl 18-sentyabr 212 – sanlı qararı menen tastıyqlanǵan «2008-2012 jıllarda Ózbekistan Respublikasınıń qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw jumısları dástúri» niń I-punktinde úzliksiz ekologiyalıq hám turaqlı rawajlanıw ushın tálim sistemasın jánede rawajlandırıw, ekologiyalıq ilimdi rawajlandırıw, ekologiyalıq bilimlerde keńnen úgit-násiyatlaw wazıypaları belgilengen.

Ózbekistan Respublikası Joqarı hám Orta arnawlı tálim hám Xalıq bilimlendiriw Ministirlikleri tárepinen BMSH nıń Turaqlı rawajlanıw ushın tálim boyınsha dekadası hámde BMSH Evropa ekonomikalıq komissiyasınıń Strategiyasın Ózbekistanda orınlanıwına járdemesiw hám ámelge asırıw boyınsha shara-ilajları Dástúri 2010-jıl dekabrde qabıl qılındı. Usı dástúr hám Ózbekistan Respublikası Joqarı hám Orta arnawlı bilimlendiriw Ministirliginiń 2011-jıl 31-yanvarda tastıyqlanǵan is-rejesine 2010-2011 oqıw jılında joqarı okıw orınlarında ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw bakalavriat tálim bagdarları hám magistratura qánigelikleri boyınsha ekologiya hám tábiyattan paydalanıw tarawına tiyisli oqıw, oqıw–metodikalıq komplekslerdi jetilistiriw hám olardı ámelge engiziw wazıypaları kiritilgen.

Ózbekistan Respublikası Prezedenti İslam Karimov «...tálim-tárbiya tarawında belgilenip atırǵan reformalardı turmısqa engiziwde... 2005 hám keyingi jıllarda oǵan shekem toplanǵan tájriybelerdi analizlew hám ulıwmalastırıw tiykarında ózgeriwshen sotsiallıq ekonomikalıq shárt-sharayatlardı inabatqa alǵan halda kadrlar tayarlaw sistemasın jetilistiriw hám jánede rawajlandırıw zarur»¹ dep biykarǵa aytpaǵan.

Joqarıda kórsetilgen milliy mámleket sistemasın modernizatsiya qılıw talapları hámme pán baǵdarları, solardan ekologiyalıq tálim hám tárbiya sistemasın qaytadan kórip shıǵıwdı talap etedi. Sebebi milliy ekologiyalıq tálim hám tárbiya sisteması usı kúnniń talaplarına tolıq juwap beredi dep ayta almaymız. Onıń tiykarǵı sebepleriniń biri 1992-jıl 9 dekabrde qabıl qılınǵan Ózbekistan

Respublikasınıń «Tábiyattı qorǵaw haqqında» ǵı nızamınıń 4-statyasına ekologiyalıq tálimniń májbúriylik printsipti kiritilgen. Lekin usı baǵdarlangan qaǵıyda 1997-jılı qabıl etilgen «Tálim haqqındaǵı» nızamda óz sáwleleniwini tappaǵan. Nátiyjede milliy tálim sistemasında ekologiyalıq tálim hám tárbiya stixiyalı ráwishte ámelge asırılmaqta. Ózbekistan Respublikası Oliy Májilisi Nızamshılıq palatasınıń «Ekoháreket» deputatlar toparı hámde Pán tálim, mádeniyat hám sport máseleleri komitetiniń «Ózbekistan Respublikası Xalıq hám de Joqarı hám orta arnawlı tálim ministrlikleri, Tábiyattı qorǵaw mámleketlik komiteti basshılarınıń respublikada úzliksiz ekologiyalıq tálim sistemasın endiriw haqqındaǵı xabarlarına kóre parlament esitiwleri haqqında» ǵı 2010-jıl 2-noyabr-degi Qararında, Ózbekistan Respublikası tábiyattı qorǵaw mámleketlik komiteti qasında is júrgizip atırǵan «Ózbekistan Respublikasında turaqlı rawajlanıw tálimi» mekemelerara Muwapıqlastırıwshı Keńesiniń 2011-jıl yanvar ayında bergen esabına kóre mámleketimizde ekoliyalıq tálim baǵdarında 2005- jıldan beri 3 basqısha ámelge asırılǵan bir qatar nátiyjeli jumıslar qılınǵan bolsada, lekin olar jeke bir úzliksiz tálim sistemasına say keledi, dew qıyın.

Ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń **tiykarǵı wazıypası** - eń áweli hár bir adamda ilimiy-ekologiyalıq kóz qarastı payda etiw tiykarında tábiyat ham jámiyettiń óz-ara múnásibetiniń mashqalalarına itibar qaratuwdan ibarat. Ekologiyalıq tálim hám tárbiyadaǵı **ekinshi baǵdar** - arnawlı ekologiyalıq bilimlerde sińdiriw tiykarında tábiyǵıy baylıqlardan aqılana paydalanıw hár bir insannıń iskerlik baǵdarına aylanıwına erisiw bolsa, **úshinshi baǵdar** – jaslar bilimin ekologiyalastırıw bolıp tabıladı.

Bilimdi ekologiyalastırıw – ekonomika, ilim-texnika rawajlanıwı, siyasat hám basqalardıń ekologiya menen óz-ara baylanısın kórsetiwshi mashqalalar hám bilimlerde iyelew degeni.

İlimiy bilimlerde ekologiyalastırıw ekologiyalıq tálimde tómendegi jaǵdaylardı esapqa alıwdı talap etedi.

1. Tálimde ekologiyalıq kóz qarastı formalandıırıwda insan hám tábiyattıń óz-ara baylanıslılıǵınıń filosofiyalıq mashqalaların jarıtıwǵa tiykarǵı itibardı qaratuw.
2. Tábiyattı qorıqlaw, qorshaǵan ortalıqtı qorǵawdıń pánler aralıq máselelerine oqıtılıp atırǵan pánlerdiń ekologiyalıq baǵdarlanganlıǵına itibar beriw.
3. Tálim protsessinde ekologiyalıq tájiriye tarawlarınıń rawajlanıwı, nátiyjelerine qaray ulıwma ekologiya, tábiyattı qorǵawǵa tiyisli kurslardı islep shıǵıw hám keń qollaw.
4. Qorshaǵan ortalıqqa tiyisli izertlewlerdiń aymaqlar hám tarawlar boyınsha qánigelestirilgen baǵdarları menen baylanıslı bolǵan ilimiy izertlewler nátiyjelerin ekologiyalıq tálim sistemasına keńnen engiziw.

Usı baǵdarlar tábiyat hám jámiyettiń birligi haqqındaǵı ideya átirapında sáykes keliwi, basqa bilimlerdi de birlestiriwi eń áhmiyetli másele bolıp tabıladı.

Biraq búgingi kúni úzliksiz tálim hámme basqışlarda ekologiyalıq tálimge tiyisli sheshilmegen mashqalalar júdá kóp. Úzliksiz tálimniń hámme basqışlarında ekologiyalıq tálim úzliksiz bolıwı, ilim hám islep shıǵarıw protsessiniń túrli táreplerin, islep shıǵarıw iskerliginiń texnikalıq hám texnologiyalıq imkaniyatlarınıń tábiyǵıy ortalıqqa tásiri máselelerin ekologiyalastırıw tiykarǵı itibarda bolıwı zárúr.

Ekologiyalıq tálimniń tiykarǵı talapları. Ulıwma orta bilim mektepleri hám kásip-óner kolledjleri oqıwshıları ushın ekologiyalıq tálimniń tiykarǵı talapları:

1. Tábiyattıń bir pútinligi haqqındaǵı bilimlerdi iyelew. Tábiyat nızamları hám hádiyseleri, tábiyat, insan hám jámiyettiń óz-ara baylanısların, ekologiyalıq mashqalalar hám olardı sheshiw jolların ózlestiriw.

2. Eń áhmiyetli ádep-ikramlıq-estetikalıq hám etikalıq áhmiyetke iye bolǵan tábiyatqa salıstırǵanda tárbiyalanǵan bolıwı, oqıwshı óz iskerliginde ekologiyalıq maqsetke baǵdarlanǵan háreketlerdi ámelge asırıw, tábiyǵıy qorshaǵan ortalıqtı tiklew hám qorǵawda aktiv háreket alıp barıw. Shaxs sıpatında tábiyatqa hám adamlarǵa mehir- miriwbetli qatnasta bolıw.

3. Ekologiyalıq jaǵdaylardıń ózgeriw sebeplerin hám olardıń aqıbetlerin analiz qıla alıw. Ruwxıy turmısta kelip shıǵatuǵın ekologiyalıq mashqalalardı sheshiwde alternativ pikirlerdi taba alıw.

2. Ekologiyalıq tálimniń maqseti.

1. Tábiyat penen insan sistemasında olardıń óz-ara baylanıs munasibetleri. İnsan tábiyattıń ónimi ekenligi hám onıń ústinen húkimranlıq qılmawı.

2. Tábiyattıń quram bólimi sıpatında, sezimli, juwapkerlik, tábiyatqa degen muhabbat, tejemlilik hám insanǵa salıstırǵanda ekologiyalıq qádiryatlar sistemasın formalandıırıw.

3. Tábiyat hám insanniń fizikalıq hám ruwqıy salamatlıǵın qorǵawǵa hám saqlawǵa qaratılǵan iskerlikti, qayta tiklew sıyaqlılardı formalandıırıw. «Global dárejede pikir qıl», «Jergilikli dárejede iskerlik kórset» degen formada is júritiw.

3. Ekologiyalıq tálimniń wazıypaları.

1. Shaxsta adekvat ekologiyalıq kóz-qaraslardı formalandıırıw. Shaxstıń eń áhmiyetli ekologiyalıq xarakteristikası tábiyat álemine psixologiyalıq kirip barıw esaplanıp, bul ekologiyalıq psixopedagogika kóz-qarasınan shaxsta bar bolǵan ekologiyalıq oylawlar sisteması dárejesi menen baylanıslı.

2. Shaxstıń tábiyatqa subektiv munasebetiniń formalanıwı. Tábiyatqa subektiv múnásibettiń qásiyeti sonnan ibarat, tábiyatqa múnásibettiń jedelligi, ańlawdıń dárejesi sıyaqlı kórsetkishler menen belgilenedi.

3. Tábiyiy obektler menen múnásibettegi adekvat strategiyalar hám anıq texnologiyalardı formalandıırıw.

Ekologiyaliq psixopedagogika kóz-qarasınan shaxstın ámeliy iskeliginde, tábiyǵıy obektler menen bar bolǵan strategiyalar hám texnologiyalardı ózlestiriw arqalı formalanadı.

Ekologiyaliq tálim hám tárbiya pániniń orta arnawlı hám kásip-óner kolledjleri oqıw rejesindegi ornı. Kásip-óner koledjlerinde «Issıxanalı xojalıqlardı shólkemlestiriw hám júrgiziw» baǵdarında «Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw» páninen 40 saat lektsiya, ámeliy shınıǵıwlar 40 saat. «Baǵshılıq-dem alıw baǵları qurılısı» baǵdarı boyınsha oqıw rejesinde «Tábiyattı qorǵaw» pániniń dástúrinde lektsiya 40 saattı, ámeliy shınıǵıwlar 20 saattı quraydı. Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw páni jámi 80 saat kólemde sabaq ajratılǵan bolıp, ulıwma ekologiyaniń awteologiya, populyatsiyalar ekologiyası, biotsenozlar, biogeotsenozlar hám ekosistemalar, biosfera haqqında táliymat, arnawlı (regional) ekologiya, Ózbekistanda tábiyattı qorǵaw sıyaqlı bólimlerdi qamrap alǵan.

Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw dástúrinde tábiyat, jansız hám janlı tábiyat, ekologiyaliq faktorlar hám olardıń tiri organizmlerge tásir etiwı hám tábiyǵıy resurslar hám olardı qorǵaw, sonday aq olardı keleshek awladqa jetkeriw máselelerin sheshiwge baǵdarlanǵan.

Tábiyattı qorǵaw páni dástúri mazmunı tiykarınan Ózbekistanda tábiyattı qorǵaw, tábiyǵıy resurslar hám olardan aqlana paydalanıw, arnawlı qorǵawǵa alınǵan aymaqlar, mámleketlik hám mámleketlik emes shólkemler alıp barıp atırǵan tábiyattı qorǵaw boyınsha ámeliy jumıslar haqqında maǵlıwmat beriwge baǵdarlanǵan.

Sorawlar:

1. Ekologiyaliq tálim tárbiyaǵa hám shaxsqa salıstırmalı qanday talaplar qoyıladı?
2. Ekologiyaliq tálimniń maqseti nelerden ibarat?
3. Ekologiyaliq tálimniń wazıypaların sanap ótiń?
4. Ekologiyaliq tálim hám tárbiyada neshe baǵdar bar?
5. Ekologiyaliq tálimniń tiykargi wazıypaların tusindirin?
6. Ózbekistan Respublikasınıń «Tábiyattı qorǵaw haqqında» ǵı nızamı qashan qabil etildi?
6. Ekoloqiyaniń tiykargi izertlew usıllarin tusindirin?
8. Ekologiyaliq tálim nesinsh klasstan baslap oqıtıladı?
9. Tábiyattı qorǵaw páni dástúri mazmunın tusindirin?
10. Ekologiyaliq tárbiyaniń wazıypaların aytıp berin?

Juwaplar:

1. Ekologiyaliq tálim tárbiyaǵa hám shaxsqa salıstırmalı qanday talaplar qoyıladı?

Shaxsta adekvat ekologiyaliq kóz-qaraslardı formalandıırıw. Shaxstın eń áxmiyetli ekologiyaliq xarakteristikası tábiyat álemine psixologiyaliq kirip barıw

esaplanıp, bul ekologiyalıq psixopedagogika kóz-qarasınan shaxsta bar bolğan ekologiyalıq oylawlar sisteması dárejesi menen baylanıslı. Ekologiyalıq psixopedagogika kóz-qarasınan shaxstıń ámeliy iskeliginde, tábiyǵıy obektler menen bar bolğan strategiyalar hám texnologiyalardı ózlestiriw arqalı formalanadı.

2. Ekologiyalıq tálimniń maqseti nelerden ibarat?

Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw dásturinde tábiyat, jansız hám janlı tábiyat, ekologiyalıq faktorlar hám olardıń tiri organizmlerge tásir etiwı hám tábiyǵıy resurslar hám olardı qorǵaw, sonday aq olardı keleshek awladqa jetkeriw máselelerin sheshiwge baǵdarlangan.

3. Ekologiyalıq tálimniń wazıypaların sanap ótiń?

Ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń tiykarǵı wazıypası - eń áweli hár bir adamda ilimiy-ekologiyalıq kóz qarastı payda etiw tiykarında tábiyat ham jámiyettiń óz-ara múnásibetiniń mashqalalarına itibar qaratıwdan ibarat. Ekologiyalıq tálim hám tárbiyadaǵı arawlı ekologiyalıq bilimlerdi sińdiriw tiykarında tábiyǵıy baylıqlardan aqılan paydalanıw hár bir insanniń iskerlik baǵdarına aylanıwına erisiw bolsa, jaslar bilimin ekologiyalastırıw bolıp tabıladı.

4. Ekologiyalıq tálim hám tárbiyada neshe baǵdar bar?

Ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń **birinsi baǵdar** eń áweli hár bir adamda ilimiy-ekologiyalıq kóz qarastı payda etiw tiykarında tábiyat ham jámiyettiń óz-ara múnásibetiniń mashqalalarına itibar qaratıwdan ibarat. Ekologiyalıq tálim hám tárbiyadaǵı **ekinshi baǵdar** - arawlı ekologiyalıq bilimlerdi sińdiriw tiykarında tábiyǵıy baylıqlardan aqılan paydalanıw hár bir insanniń iskerlik baǵdarına aylanıwına erisiw bolsa, **úshinshi baǵdar** – jaslar bilimin ekologiyalastırıw bolıp tabıladı.

5. Ekologiyalıq tálimniń tiykarǵı wazıypaların tusindirin?

Shaxsta adekvat ekologiyalıq kóz-qaraslardı formalandırıw. Shaxstıń eń áxmiyetli ekologiyalıq xarakteristikası tábiyat álemine psixologiyalıq kirip barıw esaplanıp, bul ekologiyalıq psixopedagogika kóz-qarasınan shaxsta bar bolğan ekologiyalıq oylawlar sisteması dárejesi menen baylanıslı.

6. Ózbekistan Respublikasınıń «Tábiyattı qorǵaw haqqında» ǵı nızamı qashan qabil etildi?

Ózbekistan Respublikasınıń «Tábiyattı qorǵaw haqqında» ǵı nızamınıń 1992-jıl 9 dekabrde qabil qılınǵan.

7. Ekologiyalıq tálimniń tiykarǵı izertlew usılların tusindirin?

Dala-tajiriybe, laboratoriyalıq-eksperimental, Matematikalq modellestiriw

8. Ekologiyalıq tálim nesinsh klasstan baslap oqıtıladı?

3klasstan Tabiyat hám átrap ortalıq páni ótıledi.

9. Tábiyattı qorǵaw páni dásturi mazmunın tusindirin?

Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw dásturinde tábiyat, jansız hám janlı tábiyat, ekologiyalıq faktorlar hám olardıń tiri organizmlerge tásir etiwı hám

tábiyǵıy resurslar hám olardı qorǵaw, sonday aq olardı keleshek awladqa jetkeriw máselelerin sheshiwge baǵdarlangan.

10. Ekologiyalıq tárbiyaniń wazıypaların aytıp berin?

Shaxstıń tábiyatqa subektiv munasebetiniń formalanıwı. Tábiyatqa subektiv múnásibettiń qásiyeti sonnan ibarat, tábiyatqa múnásibettiń jedelligi, ańlawdın dárejesi sıyaqlı kórsetkishler menen belgilenedi.

Tábiyiy obektler menen múnásibettegi adekvat stradegiyalar hám anıq texnologiyalardı formalandıruw.

ÁDEBIYATLAR DIZIMI

1. Ózbekiston Respublikasining «Talim twǵrisidagi» qonuni. Barkamol avlod-Ózbekiston taraqqiyoti poydevori. T. «Sharq».1997 y.
2. Ózbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T. «Sharq».1997 y.
3. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya talimi texnologiyalari. T. «Óqıtuvchi».2002 y.
4. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Talim jarayonidagi noananaviy shakllari. T. 1994 y.
5. Twxtaev A.S. Ekologiya wqıtish metodikasi (maruza matni). 2003y
6. X.Xaydarova, Z.Boxodirova, Sh.Ėqubjonova. Ekologiya wqıtish metodikasi. Toshent, 2009.

2-TEMA: EKOLOGIYALIQ BİLİM BERİWDİN' METODLARI

HÁM QURALLARI

Joba:

1. Metodika túsini. Ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorgaw pánin oqıtıw metodikasi pánlerin oqıtıw metodikasınıń maqseti hám wazıypaları.
2. Joqarı tálimde oqıtıw metodları
3. Awızeki, kórgizbeli hám ámeliy oqıtıw metodları
4. Joqarı talimde lektsiya oqıw metodikasi
5. Ámeliy shınıǵıwlar, seminarlar hám laboratoriya jumısların ótkiziw metodikasi.
6. Ekologiyalıq tálimde paydalanatuǵın oqıtıw quralları

Tayanış sózler: Metodika, didaktika, oqıtıw metodları, awızeki, kórgizbeli hám ámeliy oqıtıw metodları, sáwbetlesiw metodi, induktiv hám deduktiv lektsiya, tálim protsessi, tábiyiy hám tiri obektler-gerbariyler, kolleksiyyalar, mikro hám hól preparatlar, xana ósimlikleri, tiri tábiyat múyeshinde baǵılatuǵın haywanlar, oqıtıw quralları.

1. Ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorgaw pánin oqıtıw metodikasi pánlerin oqıtıw metodikasınıń maqseti hám wazıypaları. Metodika – bul jeke didaktika, yaǵnıy bir pándi oqıtıw teoriyası. Óz-ara tásir etiwdiń túrli formaların úyreniw tiykarında birar pándi oqıtıw hám úyreniw jolların oqıw páni metodikasi islep shıǵadı hám tálim alıwshılarga tásir etiwdiń anıq dizimin oqıtıwshılarga usınıs etedi. Bul dizimler MTS, oqıw dástúri hám sabaqlıqlarında ashıp beriliwshi tálim mazmunında óz sáwlesin tabadi hámde tálim metodları, formaları hám quralları arqalı ámelge asadı. Oqıw páni metodikasi didaktika menen bekkem baylanıslı hám onıń ulıwma qaǵıydalarına tayanadı. Tárbıya printsiplerine tiykarlanıp, metodika oqıw páni maqseti, onıń tálim alıwshı shaxstı rawajlanıwındaǵı áhmiyetin ashıp beredi.

Pedagog alım T.A.Ilinanıń pikirinshe, didaktika turli tálim mekemelerinde hár qıylı oqıw pánlerin ámelge asıratuǵın oqıw protsessiniń ulıwma nızamlıqların sáwlelendiredi. Tábiyiy nárese, hár bir oqıw páni ózine tán ózgeshelikleri, nızamlıqlarına iye, óziniń ayırıqsha metodları hám tálimdi shólkemlestiriw formaların talap etedi. Usi máseleler menen jeke metodika, yaǵnıy ayırıqsha oqıw pánlerin oqıtıw metodikasi (tariyx, matematika, pedagogika, psixologiya hám basqalar) shuǵıllanadı.

Ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorgaw pánin oqıtıw metodikasi-bul teoriya hám ámeliyattıń ulıwmalasqan kórinisi. Ol oqıtıwshı hám tálim alıwshılar birgeliktegi xızmeti, tálim mazmunı, forma hám metodları birligi sıpatında pedagogikalıq pánlerin oqıtıw protsessin izertleydi.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası oqıtıwshılardıń joqarı kásiplik tayarlıǵın támiyinlew ushin pútin itibarın tálimniń nızamlıqları hám printsipleri, onıń forma hám metodların tiykarlawǵa qaratadı.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası oqıw páni sıpatında «Tálim tuwrısında» ǵı Nızam hám «Kadrlar tayarlaw milliy dástúri» tiykarında túpten jańalandı. Usı tiykarında kelip shıǵıp, Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası pániniń wazıypalarına tómendegilerdi kiritiw múmkin:

1. Oqıtıw protsessin nátiyjeli shólkemlestiriw tiykarında hár tárepleme rawajlangan, joqarı intellektual keleshekke iye shaxstı qalıplestiriw.

2. Hár tárepleme rawajlangan, joqarı intellektual keleshekke iye shaxstı qalıplestiriwdiń orayında oqıtıwshı turadı. Sonıń ushın bolajaq oqıtıwshılardıń kásiplik tayarlıǵın rawajlandırıw-metodikasınıń zárúr wazıypası.

3. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası páni bolajaq oqıtıwshılardıǵa oqıwshılardıń pán tiykarları boyınsha bilimlerin jańa sıpat dárejesine, kásipkke baǵdarlay alıwlarǵa, ideyalıq-siyasıy, ádep-ikramlılıq, fizikalıq hám estetikalıq tárbiyanı joqarı dárejesine erisiw jolların kórsetip beriwi tiyis.

4. Talabalardı tálim mekemelerinde oqıw-tárbiya protsessin shólkemlestiriwge tiyisli bilim hám kónlikpeler menen qurallandıırıw ushın pedagogika pánlerin oqıtıw metodikası páni pedagogtı tálimniń forma, metod hám quralların tańlap alıw hám dizimlestiriwge úyretedi.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası – Ekologiya pániniń tiykarı menen baylanıslı bolǵan oqıw, protsessler, printsipler hám nızamlıqlar tuwralı pán bolıp esaplanadı. Usı printsip hám nızamlıqlardı biliw oqıwshıǵa Ekologiya kursı menen baylanıslı bolǵan oqıw-tárbiya protsesslerin zaman talablarına say halda shólkemlestiriw hám basqarıw múmkinshiligin beredi.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikası Ekologiya pániniń mazmunın, oqıtıw formaların, metodların, quralların óz-ara baylanıslı halda engiziwdi óz aldına maqset etip qoydı.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı wazıypası tıńlawshılardıǵa Ekologiya boyınsha tereń túrde bilim beriw, olardıń hár tárepleme rawajlangan shaxs sıpatında kamal tabıwına kómek beriwshi oqıw pánleriniń mazmunın, oqıtıw formaların, quralların hám metodların islep shıǵıwdan ibarat.

2. Joqarı tálimde oqıtıw metodları. Tálim protsessi oqıwshılardıń bilim alıw kónlikpe hám qánigelerdi iyelew, olardıń ilimiy jaqtan dúnyaǵa kóz-qarasları dóretiwshilik izleniwlerin rawajlandırıw maqsetine baǵdarlangan oqıtıwshı hám oqıwshılardıń óz-ara birge islesiw bolıp esaplanadı.

Basqasha aytqanda, tálim mazmunınıń oqıtıw metodları járdeminde ózlestiriliwine erisiwi bolıp tabıladı.

Metod sóziniń ulıwma mánisi belgili bir maqsetke erisiw usılı. Oqıtıw metodu bul oqıtıwshınıń bilimlerdi oqıwshılardıń sanasına jetkeriw hám sol waqıtta olardı oqıwshılar tárepinen ózlestirip alıw usılı.

Didaktikada oqıtıw metodları tómendegi metodologiyalıq hám teoriya qaǵıydalarına tiykarlanadı:

Oqıtıw metodu oqıtıw protsessiniń ózine tiyisli pedagogikalıq sharayatında obektiv reallıqtı biliw metodlarınıń sáwlesi bolıp sanaladı, yaǵnıy oqıtıw metodları járdeminde oqıwshılardıń biliw iskerligi shólkemlestiriledi hám basqarıladı.

2. Oqıtıw metodları oqıwshılardı oqıtıw, tárbiyalaw hám rawajlandırıw maqsetinde qollanıladı. Bul olardıń tiykarǵı funktsiyaları bolıp esaplanadı. Sonday-aq usı metodlardıń baǵdarlawshı, xoshametlewshı shólkemlestiriwshı hám baqlawshı funktsiyaları da bar.

3. Oqıtıw metodları jalǵız tálim protsessiniń eki subekti bolǵan oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshılardıń oqıw hám biliw háreketin birlestiriwshı, birge islesiwdi támiyinlewshı iskerlik bolıp esaplanadı.

4. Oqıtıw metodları oqıtıwdıń materiallıq quralları bolǵan sabaqlıq, kórgizbeli didaktikalıq hám tarqatpa materialları menen bekkem baylanısqan.

5. Oqıtıw metodları anıq oqıtıw usıllarınan ibarat boladı hám pedagogikalıq protsesske qollanıladı.

6. Oqıtıw metodları óz-ara baylanısqan iskerlik usılları sıpatında sabaqtıń barlıq basqıshları, shólkemlestiriw bólimi oqıwshılardıń biliw motivlerin aktivlestiriw yaǵnıy temanı úyreniw, oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıw, oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin baqlaw, alınǵan nátiyjelerdi analizlew, úyge tapsırma beriwde paydalanıladı.

7. Sabaqta oqıtıw metodları barqulla belgili bir birikpe jaǵdayında qollanıladı. Sabaqtıń hár-bir basqıshında metodlarınıń ol yamasa bul birikpelerinen paydalanadı. Usı basqıshtaǵı wazıypalardı tabıslı sheshiwdi táminlewshı metod, ústemlik etiwshı jetekshı tizim payda etiwshı metod bolıp esaplanadı, qalǵan metodlar oǵan boysınadı. Ekologiyanı oqıtqanda sáwlelendiriwde kórgizbeli metod jetekshı orındı iyeleydi, basqa metodlar oǵan boysınadı.

8. İnsan iskerligi metodlarınıń ózgeriwı oqıtıw metodlarınıń bayıwın hám jańalanıwına alıp keledi. Jańalıqlardıń globalıq sharayatında dástúrli oqıtıw EEM dástúrleri járdeminde oqıtıw hám taǵıda basqa metodlar payda boladı.

Didaktikada oqıtıw metodların klassifikatsiyalaw tartıs másele bolıp klassifikatsiyalaw, túrli tiykarlar boyınsha ámelge asırılǵan. Akademik İ.D. Zverov metodların oqıtıw deregi hám oqıwshılar iskerlik dárejesine göre tómendegi klassifikatsiyanı usınǵan.

Usı kestege muwapıq oqıtıw metodlarınıń toǵız toparın tańlap alıw múmkinshiligin beredi.

	Oqıwshılar iskerlik dárejesinen gore		
Oqıw derekleri boyınsha	reproduktiv qayta aytıp beriw	Ízlew	Ízertlewshilik
Awızeki	+	+	+
Kórgizbeli	+	+	+
Ámeliy	+	+	+

Belgili didaktik ilimpaz Yu.K. Babanskiy oqıtıw metodların tómendegi toparlarǵa ajratqan.

1. Oqıtıwdıń awızeki metodları (gúrriń, oqıw lektsiya, sáwbet)
2. Oqıtıwdıń kórgizbeli metodları.
3. Oqıtıwdıń ámeliy metodları.
4. Oqıtıwdıń mashqalalı izleniw metodları.
5. Oqıtıwdıń logikalıq metodları
6. Óz betinshe islew metodları.
7. Oqıtıwda oqıwshılar háreketin, iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları.
8. Oqıtıwdıń baqlaw hám óz-ózin baqlaw metodları.

Tómendegi oqıtıwdıń reprodaktiv metodları bolǵan awızeki metodlar (sáwbet, gúrriń, oqıw lektsiyası) kórgizbeli ámeliy metodlarınıń xarakteristikası beriledi.

3. Awızeki, kórgizbeli hám ámeliy oqıtıw metodları *Oqıtıwdıń awızeki bayan etiw metodları.* Oqıtıw protsessinde awızeki metodlarınan barqulla paydalanıp kelinggen. Bul metodlar metodlardıń ishinde ústemlik etken dáwirlerde bolǵan. Házirgi kúnde traditsiyalıq tálim tiziminde awızeki metodları ústemlik etedi. Keyingi jıllarda awızeki metodlardı kritikalaw, olardı oqıwshılardıń háreketine aktiv tásir kórsetpeytuǵın metodlarǵa kirgiziw ádetke aylanǵan. Metodlarǵa baha beriwde haqıyqat bolıwı kerek, onıń áhmiyetin bekkemlew, bórtirip kórsetiw múmkin emes, sonday-aq páseyttiriwge de jol qoyıwǵa bolmaydı. Oqıtıwshınıń awızeki bayan etiw metodları qollanılǵanda oqıtıwshınıń sózi, oqıwshılardıń bilim alıwları ushın tiykar boladı, yaǵnıy oqıtıwshı oqıwshılarǵa sózler quralında bilim beredi, oqıwshılar iskerligin esitiw, pikir júrgiziw berilgen sorawlarǵa juwap tabıwǵa baǵdarlaydı. Sonıń ushın oqıtıwshınıń sózi ápiwayı jańalıq bolmastan bálkim, isenimli, tiykarlawshı, oqıwshılardıń iskerligin aktivlestiriwshi tásir kúshine iye bolıwı kerek.

Oqıtıwshınıń jarqın sezimli dálillerge tiykarlanǵan logikalıq izbe-izlikte dúzilgen kórgizbeli sáwbet gúrriń leksiyları házir de óz qádirin joǵaltqan joq.

Awızeki metodlar qısqa múdette úlken kólemdegi oqıw materialın oqıwshılar sanasına jetkiziw, problemalı jaǵdaylardı payda etiw, olardı sheshiw jolların kórsetiw, oqıwshılardıń sóylew qáiletin rawajlandırıw múmkinshiligin beredi. Sonday-aq, kópshilik metodlar oqıtıw protsessinde awızeki metodlar menen birlesken halda qollanıladı. Awızeki metodlardıń tabıslı qollanıwı, oqıtıwshınıń:

- Sóylew mádeniyatın iyelengenlik, usıdan, sóylewden erkinligi hawaz kúshi, intonatsiya, jańalıqlardıń obrazlılıǵı isenimliliǵı tiykarlawshı, sıpatlawshı Emotsiyalı, jeke múnásebet penen birlestirilgen dárejesine:

- Xabar texnologiyaları tiykarında jaratılǵan elektron sabaqlarda dawısı, animatsiya, háreketlerdiń birlesiw dárejesine baylanıslı boladı. Awızeki bayan etiw metodları toparı óz ishine, sáwbet, gúrriń, lektsiya metodların aladı. Gúrriń metodi oqıwshılardıǵa oqıw materialın bir pútin halda sorawlar berip, úzliksiz bayan etiw názerde tutadı. Jańa tema mazmunında jańa túsiniqler, ilimiy jańalıq kóp bolǵan táǵdirde, sonday-aq oqıtıwshı oqıw materialı júzesinen aktiv sáwbet ótkiziw imkaniyatı bolmaǵan, túsindiriw lazım bolǵan oqıw materiallarınıń kólemi úlken bolıp, onı dástúrde belgilengen waqıtta úyreniw zárúr bolǵan jaǵdaylarda gúrriń metodınan paydalanadı. Gúrriń metodınan sabaqtıń qaysı basqıshında paydalanǵannan góre gúrriń metodınıń didiaktikalıq maqseti túrlishe boladı. Sabaqtıń kirisiw bóliminde paydalanılatuǵın gúrriń metodi oqıwshılardıń jańa tema mazmunın qabil etiwge tayarlaw bolıp sanaladı. Usı jaǵdayda gúrriń metodi mazmun tárepinen oqıwshılarda jańa temanı ózlestiriwge bolǵan talaptı payda etiw turaqlılıq qızıǵıwdı oyatıw, sabaq dawamında orınlanıwı lazım bolǵan oqıw tapsırmalarınıń maqsetin ańlawın támiyinlewge qaratıladı.

Jańa temanı úyreniw protsessinde paydalanılatuǵın gúrriń metodi mazmunı tárepinen jańa tema mazmunı, logikalıq izbe-izlikte rawajlandırılıp barıladı, tiykarǵı túsiniqler hám atamaları ayrıqsha kórsetilip, kórgizbeli quralları hám isenerli mısallardı paydalanılǵan jaǵdayda bayan etiledi.

Sabaqtıń juwmaqlaw bóliminde paydalanǵan gúrriń metodında oqıtıwshı úyrenilgen tema mazmunı júzesinde tiykarǵı pikirlerdi ulıwmalastırıp juwmaqlaydı, oqıwshılardıǵa óz betinshe jumıs tapsırmaları usınıs etiledi.

Oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalawda paydalanılatuǵın gúrriń metodi. Oqıwshılardıń málim bir temalardı aytıp beriw talap etedi. Oqıwshılardıń gúrrińleri olardıń ilimiy dúnyaǵa kóz qarası sóylew hám sóylesiw mádeniyatın rawajlandırıwǵa sharayat jaratadı. Bunda oqıwshılar jańa tema mazmunında tiykarǵı pikirdi ajratıw, óz pikirin tiykarlaw hám dálillew, qısqa hám anıq, logikalıq izbe-izlikte bayan etiw kónlikpelerin iyeleydi.

Gúrriń metodın qollawdıń nátiyjeliligi oqıtıwshınıń sabaq jobası puxta túrde dúziw, tema mazmunın sáwlelendiriwdiń eń izbe-iz jolın tańlawı, kórgizbeli

qurallar tarqatpa hám didaktikalıq materiallardı toplawı, bayannıń tiyisli dárejedege kóterińki ruxtı táminlewin talap etedi. Gúrriń metodınıń quramına tómendegi metodikalıq usıllar kiredi. Oqıw materialın janlı (tiri, obektlerge túyisli qásiyetlerin bayan etiw informaciyanıń ilimiyliligi, izbe-izligi, túsinikliligi, qátesiz sóylewi kórkemlew usılı.

Gúrriń metodi oqıtıwshınıń oqıwshılar tárepinen jańa temanıń mazmunındaǵı, nızam túsinik, atamaldıń izbe-izlikte aktiv ózlestiriwin táminlewshi puxta túrde oylanǵan sawallar quralında islewin názerde tutadı. Gúrriń metodi járdeminde oqıwshılardıń dáslep ózlestirgen bilim hám kónlikpeleri aktivlestiriledi, dizimge alınadı, ulıwmalastırıladı, juwmaq shıǵarıladı hám jańadan úyrenillip atırǵan túsinik penen óz ara baylanıslılıǵı sáwlelendiredi. Sonı aytıp ótiw kerek oqıtıwshınıń dáslep ózlestirgen bilimleri tiykarında, jańa temanı sawallar járdeminde ózlestiriw múmkinshiligin beretuǵın temalar gúrriń metodi quralında úyreniw usınıs etiledi. Gúrriń metodi oqıtıwshılardıń teoriyalıq bilimlerin ózlestiriw, protsessin jeńilletip oqıtıwshılardıń dáslep ózlestirgen bilim hám kónlikpeleri turmıs tájriybesinen paydalanıp, sorawlar járdeminde, jańa bilimlerdi ózlestirip, usı bilimlerden ámeliyatqa qollanıwdı bilip alıwǵa (fundament) tiykar salıwdı kózde tutadı.

Oqıw materialınıń quramalılıq dárejesi ortasha bolıp tema mazmunın logikalıq juwmaqlanǵan pikirli bólimlerge ajratıw, usı bólimler boyınsha sorawlar dúziw múmkinshiligi bolǵan, oqıtıwshılardıń dáslepki bilimleri jeterli dárejede, olar sáwbetlesiw dawamında óz pikirlerin aytıwları, tiykarlawları hám usınıń menen bir qatarda jańa bilimlerdi tek yadlamay óz betinshe túsinip alıwları aktiv ózlestiriwleri múmkin bolǵan jaǵdaylarda sáwbetlesiw metodınan paydalanadı.

Sáwbetlesiw metodi oqıtıwshılardıń teoriyalıq bilimlerin ózlestiriw ushın ǵana emes, bálkim olardıń ilimiy dúnyaǵa kóz-qarasın keńeytiw sóylew mádeniyatın rawajlandırıw, salıstırıw, analizlew logikalıq pikir júrgiziw kónlikpelerdi payda etiwge járdem beredi.

Sáwbetlesiw metodınıń nátiyjeliligi oqıtıwshınıń tema mazmunın logikalıq juwmaqlanǵan bólimlerge ajratıw, hár bir bólim boyınsha sorawlar dúziw, sabaq dawamında usı sorawlardan óz ornında paydalanıw, klass oqıtıwshılarınıń biliw iskerligin aktivlestiriw hám sorawlarǵa juwap tabıwǵa baǵdarlaw, hár-bir oqıtıwshınıń xoshametlewi oqıtıwshılardıń bolsa óz pikirin anıq hám qısqa bayan etiw, dálillew kónlikpelerin iyelegenlik dárejesine baylanıslı boladı.

Usı metodtıń quramına sáwbet sorawların izbe-izlikte qoyıw, járdemshi hám qosımsha sorawlardı óz waqtında beriw oqıtıwshılardı, aktivlestiriw, oqıtıwshılardıń juwaplarındaǵı qátelerdı durıslaw juwmaqlap ulıwmalastırıw kónlikpelerin payda etiw metodları kiredi.

Oqıw lektsiyası metodınan oqıw materialınıń kólemi úlken logikalıq dúzilisi quramalı, túsinik hám atamalarǵa bay bolǵan jaǵdaylarda paydalanıladı.

4. Joqarı talimde lektsiya oqıw metodikası. Lektsiya hám onıń funksiyaları. Lektsiya- anaw yaki mınaw máseleni tuwrı, logikalıq izbe-izlikte hám anıq dáliyллеp beriw. Lektsiya oqıtıwshı shaxsınıń bárshe baylıǵı: sanası, sezimleri, erki arqalı studentler dúnyası menen qarım-qatnasta bolıwdıń eń nátiyjeli, janlı forması. Lektsiyanıń baǵdarlawshı funksiyası- studentlerdiń dıqqatın oqıw materialın úyreniwdiń keleshek kásiplik xızmetindegi áhmiyeti hám rolin tiykarlawǵa qaratıladı. Lektsiyanıń xabar beriwshı funksiyası- oqıtıwshı tárepinen tiykarǵı ilimiy faktler, qaǵıydalar hám juwmaqlardıń áhmiyetin ashıp beriwge qaratıladı. Lektsiyanıń metodologiyalıq funksiyası – izertlew metodların tańlaw, ilimiy izleniwdiń printsipleri hám baǵdarların anıqlawǵa járdem beredi. Lektsiyanıń tárbiyalawshılıq funksiyası- studenttiń oqıw materialına baha beriw múnásibetin oyatıw, qızıǵıwshılıqların arttırıw, logikalıq pikirlew hám dáliyллеwdi aydınlastırıw xızmetin atqaradı.

Didaktikalıq maqsetine qaray lektsiyalar tómendegi 3 túрге bólinedi: Kirişiw lektsiyasında – kurs(bólim, tema)tıń ilim-pán sistemasındaǵı ornı, bul materialdı ámeliyatta qollanıw imkaniyatları, kurstı úyreniw metodları ashıp beriledi. Tematikalıq lektsiyalar- bunda lektsiya anaw yaki mınaw temaǵa baǵıshlangan bolıp, onda faktler, onıń analizleniwı, juwmaqlar mazmunı bayan etiledi hám konkret ilimiy qaǵıydalar dáliyllenedi. Ulıwma-juwmaqlawshı lektsiya - ilgeri úyrenilgen materiallardı qaytadan ulıwmalastırıwǵa qaratılǵan boladı. Bul studentler bilimnı tereńlestiriw imkanın beredi.

Oqıw lektsiyası metodınan paydalanǵanda tómendegi talaplarǵa itibar beriw kerek.

1. Lektsiya mazmunı tereń ilimiy, ideyalıq hám logikalıq izbe-izlikte kórgizbe qurallarǵa tiykarlangan halda bayan etiw.

2. Oqıwshılar ushın túsinikli , ishki sezimge bay hám ápiwayı tilde beriliwi.

3. Oqıwshılardıń jas ózgesheligi hám ruwxıy jaǵdayların esapqa alǵan halda 15-20 minuttan soń qısqa óz betinshe jumıs yamasa soraw-juwap ótkiziwi, oqıwshılardıń biliw iskerligi aktivleskennen keyin dawam ettiriliwi lazım.

Tálim protsessinde oqıw lektsiyasın qollaw oqıtıwshıdan jaqsı tayarlıq kóriwdi talap etedi hám ol:

1. Sabaq teması, maqsetin hám problemaların anıqlaw.

2. Tańlangan tema boyınsha sabaqlıq, ilimiy, hám ilimiy publitsistikalıq ádebiyatlar menen tapıswı.

3. Oqıwshılardıń jas ózgesheligi hám psixologiyalıq qásiyetleri hámde qızıǵıwların esapqa alǵan halda lektsiyanıń jobasın, mazmunın dúziwi;

4. Joqarı nátiyje beretuǵın oqıtıw úskenederi hám metodların tańlawı kerek.

Lektsiyanıń jaqsı ótiwi, áweli oqıwshılardıń oqıw-biliw iskerligi qalay shólkemlestirilgenligine baylanıslı.

Onda oqıwshılardıń biliw iskerligi aktivlestiretuǵın kórgizbe quralları –WTV, multimediyalar, tábiyiy-súwretli kórgizbe qurallar buyımlar hám basqa oqıtıw úskenelerinen paydalanıw hámde lektsiya dawamında oqıwshılar sabaqtıń planın, mazmunın qısqa túrde jazıp alıwı, sawallarǵa juwap tabıwǵa erisiwi oqıtıwshınıń dıqqat orayında bolıwı kerek.

Sabaqtıń kirisiw bóliminde paydalanılǵan oqıw lektsiyası metodı járdeminde oqıwshılardıń dıqqatı jámlenedi, biliw iskerligi aktivlestiriledi, bilimlerdi qabıl qılıwǵa sharayat jaratıladı. Bunıń ushın lektsiyanı baslawda onıń mazmunına tiyisli qızıqlı mısallar, hám jarqın sezimge bay waqıyalar keltirilip, oqıwshılardıń aldına problemalar qoyıladı. Sabaqtıń tiykarǵı bóliminde paydalanılǵan oqıw lektsiyası metodı oqıw materialı didaktikalıq printsiplerge ámel qılınǵan halda tálim mazmunı logikalıq izbe-izlikte kórgizbe quralları – WTV, multimediyalar, tábiyiy súwretli kórgizbe quralları hám basqa oqıtıw qurallarınan paydalanǵan halda bayan etiwdi talap etedi.

Sabaqtıń juwmaqlaw bóliminde paydalanılǵan oqıw lektsiyası metodı járdeminde oqıwshılardıń bilimleri tártipke salınıp ulıwmalastırıladı, juwmaq shıǵarıladı.

Lektsiya juwmaǵında oqıtıwshı oqıwshılardıń bilimlerin tereńlestiriwge ulıwmalastırıwǵa qaratılǵan juwmaqlar jáne bir mártebe tákirarlaydı. Keyin oqıw tapsırmaları oqıwshılardıń jawapları tekseriledi hám kesteniń toltırılıwı kózden ótkeriledi. Soraw-jawap oqıw tartısmaları ótkiziledi.

Oqıtıwshınıń lektsiyası mazmunı hám oqıwshılar iskerliginiń shólkemlestiriliwinen góre induktiv yamasa deduktiv ráwishte dúzilgen bolıwı múmkin.

Lektsiya induktiv túrde dúzilgende áweli oqıwshılar qubılıs hám obektler menen tanıtırılıp, keyin ulıwma juwmaq (pikir) keltirilip shıǵarıladı.

Deduktiv lektsiyada bolsa bunıń kerisi boladı, yaǵnıy áweli ulıwma túsinipler beriledi, keyin obektler hám qubılıslar járdeminde onıń mazmunı ashıp beriledi.

Usı metodtıń quramına oqıw materialınıń logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, problemalardı qoyıw, obektlerdi anıqlaw, salıstırıw juwmaq shıǵarıw ulıwmalastırıw, oqıwshılardıń dıqqatın tartıw usılları kiredi.

Kórgizbeli metodlar toparı. Oqıtıw protsessinde kórgizbeli metodlardıń qollanıwı, oqıw materialı mazmunınan kelip shıqqan halda obektler hám qubılıslardı qabıl etip olardı salıstırıw, ózine tiyisli qásiyetlerdi anıqlaw, ulıwmalastırıw, sintizlew, juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik beredi. Kórgizbeli metodlar oqıtıw protsessinde awız eki, ámeliy, logikalıq problemalı metodlar menen birgelikte qollanıladı.

Máselen oqıwshılardıń kórgızbe tiykarında oqıw materialnıń úyreniw boyınsha tapsırmalar oqıtıwshı tárepinen awızeki túrde beriledi. Tapsırmalardı orınlaw protsessinde kórgızbelilik ámeliy metodlar menen birgelikte, sabaqta payda bolǵan problemalıq jaǵdaylardı sheshiwde problemalı metodlar menen birlesedi.

Oqıtıw protsessinde kórgızbeli metodlardan óz ornında hám nátiyjeli paydalanıwdıń tómendegi qolaylıqları bar.

- Oqıwshılarda kórgızbeli obrazlı sananı rawajlandırıw, oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw, aqıl iskerlik usılların islew:

- Úyrenilip atırǵan teoriyalar máselelerdi anıqlastırıw, sabaqta tikkeley baqlaw múmkinshiligi bolmaǵan protsesslerdi modellestiriw;

- Biologiyalıq obektlerdi baqlaw, olardıń ústinde tájriybeler ótkiziw, alınǵan teoriyalıq bilimlerde ámeliyatqa qollaw, úyrenilip atırǵan hádiyselerdi sxema, tablitsalar tiykarında anıqlastırıw hám klassifikatsiyalaw múmkinshiligin beredi.

Ekologiyanı oqıtıwda paydalanılatuǵın kórgızbeli qurallar qatarına tómendegiler kiredi:

- Tábiyiy hám tiri obektler-gerbariyler, kolleksiyalar, mikro hám hól preparatlar, xana ósimlikleri, tiri tábiyat múyeshinde baǵılatuǵın haywanlar h. t. b.

- Real obektlerde sáwlelendiriwshi arnawlı tayarlanatuǵın grafikalıq qurallar-tablitsalar, sxemalar, suwretler, modeller, mulyajlar hám basqalar.

- Kórgızbeliliktiń shartlı quralları-biogeografiyalıq oblastlarınıń kartaları, globuslar;

- Oqıtıwdıń texnikalıq quralları-oqıw kinofilm, diafilm, diapozitivler, videokórinisler h.t.b.

- Oqıtıwdıń multimediyalı quralları- EEM niń oqıw dástúrleri, elektron versiya hám sabaqlıqlar, hawaz, animatsiya dinamikalıq háreket hám úsh kólemli suwretlerdi (grafikti) ózinde toplanǵan multimediyalar h.t.b.

Kórgızbeli metodlar quramına tábiyiy hám tiri obektler grafikalıq kórgızbe ekran quralları, EEM niń kórgızbeli dástúrleri multimediyalardı kórsetiw metodları kirip malim bir tómendegi kórgızbeli qurallardı kórsetiw illyustratsiya, demanstratsiya, oqıw kinofilmleri, videofilmler, EEM-niń oqıw modellettirilgen dástúrleri, elektron sabaqlıqlar, multimediyalardı kórsetiw, kórgızbeniń sezim hám estetikalıq talaplarǵa juwap beriw, sabaqtıń mazmunın sáwlelendiriwi izbe-izlikte oqıwshılar iskerligin payda etiw usıllarınan ibarat.

5. Ámeliy shınıǵıwlar, seminarlar hám laboratoriya jumısların ótkiziw metodikası. Oqıwshılardıń ózlestirgen teoriyalıq bilimlerin ámeliyatqa qollanıw oqıw hám miynet, kónlikpe hámde tájriybelerin qalıplestiriw, tvorchestvolıq qábiletlerdi ósiriw, ómirge tayarlaw kásipke baǵdarlaw múmkinshiligin beredi. Usı metod oqıtıw protsessinde kórgızbeli problemalı, awızeki metodlar menen birlesken túrde qollanıladı. Oqıwshılar tárepinen orınlanatuǵın ámeliy jumıslar bilim deregi bolıp xızmet etedi. Bunıń ushın oqıtıwshı ámeliy jumıslardıń maqsetin

anıqlawı, maqsetke erisiw ushin zárúr bolatuǵın kórgizbeli qurallardı tańlawı, oqıw tapsırmaların anıq dúziwi kerek. Ámeliy jumıslardı orınlaw ushin beriletuǵın oqıw tapsırmaları mazmunı jaǵınan anıq ıqshamlı, túsinikli hám maqsetke baǵdarlanǵan bolıwı kerek.

Bul metodlar toparına tábiyiy obektlerdi tanıp alıw hám anıqlaw, baqlaw, biologiyalıq tájriybenni shólkemlestiriw hám ótkiziw ósimliklerdi kútiw, hám haywanlardı baǵıw sıyaqlı metodlar kirip, olarǵa say halda obektlerdi tanıp alıw hám anıqlaw baqlaw hám tájriybeler ótkiziw oqıwshılarǵa ámeliy jumıstıń barısın bayan etiw, ámeliy jumıslardı orınlaw jobasın dúziw, ámeliy jumıstıń tapsırmaların orınlanıwın baqlaw, tapsırmalardıń orınlawınıń nátiyjelerin analiz qılıw óz-ózin bahalaw, ámeliy jumıs bahalaw hám tájriybelerdi juwmaqlaw hám rásmiylestiriw usıllarınan ibarat boladı.

Tábiyiy obektlerdi tanıp alıw hám anıqlaw metodı biologiyanı oqıtıwda jetekshi abroyǵa iye, sebebi botanika sabaqlarında ósimliktiń organları, ósimlik túri, tuwısı, tuxımlası, klassqa tiyisliligi anıqlanadı. Bunıń ushin oqıtıwshı jeterli dárejedegi tarqatpa hám didaktikalıq materiallar, gerbariyar, toplamları tayarlanǵan bolıwı hám olardan óz ornında nátiyjeli paydalanıwı kerek.

Ekologiya sabaqlarında haywanlardıń organları olardıń wazıypaların biliw menen bir qatarda haywanlardıń qaysı tip, klass, tuwıs, tuxımlasǵa tiyisliligini anıqlaydı. Usı metodtıń nátiyjeligi haywanat dúnyasınıń hár-túrliligin sáwlelendiriwshi haywanlar hám olardıń organlarınan tayarlanǵan hól preparatlar mulyajlar, toplamlar sıyaqlı didaktikalıq hám tarqatpa materillarınıń bar ekenligin kórsetedi. Bul metodtan tek biologiya sabaǵına emes, al sabaqtan tıs jumıslar, klasstan tıs shınıǵıwlar hám ekskursiyalar da keń túrde qollanıladı.

Baqlaw metodı. Bul tiri organizmlerde júretuǵın protsessler hám tábiyat zatlarında payda bolatuǵın hádiyselerdi oqıwshılardıń maqsetke muwapıq halda qabil etiwı bolıp esaplanadı. Baqlaw metodınan oqıwshılardıń baqlawı boyınsha toplanǵan maǵlıwmatları bilim deregi bolıp esaplanadı. Bul metodınan biologiyanı oqıtıwdıń barlıq formalarında paydalanadı. Baqlaw metodınan sabaq protsessinde paydalanǵanda oqıwshılar sabaq mazmunına tiyisli kórgizbe quralların óz betinshe baqlaydı, nátiyjede baqlaw obektlerindeki ózine tiyisli qásiyetlerdi sıpatlawshı dálillerge iye boladı. Bunday baqlaw qısqa múddetli bolıp, málim bir maqsetti ámelge asırıwǵa xızmet etedi.

Ósimlikler tirishiligindeki báhárgi gúzgi máwsimli ózgerisler, kelib ketiwshi quslardıń tirishiligin baqlaw nasekomalardıń rawajlanıwın úyreniw sıyaqlı baqlawlar uzaq múddetli dawam etetuǵın baqlawlar bolıp esaplanadı.

Ekologiyalıq tájriybelerdi ótkiziw metodı óz ishine biologiyalıq obektlerdi tanıwdı hám anıqlawdı, baqlawlardı qamtıydı, leykin mazmunı jaǵınan olardan parqı boladı. Ekologiyalıq tájriybelerdi ótkiziw oqıwshılardı úyrenilip atırǵan

protsess yamasa hádiyseniń mazmunın ańlawǵa olardıń ortasındaǵı baylanıs sebeplerin túsiniwge Ekologiyalıq nızamlılıqlardı «qaytadan payda» etiwine múmkinshilik beredi. Tájriybe nátiyelerin ulıwmalastırıw, juwmaq shıǵarıw onı rásmiylestiriw, oqıwshılarda izertlewshilikti rawajlandıradı. Ekologiyalıq tájriybeler sabaqta sabaqtan tıs jumıslarda, tiri tábiyat múyeshinde hám oqıw tájriybe maydanshasında ótkiziliwi múmkin. Ekologiyalıq tájriybeler hám dawamına qarap, qısqa hám uzaq múddetli bolıwı múmkin.

«Tuqımnıń quramın anıqlaw», «Ósimlik kletkasında plazmoliz hám deplazmoliz», «Amilazanıń kraxmalǵa tásiri» boyınsha ótkiziletuǵın tájriybeler qısqa múddetli, «Tuqımnıń dem alıwı», «Japıraqlardıń suwdı puwlandırıwı», «Japıraqlarda kraxmaldıń payda bolıwı», «Jawın kurtınıń topıraq payda bolıwındaǵı roli», «Ósimliklerde belgilerdiń násilligin tuqım quwıwshılıq nızamlılıqların úyreniw» sıyaqlı tájriybeler uzaq múddetli tájriybeler bolıp esaplanadı.

Usı metoddıń nátiyjeliligi oqıtıwshı tárepinen ótkiziletuǵın tájriybelerdiń anıq diziminde shólkemlestiriliwi, tájriybe temaları, maqsetin anıqlaw, hár bir tájriybe ushın anıq kórsetpeler oqıw tapsırmaların tayarlawı, oqıwshılardı tájriybe ótkiziletuǵın obektler kerekli ásbap hám buyımlar menen támiyinlew, tájriybe ótkizetuǵın oqıwshılardıń iskerligin shólkemlestiriw, basqarıw hám bahalaw, alınǵan nátiyjelerden sabaqta óz ornında paydalanıwǵa baylanıslı.

Ekologiyanı oqıtıwda ámeliy metodlardan ósimliklerdi ósiriw, haywanlardı baǵıw hám kóbeytiwde keń paydalanadı. Bul metod oqıtıwshılardıń biologiyadan ózlestirgen bilimlerin, bahalaw hám fizikalıq miynet kónlikpelerdi qamtıp alıp, oqıwshılardı awıl xojalıq miynet tiykarların iyelew hám kásipke jollaw, ekologiyalıq hám ekonomikalıq tárbiya beriwde úlken áhmiyetke iye boladı.

Ekologiyanı oqıtıwda jergilikli ekonomikalıq sharayat hám awıl xojalıǵı shólkemleriniń qánigelesiwine baylanıslı túrde ósimliklerdi ósiriw hám haywanlardı baǵıw boyınsha ámeliy jumıs temaları hár –túrli. Ámeliy jumıslar qaysı maqsetti gózlewi hám mazmunına baylanıslı halda biologiya oqıtıwshısı onıń jobasın puxta túrde dúziw, alıp barılatuǵın jumıslardıń mazmunın tolıq sáwlelendiriwi alınatuǵın nátiyjelerdi qanday túrde rásmiylestiriw boyınsha oqıwshılardıǵa anıq kórsetpe beriwı kerek.

Seminar shınıǵıwlarına qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar: - lektsiyada bayan etilgen teoriyalıq qaǵıydalardı bekkemlew;

- pán boyınsha bilimlerde keńeytiw hám tereńlestiriw;
- studentlerdiń ilimiy-izertlew, biliw qábiletin arttırıw;
- teoriyalıq oqıtıw protsessinde iyelegen bilimlerdeń ámeliyatta tán alınıwı.

Pedagogika teoryyası hám ámeliyatında seminar shınıǵıwlardıń 3 túri: Seminar aldı shınıǵıwları- studentti ózbetinshe jumısınıń ózine tán qásıyetleri menen tanıstırıw maqsetinde ótkeriledi. Onda ádebiyatlar hám basqa derekler menen islew usılları úyretiledi. Seminar aldı shınıǵıwları seminar shınıǵıwlarına tayarlıq basqıshı esaplanadı hám ádette birinshi kurslarda ótıledi.

Seminar shınıǵıwları - seminaraldı shınıǵıwlarına qaraǵanda áhmiyetli wazıypalar sheshiledi. Bunda seminarlar kurstı tereń úyreniwdi maqset etip qoyadı yaki áhmiyetli hám ulıwma bolǵan temalardı metodologiyalıq tárepten islep shıǵıwǵa baǵıshlanǵan boladı.

Arnawlı seminarlar- lektsiya temalarına baylanısı bolmaydı hám bir pánniń baǵdarlamasına kirmeydi. Ádette pánniń jeke máselelerin úyreniw maqsetinde ótkeriledi.

Lektsiya hám seminar sabaqlardıń nátiyjeliligini arttırıw ushın tómendegi jaǵdaylarǵa itibar beriw lazım: - lektsiya hám seminar sabaqlarında tekst hám biremshı derekler boyınsha máseleleri ajratıw yamasa bólip alıw;

- ózlestirip atırǵan oqıw materialın óz waqtında baytıp barıw;

- studenttiń oqıw materialların túsindiriw ushın aqılıy xızmettiń buyırıq túrlerin iske qosıw boyınsha jol joba beriw;

- student pikirlerinen alǵa ketip, onıń juwmaqlawshı pikirini aldınnan túsiniw, biliw hám t.b.

6. Ekologiyalıq tálimde paydalanatuǵın oqıtıw quralları. Ekologiya pánin oqıtıwda oqıtıw quralları oqıwshılardı dástúr materialların bekkemlewde áhmiyetli rol oynaydı. Belgili boyınsha, bunda oqıwshılardıń materialların ózlestiriw dawamında bir neshshe analizatorlar qatnasadı. Sonıń ushın da ekologiya páni oqıtıwshısınıń wazıypası hár qıylı oqıw qurallarınan maksimal dárejede paydalanıw bolıp esaplanadı. Ol ekologiya pánin oqıtıw protsessinde ózine tán oqıw materialları hám uslublarınan paydalanıwdı talap etedi.

Oqıw quralların eki toparǵa ajratıw múmkin:

1. Tábiyiy oqıw kórgizbeli materiallar;
2. Súwretlew oqıw kórgizbeli materiallar;

Tábiyiy oqıw kórgizbeli materiallarǵa tiri ósimlikler, haywanlar, zamarıklar, bakterialar kiredi. Olar tuwrıdan tuwrı tábiyatta ekologiyalıq maydanshada yaki janlı múyeshte baǵıladı. Olarǵa xana ósimlikleri, akvarium hám terrarizmlerdegi ósimlik hám haywanlar, sonday-aq jansız obektler - gerbariy materialları, ósimlik hám haywanlardıń kolleksiyaları, hól hám qurıq preparatlar, chuchelo (tulum)lar kiredi. Oqıw protsessinde tiri obektlerden paydalanıw oqıwshılar tárepinen jańa materiallardı ózlestiriwde úlken rol oynaydı. Ósimlik hám haywanlardıń turli

wákilleri misalında tiri organizmlerdiń sırtqı ortalıqqa iykemlesiwleri hám olarǵa ayırım ekologiyalıq faktorlardıń tasiri nátiyjesindegi ózgeriwler, belgili bir turlerdiń populyatsiyasınıń dúziliwi, dinamikasi, ayırım ekosistemalardaqı ornı hám basqalardı kórsetiw múmkin. Laboratoriya shınıǵıwlarında hám janlı hám jansız obektlerden keń paydalanıladı.

Súwretlew oqıw materialları qatarına hár túrli kesteler, oqıw suwretleri, sxemalar, grafikler, fotosúwretler, modeller, mulyajlar, diapozitivlar, diafilmler, video- hám kinofilmler kiredi.

Keń tarqalǵan súwretlew kesteler járdeminde biotsenoz, biogeotsenoz, ekosistemalar, sonday-aq biosfera sıyaqlı iri sistemalar hám olardıń tiykarǵı bólimleri ortasındaǵı baylanıslar, ósimlik hám haywanlardıń populyatsiyasındaǵı aymaqlıq háreketler hám basqaların kórsetiw múmkin. Kestelerden tısqarı oqıw súwretleri, sxemalar, diagrammalar, kartalardan paydalanıladı. Mısalı, oqıw kartaları sıpatında Ózbekistannıń ekologiyalıq kartası, Aral hám Aralboyı ekologiyalıq kartası, Ózbekistannıń geoekologiyalıq kartası hám basqalar.

Ekran quralları solardan, diafilmler oqıwshılar úyrenip atırǵan temalardı ózlestiriw nátiyjeliligini asıradı. Tabiat hám insan biosfera yaki shól ekosisteması, Ózbekistannıń tabiiy ekologiyalıq jaǵdayı sıyaqlı temaların oqıtıwda júdá qolaylı.

Dinamikalıq xarakterdegi ekran quralları sıpatında kinofilmler kórsetiledi. Kino járdeminde oqıtıwshı bir neshshe minutta tábiyattaǵı hádiyse hám protsessler (sutkaliq, aylıq, kóp jıllıq, tsikliklik ózgeriwler hám basqalar) dı kórsetiwini mumkin.

Ekologiya sabaqlarında tema mazmunına muwapıq (audivizual dasturlı multimedialı - giperlidialı) tálim qurallarınan paydalanıw, birqansha joqarılawı menen, yaǵnıy úyrenilip atırǵan obekt hám hádiyselerdiń barlıq basqıshların ishshil kórsete aladı. Oqıtıw protsessinde telekórsetiwlerden kompyuterlerden paydalanıw oqıtıw sıpatın asırıw imkaniyatın beredi. Tálimniń jańa quralları, tekst yaki kórinisin oqıwshılardıǵa jetkiziwde qaǵaz, disk, slayd sıyaqlı xabar beriwshi hám onı ámelge asırıwshı qurallar proektlar, magnitofon esaplanadı.

Ekologiya tálimi quralları sıpatında oqıw tekstleri ayırıqsha áhmiyetke iye bolıp, olar tálimniń jańa qurallarınan (elektron sabaqlıqlar, videofilmler, audiosabaqlıqlar. Audio hám video kassetalar, videodisk hám basqalar.

Ekologiyadan payda bolǵan elektron sabaqlıq onıń bir bólimin komyuter járdeminde ǵárezsiz yaki oqıtıwshı menen birgelikte ózlestiriw imkaniyatın támiyinleytuǵın dastúr – metodikalıq kompleksi. Elektron sabaqlıqta belgili bir temalardı oqıtıwda bir qatar qolaylıqlardıǵa iye bolıw, talabanıń tema boyınsha ózlestiriw payızını artadı.

Tábiyiy oqıw kórgizbeli materiallardıń túrleri.

Janlı obektler.

Oqıw protsessinde tiri (ósimlik, haywan, zamarık hám basqalar) obektlerden paydalanıw oqıwshılar tárepinen jańa materiallardı ózlestiriwde úlken rol oynaydı. Sonıń ushın da tiri obektlerdi basqa oqıw quralları menen almasdırıp bolmaydı.

Báhár hám gúz máwsimlerinde ósimlik hám haywanat dúnyasınıń wákilleri menen tábiyatta tanısıw múmkin hám olardan demonstratsion yaki tarqatpa materiallar sıpatında paydalanıw múmkin. Ósimlik hám haywanlardıń hár túrli wákilleri mısasında tiri organizmlerdiń sırtqı ortalıqqa beyimlesiwleri hám olarǵa ayırım ekologiyalıq faktorlardıń tasiri nátiyjesindegi ózgerisler, belgili bir túrlerdiń populyatsiyasınıń dúzilisi, dinamikası, ayırım ekosistemalardıǵı ornı hám basqalardı kórsetiw múmkin.

Jansız obektler

Kópshilik tabiiy obektler oldınnan qurıtılǵan yaki fiksirlengen halda saqlanıwı múmkin. Mısalı, ósimlik yaki haywanlardıń úlgileri yaki bazıbir ishki organları hám basqalar. Ekologiyadan laboratoriya shınıǵıwların alıp barıw ushın anatomik jaǵdayındaǵı fiksirlengen ósimlik organlarınan paydalanıladı. Bunday turdegi kórgizbeli materiallar hól preparatlar deb ataladı.

Gerbariyler

Gerbariylardıń úlgileri ósimlikti tábiyiy halda saqlawǵa imkan beredi. Jıynalǵan hám qurıtılǵan gerbariyler ayırım temalar boyınsha gruppalanıwı mumkin. "Ósimlik hám sırtqı ortalıq", "Ósimlikler populyatsiyası", "Fitotsenozlar", "Agrofitotsenozlar" hám basqalar. Sonday-aq, belgili bir ekosistemalar boyınsha (shól, taw, toǵaylıq hám basqalar) dominant yaki edifikator turler, bulardan basqa ósimliklerdiń túrleri boyınsha gerbariy úlgileri bolıwı maqsetke muwapıq boladı. Gerbariy materialları oqıwshılar tárepinen olar alıp barǵan baqlaw jumıslarınıń nátiyjelerin kórsetiwshi material sıpatında tayarlanıwı mumkin. Bularǵa ósimliklerdiń ósiwi hám rawajlanıwına kandayda bir sırtqı ortalıq faktorlarınıń tasiri yaki ósimliklerdiń ósiw fazaları boyınsha fenologik baqlawlar hám basqalar mısıl boladı. Oqıwshılar járdeminde "Ósimlikler populyatsiyasınıń jas dúzilisi" boyınsha, "Produtsentlar" sıpatındaǵı turlar hám turǵan jerindegi "Ósimliklerdiń tiykarǵı túrleri" sıyaqlı temalardaǵı gerbariyler tayarlaw mumkin.

Kollektsiyalar Qurǵaq preparatlarǵa karaǵanda ulıwma belgileri boyınsha gruppalanǵan obektler esaplanadı. Kollektsiyalardan birinshi náwbette oqıw dástúrin orınlaw ushın alınıwı kerek. Kópshilik kollektsiyalar mámleket tárepinen arnawlı bezewler berilgen halda tayarlanadı. Olardan shınıǵıwlarda kórsetiw maqsetinde hám temalıq kórgizbelerde paydalanıw múmkin. Sonday-aq, kollektsiyalar (shigirtkalar, qwnǵızlar) laboratoriya jumısların orınlawda, oqıwshılardıń óz betinshe jumıslarında didaktik material sıpatında paydalanıladı.

Tulıplar

Kórgizbeli materiallardıń bir turi esaplanıp, ekologiya pánin oqıtıwda paydalanıw múmkin. Mısalı, sút emiziwshilerdiń (krot, tsokor, korsichqon, kwrshapalak, dala sichqoni, yumronqozıq) mısasında usı haywanlardıń morfologik qásiyetleri (ólshemi, reńi) sırtqı kórinisi, túrli sharayatına iykemlesiw tárepleri hámde túrleri hám basqalar menen oqıwshılardı tanıstıradı.

Súwretlew oqıw kórgizbe materialları túrleri
Kesteler.

Ekologiyada keń paydalanıw mumkin bolgan kórgizbe materiallarınan biri esaplanadı. Kesteler mazmuni hám paydalanıw xarakterine qarap suwretlew, grafik, sanlı, tekstli hám aralas túrlerge bólinedi.

Keń tarqalğan reńli kesteler(reńli) basqa pánlerde hám paydalanıladı. Usı kesteler járdeminde biotsenoz, biogeotsenoz hám ekosistemalar, sonday-aq biosfera sıyaqlı iri sistemalar hám olardıń komponentleri ortasındaǵı óz-ara baylanıslar, ósimlik hám haywanlardıń sırtqı ortalıqqa, haywanlar populyatsiyasındaǵı aymaqlıq is-háreketler hám basqa ekologiyalıq qásiyetlerin kórsetiw múmkin.

Grafikalıq kesteler - sxematik súwretler, sızılmalar, diagrammalar esaplanıp, olar tekst hám sanlar menen toltırılğan boladı. Ekologiya páninde bir faktordıń tiri organizmge tásir etiwshi populyatsiyalardıń tásir etiwshi, populyatsiyalardıń ósiwi, ómirge nadırıs sızığı hám basqalardı grafikalıq kestelerge mısál etip alıw mumkin.

Sanlı kesteler – tiykarınan sanlar kompleksten ibarat maǵlıwmatlarǵa iye, onda bazıbir tekst yaki súwretler de bolıwı múmkin. Sanlı kesteler menen islew populyatsiyalar ekologiyası, individlerdiń jas dúzilisi basqıshları boyınsha jaslarǵa ajratıw, demografiyalıq kesteler tiykarında grafikler sızıw sıyaqlılar qol keledi.

Aralas yaki qıyın kesteler – tekst, súwret, grafik hám sanlardan ibarat materiallarǵa iye boladı.

Solay etip, kesteler oqıw kórgizbe materialları sıpatında ekologiyanı oqıtıwda keń paydalanıladı. Olar tiykarında oqıwshılar menen birgelikte yaki individual isler alıp barıwı múmkin. Maǵlıwmatlarǵa bay kesteler kabinette temalar ótilip atırğan dáwirde qıstırıp koyıladı.

Keyingi jıllarda Rossiyada ekologiyadan dastúrler tiykarında ulıwma tálim mektepleri ushın kompleks oqıw materialları tayarlanıp, sonıń menen birge seriyalı kesteler de tayarlanǵan. Kelesi biziń respublikamızda da ekologiya pánin oqıw rejesine kiritiliwi, sonday-aq dasturler jaratılıwı menen kestelerdiń xár qıylı túrleri hám olarǵa qosımsha sıpatında metodikalıq usınıslar islep shıǵıw kerek.

Házirde baspadan shıǵarılǵan ekologiyaǵa baylanıslı ádebiyatlar hám dasturler tiykarında oqıwshılar járdeminde kesteler tayarlaw maqsetke muwapıq boladı. Bunday isler oqıwshılardıń ozbetinshe islewine hám ekologiya pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın attıradı.

Oqıw súwretleri

Oqıwshılarǵa tábiyiy halda baqlaw qıyın bolǵan tabiyattaǵı waqıya hám hádiyselerdi oqıw súwretleri járdeminde kórsetiw múmkin. Bularǵa tiri organizmlerde baqlanatuǵın biologiyalıq maromlar Oraylıq Aziyanıń tawlı rayonları ushın mas bolǵan vertikal regionlardı kórsetiwshi súwretler, toǵaylar, sharsharalar, sonday-aq, teńiz túbindegi ómir, topıraq, suw, hawa ortalıǵına, tiri organizmlerdiń adaptiv radiatsiyasi hám basqalardı mısál etiw múmkin.

Oqıw súwretleriniń qásiyetleri hám temasına qarap ajıratıw múmkin, hámde xanada belgili bir jerdi iyelewi lazım. Oqıw súwretlerinen kórgizbe sıpatında, bazıbir oqıwshılardıń óz betinshe jumıslarında, tematikalıq kórgizbelerinde, albom sıyaqlı tayarlawında hám olardan oqıw tárbiyalıq islerinde keń paydalanıw múmkin.

Sxemalar

Basqa kórgizbe materiallarınan parqı sonda, olar ushın belgili bir masshtab talap etilmeydi hám kórsetilgen obekttiń ólshemi de bolmaydı. Sxemalar ushın kólemli kórsetkishler de beriw shárt emes.

Diagrammalar

Oqıtıw protsessinde keń qollanılatuǵın kórgizbeli materiallar.

A'dette diagrammalar sanlarda, grafikalıq tilde túsindiredi. Sanlar oqıwshılardıń yadlap alıwı ushın emes, bálkim tabiyattaǵı hádiyseler hám nızamlıqların anıqlawda yaki bir faktordıń tiri organizmlerge (adamǵa) tásin kórsetiwde salıstırsa boladı. Diagrammalar sıziqlı, ústinli, domalaq túrlerge ajratıladı. Sonday-aq háreketlenetuǵın hám háreketlenbeytugin túleri boladı. Arnawlı diagrammalar baspaǵa shıǵarılmaydı. Sonıń ushın shınıǵıwlarda paydalanıw (texnikalıq qurallar járdeminde kórsetiwdi esapqa alıp) ózbetinshe tayarlaw maqsetke muwapıq boladı.

Oqıw kartalarınıń teması hám mazmunı da ekologiya oqıw dasturın kórsetiw kerek. Olar "Ózbekistannıń ekologiyalıq kartası", "Aral hám Aral boyı ekologiyalıq kartası", "Tabiiy zonalar kartası", "Ósimlik hám haywanlardıń Jer sharı boyınsha tarqalıwı kartaları". Kartalar járdeminde planetamız boyınsha yaki aymaqlıq ekologiyalıq mashqalalar, ekologiyalıq jaǵday sıyaqlılardı túsindiriwde, hámde oqıwshılardıń túrli ózbetinshe jumısların shólkemlestiredi. Egerde xanada tiyisli temadaǵı kartalar bolmasa, olardı oqıwshılar birgelikte tayarlawı múmkin. Mısalı, oqıwshılar menen "Qurǵaqlar yaki okeanlardaǵı birlemshi ónim", "Aral hám Aral boyı aymaǵındaǵı xalıqtıń túrli kesellikler menen keselleniwi dárejesi" hám soǵan uqsas temadaǵı kartanı tayarlaw pánler aralıq baylanıwdı shólkemlestiredi.

Portretler

Ekologiya kursın oqıtıw protsessinde iri ekolog alımlardıń portretleri, aymaqlıq ekologlar, házirgi dáwirde xızmet kórsetip atırǵan, yaǵnıy respublikamızda ekologiyalıq jaǵdaydı jaqsılawda jumıs alıp barıp atırǵan mamleketlik emes shólkemler (fondları) hám olardıń baslıqlarınıń portretleri kórsetiledi. Búgingi künde respublikamızda arnawlı baspadan shıqqan ekolog alımlardıń portretleri bolmasada, lekin olardı arnawlı ádebiyatlardan paydalanıp, úlkeytirip sıziq alıw múmkin. Kabinette bir neshshe ekolog alımlardıń portretleri qıstırılıp, onda ekologiya tarawına qosqan úlesi, tiykarǵı ilimiy isleri, jazǵan kitaplarınıń atları kórsetiliwi lazım, hámde bazıbir shıǵarmaların oqıwshılar oqıwı ushın usınıs etiw múmkin. Bul óz nábwetinde oqıwshılardı ekolog alımlar menen tanıstırıwǵa járdem beredi.

Ekologiya pániniń iri alimlari- E.Gekkel, Ch.Darvin, V.N.Sukachev. A.Tensli, Ch.Elton, V.Í.Vernadskiy sıyaqlılar menen birge Abu Ali ibn Sino, D.N.Kashkarov, E.P.Karovin, T.Z.Zohidovlardan Oraylıq Aziya regionında alıp barǵan ekologiyalıq baǵdarındaǵı jumısları menen ayırım shınıǵıwlarda tanısıw maqsetke muwapıq boladı. Olar haqqında oqıwshılarǵa tiykarǵı ómir ortalıqları, biotsenoz, ekosistemalar sıyaqlı temalardı ótiwde toqtalıw zárúr. Portretlerdiń hámмесin qıstırıp qoyıw shárt emes, olar arnawlı papkalarda yaki albomlarda saqlanıwı múmkin. Olardan belgili temalarda shınıǵıw dawamında hámde ekolog alımlarǵa arnalǵan kesheler hám basqalarda paydalansa boladı.

Fotosúwretler

Keyingi jıllarda fotosúwretler de oqıw kórgizbe materialı sıpatında paydalanılmaqta. Ol ózine tán metodikalıq abzallıqqa iye. Fotosúwretler ásirese tábiyiy sharayatta baqlaw qıyın bolǵan obektler kórinisi (kosmik súwretler, suw astı kórinisi) júda qımbatlı esaplanadı. Ekologiya kabinetinde fotosúwretlerdi saqlaw ushın arnawlı orın ajratılıwı kerek. Olardan shınıǵıwlarda paydalanıw qolaylı bolıwı ushın papkalarǵa salıp qoyıw maqsetke muwapıq boladı.

Plakatlar

Ekologiyanı oqıtıw protsessinde, ásirese insan ekologiyası bóliminde, sanitariya hám gigiena, tábiyattı qorǵaw, sonday-aq ekologiya pániniń jetiskenliklerin kórsetiwshi hár qıylı mámleket hám xalıqaralıq fondlar tárepinen baspadan shıqqan plakatlardan sabaqlarda hám temalı múyeshler shólkemlestiriwde paydalanıladı. Mısalı: "Shegiw", "Ishiw" hám "Náshebentlikke qarsı gúresiw" múyeshinde usınday plakatlardan keń paydalanıw múmkin.

Modellar

Oqıw kórgizbe materiallarınıń bir túri. Oqıw modelleri bir neshshe turlerge bólinip ketedi. Olardan bazı birewleri háreketsiz (statik), bazıları háreketleniwshi bólimge iye boladı. Pedagogikalıq jaqtan háreketlenetuǵın modeller qımbatlı esaplanadı. Ekologiya páninde modellerdi oqıwshılar járdeminde tayarlawǵa háreket etiwı kerek. Modeller populyatsiyalar ekologiyası hám dinamikası, komandalardıń trofikalıq dúziliwi hám basqalardan ayrıqsha shıǵıwı múmkin. Ulıwma aytqanda, hár bir oqıtıwshı sabaqlar ushın zárúr bolǵan tabiyiy obektlerden ibarat modeller bolıwına háreket etiwı kerek.

Mulyajlar

Kabinet sharayatında oqıw protsessinde paydalanıw ushın basqa pánlerde mısalı biologiyada mámleket tarepinen tayarlanǵan ósimlik miyweleri hám tamırlı miyweler, zamarıqlar hám olardıń miywe deneleri hám basqa mulyajlardan paydalanıladı. Mulyajlardan tısqarı mayda haywanlar hám iri ósimlik hám haywanlardıń túrli nusqalarınan da paydalanıladı.

Nusqalar (mulyajlar) da obektти úsh ólshemde anıq kórsetedi. Ekologiya páninde de biologiyalıq obektlerden de kerekli temalarda da paydalanıw múmkin. Bunnan tısqarı keleshekte ekologiyanıń tiri organizmlerdiń jasaw túrleri hám

haywanlardıń ekologiyalıq qásiyetleri sıyaqlı temaları ushın mulyajlardı tayarlawdı payda etedi.

Didaktikalıq materiallar

Tabiiy pánlerin oqıtıw tájiriyesinde didaktikalıq materiallardan keń paydalanıladı. Didaktikalıq materiallar demonstratsion (ayırım temalardı úyreniw hám ulıwmalastırıwda) hám tarqatpa (oqıwshılardıń ózbetinshe jumısları ushın qaratılğan) turlerine ajratıladı.

Didaktikalıq materiallar jańa temanı tusindiriw járdeminde doskağa sızıw ornında paydalanıladı. Súwretlew didaktikalıq materiallar belgili bir izbe izlikte tayarlanıwı hám ózine tán bahası menen ajırılıp turdı. Bunday jaǵdaylarda oqıtıwshı waqıtı ónimli paydalanǵan boladı.

Materiallarǵa tematikalıq kartochkalar, hár qıylı tábiyiy obektler, konstruktiv tapsırmalar kiredi. Bunday materiallardan, bazıda taza temanı ózgeriwde yaki bekkemlewde, bazıda úyrenilip atırǵan temanıń áhmiyetin ashıw ushın paydalanıw múmkin. Didaktikalıq kartochkalardıń sanına qarap individual yaki gruppalı sabaqlar shólkemlestiriledi. Buniń ushın jámi 15 bir qıylı temadaǵı kartochka bolıwı kerek. Kartochkalar tekstli, grafik tárizde yaki aralas túrlerde dúzilgen boladı. Tekstli kartochkalarda súwretler tapsırma berilse, grafik tárizdeki kartochkalarda bolsa súwret belgili bir tapsırmalar menen (dúzilmelerdi súwretlew, salıstırıw, ulıwmalıqtan jekkelikti ajratıw sıyaqlılar berilse, aralas kartochkalarda súwret hám tekstler birgelikte beriledi.

Kartochkalar tayarlawda ondaǵı sorawlar, tapsırmalar, súwretler dastur talabına say keliwi hám oqıwshılar tárepinen orınlay alıwı esapqa alınadı. Qolda islengen kartochkalar menen birgelikte baspaxana menen tayarlanǵan kartochkalar bolıwı maqsetke muwapıq boladı.

Keyingi jıllarda da oqıtıwshılardıń didaktikalıq materialların tayarlaw hám olardıń nusqasın kóbeyiwde kserakopiyalardan keń paydalanıw imkaniyatına iye boladı. Ekologiya kabinetindegi didaktikalıq materiallar kóp túrlilik klasınan basqa jumıslardı orınlaw ushın da xızmet etedi. Ayırım oqıwshılarǵa hám gruppalarǵa oqıw kórgizbe materialları (awıl xojalıǵı hám ekologiya, tábiyiy hám jasalma ekosistemalar, biosfera hám insan) tayarlaw múmkin.

Temalı stendler

Barlıq temalı stendler waqtınsha bolıp, olardıń teması belgili bir dáwirde almasırılıp turıladı. Olardıń teması ekologiya pániniń tábiyattı korgawdaǵı roli, respublikamızdaǵı ekologiyalıq mashqalalardı sheshiwdegi alıp barılıp atırǵan is ilajlar, ulketanıw isleriniń nátiyjeleri, fenologikalıq baqlawlar hám basqa máselelerdi óz ishine aladı. A'sirese tábiyattı qorgaw menen baylanıslı bolǵan stendlerge itibar beriw kerek. Bunda úlkeniń arnawlı korgawǵa alınǵan siyrek ósimlik hám haywan túrleriniń súwretleri yaki fotosúwretleri beriliwi, sonday-aq oqıwshılardıń tábiyatta ózin tutıw qaǵıydaları sıyaqlı orın aladı.

Epigraf sıpatında hadislerden, tábiyattı qorgawğa tiyisli nızamlardan yaki alım, jazıwshı, jámiyettegi insanlardıń boljawları maqsetke muwapıq boladı.

Laboratoriya jumısların orınlawda tiyisli stendlerge texnikalıq qávıpsızlıgı, mikroskop penen islew qaǵıydaları, topıraq, suw hám hawalardıń pataslanıw dárejesin anıqlaw metodları sıyaqlılar orın aladı. U'ketanıw materiallarına arnalǵan stendlerdi tayarlawda janajan úlkeniń gózzal hám ájayıp kórinislerdiń fotosúwreti, paxtashılıq, biydayshılıq, baǵlar, jaylawlar, toǵaylıqlar hám basqalar menen biyimlari kerek. Fotosúwretler yaki súwretler qısqa tekst penen túsindirilse jánede jaqsı boladı. Mısalı: "Paxtashılıq dalası ekologiyası" stentinde ǵoza ósimligi, jabayı otlar, mineral tóginler, gerbitsidler, pestitsidler, suwǵarıw topıraqlardıń meliorativ jaǵdayı hám basqa maǵlıwmatlar keltiriledi.

Aymaqlıq úlke sharayıtın kórsetiwshi stendlerde respublika, wálayat hám rayonlar miynet hám ilim haqında maǵlıwmatlar bolıwı múmkin. Ekologiyalıq baǵdardaǵı úlketanıw awıl xojalıǵı, kalalardı kóklemzarlastırıw jumıslarına ámeliy járdem beredi..

Dáwirler aralıq jańalanıp turatuǵın stendlerden biri "Ekologiyalıq xabarlar"ǵa arnalǵan boladı. U'sı stend onsha úlken bolmay, onda ekologiya pániniń jetiskenlikleri, global, regionlıq, aymaqlıq ekologiyalıq mashqalalardıń sheshiliwi barısındaǵı jumıslar, jańadan shıǵarılǵan kitaplar hám olardıń qısqasha mazmunı sıyaqlılar jarıtıladı. Stendtegi temalardı óz waqtında jańalaw ushın bir oqıwshını ajratıp qoyıw múmkin. Bir neshshe jıl dawamında toplanǵan qızıqlı maǵlıwmatlar tártipke salınıp, ayırım temalar boyınsha paydalanıw múmkin. Bul da óz nábwetinde oqıw tárbiya protsessinde qosımsha material sıpatında qollanıladı.

Ekologiyanı oqıtıwdıń audivizual quralları

Ekologiya sabaqlıǵında interaktiv hám audivizual oqıtıw qurallarınan paydalanıw tómendegi baǵdarlarda alıp barılıwı múmkin:

1. "Kompyuter - videomagnitofon-proektsion qurılma" -bunda sabaqlıqlarda jańa materialdı úyreniw, ótilgen materialdı bekkemlew sıyaqlı tábiyat hám jámiyet ortasındaǵı nızamlıqlarınıń rawajlanıwı regionlıq maǵlıwmatlar tiykarında kórsetiliwi múmkin. Buniń ushın uchun álbette xabardıń jetkiziliwi interaktiv hám audivizual usıllarda beriliwi maqsetke muwapıq boldı. Audivizual qurılma oqıwshıǵa júdá úlken belgili bir baǵdardaǵı xabarlar jıyındısın beredi. Bular járdeminde ekologiyalıq obektlerdi hám hádiyselerdi erkin kórsetiwı múmkin.

İnteraktiv qurılma oqıwshı hám oqıtıwshını xabarlar jıyındısı menen basqarıwǵa úyrenilip atırǵan materialdı eń qızıqlı hám qıyın jerlerine dıqqattı qaratadı. Multimedia sıyaqlı jańa imkaniyatlar ámelde insanniń barlıq qabıl etiwshi organlarına kompleks tásir etedi hám onda ekologiyanı oqıtıwda paydalanıw kerekli materiallardı kórsetiwge úlken orın beredi.

Multimedia quralları járdeminde oqıtıw.

Multimedia sıyaqlı interaktiv qurallar menen birge audivizual qurallardan paydalanıw kórinisti úlken ekranğa túsiriw oqıtıw protsessiniń kórgizbeliligin hám motivizatsiyasın túbden asırıp jiberiledi. Kompyuter animatsiyalar ekologiyalıq obektler hám hádiyselerdi dinamikalıq jaǵdayda baqlaw imkaniyatın jaratadı. U'lken ekranda sxemalar hám obektler menen hádiyseler "janlanıp" ketedi.

Sabaqlardı rejelestiriw hám usınıslar elektron sabaqlıqta jıynalıwı múmkin. Onıń járdeminde oqıwshılar menen har bir sabaqta jumıslardıń túrli túrliligi shólkemlestiriliwi múmkin.

Elektron sabaqlıqta ekologiya páni mazmunı tómendegishe kórsetiliwi múmkin. Oqıw materialları tek ǵana tekst túrinde yaki tekst hám grafikalıq túrinde hámde dawıslı, video, animatsiya hám azǵana tekst túrinde, tásir etiwshi bir protsessti ámelge asırıw xızmeti yaki obektiniń háreketleniya kórinisin jaratıw túrlerinde kórsetiledi.

Sabaqtı rejelestiriw tómendegi bólimlerden ibarat boladı:

Tema.

Oqıw materiallarınıń tiykarǵı mazmunı

Sabaqtaǵı tiykarǵı túsinipler.

Jańa materialdı úyreniw ushın elektron sabaqlıqtan paydalanıw uchun metodikalıq usınıslar;

Dáslepki sabaqta alınǵan bilim hám kónlikpelerdi bekkemlew;

A'meliy jumıslardı ótkeriwde;

Oqıwshılardı tema boyınsha qadaǵalap barıw hám májbúriy ekologiyalıq nomenklaturadaǵı bilimlerin ózlestiriwde;

Buyımlar;

Dasturlengen ámeliy jumıslar;

Kartalar menen islew;

Sabaqlıqtaǵı tekstlerge ilova qılıwda

Kompleks metodlardı tabiiy pánlerde paydalanıwda oqıp kórsetiletuǵın xabarlardı úlken ekranğa ótkiziw kerek boladı. Bunda oqıw materialları belgili bir masshtabda kórsetiledi, sonday-aq sanitariya qaǵıyda hám normalarına boysınıwları shárt. Kompleks metodlardan paydalanıp jumıs alıp barıw multimedia kursında maksimal dárejede paydalanıladı. Awdarmadaǵı hám sabaqlıqtıń tekst bólimindegi material kórsetiledi. Multimedia kursı bólimlerindegi tekstler sabaqta jańa materialdı túsindiriwde oqıwshılar ushın da oqıtıwshınıń sabaqqa tayarlıq kóriw protsessinde de tuwrıdan tuwrı sabaqta islew dawamında da paydalı boladı.

Sorawlar:

1. Oqıtıw metodlarına sıpatlama beriń?
2. Oqıtıw metodların metodologiyalıq hám teoriyalıq qaǵıydalarǵa tiykarlanıp táriypleń?

3. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı wazıypası nelerden ibarat?

4. Yu. K. Babanskiy klassifikatsiyasına muwapıq oqıtıwdıń reproductiv metodları toparına qaysı metodlar kirgizilgen?

6. Joqari tálimde oqıtıw metodları tiykari neden ibarat?.

7. Sáwbet metodınıń mazmunın túsindirıń.

8. Sáwbet metodu gúrriń metodınan qaysı tárepleri menen ayırıladı?.

9. Oqıw lektsiyası metodın qollaw ushın oqıtıwshı itibarın nelerge qaratıw kerek?

10. Lektsiya hám seminar sabaqlardıń nátiyjeliligini arttırwıda nelerge itibar qaratılıwı zárúr?

Juwaplar:

1. Oqıtıw metodlarına sıpatlama berıń?

Metodika – bul jeke didaktika, yaǵnıy bir pándi oqıtıw teoriiyasi. Óz-ara tásir etiwdiń túrli formaların úyreniw tiykarında birar pándi oqıtıw hám úyreniw jolların oqıw páni metodikasi islep shıǵadı hám tálim alıwshılardıǵa tásir etiwdiń anıq dizimin oqıtıwshılardıǵa usınıs etedi.

2. Oqıtıw metodların metodologiyalıq hám teoriyalıq qaǵıydalarǵa tiykarlanıp táriypleń.

Tálim protsessi oqıwshılardıń bilim alıw kónlikpe hám qánigelerdi iyelew, olardıń ilimiy jaqtan dúnyaǵa kóz-qarasları dóretiwshilik izleniwlerin rawajlandırıw maqsetine baǵdarlanǵan oqıtıwshı hám oqıwshılardıń óz-ara birge islesiwı bolıp esaplanadı. Basqasha aytqanda, tálim mazmunınıń oqıtıw metodları járdeminde ózlestiriliwıne erisiwı bolıp tabıladı. Metod sóziniń ulıwma mánisi belgili bir maqsetke erisiw usılı. Oqıtıw metodu bul oqıtıwshınıń bilimlerdi okıwshılardıń sanasına jetkeriw hám sol waqıtta olardı oqıwshılar tárepinen ózlestirip alıw usılı. Didaktikada oqıtıw metodları tómendegi metodologiyalıq hám teoriya qaǵıydalarına tiykarlanadı.

3. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı wazıypası nelerden ibarat?

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı wazıypası tińlawshılardıǵa Ekologiya boyınsha tereń túrde bilim beriw, olardıń hár tárepleme rawajlanǵan shaxs sıpatında kamal tabıwına kómek beriwshi oqıw pánleriniń mazmunın, oqıtıw formaların, quralların hám metodların islep shıǵıwdan ibarat.

4. Yu. K. Babanskiy klassifikatsiyasına muwapıq oqıtıwdıń reproductiv metodları toparına qaysı metodlar kirgizilgen?

Belgili didaktik ilimpaz Yu.K. Babanskiy oqıtıw metodların tómendegi toparlarǵa ajratqan. Oqıtıwdıń awızeki metodları (gúrriń, oqıw lektsiya, sáwbet)

Oqıtıwdıń kórgizbeli metodları.

Oqıtıwdıń ámeliy metodları.

Oqıtıwdıń mashqalalı izleniw metodları.

Oqıtıwdıń logikalıq metodları

Óz betinshe islew metodları.

Oqıtıwda oqıwshılar háreketin, iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları.

Oqıtıwdıń baqlaw hám óz-ózin baqlaw metodları.

5. Joqari tálimde oqıtıw metodları tiykari neden ibarat?

Tálim protsessi oqıwshılardıń bilim alıw kónlikpe hám qánigelerdi iyelew, olardıń ilimiy jaqtan dúnyaǵa kóz-qarasları dóretiwshilik izleniwlerin rawajlandırıw maqsetine baǵdarlangan oqıtıwshı hám oqıwshılardıń óz-ara birge islesiw bolıp esaplanadı. Basqasha aytqanda, tálim mazmunınıń oqıtıw metodları járdeminde ózlestiriliwine erisiwi bolıp tabıladı.

6. Sáwbet metodınıń mazmunın túsindir.

Sáwbet metodınan paydalanǵanda áweli mashqalalı jaǵday jaratıladı, áwelden tayarlangan mashqalalı sorawlar, bayan etiledi, oqıwshılardıń oqıtıwshı menen birgelikte logikalıq pikir júritiwine, kóz aldına keltiriwdi payda etiw hám dálilew, sáwbet protsessinde mashqalalı sorawlarǵa juwap tabıwda múmkinshilik jaratıladı.

7. Sáwbet metodı gúrriń metodınan qaysı tárepleri menen ayırıladı?

Gúrriń metodınan sabaqtıń qaysı basqıshında paydalanǵannan góre gúrriń metodınıń didiaktikalıq maqseti túrlishe boladı. Sabaqtıń kirisiw bóliminde paydalanılatuǵın gúrriń metodı oqıwshılardıń jańa tema mazmunın qabıl etiwge tayarlaw bolıp sanaladı. Usı jaǵdayda gúrriń metodı mazmun tárepinen okıwshılarda jańa temanı ózlestiriwge bolǵan talaptı payda etiw turaqlılıq qızıǵıwdı oyatıw, sabaq dawamında orınlanıwı lazım bolǵan okıw tapsırmalarınan maqsetin ańlawın táminlewge qaratıladı.

8. Oqıw lektsiyası metodın qollaw ushın oqıtıwshı itibarın nelerge qaratıw kerek?

Oqıw lektsiyası metodınan paydalanǵanda tómendegi talaplarǵa itibar beriw kerek.

1. Lektsiya mazmunı tereń ilimiy, ideyalıq hám logikalıq izbe-izlikte kórgizbe qurallarǵa tiykarlangan halda bayan etiw.

2. Oqıwshılar ushın túsiniqli, ishki sezimge bay hám ápiwayı tilde beriliwi.

3. Oqıwshılardıń jas ózgesheligi hám ruwxıy jaǵdayların esapqa alǵan halda 15-20 minuttan soń qısqa óz betinshe jumıs yamasa soraw-juwap ótkiziwi, oqıwshılardıń biliw iskerligi aktivleskennen keyin dawam ettiriliwi lazım

9. Ekologiya pánin oqıtıwda oqıtıwshılardı materiallardı paydalanıw abzallıqları neden ibarat aytip berin.

Ekologiya pánin oqıtıwda oqıtıwshılardı materiallardı bekkemlewde áhmietli orın tutadı sebebi materiallardı ózlestiriwde bir neshshe analizatorlar

qatnasadi. Oqiw materiallardi paydalaniw abzalliqdarında kórgizbeli materiyyallar eki gruppaga ajiratiw múmkin:

1. Tábiyy oqiw kórgizbe materiallar;

2. Suwretli materiallardi paydalaniw abzalliqdari

10. Lektsiya hám seminar sabaqlardıń nátiyyjeliligini arttırıwda nelerge itibar qaratiliwi zárúr

Lektsiya hám seminar sabaqlardıń nátiyyjeliligini arttırıw ushın tómendegi jaǵdaylarǵa itibar beriw lazım: - lektsiya hám seminar sabaqlarında tekst hám biremshii derekler boyınsha máseleni ajiratiw yamasa bólip alıw; ózlestirip atırǵan oqıw materialın óz waqtında bayıtıp barıw; studenttiń oqıw materialların túsindiriw ushın aqılıy xızmettiń buyırıq túrlerin iske qosıw boyınsha jol joba beriw; student pikirlerinen alǵa ketip, onıń juwmaqlawshı pikirini aldınnan túsiniw, biliw hám t.b.

Ádebiyyatlar:

İ.A.Karimov. Bizdan obod va ozod vatan qolsin, 2-jild. – T.: Ózbekiston, 1996.

Aripov M. İnternet va elektron pochta asoslari.- T.; 2000 y. 218 b.

Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T.,WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.

Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpn: 2005y. 213 b.

İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.

İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.

İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2007. – 121 b.

İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2010. – 142 b.

A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., İ.T.Azimov., B.Axmedalieva. «Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.

J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.

J.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya wqitish metodikasi. Metodik qwillanma.

3-TEMA. OQITIW PROTSESSINDE JAÑA PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALAR HÁM INTERAKTIV METODLAR

Joba:

1. Pedagogikalıq texnologiyalar haqqında túsiniq.
2. Didaktikalıq oyın texnologiyaları
3. Mashqalalı tálim texnologiyaları
4. Modulli tálim texnologiyaları
5. Birgelikte oqıtıw texnologiyaları
6. Oqıtıwdıń interaktiv metodları
7. Mashqalalı izleniw metodları
8. Oqıtıwdıń logikalıq metodları
9. Óz betinshe islew metodları

Tayanish sózler. Pedagogikalıq texnologiya, Didaktikalıq oyın texnologiyaları, problemalı tálim texnologiyaları, modulli tálim texnologiyaları, birgelikte oqıtıw texnologiyası, joybarlıq oqıtıw texnologiyası, traditsiyalıq tálim texnologiyaları, İnteraktiv oqıtıw, mashqalalı izleniw metodları, logikalıq metodlar, aqiliy hújum, óz betinshe islew metodları, oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları, oqıtıwda bahalaw hám óz-ózin bahalaw metodları.

1. Pedagogikalıq texnologiya haqqında túsiniq. Kadrlar tayarlawdı milliy dástúrińiń ámeldegi ekinshi sıpat basqışı tálim beretuǵın orınlarda oqıtılatuǵın barlıq oqıw pánlerin joqarı pedagogikalıq texnologiyalar menen támiyinlewdi kózde tutadı. Sol sebepli barlıq oqıw pánleri sıyaqlı biologiyanı oqıtıwda hám pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw zaman talabı bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiya atamasına hár bir didaktik ilimpaz óz kóz qarasınan kelip shıqqan halda táriplegen. Ele bul túsiniq boyınsha bir tolıq anıqlama qabil qılınbaǵan.

Usı anıqlamalardıń ishinde eń maqsetke muwapıqlıǵı YuNESKO tárepinen berilgen anıqlama bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiya-oqıtıw formaların qolaylastırıw maqsetinde oqıtıw hám bilimlerdi ózlestiriw protsessinde insan sana sezimi hám texnikalıq resurslardı qollaw, olardıń óz-ara tásirin orınlawǵa múmkinshilik beretuǵın dizimli metodlar kompleksi. Bul jerde, insan sana sezimi delingende oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshılardıń oqıw-biliw iskerligi, texnikalıq resurslar degende oqıtıw metodları hám quralları názerde tutılmaqta.

Biziń názerimizde, pedagogikalıq texnologiya bul tálim protsessiniń jetiskenligin kóteriw maqsetinde oqıtıw hám bilimlerdi ózlestiriw protsessinde oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshınıń oqıw-biliw iskerligin biriktirip shólkemlestiriw, usı iskerlikti aktivlestiriw maqsetinde, nátiyjeli oqıtıw metodların, quralları hám formaların qollanıw, olardıń óz-ara tásirin anıqlawǵa múmkinshilik beretuǵın dizimler toplamı bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologıyanıń úsh dárejesi bar.

1. Ulıwma metodikalıq dáreje. Ulıwma pedagogikalıq (ulıwma didaktikalıq, ulıwma tárbiyalıq) dárejede pedagogikalıq texnologıyanıń ulıwma nızamlılıqları, kontseptual tiykarları, oqıtıwshı hám oqıwshınıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń ózine tiyisli qaysietleri islep shıǵıladı.

2. Jeke metodikalıq dárejede málim bir oqıw páni, kurstı oqıtıw protsessiniń maqsetin hám wazıypaların ámelge asırıw maqsetinde tálim mazmunın oqıwshılardıń sanasına sińdiriwde paydalanılatuǵın oqıtıw metodları, quralları hám formalarınıń toplamı túsiniledi.

3. Lokal (modul) dárejede tálim-tárbiya protsessiniń málim bir bóliminde usı bólimniń jeke didaktikalıq hám tárbiyalıq maqsetin sheshiwge qaratılǵan texnologiya túsiniledi.

Pedagogikalıq texnologıyanıń joqarıda ayılǵan úsh dárejesi bir birin toltıradı.

Házirgi zaman tálim diziminde kóp qollanılıp kiyatırǵan traditsiyalıq tálim mazmunın jańalaw hám tálim tárbiya protsessin shólkemlestiriw túpten ózgartiriwge qaratılǵan texnologiyalardı didaktikalıq maqsetlerinen göre tómenдеgi toparlarǵa ajratıw múmkin.

1. Pedagogikalıq qatnaslardı gumanizm hám demokratiyalastırıw tiykarındaǵı pedagogikalıq texnologiya.

2. Oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw hám tálim tárbiya protsessiniń nátiyjeliligini asırıwǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiya.

3. Tálim protsessin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń nátiyjeliligini asırıwǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiyalar.

4. Oqıw-materialın didaktikalıq jaqtan jetilistiriw hám qayta islew tiykarındaǵı pedagogikalıq texnologiya.

5. Xalıq pedagogikası metodlarınan paydalanıwǵa tiykarlanǵan pedagogikalıq texnologiya.

Tómenдеgi sol texnologiyalarǵa qısqasha toqtap ótemiz.

1. Pedagogikalıq qatnasıqlardı gumanizm hám demokratiyalastırıw tiykarında pedagogikalıq texnologiya; Usı texnologiya oqıtıwshı hám oqıwshı arasındaǵı múnásebetlerdi bekkemlew, oqıwshı shaxsı ortasındaǵı qatnasıqlardı konkretlestiriw tálim-tárbiya protsessin demokratiyalastırıw, tálim mazmunın insaniylyq ideyaları menen bayıtıwdı názerde tutadı.

2. Oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw hám tálim-tárbiya protsesseiniń nátiyjeliligini asırıwǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiya. Usı texnologiya biologiyanı oqıtıwda oqıwshılardı biliw iskerligin aktivlestiriw hám tálim-tárbiya protsessiniń nátiyjeliligini asırıwǵa múmkinshilik jaratadı. Bul texnologiyalar toparı didaktikalıq oyın, rawajlandırıwshı problemalı modulli hám kommunikativlik tálim texnologiyaların óz ishine aladı.

3. Tálim protsessin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń nátiyjeliligini jaqsılawǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiyalar. Usı texnologiyalar biologiyanı oqıtıwda

tálim protsessin maqsetke muwapıq, shólkemlestiriw hám basqarıw arqalı nátiyjeliligin jaqsılawǵa múmkinshilik beredi. Olarǵa dástúrli oqıtıw, differentsial tálim, tálimdi individuallastırıw, toparlı hám kollektivlik birge islesiw biriktirilgen tálim texnologiyaları kiredi.

4. Oqıw materialın didaktikalıq jaqtan jetilistiriw hám qayta islew tiykarındaǵı pedagogikalıq texnologiya. Usı texnologiya oqıw- materialın didaktikalıq jaqtan jetilistiriw hám qayta islew arqalı oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriw protsessiniń nátiyjeliligin jaqsılaw, aqıl iskerligin basqıshpa-basqısh qalıplestiriw arqalı óz betinshe erkin pikirlewdi rawajlandırıwdı názerde tutadı.

5. Xalıq pedagogikalıq metodlarınan paydalanıwǵa tiykarlangan pedagogikalıq texnologiya. Usı texnologiya shaxs jetiliskenligi hám tábiyiy rawajlanıwı tálim-tárbiya protsessiniń baylanısına tiykarlanatuǵın tárbiya texnologiyalarınan ibarat. Biologiyanı oqıtıwda usı texnologiyalardan paydalanıw oqıwshılarda ǵárezsizlik printsipleri hám Ana Watanǵa sadıqlıq, milliy hám ulıwma insanıyılıq qádiriyatlarǵa húrmet ruwxında tárbiyalaw, olardıń qálbi hám sanasına milliy perspektiv ideyalardı sińdiriw múmkinshiligin beredi.

Pedagogikalıq texnologiyalar tálim protsessinde lokal (modul) hám jeke metodik dárejesinde qollanıladı.

Ekologiya oqıtıwshısı oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıwdı jetilistiriw maqsetinde áweli sabaqtıń málim bir basqıshında lokal (modul) dárejede qollawı maqsetke muwapıq. Bunda áweli jańa tema úyrenilip, oqıwshılardıń ózlestirgen bilim, kónlikpe tájiriybelerin baqlaw hám bahalawda baqlaw testleri, hár túrli oyın shınıǵıwlar, jarıs (trening) ótkizedi.

Oqıwshılardıń bul jumısqa kiriswi hám málim bir kónlikpe hám tájiriybelerdi iyelegennen soń pedagogikalıq texnologiyalarǵa tiykarlangan sabaqlardı ótkiziwi, yaǵnıy jeke metodikalıq dárejede qolanıwı múmkin.

Jeke metodikalıq dárejede sabaqtıń barlıq basqıshları pedagogikalıq texnologiya talapları tiykarında shólkemlestiriledi. Bunda oqıtıwshı úyreniletuǵın temanıń tálim tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı maqsetlerinen kelip shıqqan halda qaysı texnologiyadan paydalanıwı, usı texnologiya tiykarında oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriwdiń ózine tiyisli qásiyetleri, sabaqta oqıwshılardıń biliwi kerek bolǵan oqıw tapsırmaları, oqıwshılardıń ózlestirgen bilimin baqlaw hám bahalaw jolların belgilewi kerek.

Biz pedagogikalıq texnologiyalardıń ózine tiyisli qásiyetleri hám mazmunına qarap eki toparǵa ajıratıq.

1. Pedagogikalıq protsesstiń xarakteri, barısı hám mazmunın ózgarttiriwde qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar.

2. Ekologiya sabaqlarında paydalanatuǵın texnologiyalar.

Pedagogikalıq protsesstiń xarakteri, barısı hám mazmunın ózgarttiriwde qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar toparına:

- Tálım protsessin gumanizatsiyalastırıw hám dimokratiyalastırıw texnologiyası
- Jeke adamğa baǵdarlangan texnologiya;
- Rawajlandırıwshı tálım texnologiyaları;
- Tálımdı differentsiyallastırıw hám individauillastırıw;
- Ekologiya sabaǵında paydalanılatuǵın texnologiyalar toparına:
 - Didaktikalıq oyın texnologiyaları;
 - Problemalı tálım texnologiyaları
 - Modulli tálım texnologiyaları
 - Birgelikte oqıtıw texnologiyası
 - Joybarlıq oqıtıw texnologiyası
 - Traditsiyalıq tálım texnologiyaları kiredi.

Tómendegi biologiya hám ekologiya sabaqlarında paydalanılatuǵın didaktikalıq oynılı, problemalı tálım, birgelikte oqıtıw hám joybarlaw texnologiyalarınǵın qısqasha xarakteristikası, olarǵa tiykarlangan ózine say qásiyetleri sabaq nátiyjeleri berilmekte.

2. Didaktikalıq oyın texnologiyaları. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sabaqlarında didaktikalıq oyın texnologiyalarından paydalanıw sabaqtın nátiyjeliligini jaqsılawǵa múmkinshilik beredi. Talabalardıń biliw iskerligi oyın xızmeti menen ulıwmalasqan sabaqlar didaktikalıq oynılı sabaqlar delinedi.

Didaktikalıq oynılı sabaqlardıń syujetli-rolı, dóretiwshilik, isbilermenler, konferentsiyalar hám oyın shınıǵıwları sıyaqlı túrleri bar.

Usı metodikalıq kórsetpede biologiya sabaqlarında Press-konferentsiyasınan paydalanıw jolları islep shıǵıldı.

Press konferentsiyası auditoriyaǵa barlıq talabalardıń oqıw-biliw iskerligi aktiv túrde bolıwı menen xarakterlenedi. Oqıtıwshınıń press konferentsiyası sabaǵına tayarlıǵı bir qansha quramalıraq. Oqıtıwshı Press-konferentsiyasın ótkiziwden bir hápte burın klass oqıwshılarını eki toparǵa bóledi. Olardan shama menen 30% quslar selektsiyası tarawında islep atırǵan ilimpazlar hám qus asırawshılıq fabrikalarınǵın qánigeleri, qalǵanları respublikamızda shıǵatuǵın gazeta hám jurnallardıń korrespondentleri rolin atqaradı.

Gazetalardan respublikamızda shıǵatuǵın «Ózbekiston ovozi», «Qishloq haqiqati», «Xalq sózi», «Toshkent oqshomi», «Turkiston», «Toshkent haqiqati» jurnallardan «Fan va turmush», «Qishloq xojaligi», «Saodat», «Sihat-salomatlik» ti alıw múmkin.

Sonnan soń hár qaysısı gazeta hám jurnal korrespondentleriniń press konferentsiyasında beretuǵın sorawları oqıwshılar járdeminde dúziledi. Bul sorawlar dodalanıp atırǵan problemanı hár tárepleme qamtıwı kerek.

Sorawlardıń mazmunı dodalawdan ótkennen soń, gazeta hám jurnal korrespondentleri hám selektsiyashı ilimpazlardıń roli oqıwshılardıń qálewine qarap bólistiriledi.

Oqıtıwshı quslar selektsiyası menen shuǵıllanatuǵın ilimpazlar hám qanıgeler rolin orınlaytuǵın oqıwshılar menen ayrıqsha tayalıq islerin alıp baradı. Olarǵa qosımsha ádebiyatlardan paydalanıw hám sorawlarǵa juwaplar tabıw haqqında kórsetpe beredi. Sorawlarǵa beriletuǵın juwaplar qısqa, anıq, ilimiy jaqtan tiykarlanǵan, jergilikli materiallardı qamtıp alǵan bolıwı kerek. Oqıtıwshı mine usı juwaplardı aldın ala kózden ótkeriwi, eger olarda kemshilikler bolsa, olardı durıslawı, toltırıwı kerekligin oqıwshılarǵa tapsıradı.

Korrespondentler rolin orınlaytuǵın oqıwshılar hám sorawlarǵa juwaplar tabıwı ilimpazlar hám qanıgeler menen sáwbetke (sóylesiw) kiriwi ushın jeterli dárejedegi bilimlerge iye bolıwın támiyinlewi kerek. Usı sabaqqa hámme oqıwshılar hátteki olar qaysı roldi atqarıwınan qátti názer qızıǵıp tayarlıq kóriwi kerek.

Sabaq teması:	Qus asırawshılıq
Sabaqtıń tálimiy maqseti:	Oqıwshılardı quslardıń hár túrliligi, qus asırawshılıq sanaatı hám onıń áhmiyeti menen tanıstırıw.
Sabaqtıń tárbiyalıq maqseti:	Oqıwshılardı quslardıń hár túrliligi qus asırawshılıq sanatıń áhmiyeti menen tanıstırıw arqalı olardıń dúnyaǵa kóz-qarasın keńeytiw, ekologiyalıq hám ekonomikalıq tárbiya beriw.
Sabaqtıń rawajlandırıwshı maqseti:	Oqıwshılardı quslardıń hár túrliligi hám áhmiyeti haqqındaǵı bilimlerin sabaqlıq hám qosımsha ádebiyatlar ústinde óz betinshe islew kónlikpelerin, sóylew hám sóylesiw mádeniyatın rawajlandırıw
Sabaqtı úskenelew:	Quslardıń súwretleri tulupları
Sabaqta paydalanatuǵın texnologiya:	Didaktikalıq oyın texnologiyası. (Press konferentsiyası)
Sabaqtıń barısı:	I. Shólkemlestiriw bólimi. II. Oqıwshılardı sabaqtıń teması, maqseti, barısı menen tanıstırıw. Press konferentsiyası sabaǵı oqıtıwshınıń kiris sózi menen ashıladı. Ol kirisiw sózinde sabaqtıń teması, maqseti hám barısı menen oqıwshılardı tanıstırıp, búgingi press konferentsiyası awıl xojalıǵınıń áhmiyetli tarmaǵı qus asırawshılıqqa baǵıshlanıwın, konferentsiyada qatnasıp otırǵan selektsioner ilimpazlar qus asırawshılıq tarawında isbilermenlik penen shuǵıllanıp atırǵan qanıgeler, gazeta hám jurnallardıń korrespondentleri qatnasıp atırǵanın (belgilep qoyadı).

Press konferentsiyasın ótkeriw.

Press konferentsiyasında korrespondentler rolin orınlaytuǵın oqıwshılar ilimpazlar hám qanıgerge tómendegi sorawlar menen murajaat etiwleri múmkin:

1. Respublikamızda qus asırawshılıqtıń qanday tarmaqları bar?
2. Respublikamızda tawıqlardıń qanday túrleri baǵıladı?
3. Respublikamızda tuqımlıq baǵdardaǵı qanday túrleri baǵıladı?
4. Qus asırawshılıqtıń qanday áhmiyeti bar?
5. Qus asırawshılıq fabrikalarında quslar qalay azıqlandırıladı?
6. Tawıqlardıń tuqım salıwı kúnniń uzınlıǵına baylanıslı ma?

Qus asırawshılıq fabrikalarında bul mashqalanı sheshiw ushın qanday ilajlar ámelge asırılmaqta?

1. Shóje ósiriw protsessi qalay ámelge asadı?
2. Qus asırawshılıqtı rawajlandırıwda tuqımlıq quslardı kóbeytiw úlken áhmiketke iye?

Olardıń shójeleri qay jerlerde ashıladı?

3. Qus asırawshılıqta tawıqlar menen bir qatarda túyetawıqlarda baǵıladı. Olardıń qanday túrleri bar?

4. Qolǵa úyretilgen ǵaz hám úyreklerdiń tawıqtıń qanday túrleri baǵıladı hám olardan qanday zatlar alınadı?

İлимпazlar hám qanıgerler bul sorawlargá juwap beredi.

Máselen, ilimpazlar respublikamızda tuqımlıq baǵdarlarındaǵı qanday túrleri baǵıladı? degen sorawǵa tómendegi juwap beriliwi múmkin.

Respublikamızda tuqımlıq baǵdarlamalarınan quslardan rus aq tawıǵı túri baǵıladı. Bul túr Sankt-Peterburg qus asırawshılıq ilimiy-izertlew institutları aq legorn tawıqlarına avstralgorn túriniń qanın quyıw arqalı shıǵarılǵan. Qan quyıw shóje ashıw maqsetinde toplanatuǵın máyeklerdi jıynawdan 2,5 ay aldın baslanǵan. Alınǵan gibridlerge de bir kg massa esabına 2,5 ml dan avstralgorn degen túriniń qanı quyılǵan. Bunnan tısqarı hár jılı qorazlar hám tawıqlar tańlanıp, sortlanıwı nátiyjesinde sapalı hám tirishiligi joqarı bolǵan usı túr keltirip shıǵarıladı. Buǵan say tawıq hám qorazlardıń ortasha salmaǵı 3,7 kg.

Bunnan basqa tawıqlar 5-6 ayda máyek beredi, bir máyektiń salmaǵı 69 g. bolıp tawıqlar jılına 200-300 tuqım beredi.

Tuqım-gósh baǵdarındaǵı tawıq túrлерinen zagorsk, pervomaysk misal bola aladı. Olar orlov tawıǵın, aq viandot hám rod ayland túrleri menen qayta-qayta shaǵılıstırıw arqalı shıǵarılǵan. Uzaq waqt dawamında tańlaw hám sortlaw nátiyjesinde hám joqarı sapalı gósh beretuǵın túri keltirip shıǵarıladı. Bul túrge say tawıqlar hám qorazlardıń ortasha salmaǵı 2,5-4 kg, bir tuqımniń salmaǵı-69 g bolıp, jılına 250 –ge deyin tuqım beredi. Bul qustıń áhmiyetliligi sonda, biziń respublikamızda kóbeytiw hám baǵıwǵa múmkinshilik bar.

Usı barista ilimpazlar korrespondentlerdiń sorawlarına tiykarlı juwap beredi.

I. Jaña mazmundı qayta islew. Oqıtıwshı oqıwshılar menen birgelikte temanıń tiykarǵı mazmunın qaytadan islep shıǵıp, olardıń ulıwma juwmaq shıǵarıwına járdem beredi.

II. Oqıwshılardı xoshametlew hám bahalaw. Sabaqta aktiv qatnasqan «ilimpazlar», «qánigler» hám «korrespondentler» atap ótıledi hám xoshametlenedi.

III. Sabaqtı ulıwma juwmaqlaw.

IV. Úyge tapsırma beriw.

3. Mashqalalı tálim texnologiyaları. Biologiya hám ekologiya sabaqlarında mashqalalı tálim texnologiyasınan paydalanıw áhmiyetli orın tutadı.

Mashqalalı sabaq («Aqılıy hújim») tómendegi basqısh tiykarında shólkemlestiriledi:

I-basqısh. Psixologiyalıq jaqtan bir-birin jaqın bolǵan oqıwshılardan teń sanlı kishi toparlardı shólkemlestiriw.

II-basqısh. Kishi toparlarǵa mashqalalı sorawlardan ibarat bolǵan oqıw tapsırmaların tarqatıw hám olardı tapsırmanıń didaktikalıq maqseti menen tanıstırıw.

III-basqısh. Oqıwshılardıń biliw iskerligin oqıw mashqalaların sheshiwge baǵdarlaw.

IV- Basqısh. Oqıwshılardıń mashqalalı jaǵdayların sheshiw boyınsha xabarlardı tıńlaw.

V-basqısh. Kishi toparlar ortasında oqıw tartıs hám diskussiya ótkiziw.

VI-basqısh. Ulıwma juwmaqlaw.

«Aqılıy hújimi»nde de oqıwshılar áweli ózlestirgen bilimlerin jaña sharayatlarda qollanıw, bilimlerin keńeytiredi, tereńlestiredi, aqıl iskerligi usılların iyeleydi.

«Aqılıy hújim» sabaqları dástúrdegi belgili bir temanı úyreniwge baǵıshlanadı.

Usı sabaqtıń didaktikalıq maqseti:

1. Oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw arqalı bilim alıwǵa hám pánge qızıǵıwların arttırıw, bilimlerin keńeyttiriw.

2. Oqıwshılardıń burın ózlestirgen bilim kónlikpe hám tájiriybelerin tanıs hám qutilmegen jaña sharayatlarda qollanıw arqalı jaña bilimlerdi iyelewge erisiw.

3. Oqıwshılardıń bilimindegi túsiniqlerdi anıqlaw hám olarǵa kúsh beriw bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıw.

4. Oqıwshılardıń sóylew qáiletin ósiriw óz pikirin anıq hám logikalıq durıs bayan etiw, olardı dálillew kónlikpelerin payda etiw.

«Aqılıy hújim» sabaqlarınıń dúzilisi tómendegishe boladı:

I. Oqıtıwshınıń kiris sózi. Bunda oqıtıwshı sabaq temasınıń maqseti hám wazıypaları, ilimiy-diskussiya ótkiziletuǵın mashqalalardıń ulıwma maǵlıwmatı, sabaqta oqıwshılar toparı orınlaytuǵın oqıw tapsırmaları menen tanıstıradı.

II. Oqıwshılardı teń sanlı kishi toparlarǵa bóledi.

III. Oqıwshılardıń iskerligin diskussiya hám mashqalalı máselelerdi orınlawǵa hám sheshiwge baǵdarlaw.

IV. Oqıwshılar toparı ortasında oqıw tartısı hám diskussiyalardı shólkemlestiriw.

V. Oqıw tartıs hám diskussiya (báseki) juwmaǵı. Oqıtıwshı sabaq dawamında oqıw tartısıw hám básekini keltirip shıǵarǵan mashqalalardıń sheshimindegi tiykarǵı ideya hám túsiniklerdi belgilep jumaqlaydı.

VI/ Oqıwshılardıń bilimin baqlaw hám bahalaw. Oqıw tartıs hám básekide (diskussiya) aktiv túrde atqarıp shıqqan oqıwshılar xoshemetlenedi hám reyting dizimine ılayıqlı bahalanadı.

VII. Úyge tapsırma beriw.

I. Sabaqtı juwmaqlastırıw.

Adam hám onıń salamatlıǵı oqıw páninde «Adamnıń payda bolıwı» babınan orın alǵan «Adamnıń payda bolıwı tuwralı túsinikler hám olardıń rawajlanıwı. Adamnıń haywannan payda bolǵanlıǵı haqqındaǵı dáliller», «Adam hám haywan embrionı rawajlanıwındaǵı uqsaslıqlar» temaların úyreniwde «aqlıy hújim» sabaqlarınan paydalanıw ushın tómendegi diskussiya (báseke) sorawlar dizimi dúziledi.

1. K.Linney, J.B.Lamark, Ch.Darvinniń adamnıń payda bolıwı haqqındaǵı pikirlerin úyreniń. Siz bul pikirge qanday múnásebet bildiresiz?

2. Ne sebepten organikalıq dúnyanıń ilimiy klassifikatsiyasında adam primatlar tuwısına kirgizilgen?

3. Adam hám maymıldıń dúzilisinde qanday uqsaslıqlar bar?

4. Modulli tálim texnologiyaları. Modulli tálim texnologiyalarınan biologiya hám ekologiyanı oqıtıwda paydalanıw úlken áhmiyetke iye. Modulli tálim texnologiyasınıń ózine say qásiyeti sabaqta úyreniletuǵın tema logikalıq jaqtan juwmaqlanǵan pikirli modullarǵa ajratıladı hám modul dástúri dúziledi. Modul dástúri bul oqıwshınıń usı sabaqtı oqıw biliw iskerligin basqarıw dástúri bolıp ol modul dástúriń didaktikalıq maqsetin, oqıwshılardıń orınlawı kerek bolǵan oqıw tapsırmaların, tapsırmalardı orınlaw boyınsha kórsetpelerdi óz ishine aladı.

Tómendegi sabaq joybarları berilmekte.

Sabaqtıń teması

Átirǵúlliler tuqımlası.

Sabaqtıń tálimiy maqseti:

Oqıwshılardı átirǵúlliler tuqımlasına tiyisli jabayı hám mádeniy ósimliklerdiń dúzilisindegi ózine tiyisli qásiyetleri menen tanıstırıw.

Ósimlikler dúnyasına sanalı múnásebeti payda etiw, ekologiyalıq, ekonomikalıq,

Sabaqtıń tárbıyalıq maqseti:	estetikalıq hám morallıq jaqtan tárbıya beriw.
Sabaqtıń rawajlandırıwshı maqseti:	Oqıwshılardıń sistematalıq birlikleri, ósimliklerdiń dúzilisi haqqındaǵı bilimlerin baqlaw, ósimliklerdi tanıw hám ajratıw, sabaqlıq ústinde óz betinshe islew kónlikpelerin rawajlandırıw.
Sabaqtı úskenelew:	Shipovnik, átirgúl, alma, shabdal, alsha, erik gúlleriniń dúzilisi mulyaji, gerbarıyları, tablitsası. «Átirgúlliler tuqımlası»
Sabaqta paydalanatuǵın texnologiya:	Modulli tálim texnologiyası (oqıwshılardıń kishi toparlarda islewine mólsherlengen modul dástúri).

Sabaqtıń barısı:

- I. Shólkemlestiriw bólimi.
- II. Ótken tema boyınsha oqıwshılar bilimin test soraw-tapsırmaları járdeminde anıqlaw hám bahalaw.
- III. Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti barısı menen tanıstırıw hám olardıń iskerligin oqıw tapsırmaların orınlawǵa baǵdarlaw.
- IV. Jańa temanı úyreniw.
 - a) Jańa tema boyınsha dúzilgen modul dástúrin tarqatıw hám oqıwshılardı modul dástúriniń didaktikalıq maqseti menen tanıstırıw.
 - b) Oqıwshılardıń iskerligin modul dástúrindegi oqıw tapsırmaların óz betinshe orınlawǵa baǵdarlaw;
 - v) Hár bir oqıw iskerligi elementi, tapsırmalardıń tolıq orınlanıwın baqlaw, tiyisli kórsetpeler beriw.
 - g) Hár bir oqıw iskerligi elementi juwmaǵında soraw-juwap yamasa diskussiya ótkiziw.

Oqıtıwshı usı sabaqta úyreniletuǵın oqıw materialın tómendegi logikalıq juwmaqlanǵan pikirli eki bólimge yaǵnıy modulge ajratadı:

I. Átirgúlliler tuqımlasınıń ulıwma belgileri.

II. Átirgúlliler tuqımlasınıń jabayı hám mádeniy wákilleri

Usı tiykarda tómendegi modul dástúri dúziledi.

Átirgúlliler tuqımlası teması boyınsha oqıwshılardıń kishi toparlarda islewine mólsherlengen modul dástúri.

Modul dástúriń didaktikalıq maqseti:

Siz modul dástúri járdeminde oqıwshılar menen kishi toparlarda birgelikte islep, átirgúlliler tuqımlasınıń ózine tiyisli blgileri jabayı hám mádeniy wákilleri menen tanısińız, olardıń adam ómiri hám tábiyatta ekonomikamızdı

rawajlandırıwda tutqan ornın anıqlawıńız, sabaq ústinde óz betinshe islew kónlikpelerıńızdi rawajlandırıwıńız kerek.

V. Oqıwshılardıń modul dástúri járdeminde óz betinshe jumıslardı shólkemlestiriw. Hár bir modul juwmaǵında oqıwshılar toparı menen soraw-juwap, oqıw diskussiyasın ótkiziw.

VI. Modul dástúrin juwmaqlaw.

VII. Jańa tema boyınsha oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin test tapsırmaları járdeminde baqlaw hám bahalaw.

V. Jańa temanı qayta islew hám juwmaqlaw

VI. Úyge tapsırma beriw.

Oqıtıwshı modul dástúri juwmaǵınan soń, oqıwshılarga jańa tema boyınsha test tapsırmaların usınıs etedi. Oqıwshılar test tapsırmalarınıń juwapların anıqlaǵannan soń oqıtıwshı durıs juwaplardı járiyalaydı. Oqıwshı óz juwapların ózi tekseredi hám modul dástúrinıń tiyisli grafasına óz bahasın qoyadı. Oqıwshı ózin ózi baqlaydı.

Modul dástúrinıń orınlanıwın barlaydı. Oqıwshılar ortasında óz-ara baqlawdı qollawda jaqsı nátiyje beredi.

5. Birgeliktegi oqıtıw texnologiyaları. Biologiyanı oqıtıwda birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń komandada oqıtıw, kishi toparlarda oqıtıw, «hárre» yamasa «zigzag» «birgelikte oqıymız» metodlarınan paydalanıw múmkinshiligi bar.

1. Komandada oqıtıw. (R.Slavin) metodınan paydalanǵanda oqıwshılar teń sanlı eki komandaǵa bólinedi. Hár eki komanda bir qıylı tapsırmanı orınlaydı. Komanda aǵzaları oqıw tapsırmaların birgelikte orınlap hár bir oqıwshı temada kórsetilgen bilim, kónlikpe hám tájiriybelerdi ózlestiriwine itibarın qaratadı.

Birgelikte oqıtıw texnologiyası avtorlarınan biri bolǵan R.Slavinniń aytıwınsha, oqıwshılarga tapsırmalardı birgelikte orınlaw boyınsha kórsetpe beriliwi jeterli emes. Oqıwshılar ortasında anıq maǵanasındaǵı birlikte islesiw hár bir oqıwshınıń qolǵa kirkizgen jetiskenliklerinen quwanıw, bir-birine shın júreginen járdem beriw sezimi, qolaylı sotsiallıq-psixologiyalıq ortalıq payda bolıwı zárúr. Usı texnologiyada oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriw sapasın anıqlawda olardı bir-biri menen emes, bálkim hár bir oqıwshınıń kúndelik nátiyjesi áweli qolǵa kirkizilgen nátiyjesi menen salıstırıladı. Sonda ǵana oqıwshılar sabaq dawamında erisken nátiyjesi komandaǵa payda keltiriwin anlaǵan halda juwapkershilikti sezip kóbirek izleniwge, bilim, kónlikpe hám tájiriybelerdi puxta ózlestiriwge umtıladı.

Sabaqtıń barısı:

I. Shólkemlestiriw bólimi

II. Ótken tema boyınsha oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin baqlaw hám bahalaw.

III. Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti, barısı menen tanıstırıw.

IV. Jańa temanı úyreniw:

a) Oqıwshılardı komandaǵa ajratıp bir neshe kishi toparlardı shólkemlestiriw hámde har bir komanda aǵzaları tárepinen belgilengen oqıw tapsırmaların óz betinshe sapalı orınlawǵa erisiw;

Tapsırmanıń didaktikalıq maqseti:

Kapustalar tuqımlası wákilleriniń dúzilisindegi ózine tiyisli qásiyetleri jabayı hám mádeniy wákilleri hám olardıń áhmiyetin úyreniw.

b) Oqıw materialın (belgili halda) qaytadan islep shıǵıwın ámelge asırıw:

V. Jańa tema boyınsha komandalar ortasında soraw-juwap, oqıw boyınsha tartıs uyımlastırıw;

VI. Oqıwshılardıń bilim test sorawları járdeminde baqlaw hám bahalaw.

VII. Jańa temanı qayta islew hám jumaqlaw.

VIII. Úyge tapsırma beriw.

«Kapustalar tuqımlası» temasındaǵı birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń oqıtıw metodınan paydalanılǵan sabaqtıń texnologiyalıq kartası.

Texnologiyalıq basqıshlar	Oqıtıwshınıń iskerligi	Oqıwshınıń iskerligi
I-basqısh shólkemlestiriw bólimi 2 minut	Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti, barısı menen tanıstıradı.	Sabaq teması, maqseti, barısı hám onda orınlanatuǵın tapsırmalardı ańlaydı.
II-basqısh. Ótken tema boyınsha oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalaw 8 minut	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaları járdeminde oqıwshılardıń bilimlerin baqlaydı hám bahalaydı.	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaların orınlaydı.
III-basqısh. Oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw 2 minut	Oqıw dástúriń didaktikalıq maqseti orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları menen tanıstıradı.	Oqıw dástúriń didaktikalıq maqseti, orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları boyınsha kórsetpelerdi ańlaydı.
IV-basqısh. Jańa temanı úyreniw 15 minut	Oqıwshılardıń komandalarında óz betinshe jumıstı shólkemlestiredi. Oqıw dástúrińen orın alǵan tapsırmalardı óz betinshe ózlestiriwin támiyinleydi.	Oqıwshılar menen birgelikte oqıw iskerligin shólkemlestiredi. Oqıw dástúrińen orın alǵan tapsırmalardı óz betinshe ózlestiredi.
V-basqısh.	Tapsırma	Komandalar

Komandalar arasında soraw-juwap, oqıw tartısı, diskussiya ótkiziw. 5 minut	juwmaǵında komandalar ortasında soraw-juwap oqıw tartıs, diskussiya ótkizedi. Tiyisli jerlerinde járdem etedi.	ortasında ótkiziletuǵın soraw-juwap, oqıw tartıs, diskussiyaǵa aktiv túrde qatnasadı.
VI-basqısh. Oqıwshılardıń bilimin baqlaw hám bahalaw 8 minut	Úyrenilgen tema boyınsha test tapsırmaları, sorawlar hám didaktikalıq tablitsalar beredi.	Test tapsırmaların sorawlar hám didaktik tablitsalardı orınlaydı.
VII-Erisilgen nátiyjeni analizlew hám juwmaqlaw. 5 minut	Komandalardıń iskerligin analizleydi oqıwshılardıǵa óz betinshe hám dóretiw jumıs tapsırmaların beredi.	Óz betinshe hám dóretiwshlik jumıs tapsırmaların belgileydi.

Birgelikte oqıtıwdıń «zigzag» metodı (E.Aronson). Pedagogikalıq ámeliyatta bul metod qısqasha «zigzag» metodı dep ataladı. Usı metodta kishi toparlar 6-8 oqıwshıdan shólkemlestiriledi. Sabaq dawamında úyreniletuǵın temanıń teksti juwmaqlanǵan bólim (blok yamasa modul) lerge ajratıladı. Hár bir bólim boyınsha oqıwshılar orınlawı kerek bolǵan oqıw tapsırmalar dúziledi. Hár bir oqıwshılar toparı usı tapsırmalardıń birewin orınlaydı hám usı bólim boyınsha «qánige»ge aylanadı. Keyninen toparlar qaytadan shólkemlestiriledi. Bul toparlarda hár bir bólim (blok yamasa modul) «qánigesini» bolıwı shárt usı «qánigeler» ózleri iyelegen bilimlerin tap «hárre» tislere izbe-iz kelgendey náwbet penen joldaslarına bayan etedi. Usı toparlarda oqıw materialı logikalıq izbe-izlikte qaytadan islep shıǵıladı.

Sonı aytıw kerek, usı sabaqta oqıwshılar eki mártebe toparlarǵa bólinedi: Birinshi topar «qánigeler» tayarlaw toparı. Usı tema boyınsha oqıw materialı logikalıq juwmaqlanǵan pikirli tórt bólimnen ibarat bolǵanlıǵı sebepli, sabaqta qatnasıp atırǵan 32 oqıwshı sabaq baslanıwınan aldın 4 túrli reńdegi kartochkalar járdeminde teń sanlı tórt 8 oqıwshıdan ibarat «qánigeler» toparına bólinedi. Olar ózlerine tiyisli oqıw tapsırmaların orınlaydı hám usı bólim boyınsha «qánigeler»ge aylanadı.

Ekinshi topar qanigeler ushırasıw toparı. Reńli kartochkalardıń hár biriniń arqa tárepinen 1-den 8 ge deyin nomerleri jazılǵan bolıp barlıq reńli kartochkalardaǵı nomerler jıyındısı klasstaǵı oqıwshılar sanına teń bolıwı kerek.

«Qánigeler» ushırasıwı kartochkalardıń arqa tárepindegi nomerler tiykarında 8 topar shólkemlestiriledi, bul toparlardıń quramına bir qıylı nomerli 4 túrli reńdegi kartochkalardıǵa iye bolǵan 4 oqıwshı kiredi. Sonı aytıp ótiw kerek, bul toparlarda hár bir bólim (blok yamasa modul) «qánigesini» bolıwı shárt.

Usı ushırasıwda «qánigeler» ózleri iyelegen bilimlerin tap «hárre» tislere izbe-iz kelgenindey náwbet penen joldaslarına bayan etedi. Usı toparlardı oqıw

materialınıń 4 bólimi logikalıq izbe-izlikte qaytadan islep shıǵıladı. Sońın ala oqıw materialı boyınsha dúzilgen tapsırmalar belgili jaǵdayǵa keltirilip, toparlar ortasında soraw-juwap, diskussiya (báseki) ótkiziledi.

Oqıwshılardıń bilimlerin puxta túrde iyelewdiń bir ǵana jolı óz joldaslarınıń sózin dıqqat penen tırlaw ekenligin ańlaǵan halda, talqılaw júrgiziwge kerekli maǵlıwmatlardı dápterge jazıwǵa háreket etedi. Bul jerde oqıtıwshı tek oqıwshılardıń óz betinshe jumısların shólkemlestiretuǵın shólkemlestiriwshi wazıypasın atqaradı. Sabaqtıń sońında oqıtıwshı oqıwshılardıń bilim dárejesin test tapsırmaları járdeminde anıqlaydı. Hár bir oqıwshınıń bilim sapasınıń ósiwi esapqa alınadı.

Sabaqtıń teması:	Dárya alabuǵası balıǵınıń ishki dúzilisi
Sabaqtıń tálimiy maqseti:	Oqıwshılardı balıqtıń ishki dúzilisi, as pisiriw, dem alıw, qan almasıw, bólip shıǵarıw organları hám zat almasıwdıń ózine tiyisli qásiyetleri menen tanıstırıw.
Sabaqtıń tárbiyalıq maqseti:	Oqıwshılardı balıqtıń ishki dúzilisi, as pisiriw, dem alıw, qan almasıw, bólip shıǵarıw organları hám zat almasıwda ózine tiyisli qásiyetleri menen tanıstırıw arqalı ilimiy kóz qarastı kenyttiriw tábiyatqa bola unamlı múnásebette payda etiw, ekologiyalıq tárbiya beriw.
Sabaqtıń rawajlandırıwshı maqseti:	Oqıwshılardıń tiri organizmlerdiń hár túrliligi, jasaw ortalıǵına beyimlesiw belgileri haqqındaǵı bilimlerde sabaqta óz betinshe islew kónlikpelerin rawajlandırıw.
Sabaqtı úskenelew:	Dárya alabuǵası balıǵınıń ishki dúzilisi sáwlelendirilgen tablitsalar, makroreparatlar.
Sabaqta paydalanılatuǵın texnologiya	Birgelikte oqıtıw texnologiyası. («hárre» metodi).

Sabaqtıń barısı:

I. Shólkemlestiriw bólimi:

II. Oqıwshılardı sabaqtıń teması maqseti, barısı menen tanıstırıw hám olardıń oqıw tapsırmaların orınlawǵa baǵdarlaw.

III. Jańa temanı úyreniw.

a) «qánigeler» tárepinen belgilengen oqıw tapsırmaların sıpatlı orınlawǵa erisiw.

Usı temanıń teksti logikalıq juwmaqlanǵan pikirler tómendegi bólimlerge bólinedi.

1. Dárya alabuǵası balıǵınıń as pisiriw sisteması.
2. Dárya alabuǵası balıǵınıń dem alıw organları
3. Dárya alabuǵası balıǵınıń qan aylanıw sisteması

4. Dárya alabuǵası balıǵınıń bólip shıǵarıw hám zat almasıwı.
1-topar ushın oqıw tapsırmaları.

№	Oqıwshılardıń ózlestiriwi kerek bolǵan materiallar boyınsha oqıw tapsırmaları	Tapsırmanı orınlaw boyınsha kórsetpeler
1.	Sabaqlıqtaǵı tekstti dıqqat penen oqıp, tómendegi sorawlarǵa juwap tabıń hám tapsırmalardı orınlań.	Oqıwshılar toparı menen birgelikte isleń
2.	Dárya alabuǵası balıqtıń as pisiriw sisteması qanday organlardan ibarat?	
3.	Dárya alabuǵası balıqta asqazan wazıypasın qaysı organ atqaradı hám oǵan qaysı organlardıń jolı ashılǵan?	Oqıwshılar menen ótkiziletuǵın soraw-juwap aktiv túrde ótkiziw
4.	Balıqtıń as pisiriw sistemasın lantsetnik penen salıstırıw uqsaslıq hám ayırmashılıǵın anıqlaw.	

2-topar ushın oqıw tapsırmaları

№	Oqıwshılardıń ózlestiriwi menen bolǵan materiallar boyınsha oqıw tapsırmaları	Tapsırmanı orınlaw boyınsha kórsetpeler
	Sabaqlıqtaǵı tekstti dıqqat penen oqıp, tómendegi sorawlarǵa juwap tabıń hám tapsırmalardı anıqlań.	Oqıwshılar toparı menen birgelikte islew
1.	Zaǵara balıǵınıń dem alıw organlarınıń dúzilisin úyreniń	Oqıwshılar menen ótkiziletuǵın soraw-juwapı aktiv túrde atqarıń
2.	Saǵaq qanday dúziliske iye ekenligin anıqlań	
3.	Saǵaq sańlaqları gaz almasıw protsessi qalay ótiwin anıqlań (payda bolatuǵın) anıqlań	
4.	Balıqtıń dem alıw sistemasın laktsetniktiki menen salıstırıń uqsaslıq hám ayırmashılıǵın anıqlań	

b) «Qánigelerdiń ushırasıwı» toparın shólkemlestiriw hám usı toparlarda qánigeler járdeminde oqıw materialın qaytadan islep shıǵılıwın ámelge asırıń.

V. Jańa tema boyınsha oqıwshılar ortasında soraw-juwap, oqıw tartıs uyımlastırıw.

VI. Oqıwshılar bilimin test sorawları járdeminde baqlaw hám bahalaw.

VII. Jańa temanı qaytadan islew hám juwmaqlastırıw.

VIII. Úyge tapsırma beriw.

Dárya alabuǵası balıǵınıń «ishki dúzilisi» temasındaǵı birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń «zigzag» metodınan paydalanǵan sabaqtıń texnologiyalıq kartası

Texnologiyalıq basqışlar	Oqıtıwshınıń xızmeti	Oqıwshınıń xızmeti
I-basqış. Shólkemlestiriw bólimi 2 minut	Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti, barısı menen tanıstıradı	Sabaqtıń teması maqseti, barısı hám onda orınlanatuǵın tapsırmalardı ańlaydı
II-basqış. Ótken tema boyınsha oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalaw 5-minut	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaları járdeminde oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalaydı.	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaların orınlaydı
III-basqış. Oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw 3 minut	Oqıw tapsırmalarınıń didaktikalıq maqseti orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları menen tanıstırıw	Oqıw tapsırmalarınıń didaktikalıq maqseti orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları boyınsha kórsetpelerdi ańlaydı
IV-basqış. Jańa temanı úyreniw 20 minut	Oqıwshılardan qánigeler tayarlaw toparların hám olardıń óz betinshe jumısın shólkemlestiriw. Oqıw dástúrinen orın alǵan tapsırmalardı óz betinshe ózlestiriwdi támiyinleydi «qánigeler» ushırasıw toparın shólkemlestiredi. Hár bir toparda oqıw-materialın islep shıǵılıwın ámelge asıradı. Tiyisli jerlerde járdemlesedi.	Óz oqıw iskerligin shólkemlestiredi. Qánigeler toparınıń tapsırmaların orınlaydı 1-topar. Dárya alabuǵası balıǵınıń as pisiriw sisteması. II-topar. Dem alıwı. III-topar qan aylanıwı. IV-topar. bólip shıǵarıw sisteması hám zat almasıwı «qánigeler» ushırasıwı toparında ózi ózlestirgen bólimdi bayan etip toparda oqıw materialı islep shıǵıwda qatnasadı.
V-basqış. Oqıwshılardıń bilimin baqlaw hám bahalaw 10 minut	Úyrenilgen tema boyınsha test tapsırmaları, sorawlar hám didaktikalıq tablitsalar beredi.	Test tapsırmaların orınlaydı sorawlarǵa juwap tabadı didaktik tablitsalarda toltıradı.
VI-basqış. Erisilgen nátiyjeni talqılaw hám juwmaqlaw 5 minut	Oqıwshınıń iskerligin hám nátiyjesin talqılaw. Oqıwshılardıǵa óz betinshe hám dóretiwshilik tapsırma beredi.	Óz oqıw xızmeti hám erisken nátiyjesin talqılaydı, bahalaydı óz betinshe hám dóretiwshilik tapsırmasın aladı.

Juwmaqlap aytqanda, biologiya hám ekologiya sabaqlarında zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw joqarı nátiyje beredi, oqıwshılardıń pán tiykarların ózlestiriwde bolǵan qızıǵıwları hám zárúrligin rawajlandırıw múmkinshiligin beredi.

6. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sabaqlarında axborot texnologiyalarınan paydalanıw. Ózbekistan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2002 jıl 6 iyunda qabıl etilgen «Komp'yuterlestiriwdi jáne rawajlandırıw hám xabar kommunikatsiya texnologiyaların engiziw is-ilájlari tuwrısında»ǵı Qararı xabarlastırıwdıń milliy dizimin qalıplestiriw, barlıq tarawlarda zamanagóy xabar texnologiyaların engiziw hám onnan paydalanıw, jáhán xabar resurslarınan xabardar bolıwdı keńeytiriwge tiykar jaratadı.

Mámleketniń ekonomikadaǵı, insanlar turmısı hám jáhán hám jámiyetindegi ornı xabar-texnologiyalıq rawajlanıwdıń jaǵdayına baylanıslı bolıp kelmekte.

Zamanagóy texnologiyalardıń rawajlanıw jaǵdayı birinshi náwbette jámiyetniń intellektual kelesheğine, tiykarınan, talim tarawınıń rawajlanıwına baylanıslı. Tálim mazmunı hám sıpatı máseleleri jámiyette joqarı baǵdar sıpatında qaralmaqta. Dúnyanıń rawajlanǵan hám rawajlanıp atırǵan mámlektelerinde tálimdi xabarlastırıwǵa ayırıqsha itibar qaratılmaqta. Tálimdi rawajlandırıw, onıń nátiyjeligin asırıw jolları izlenbekte, tálimde jańa xabar texnologiyaların engiziw tálim tarawındaǵı reformalardıń dıqqat orayınan orın alǵan. Jáhán aralıqtan oqıtıw ashıq tálim diziminiń zárúr buwını sıpatında keń qulash jaymaqta.

Planetamız tsivilizatsiyasınıń xabar maydanında, jámiyetniń hár bir aǵzası, óziniń kúndelik xizmetinde, úzliksiz ráwishte xabardan paydalanadı. Bárqulla artıp baratırǵan xabarlar kólemi jámiyettegi intellektual keleshektiń ósiwine xizmet qiladi.

Jámiyetniń hár bir aǵzasi turmisliq xizmetiniń barlıq tarawlarında xabarlardan paydalanıw xabar ortalıǵınıń qalıplesiwine tiykar boladi. Zamanagóy xabar texnologiyalari ortalıǵı, ózinde xabar ob'ektlerin, olardıń óz-ara baylanisin, xabarlardi jaratiw, tarqatiw, qayta islew, toplaw texnologiyalari hám quralların, sonıń menen birge xabar protsessleriniń shólkemleskenlik hám huqiqiy quramin jıynastırǵan boladi.

XXI ásir xabar texnologiyalari ásirinde tálim tarawın rawajlandırıw, hár bir tálim mekemesinde:

- oqıtıw hám oqıw protsessiniń;
- tálim mekemesi basqarılıwiniń;
- tálim mekemesi bólinmeleriniń;
- tálim mekemesi xizmeti ortalıǵınıń xabarlastırılıwin talap qiladi.

Tálim diziminde xabar texnologiyaların jedel súwretler menen engiziliwi

zamanagóy texnologiyalariniń qollanıw tarawların keńeytiredi. Tálimde zamanagóy xabar texnologiyaların rawajlanıp atırǵan baǵdarların ayırıqsha aytıp ótiw múmkin.

Olar:

1. Oqıw maqsetlerindeki dástúriy qurallarınıń múmkinshilikleri oqıtıw quralı, uyreniw ob`ekti hám xabarları qayta islew quralı sıpatında tarqatıladı.

2. Oqıw-metodikalıq kompleksler jaratıwda, oqıw-kórsetiw ásbapları hám komp`yuter quralları múmkinshilikleriniń integratsiyası.

Bunday komplekslerden paydalanıw oqıwshıǵa uyrenip atırǵan protsess haqqındaǵı xabarları jamlew, saqlaw, protsesslerdiń nizamlıqların mánislerin ashıp beriwge járdem beredi. Zamanagóy texnologiyalar negizindeki oqıw-kórsetiw kompleksleriniń qollanılıwı individual hám jámaátlik eksperiment xızmetin shólkemlestiriwge tiykar jaratadı. Bul oqıwshıda intellektual hám dóretiwshilik keleshegin rawajlantiriw hám ózbetinshe bilim alıw múmkinshiligi jaratadı.

3. Mul`timedia dizimlerin jaratıwda, komp`yuterler hám audio-video xabarın uzatıw quralları múmkinshiliklerinin integratsiyasına erisiw.

Bunday dizimler ózinde dástúriy-apparat qurallar hám úskeneler jiyindisin jamlestirip, xabardıń túrli (tekst, grafika, dawis, súwret) kórinislerin birlestiredi hám paydalanıwshı menen interaktiv sóylesiwdi quraydı. Mul`timedia dizimlerin paydalanıw, aktiv oqıtıw metodları hám formaların engiziwdi támiynleydi, xabarlarıń qabil qiliniw dárejesin asıradı.

4. Tábiyiy emes intellekt dizimi múmkinshiliklerinen intellektual oqıtıw dizimlerin jaratıwda paydalanıw. Bunday oqıtıw dizimleri ózbetinshe bilim alıw protsessin shólkemlestiriw, ózbetinshe ráwishte bilimlerin ózlestiriw, oqıw xızmetin intellektuallastiriwdi rawajlantiriwǵa tiykar jaratadı. Bular barlıǵı oqıwshı shaxsin rawajlantiriw protsessin jedellestiredi.

5. Global hám lokal komp`yuter tarmaqları arqalı xabar almasiniwin támiyinlewshı telekommunikatsiya qurallarınan paydalanıw. Telekommunikatsiya baylanisi (sinxron, asinxron) qisqa waqıtta aldingı pedagogikalıq texnologiyalariniń tarqaliwına, oqıwshiniń uliwma rawajlanıwına járdem beredi.

6. Xabar almasiwiniń jańa texnologiyası-bul real waqıt rejiminde stereoskopikalıq oylaw dizimi, yaǵniy «Virtual haqiqiyliq» esaplanadı. Bunday dizimde stereometriya, siziw, injenerlik grafikası siyaqlı pánlerde paydalanıw qániygelerdin kásiplik tayarlıq bilimin janede asıradı.

Zamanagóy xabar texnologiyalariniń tálim diziminde tarqaliwininiń taliqlanıwı olardıń:

* oqıwshıǵa dúnyalıq bilimlerdi iyellewge;

* úyrenilip atırǵan hádiyse hám protsesslerdi modellestiriw arqalı pán tarawın tereń ózlestiriwge;

* oqıw xızmetin shólkemlestiriwdiń reń-bereńligini esabına oqıwshiniń ózbetinshe xızmeti tarawınıń keńeyiwine;

* interaktiv sóylesiw múmkinshilikleriniń tarqaliwi tiykarında oqıw protsessin individuallastiriw hám differentsiyalastiriwǵa;

* tábiyǵiy emes intellekt dizimi múmkinshiliklerinen paydalanıw arqalı oqıwshıda oqıw materialların ózlestiriw strategiyasin iyellewge;

* Jámıyettiń hár bir aǵzasında xabar mádeniyatin qalıplesiwine;

*Úyrenip atırǵan protsess hám hádiyselerdi komp`yuter texnologiyaları quralında prezintatsiyalaw, oqıwshılarda qızıǵıwdı hám aktivlikni asiriw quralı sıpatında zárúr áhmiyetke iye bolıwın kórsetedi.

Jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyaların bir-birinen ajratıw múmkin emes, jańa pedagogikalıq texnologiyalırdıń keń tarqatılıwı tálim paradigmasın ózlestiredi hám tek zamanagóy xabar texnologiyaları ǵana jańa pedagogikalıq texnologiyalırdıń múmkinshiliklerinen nátiyjeli paydalanıwdı támiyinley aladı.

Dástúriy hám zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıqtaǵı pedagogikalıq tálimlerniń tiykarǵı kórsetkishlerin salıstiriw xabarlastirilǵan pedagogikalıq tálimniń keleshegi ekenligi anıq kórinedi. Buni tómendegi pikirler tiykarında hám tastıyıqlaw múmkin. Dástúriy didaktika óz aldına oqıwshınıń aqiliy rawajlanıwın tezletiw, oqıw xızmetiniń tájiriybeli hám kónlikpelerin, bilimnıń ózlestiriw protsessin optimallastiriwdı támiyinlewshi metodikalıq usıllardı jaratıwǵa qaratılǵan oqıtıw teoriyasın qalıplestiriwdı maqset qılıp qoyadı.

Xabarlasqan pedagogikalıq tálimde didaktikalıq hám xabar jámıyet aǵzasınıń intellektual rawajlanıwın jedellestiriw tiyisligin anıqlawshi tálim maqsetlerine erisiwın támiyinlewge baǵdarlangan pedagogikalıq tásirge iye bolıp, shaxstın intellectual keleshegin kórsetiwshi hám rawajlanıwın óziniń tiykarǵı maqseti qılıp qoyadı. Bul maksetke, zamanagóy xabar texnologiyalarınıń múmkinshiliklerin engiziw arqalı ǵana tolıq erisiw múmkin.

Dástúriy didaktika, oqıwshınıń ózbetinshe islewine itibar bermegeni tiykarınan kórgizbeli-túsindiriw usilin mirát qiladı. Oqıwshılardıń dóretiwshilik keleshegin rawajlantiriw hám ózbetinshe xızmetin aktivlestiriwdiń ayırım kórinisleri mashqalalı oqıtıw, oqıtıwdı algoritmllestiriw teoriyalarında óz sáwlesin tawǵan. Bul teoriyalarǵa tán ideyalardıń nátiyjeli engiziliwi bilim saviyasınıń ondaǵı sıpatınıń artıwına, oqıw materialların ózlestiriwge sariplanatuǵın waqıttıń tejewine, aqiliy xızmetleriniń qalıplesiwine alıp keledi. Biraq bulardıń barlıǵı, oqıtıwdıń metodları hám qurallarınan qanday paydalanıwǵa hám onıń dárejesine baylanisli.

Zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıǵında didaktika, zamanagóy xabar texnologiyalarınan aktiv paydalanıw arqalı bilimlerin ózbetinshe ózlestiriwge baǵdarlangan oqıw xızmetiniń keń túrlerin usinis etedi. Bul ortalıqtaǵı didaktika pikirlewdi, shaxstıń keleshegi hám múmkinshiliklerin, estetikalıq tárbiyani, onda xabar mádeniyatin tárbiyalawdı, bilimlerdi ózbetinshe ózlestiriwi, oqıw-xabar xızmeti boyınsha tájiriybe hám kónlikpelerin rawajlantıradı.

Joqarıdaǵılardı esapqa alıp, zamanagóy xabar texnologiyaların engiziwdiń

pedagogikalik maqsetleri bayan etiledi. Xabar texnologiyalari oqiwshi shaxsiniń:

- pikirlewin;
- estetikaliq tárbiyasın;
- kommunikativliq qábiletin;
- optimal qarar qabil qiliwin;
- xabar mádeniyatiniń rawajlanıwin támiyinleydi.

Zamanagóy xabar texnologiyalari, oqiw-tárbiya protsessleriniń barliq basqishlarin jedellestiredi. Bunda xabar texnologiyalarinan paydalanıw tiykarında, tálim protsessiniń sipati hám nátiyjeligi artiwi, oqiwshilardıń biliw xizmetin aktivlestiriwi, pánler aralıq baylanislardıń tereńlesiwın baqlaw múmkin.

Didaktika zárúr áhmiyetke iye bolǵan, xabar texnologiyalarin engiziw arqalı nátiyjelilikke erisiletuǵın metodikalik maqsetlerge:

- oqıtıw protsessin individullastiriw hám differentsiyalaw;
- naduris baylanis menen oqiw xizmetin alıp bariw;
- óz-ózin qadaǵalaw;
- oqiw materialin ózlestiriw protsessinde shiniǵiw hám ózbetinshe tayarliqti shólkemlestiriw;
- oqiw waqitin tejew;
- oqiw xabarları komp`yuter arqalı vizuallastiriw;
- úyrenilip atırǵan hádiyse hám protsesslerdi modellestiriw;
- komp`yuterde laboratoriya shiniǵıwların orınlaw;
- xabar maǵlıwmatlar bazasın jaratiw hám onnan paydalanıw;
- oqiwǵa qiziqiwın arttiriw;
- oqiwshini oqiw materialin ózlestiriw strategiyası menen qurallantiriw;
- pikirlerdi rawajlantiriw;
- optimal qarar qabil qiliwdi qalıplestiriw;
- oqiwshida xabar mádeniyatın qalıplestiriw siyaqlıları kiritiw múmkin.

Zamanagóy xabar texnologiyalari mikro hám makro dúnyadaǵı, quramalı qurılmalar hám biologiyalıq dizimlerdegi hádiyse hám protsesslerdi komp`yuter grafikası hám modellestiriwden paydalanıw tiykarında úyretiw, júdá úlken yaǵniy júdá kishi tezlikte payda bolıp atırǵan fizikalik, ximiyalıq hám biologiyalıq protsesslerdi qolay waqıt ólsheminde engiziw siyaqlı jańa didaktiklik máselelerdi sheshiwge járdem beredi.

Tálimde zamanagóy xabar texnologiyalari ortalıǵiniń qalıplesiwi:

- pán tarawların xabarlastiriw;
- oqiw xizmetin intellektuallastiriw;
- integratsiya protsesslerin tezlestiriw;
- tálim dizimi infrastrukturası hám oni basqariw mexanizmlerin

rawajlantiriwǵa alıp keledi.

Tálimdi xabarlastiriw – tálim -tárbiyaniń pedagogikalik-psixologiyalıq

maqsetlerin ámelge asiriwǵa baǵdarlangan zamanagóy xabar texnologiyalarinan paydalaniwi, tálim tarawında olardı jaratiw ámeliyati hám metodologiyasi menen támiyinlewin názerde tutadı.

Bul protsess, birinshiden, ilimiy-pedagogikalıq maǵlıwmatlar bazasınan paydalaniw tiykarında tálim dizimin basqariw mexanizmin rawajlantiriwshi, ekinshiden, zamanagóy xabar jámiyetinde, shaxsti rawajlantiriw maqsetlerinde tálim-tárbiyanıń shólkemleskenlik formaları, metodları, mazmunin tanlaw hám metodologiyasın rawajlandiriwdi, úshinshiden, oqiwshi intellektual keleshegin rawajlandiriwǵa, onda ózbetinshe bilim alıw tájiriyesin qalıplestiriwge baǵdarlangan oqıtıwdıń metodikalıq dizimin jaratiwi hám aqırında tórtinshiden, oqiwshılar bilimin qadaǵalaw hám bahalawdıń diagnostikalıq metodların, tiykarınan komp`yuter testlerin jaratiwdi hám olardan paydalaniwdi maqset qıladı.

Tálimdi xabarlastiriw hám zamanagóy xabar texnologiyalarinan paydalaniw protsessi oqıtıwdaǵı shólkemleslik formalar hám metodlarınıń ózgeriwine ǵana emes, bálki ondaǵı jańa metodlarınıń qalıplesiwine hám alıp keledi.

Pánler tarawınıń xabarlasıwi, oqıw xızmetiniń rawajlanıwi, zamanagóy xabar texnologiyaları tiykarında bilıw protsessiniń integratsiyalawına, pánler tarawınıń keńeyiwine, tereńlesiwine hám olardıń integratsiyasına sebep boladı. Bul óz náwbetinde oqıw materialları mazmunin tańlaw ólshemlerine ózgerisler kiritiwdi taqaza etedi.

Sunday qılıp, tálimdi xabarlastiriw protsessiniń rawajlanıwi, oqıw materillarınıń mazmuni hám kóleminiń ózgeriwine, oqıw predmetleri (kursları) dástúrlerin qayta islep shıǵıwǵa, ayırıqsha temalar yaǵniy predmetlerdiń integratsiyasına sebepshi boladı.

Bul oqıw pánleriniń mazmuni hám strukturasınıń ózgeriwine, sonıń menen birge, tálimniń mazmuni hám strukturasınıń ózgeriwine alıp keledi. Bul protsesske parallel ráwishte, oqıwshılardıń sawatxanlıǵı mashqalasına, komp`yuter texnologiyaları tiykarındaǵı innovatsion jantasiwin engiziw tiyis boladı.

Tálim mazmuni hám quramı, qadaǵalaw hám oqıtıwdıń shólkemleskenlik formaları, metodları haqqındaǵı oylawlarınıń ózgeriwı oqıtıw protsessinde jeke metodikani hám qalıplestiriwdi taqaza etedi.

Tálim protsessinde zamanagóy xabar texnologiyaları múmkinshiliklerinen paydalaniw hám usı arqalı oqıw xızmetiniń keńeyiwı, oqıtıw quralları hám sabaqlıqlarǵa bolǵan didaktikalıq talaplardıń sipatlıq ózgerislerine alıp keledi.

Joqarıda aytıp ótilgen jaǵdaylarda tálim-tárbiya teoriyasınıń shólkemleskenlik bólekleriniń ózgeriwine, yaǵniy pedagogika páni paradigmasınıń ózgeriwine alıp keledi.

Dúnyada aralıqtan oqıtıwdıń, ashıq tálim diziminiń zárúr buwini sipatında keń qollanılıwi, sonıń menen birge, tálimde zamanagóy xabar texnologiyaları hám INTERNET den paydalaniw onıń sipatin joqarı kóteriwi faktorlarinan biri esaplanadı.

Zamanagóy xabar hám kommunikatsiya texnologiyalari, joqari pedagogikalıq tálim diziminde turli pánlerdi, tiykarinan fizikani oqıtıwda keń engizilmekte.

Oqıw protsessinde jańa xabar texnologiyaların qollaw, pedagogikalıq metodlarınin nátiyjeligin asiriwǵa, pedagoglardıń miynet xızmetin ózgeriwine, olardıń jumis metodikaların rawajlantiriwǵa, pedagogikalıq dizimlerdeń strukturalıq ózgeriwine alıp keledi. Bul pedagogikalıq protsesslerdi basqariwdı shólkemlestiriw hám basqariwda ózine tán waziypalardı qoyadı.

Zamanagóy xabar texnologiyalari ortalıǵında pedagogikalıq protsesslerdi nátiyjeli shólkemlestiriw:

- oqıtıwshılar ortasında miynet bólistiriliwin;

- aralıq oqıw kurslari hám elektron ádebiyatlarınıń jaratiliwi bolǵan jámaátǵa pedagoglar, komp`yuter programmistleri hám qániygeleriniń birlesiwin;

- pedagogikalıq protsesstıń shólkemlestiriwin rawajlantiriw hám oqıtıwshı xızmeti nátiyjeliginıń monitoringin alıp bariwdı taqaza etedi.

Jańa texnologiyalar tiykarında pedagogikalıq xızmet:

- tálimdegi texnologiyalıq tiykarlardıń tez rawajlanıwi menen baylanisli bolǵan

- jańa kurslardı jaratıwday quramalı protsesslerden jeńillesiwi;

- oqıw kursların jaratıwda arnawlı tájiriwbelerdıń qalıplesiwi;

- aralıqtan oqıtıw kurslarınıń ashılǵanlıǵı olardıń sipatina bolǵan talabalardıń

- hám oqıw materialları sipatin qadaǵalawǵa tán iqtiyajlardıń qandiriliwi;

- oqıw protsessinde oqıwshı xızmetiniń ústivar orın tutiwin, oqıw protsessi

- salmaǵınıń oqıtıwshıdan oqıwshıǵa kóshiwi;

- jańa kommunikatsiyalıq texnologiyalardan paydalanıw tiykarında, oqıtıwshınıń hám bir oqıwshı menen naduris baylanisin payda qiliwdı támiyinleydi.

Búgingi kúnde pedagogikalıq tálim nátiyjeligin asiriw menen tikkeley baylanisli bolǵan bir qatar házirge shekem sheshimin tawmaǵan mashqalalar bar. Bul mashqalalar tálim protsessin xabarlastiriw, zamanagóy xabar texnologiyalari tarawında pedagog kadrlar tayarlaw, pedagoglardıń zamanagóy xabar-kommunikatsiya texnologiyalarınan paydalanıw jeterli emesligi menen baylanisli bolmaqta.

Bul mashqalalardıń zárúr qirlarınan biri sipatında pedagoglardıń ózlerindegi tálimdi xabarlastiriwǵa bolǵan múnásibetlerin kórsetiw múmkin. Usi nárseni aytıp ótiw tiyis, xabarlastiriw sharayatında pedagogtıń roli jánede asadı. Házirde tálim mekemeleri zamanagóy komp`yuter hám telekommunikatsiya texnologiyalari tiykarında úskenelenmekte. Bul, óz nábetine pedagoglardıń óz miynet xızmetlerine jańasha jantasiwların talap etedi. Oqıw protsessinde jańa texnologiyalari engiziwi, oqıtıwshını texnikalıq kuralllar tárepinen sigıp shıǵıwına emes, bálki oniń waziypalari, rolin ózgeretiredi, oqıtıwshılıq xızmetiniń quramasip bariwına alıp keledi. Endi oqıtıwshıdan:

- oqıw kurslari dizayneri – oqıw kursların jaratıwshı;

- fasiliteytor –oqıtıw metodlari boyınsha másláhátshi;
- t`yutor- oqıw kurslarin interaktiv prezintatsiya etiw boyınsha qániyge;
- invigilator – tálim nátiyjelerin qadaǵalaw usillari boyınsha qániyge bolıw talap etiledi.

Zamanagóy texnologiyalar, aralıqtan oqıtıw joqari pedagogikalıq fizika tálimin jańasha shólkemlestiriwge tiykar jaratadi. Bunday tálimde fizik-pedagoglar, komp`yuter programmistleri hám qániygeleri járdeminde jańa oqıtıw kurslarin jaratiwlari tiyis boladi. Aralıqtan oqıtıw kurslarin jaratiwda dáslep:

- kurslardıń maqseti;
 - maqsetke erisiw jollari;
 - okiw materialların prezintatsiya qiliw usillari;
 - oqıtıw metodlari;
 - oqıw tapsirmaların turleri;
 - dodalawlar ushin sorawlar;
 - diskussiya hám bahslardi shólkemlestiriw jollari;
 - óz-ara baylanis usillari hám kommunikatsiya siyaqli faktorlardi aniqlaw tiyis.
- Bulardıń barlıǵı kurslardi jaratiwshi – oqıtıwshilar (kurslar diyzayneri) hám texnologiyalar boyınsha qániygeler menen birgelikte ámelge asiriladi. Oqıwshi hám oqıtıwshiniń ortasındaǵı kommunikatsiya turine qaray aralıqtan oqıtıw metodlariniń tómendegi tiykarǵı toparlarǵa ajiratiw múmkin:
- □ ózbetinshe oqıw usillari;
 - □ «birge-bir» pedagogikalıq usili;
 - □ «birge-kópshilik» oqıtıw;
 - □ Kommunikatsiya tiykarında «kópshilik-kópshilik» tálimi.

Aralıqtan ózbetinshe oqıtıw ushin mul`imedia jantasiwi xarakterli. Ózbetinshe oqıtıwdi shólkemlestiriwde dástúriy tálim xám zamanagóy xabar texnologiyalarına tiykarlangan tálimniń múmkinshilikleri 1-kestete keltirilgen salıstiriw arqalı kóriw múmkin.

Oqıtıw protsessinde oqıwshılardıń bilim, kónlikpe hám tájiriybelerin analizlew

Zamanagóy, konkurensiyaǵa shidamli qániyge kadrlar tayarlawda oqıwshitalabalar bilim qadaǵalaw, sinaw hám bahalawdıń áhmiyeti úlken. Eger oni jaqsi jolǵa qoymasa, hár qiyli metodlardi qollawimiz, qizikli sabaq ótiw ushin túrli tapsirmalar tayarlawimizdan qatıy názer, kútilgen nátiyjege erisip bolmaydi. Insan sanasında hár dayim óz miynet xizmetin baxalawshi psixologiyalıq protsess júz berip turadi. Óz jumisiniń nátiyjesin bahalamasa yaǵniy bahalaniwdan, siyliqlaniwdan kewil tolmasa aktivligi tómenlewi múmkin.

Qoyılǵan tálim maqsetinen kelip shiǵıp erisilgen nátiyjeni qadaǵalaw ayriqsha zárúr áhmiyetke iye hám ol pedagogikalıq texnologiyaniń tiykarǵı

komponentlerinen biri esaplanadi. Oqiwshi, talabalardıń bilimi hám kónlikpelerin tekseriw, sinaw hám bahalaw qadaǵalaw dep ataladi.

Qadaǵalawdıń tiykarǵı didaktikalıq funktsiyası oqıtıwshi hám oqiwshi, talaba ortasında qaytıwshań baylanis ornatiw, oqiwshi talabalar tárepinen oqiw materialin ózlestiriw dárejesi tuwrısında xabarǵa iye bolıw hám olar bilimi, kónlikpelerindegi kemshiliklerin aniqlap, olardi saplastiriw ushin is-ilájlar kóriw.

Oqiwshi talabalardıń bilimin, sistemali tekseriw hám bahalaw olardi predmetti tereń úyreniwge úndeydi. Baha pedagog ushin oqiwshini xoshametlew, jaqsi oqiw nátiyjelerin qalıplestiriw, shaxsqa tásir etiwdiń tiykarǵı quralı bolip esaplanadi. Bahalawdıń adalatlı bolıwı hám bilimine qarap bólistiriliwı, predmetti puqta ózlestiriw ushin umtiliwǵa alip keledi.

Bahalaw tek ǵana ózlestiriw dárejesin aniqlaw emes, bálki pedagog ushin oqıwdı xoshametlew, jaqsi oqiw motivin qalıplestiriw, shaxsqa tásir etiwdiń eń áhmietli quralı bolip esaplanadi.

Oqıtıwshi oqiwshi-talabalar bilimin sinaw hám bahalaw arqalı:

olardıń pán boyınsha nelerdi biliwı, qanday sorawlardi tereńirek úyreniwı tiyisli, ázzi tárepleri aniqlanadi;

nelerdi, qanday soraw, máselelerdi ózlestirgeni haqqında xabarǵa iye boladi;

ata-analar perzentleriniń tabislari haqqında xabar aladi;

oqıtıwshi hám oqiw orni basqarması tárepinen oqiwshi-talabalar bilimin bahalaw arqalı olardi kursdan kursqa kóshiriw haqqında qarar qabil qilinadi.

Qadaǵalaw tálim-tárbiya protsessiniń ajiralmas bólegi bolip, qatar funktsiyalardi orinlaydi:

1. **Analizlewshi funktsiyası.** Oqiwshi-talabalardıń qásiyet, páziyetleri, oqiw hám sotsial xizmetiniń túrli tárepleri aniqlanadi. Ilimiy tiykarlangan xabar alinadi. Analiz qiliwdan maqset kadrlar tayarlaw sipatin basqariw.

2. **Oqıtıwshi-úyretiwshi funktsiyası.** Talabalardıń ózlestiriwine tásir kórsetedi, olardıń aktivligin asiradi. Oqiw xizmetin maqsetke muwapiq shólkemlestiriw oqıwǵa dóretiwshilik múnásibette bolıw, jaqsi páziyetlerin kórsetiw hám oni rawajlantiriwǵa úndeydi.

3. **Tárbiyalawshi funktsiyası.** Oqiwshi, talabalardıń jaman táreplerin minimallastiriw ushin ortalıq jaratadi.

4. **Rawajlantiriwshi funktsiya.** Oqiwshi, talabalardıń dóretiwshilik qábiletlerin

rawajlandiriw, kónlikpe, tájiriybelerin analizlew arqalı ózgartiriwler kiritiw, dúnyaqarasiniń keńeyiwı, sotsial tájiriybesin arttiriwda óz imkaniyatın tabadi.

Oqiwshi-talabalar bilimin sinaw hám bahalaw úlken áhmietke iye bolip, oniámelge asiriwdiń qatar printsipleri bar. Talabalar bilimin qadaǵalaw hám bahalawdıń tiykarǵı printsipleri:

- barlıq talabalardi tartiw;

- dástúr materialin toliq qamtıp aliw;
- talabalarǵa ashıq jantasiw;
- talabalar bilimín adalatlı bahalaw;
- sistemalı tárızde qadaǵalaw hám bahalawdı ámelge asiriwǵa ámel qiliw, olardı óz ústinde tinimsiz islew, oqiw, úyreniwge úndeydi.

Oqiwshi-talabalar bilimín qadaǵalaw hám bahalawǵa zaman talabınan kelipshiqqan jaǵdayda jantasiw talap etiledi.

Tálim mazmunı tálim protsessinde ózgeshe protsess elementleri menen tikkeley

emes baylanisli bolıp oqiw-dástúriy hújjetler: oqiw rejesi, oqiw dástúri, sabaqlıq, oqiw qollanbalari formasında bar boladı. Oqiw-dástúriy hújjetlerin dúziw, belgilew, oqiw tá rbiya protsessiniń pedagogikalıq hám metodikalıq teoriya menen baylanisatuǵın elementi esaplanadı. Tálim mazmunın tańlaw házirgi basqishma-basqish oqiwdi shólkemlestiriw sharayatında ayırıqsha áhmiyetke iye, bul jerde oqiw dástúriy hújjetler hár qaysı ayırıqsha alınǵan baǵdarǵa (bakalavr, magistr, litsey, gimnaziya, kolledj) ayırıqsha dúziledi.

Tálim mazmuniniń dúzilisi ólshemleri

1. Jaslardı watanparwarlıq ruwxında tárbiyalaw. («Watandı súymekiy mandandur») Watandı súyiw ushin Watandı biliw kerek.

Watan bayraǵı, gerb nishanasın bilip, jaslarda oǵan húrmet sezimin tarbiyalaw tiyis. Bayraqtaǵı reńler mánisin, juldizlar sanı, jaylasıw mánisin biliw kerek. Watan gerb nishanası, obrazi túsirilgen húma qusi tariyxı, gerbtıń ózine tán ózgesheliklerin biliw, ańlaw, joqarı dárejede húrmet qiliw ruxında tarbiyalaniwin shólkemlestiriw tiyis.

Ózbekstan gimnini hár bir puqaraniń yaddan biliw, awizeki ayta biliwi gimnimuzikasi shalinganda orınnan turıp tereń dázim menen alqıslawı dárkar.

1. Pánler aralıq komplek baylanislar ólshemi. Bakalavr hám magistr tar tayarlaw mazmunı strukturasında oqiw materiallar arasındaǵı baylanis tiykarinan kompleks boladı. bunday baylanislardıń mánisi uliwma texnikalıq, arnawlı pánler, texnologiyalıq protsessler menen tikkeley baylanisli bolǵan tábiyǵiy pánlerge tiykarlanadı.

2. Kásiplerge baǵdarlanganlıq ólshemi:

Málimki, oqiw rejesindegi barlıq predmetler boyınsha barlıq bilimlerdiń ózijeterli emes. Jas qániyge oqiwdi pitkerip jumısqa jaylasqanǵa shekem real texnologiyalıq protsesste kópshilik ózgerisler júz berip boladı. Sonıń ushin qániygede tezlik bilim hám kónlikpelerdi rawajlantiriw, tiykarinan, kásip sheberligin qalıplestiriw kózde tutiladı.

3. Tálim mazmunın bóleklerge bolıp tanlaw ólshemi.

Bóleklerge bolıp tayarlaw uliwma teoriyalıq, uliwma texnikalıq, uliwmapedagogikalıq hám politexnikalıq bilim hám kónlikpelerdi qalıplestiriwi kózde tutiladı. Usı tiykarinan, ilim tariyxı, islep shıǵariw aldınǵı –qurılıs tájiriybeleri haqqındaǵı maǵliwmatlardı óz ishine aladı. Bulardan tisqari tiykarǵı

tayarlıqqa politexnikaliq áxmiyetke iye bolǵan texnikaliq, texnologiyaliq bilimler kiredi hám málim baǵdar boyınsha tayarlanıp atırǵan barlıq qániygelikler ushin májbúriy minimumdi quraydı.

4. Tálim mazmunin inifikatsiyalaw hám bólistiriw ólshemi.

Tálim mazmunin inifikatsiyalaw hám bólistiriw bir tárepten málim bir baǵdar boyınsha qániyge tayarlap atırǵanında onıń bir neshe túrlerin tayarlaw múmkinshiligin kózde tutıwshi inifikatsiyalangan oqıw rejelerin dúziwdi kózde tutsa, ekinshiden, uliwma texnikaliq, uliwma pedagogikaliq hám arnawlı predmetlerdi mazmuninbólistiriw sotsial islep shıǵarıw rawajlanıwı dástúrlerin esapqa aladı.

6. Oqıtıwdıń interaktiv metodları. Interaktiv –inglisshe (interakt) sózlik alınǵan bolıp inter- birge islesiw (óz-ara) akt- háreket mánisin bildiredi.

Interaktiv degende oqıwshınıń oqıwshı menen birgelikte yamasa kompyuter menen baylanısı, óz-ara tásir kórsetiw rejiminde islewi túsiniledi.

Interaktiv oqıtıw-bul áweli dialog túrinde oqıtıw, baylanıs protsessinde barlıq qatnasıwshılar tárepinen óz-ara problemalardı sheshiw.

Interaktiv oqıtıwdıń tiykarǵı mazmunı - oqıtıw protsessinde barlıq oqıwshılardıń biliw protsessiniń aktiv qatnasıwshısına aylanadı. Olar talıqlanıp atırǵan (problemalardı) mashqalalardı, waqıya hám hádiyselerdiń rawajlanıwın túsinedi, mashqalalı jaǵdaylardı ańlaydı, onıń sheshiliw jolların izlep, eń maqul variantın usınadı.

Oqıw materialın úyreniw, mashqalanı sheshiw boyınsha túrli varianttaǵı sheshimdi usınıwǵa tiykarlangan biliw protsessinde oqıwshılardıń birge islesiwı hár-bir oqıwshıǵa topardıń jetiskenlikke erisiwi ushin óz úlesin qosıwǵa, olardıń ortasında pikir, axborot hám tájriybe almasıwına jaǵday tuwǵızadı. Usı birge islesiw shın kewilden qolay sotsiallıq psixologiyalıq óz-ara járdem ortalıǵında payda bolǵanlıǵı ushin, oqıwshılar tek ǵana jańa bilimlerde ózlestirip qoymay, bálkim óziniń biliw iskerligin rawajlandıradı, onı joqarı dárejege kóterip, birge islesiwge múmkinshilik beredi.

Oqıtıw protsessinde interaktiv usıllardı qollaw protsessinde oqıwshılardıń óz-ara baylanısqa kirisiwdi shólkemlestiriw hám basqarıwdı payda etedi, bunda okıwshılar birgelikte izlenip uliwma sonıń menen bir qatarda hár bir oqıwshı ushin áhmiyetli bolǵan mashqalanı sheshiwge kirisip olardıń ortasında bir-birin túsiniw birgelikte islew múmkinshili payda boladı.

Interaktiv usıllardan paydalanılǵan sabaqlarda bir oqıwshınıń basımshılıq qılıwına onıń óz-pikirin ótkiziwine jol qoyılmaydı.

Interaktiv usıllar qollanılganda oqıwshılar kritikaliq pikir júrgiziw, xabar derekler hám jaǵdaydı analizlew, quramalı mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw, doslarınıń pikirini analizlew tiykarlangan juwmaq shıǵarıw, tartıslarda qatnasıw, basqa adamlar menen baylanısqa kirisiw kónlikpelerin iyeleydi.

Oqıtıwdıń interaktiv metodlarınıń tómendegi qásiyetleri belgili:

- İnsanniń anıq turmıs zárúrlıgı bolǵan baylanıs –oqıtıw protsessiniń barlıq basqıshlarında qollanıladı.
- Oqıtıw protsessinde oqıwshılardıǵa óz kúshi bilimi ziyrekliligin kórsetiwge teń múmkinshilikler beriledi.
- Oqıwshılardıń kishkene toparlarda birge islesiwinde sotsiallıq – psixologiyalıq jaqtan qolay ortalıq jaratılıp, baylanıstı basqıshpa-basqısh hám nátiyjeli qatnasıwǵa múmkinshilik tuwǵızadı.
- Oqıwshılar qatnasta aktiv atqarıp shıǵıw ushın tek esitiwleri jeterli emes, bálkim esitkenlerin analizlew, pikir júrgiziw, pikirleriniń tiykarlangan hám túsiniikli bolıwına erisiw kerekligin ańlaydı.
- Oqıwshılar menen birgelikte kishi toparlardı islewi arqalı qoyılǵan wazıypalardı talap dárejesinde orınlaw, alınǵan nátyjelerdi analizlew olardıń durıslıǵın tekserip kóriw, kórsetip beriw hám basqa toparlardıń pikirlerin tınlawǵa erisiwleri kerek.

Ekologiyanı oqıtıwda paydalanatuǵın aktiv metodlar toparına oqıtıwdıń mashqalalı izleniw metodları, logikalıq metodlar, óz betinshe islew metodları, oqıwshılardıń aktivligin qoshametlew hám tiykarlaw metodları, bahalaw hám óz-ózin baqalaw metodları kiredi.

Aktiv metodlar mashqalalı jaǵdaylardı keltirip shıǵarıp, oqıwshılardıń kishi toparlarında birgellikte islep, mashqalanı sheshiw, quramalı sorawlarǵa juwap tabıw protsessinde ayrıqsha obekt, hádiyse hám nızamlardı analizlew kónlikpeleri hám bilimlerde aktivlestiriwge tiykarlangan aktiv túrde biliw iskerligin payda etedi.

Sol sebepli biologiyanı oqıtıwda oqıtıwdıń reproductiv metodları bolǵan awız eki bayan, kórgizbeli hám ámeliy metodları menen birgelikte problemalı izleniw hám logikalıq metodlardan paydalanıw úlken áhmiyeti iye. Bunıń ushın oqıtıwshı usı metodlardıń ózine tiyisli qásiyetleri, olardıń quramına kiretuǵın metodikalıq usıllardı durıs ańlawı hám óz ornında nátiyjeli paydalanıw kónlikpelerin iyelegen bolıwı kerek.

7. Mashqalalı izleniw metodları. Mashqalalı izleniw metodları sabaq dawamında izbe-iz maqsetke baǵdarlangan halda payda bolǵan mashqalalı jaǵdaylardı oqıwshılar áweli ózlestirgen bilim hám kónlikpelerin jańa jaǵdaylarda qollawı arqalı oqıw materialın aktiv túrde ózlestiriwge xızmet kıladı. Bul metodlar toparı oqıwshılardıń aqılın rawajlandırıw, tvorchestovalıq hám óz betinshe pikir júrgiziw kónlikpelerin rawajlandırıw, mashqalalı jaǵdaylardı analizlew hám onnan shıǵıwdıń jolın tabıw, kórsetpeni durıs túsiniwge múmkinshilik jaratadı.

Mashqalalı izleniw metodları toparına tiyisli mashqalanı izleniw hárakterindegi sáwbet metodınan paydalanǵanda áweli mashqalalı jaǵday jaratıladı, áwelden tayarlangan mashqalalı sorawlar, bayan etiledi, oqıwshılardıń oqıtıwshı menen birgelikte logikalıq pikir júritiwine, kóz aldına keltiriwdi payda

etiw hám dálilew, sáwbet protsessinde mashqalalı sorawlarǵa juwap tabıwda múmkinshilik jaratıladı.

Mashqalalı gúrriń metodında, oqıtıwshı jańa temanı úyreniw protsessinde mashqalı jaǵdaylardı, oqıwshılar menen birgelikte gúrriń protsessinde mashqalalı sorawlarǵa juwap tabıwǵa, kóz aldına keltriwdi payda etiw hám dálillewge múmkinshilik jaratıladı, oqıwshılardıń juwapları tiykarında mashqalalar sheshiledi.

Mashqalalı-ámeliy metodtan paydalanǵanda mashqalalı tapsırmalar dúziledi, sonıń tiykarında tájriybeler ótkiziledi, mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw júzesinen kóz aldına keltiriwdi payda etedi hám oqıw – izertlew tájriybeleri ótkizilip, oqıw juwmaqların táriplep mashqalar sheshiledi.

Mashqalalı metodlardan paydalanılatuǵın sabaqlardı keyingi jıllarda jańa at penen («Taffakkur bwroni» B. R. Qodirov), («Ongga hujum», «Fikirlar tuqnashuvi», «Fikirlar jangi» VM Karimova, F A. Akramova). («Aqliy hujum» J. G' Yuldashev) ataw ádet bolǵan.

Mashqalalı metodtan paydalanılǵan sabaq («Aqliy hujum») tómendegi basqısh tiykarında shólkemlestiriledi:

I – basqısh. Psixologiyalıq jaqtan bir-birine jaqın bolǵan oqıwshılardan teń sanlı kishi toparlardı qáiplestiriw.

II - basqısh. Kishi toparlarǵa mashqalalı sorawlardan ibarat bolǵan oqıw topsırmaların tarqatıw hám olardı tapsırmanıń didaktikalıq maqseti menen tanıstırıw.

III - basqısh. Oqıwshılardıń biliw iskerligin oqıw mashqalaların sheshiwge baǵdarlaw.

IV – basqısh. Oqıwshılardıń mashqalalı jaǵdayların sheshiw boyınsha xabarlardı tıńlaw.

V - basqısh. Kishi tparlar ortasında oqıw tartısı hám diskussiya ótkiziw

VI - basqısh. «Ulıwma juwmaq shıǵarıw» de oqıwshılar áweli ózlestirgen bilimlerin jańa jaǵdaylarda qollap, bilimlerdi keńeytiredi, tereńlestiriwdi aqılıy iskerlik usılların iyeleydi.

Bul mashqalalı máselelerdi jaratıw mashqalalı sorawlar shınshırın dúziw, mashqalalı tapsırmalar dúziw hám tájriybeler ótkiziw, mashqalalı máselelrdi sheshiw júzesinnen kóz aldına keltiriwdi payda etiw, dálillew, obektlerdi salıstırıw, logikalıq pikir júrgiziw, oqıw-izertlew tájriybelerin ótkiziw, oqıw juwmaqların hám ulıwmalastırıwların táriplew usılların óz ishine aladı.

8. Oqıtıwdıń logikalıq metodları. Usı metod oqıw materialı mazmunlıq baǵdarların belgilep, oqıwshılardıń bas ideyanı ajratıw, úyrenilip atırǵan obektte

talqılaw, salıstırıw, ulıwmalastırıw kónlikpeleri, aqıl iskerligi usılların iyelew, abstrakt sananı rawajlandırıw, sebep aqıbet baylanısların ańlaw múmkinshiligin jaratadı.

Oqıtıwdıń logikalıq metodları toparına induktiv, deduktiv, analiz, bas ideyanı ajıratıw, salıstırıw, ulıwmalastırıw metodları kiredi.

İnduktiv metodda oqıwshılardıń dıqqatı áweli jeke faktlerdi úyrenedi, keyin jekeden ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlanadı.

Deduktiv metodda - oqıwshılar áweli ulıwma nızamlardı úyrenedi, keyin ulıwmadan jeke juwmaq shıǵarıwǵa úyretiledi.

Oqıwshılar analiz (talıqlaw) metodı járdeminde xabardı ańlap biledi, úyrenilgen obektlerdiń uqsaslıq hám ayırmashılıq táreplerin anıqlaydı, úyrenilgen obektlerdi sostav bóleklerge ajıratıp, olardıń ortasındaǵı baslanıs, sebeplerin anıqlaydı.

Bas ideyanı anıqlaw metodı áhmiyetli bolıp oqıw materialındaǵı tiykarǵı ideyanı ajıratıw hám sortlaw, xabardı logikalıq tamamlanǵan pikirli bólimlerge ajıratıw, tiykarǵı ideya hám ekinshi dárejeli pikirlerdi ajıratıw, tayanış sózler hám túsiniqlerdi ajıratıw, tiykarǵı pikir haqqında juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik jaratıw.

Oqıwshılar salıstırıw metodı quramında, oqıw tapsırmalarında berilgen salıstırıw obektlerin anıqlaw, obektlerdiń tiykarǵı belgilerin anıqlaw, salıstırıw, uqsaslıq hám ayırmashılıqların anıqlaw, salıstırıw, nátiyjelerin shártli belgiler menen rásmiylestiriwge úyrenedi.

Ulıwmalastırıw metodı mashqalalardı sheshiw protsessinde oqıw materiallarındaǵı tipin faktlerdi anıqlaw, salıstırıw, dáslepki juwmaqlar, hádiyseniń rawajlanıw dikamikasın kóz aldına keltiriw, ulıwmalastırıw nátiyjelerin shártli belgiler járdeminde rásmiylestiriw, ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik jaratadı.

Usı metodlar tiyisli halda:

a) induktiv metod – jeke faktlerdi mashqalalı bayan etiw, oqıwshılardıń iskerligin jekeden ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw, mashqalalı tapsırmalardı beriw usılların;

b) deduktiv metod - ulıwma nızmalardı bayan etiw, oqıwshılardıń iskerligin ulıwmadan jeke juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw usılların.

v) analizlew metodı - xabardı ańlap biliwi, úyrenilgen obektlerdiń uqsaslıq hám ayırmashılıq táreplerin anıqlaw, úyrenilgen obektlerdi sostav bólimlerge ajıratıw, olardıń ortasındaǵı baslanıwları anıqlaw usılların;

g) bas ideyanı ajıratıw metodı-oqıw materialındaǵı tiykarǵı ideyanı ajıratıw hám sortlaw, xabardı logikalıq tamalanǵan pikirli bólimlerge ajıratıw, tiykarǵı

ideya hám dárejeli pikirlerdi ajratıw, tayanısh sózler hám túsiniklerdi ajratıw, tiykarǵı pikir haqqında juwmaq shıǵarıw usılların;

d) Salıstırıw metodu - salıstırıw obektlerin anıqlaw, obektlerdiń tiykarǵı belgilerin anıqlaw, salıstırıw, uqsaslıq hám ayırmashılıqların anıqlaw, salıstırmalı nátiyjelerin shártli belgiler menen rámiylestiriw usılların.

g) Ulıwmalastırıw metodu - oqıw materialındaǵı tifik faktlerdi anıqlaw, saplastırıw, dáslepki juwmaqlar, hádiyseniń rawajlanıw dinamikasını kóz aldına keltiriw, ulıwmalastırıw nátiyjelerin shartli belgiler járdeminde rasmiylestiriw, ulıwma juwmaq shıǵarıw usılların ózinde toplaydı.

9. Óz betinshe islew metodları. Óz betinshe islew metodları toparına sabaqlıq qosımsha oqıw adebiyatları hám kórgizbe quralları ústinde óz betinshe islew metodları kiredi. Óz betinshe islew metodınıń ózine tiyisli qásiyetlerinen biri oqıwshılardıń oqıw tapsırmaların oqıtıwshınıń tuwrıdan tuwrı basqarıwısız orınlawı bolıp tabıladı. Óz betinshe islew metodında oqıwshılardıń óz-betinshe oqıw biliw iskerlegin shólkemlestiriw hám basqarıw názerde tutıladı. Usı metodqa sabaqlıq, qosımsha oqıw adebiyatları, kórgizbeli kurallar ústinde óz betinshe ótkizilgen baqalaw hám tájriybe nátiyjeleri, másele hám shınıǵıwlar islew bilim deregi bolıp esaplanadı.

Barlıq metodlar sıyaqlı óz betinshe islew metodınıń tálim tarbiyalıq hám rawajlandırıwshı wazıypası bar.

Tálim wazıypası sıpatında – oqıwshılardıń bilim hám kónlikpelerin ózliginen iyelewi, bilimlerde tereńlestiriw, bekkemlew hám tarawdı táknrarlawdı kórsetiwı múmkin. Olar oqıwshılardıń ameliy oqıw kónlikpelerin hám tájriybelerdi jaqsı ózlestiriwde óz bahasına iye. Sebebi óz betinshe háreketsiz kónlikpelerdi avtomatlasqan, hám dóretiwshilik háreketlerdegi qánige dárejesine kóterip bolmaydı.

Tarbiyalıq baǵdarlawdaǵı wazıypası oqıwshılarda óz betinshe biliw iskerligin, ruwxıylıq, aktiv turmıs pozitsiyasını iyelew, miynetti súyiwshilik hám adamgershilik páziyetlerdi qáliplestiriwge járdem beredi.

Rawajlandırıwshı baǵdardaǵı wazıypası – oqıwshılardıń ilimiy dúnyaaǵa kóz – qarası, sanası, kónlikpe hám tájriybelerin rawajlandırıwǵa járdem beredi, háreketin shınıqtıradı.

Óz betinshe islew metodlarınıń quramına óz betinshe jumıs tapsırmaların beriw, oqıw barısında ǵáressizlikti rawajlandırıw, oqıw miynet tájriybelerin qáliplestiriw úlgige muwapıq óz betinshe jumıslardı shólkemlestiriw, dóretiwshilik tapsırmaların beriw usılları kiredi.

Oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları toparı tálim protsessinde pedagogikalıq xoshametlew arqalı oqıwshılardıń jańa oqıw materialın iyelewlerinde tilek hám iskerlikti táminlewshı unamlı tiykarlanıwlardı keltirip shıǵaradı. Usı metodlar oqıwshılardıń biliwge bolǵan

qızıǵıwları aqıl iskerliklerin jańa bilimdi iyelewge bolǵan zárúrlikleri baylanıs mádeniyatı óz-ózin baqalaw hám basqarıw, bahalaw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik jaratadı. Sonday-aq táminiń sotsiallıq áhmiyetin túsindiriw, oqıwshılarda bilim alıwdaǵı wazıypa hám juwapkershilikti payda etedi.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwdı arttırıw, didaktikalıq oyın, oqıw detskusiyaları, oqıwshılardıń bilim alıwdaǵı wazıypası hám juwapkershilikrin qalıplestiriw metodlarına tiyisli bolıp olar tómendegiler:

a) Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı arttırıw metodları oqıwshılarda unamlı sezimlerdi payda etiw, qızıqlı analogiyalardan paydalanıw, hayran qalıw effekti, biliw quwanışın keltirip shıǵarıw oqıwshılardı qoshametlew hám tártipke shaqırıw usılı.

b) Didaktikalıq oyın metodı oyın syujetin tańlaw, oyındı keltirip shıǵarıw, oqıw biliwge tiyisli oyınlardı tańlaw, oqıwshılardı qoshametlew usılı.

v) Oqıw disskutsiya metodı oqıw tartısların keltirip shıǵaratuǵın jaǵdaydı jaratıw, ilimiy tartıslardı keltirip shıǵarıw. Oqıwshılardı jetiskenliklerge baǵdarlaw, oqıwshılardıń pikirin bayan etiw, olardıń juwabındaǵı qátelerdi durıslaw, oqıwshılardı xoshametlew usılı.

d) Oqıwshılardıń bilim alıwdaǵı wazıypasın hám juwapkershiliklerin qalıplestiriw metodı tálim-tárbiyanıń sotsiallıq áhmiyetin túsindiriw, oqıwdıń áhmiyetin túsindiiriw oqıw talaplamların qoyıw, oqıtıwda xoshametlew hám tártipke shaqırıw sıyaqlı usıllarda toplaydı.

Oqıtıwdaǵı bahalaw hám óz-ózin bahalaw metodları. Bahalaw tálim protsessiniń ajıralmas bólimlerinen biri bolıp esaplanadı. Bahalawdıń turaqlılıǵı hám izbe-izligi oqıwshılardı aktiv túrde aqıllılıq penen miynet etiwge baǵdarlaydı, olarda juwapkershilik, wazıypa, dıqqat, eslew, óz-ózin bahalaw hám baqalaw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik jaratadı.

Bahalawdıń tolıqlılıǵı, durıslılıǵı, keń kólemligi turaqlılıǵı barlıq metodlar sıyaqlı bul metodlardıń tálim tárbiyalıq rawajlandırıwshı hám oqıwshılardı baqalaw parıqlap biliw sıyaqlı funktsiyaların ámelge asırıw múmkinshiligini beredi.

Bul metodlar toparına awızeki hám jazba bahalaw, laboratoriya hám ámeliy járdeminde bahalaw, óz-ózin bahalaw, óz ara bahalaw betleri hám testler járdeminde bahalaw metodları mısıl bola aladı hám tómendegiler:

a) Awızeki hám jazba metodları oqıwshılardıń bilimlerin logikalıq izbe-iz bayan etiwge úyretiw, sóylewdi ósiriw, oqıwshılardıń juwabındaǵı kemshiliklerdi anıqlaw hám olardı joq qılıw usılı .

b) Laboratoriya hám ámeliy jumıs járdeminde bahalaw metodları oqıw hám ámeliy kónlikpelerdi anıqlaw, oqıwshılardıń oqıw buyımları hám ásbaplar menen

islesiw kónlikpelerin anıqlaw orınlangán tapsırmalardıń sıpatın anıqlaw hám baqalaw, jumıs mazmunına baylanıslı halda obektler hám ásbaplardı tuwrı tańlaw, jumıstı jumaqlaw hám nátiyjesin rásmiylestiriw, alıngán nátiyjelerdiń durıslıgın anıqlaw usılı.

v) Óz-ózin bahalaw metodlarınan oqıw materialı boyınsha qısqa reje, sorawlar dúziw, tiykarǵı ideyanı ajratıw, sorawlarǵa juwaplar tabıw, máselderdi sheshiw hám olardı úlgige muwapıq túrde tekserip kóriw, salıstırıw, alıngán nátiyjelerdiń durıslıgın tekseriw usılı.

g) Óz ara bahalaw beti járdeminde baqlaw metodları úyrenilgen bap, tema boyınsha baqlaw sorawların dúziw, sorawlardıń metodikalıq jaqtan durıslıgın, logikalıq izbe izligin, oqıwshılardıń bilimin baqalawdıń haqıyqatlıǵı, keń kólemliligi usılı.

d) Test járdeminde bahalaw metodları úyrenilgen bap tema boyınsha baqlaw testlerin dúziw, test sorawların hám juwaplardıń, metodikalıq jaqtan durıslıǵı, logikalıq izbe izligi okıwshılardıń bilimin baqalawdıń haqıyqatlıǵı, keń kólemliligi sıyaqlı usıllardan ibarat.

Barlıq metodlar sıyaqlı oqıtıwdagı bahalaw hám óz-ózin bahalaw metodlarınıń tálim tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı wazıypası bar.

Bahalawdıń tálimiy wazıypasın oqıtıwshı barlıq oqıwshılardı óz joldasınıń juwabın tıńlawǵa, juwaptaǵı qate hám kemshiliklerdi durıslawǵa, dúzetiwler hám qosımshalar kirgiziwdi usınıs etiw arqalı táminleydi. Sol sebepli usı protsessde oqıwshılardıń ózlestirgen bilimleri dizimge alınadı, takrarlanadı hám bekkemlenedi. bahalawdıń tárbiyalıq wazıypası oqıwshılardı qoshametlewdi támiyinlewge jaqsı bilim alıwdagı juwapkershilik hám wazıypanı payda etiwde, sezimdi qáliplestiriwde kórinedi.

Bahalawdıń rawajlandırıwshı funktsiyası oqıwshılarda turaqlı dıqqat, eslewdi bekkemlew, óz ózin baqlaw hám baqalaw kónlikpelerin iyelewde kózge túsedı.

Sorawlar:

1. Pedagogikalıq texnologiya mazmunın túsindirıń?
2. Pedagogikalıq texnologiyanıń neshe dárejese bar olarga sipatlama beriń.
3. Mashqalalı izleniw metodlarınıń ditaktikalıq wazıypaların anıqlań. ?
4. Oqıtıwdıń logikalıq metodınıń ózine tiyisli qasiyetlerin anıqlań.
5. Óz betinshe islew metodları ámeliy metodlardan qaysı qásiyetleri menen ayırılıp turadı?
6. Oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları toparına qaysı metodlar kiretuǵının anıqlań?

7. Oqıtıwdaǵı baqlaw hám óz-ózin baqlaw metodlarınıń tálim tarbiyalıq hám rawajlandırıwshı maqsetlerin anıqlań. ?

8. Pedagogikalıq texnologiyalar haqqında túsinik berin?

9. Didaktikalıq oyın texnologiyaların túsinik berin?

10 Didaktikalıq oyınlı sabaqlardıń qanday túrleri bar?

Juwaplar:

10. Pedagogikalıq texnologiya mazmunın túsindiriń.

Pedagogikalıq texnologiya atamasına hár bir didaktik ilimpaz óz kóz qarasınan kelip shıqqan halda táriplegen. Ele bul túsinik boyınsha bir tolıq anıqlama qabıl qılınbaǵan. Usı anıqlamalardıń ishinde eń maqsetke muwapıqlıǵı YuNESKO tárepinen berilgen anıqlama bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiya-oqıtıw formaların qolaylastırıw maqsetinde oqıtıw hám bilimlerdi ózlestiriw protsessinde insan sana sezimi hám texnikalıq resurslardı qollaw, olardıń óz-ara tásinin orınlawǵa múmkinshilik beretuǵın dizimli metodlar kompleksi. Bul jerde, insan sana sezimi delingende oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshılardıń oqıw-biliw iskerligi, texnikalıq resurslar degende oqıtıw metodları hám quralları názerde tutılmaqta.

11. Pedagogikalıq texnologiyanıń neshe dárejesi bar olarga sipatlama beriń.

Pedagogikalıq texnologiyanıń úsh dárejesi bar.

1. Ulıwma metodikalıq dáreje. Ulıwma pedagogikalıq (ulıwma didaktikalıq, ulıwma tarbiyalıq) dárejede pedagogikalıq texnologiyanıń ulıwma nızamlılıqları, kontseptual tiykarları, oqıtıwshı hám oqıwshınıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń ózine tiyisli qaysietleri islep shıǵıladı.

2. Jeke metodikalıq dárejede málim bir oqıw páni, kurstı oqıtıw protsessiniń maqsetin hám wazıypaların ámelge asırıw maqsetinde tálim mazmunın oqıwshılardıń sanasına sińdiriwde paydalanılatuǵın oqıtıw metodları, quralları xám formalarınıń toplamı túsiniledi.

3. Lokal (modul) dárejede tálim-tarbiya protsessiniń málim bir bóliminde usı bólimniń jeke didaktikalıq hám tarbiyalıq maqsetin sheshiwge qaratılǵan texnologiya túsiniledi.

4. Mashqalalı izleniw metodlarınıń didaktikalıq wazıypaların anıqlań.

Mashqalalı izleniw metodları sabaq dawamında izbe-iz maqsetke baǵdarlanǵan halda payda bolǵan mashqalalı jaǵdaylardı oqıwshılar áweli ózlestirgen bilim hám kónlikpelerin jańa jaǵdaylarda qollawı arqalı oqıw materialın aktiv túrde ózlestiriwge xızmet kıladı. Bul metodlar toparı oqıwshılardıń aqılın rawajlandırıw, tvorchestovalıq hám óz betinshe pikir júrgiziw kónlikpelerin rawajlandırıw, mashqalalı jaǵdaylardı analizlew hám onnan shıǵıwdıń jolın tabıw, kórsetpeni durıs túsiniwge múmkinshilik jaratadı.

5. Oqıtıwdıń logikalıq metodınıń ózine tiyisli qasıyetlerin anıqlań.

Oqıw materialı mazmunlıq baǵdarların belgilep, oqıwshılardıń bas ideyanı ajıratıw, úyrenilip atırǵan obektti talqılaw, salıstırıw, ulıwmalastırıw kónlikpeleri,

aqıl iskerligi usılların iyelew, abstrakt sananı rawajlandırıw, sebep aqıbet baylanısların ańlaw múmkinshiligin jaratadı. Induktiv, deduktiv, analiz, bas ideyanı ajıratıw, salıstırıw, ulıwmalastırıw metodları kiredi. Oqıtıwdıń logikalıq metodları toparına induktiv, deduktiv, analiz, bas ideyanı ajıratıw, salıstırıw, ulıwmalastırıw metodları kiredi.

6. Óz betinshe islew metodları ámeliy metodlardan qaysı qásiyetleri menen ayırılıp turadı.

Óz betinshe islew metodları toparına sabaqlıq qosımsha oqıw adebiyatları hám kórgizbe quralları ústinde óz betinshe islew metodları kiredi. Óz betinshe islew metodınıń ózine tiyisli qásiyetlerinen biri oqıwshılardıń oqıw tapsırmaların oqıtıwshınıń tuwrıdan tuwrı basqarıwıız orınlawı bolıp tabıladı. Óz betinshe islew metodında oqıwshılardıń óz-betinshe oqıw biliw iskerlegin shólkemlestiriw hám basqarıw názerde tutıladı. Usı metodqa sabaqlıq, qosımsha oqıw adebiyatları, kórgizbeli kurallar ústinde óz betinshe ótkizilgen baqalawdan ibarat

7. Oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları toparına qaysı metodlar kiretuǵının anıqlan

Oqıwshi talabalardıń bilimin, sistemali tekseriw hám bahalaw olardı predmetti tereń úyreniwge úndeydi. Baha pedagog ushin oqıwshını xoshametlew, jaqsı oqıw nátiyjelerin qalıplestiriw, shaxsqa tásir etiwdiń tiykarǵı quralı bolıp esaplanadı. Bahalawdıń adalatlı bolıwı hám bilimine qarap bólistiriliwi, predmetti puqta ózlestiriw ushin umtiliwǵa alıp keledi. Bahalaw tek ǵana ózlestiriw dárejesin anıqlaw emes, bálki pedagog ushin oqıwdı xoshametlew, jaqsı oqıw motivin qalıplestiriw, shaxsqa tásir etiwdiń eń áhmiyetli quralı bolıp esaplanadı.

8. Oqıtıwdaǵı baqlaw hám óz-ózin baqlaw metodlarınıń tálim tarbiyalıq hám rawajlandırıwshı maqsetlerin anıqlań.

Bahalawdıń turaqlılıǵı hám izbe-izligi oqıwshılardı aktiv túrde aqıllıq penen miynet etiwge baǵdarlaydı, olarda juwapkershilik, wazıypa, dıqqat, eslew, óz-ózin bahalaw hám baqalaw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik jaratadı.

Bahalawdıń tolıqlılıǵı, durıslılıǵı, keń kólemligi turaqlılıǵı barlıq metodlar sıyaqlı bul metodlardıń tálim tarbiyalıq rawajlandırıwshı hám oqıwshılardıǵa parıqlap biliw sıyaqlı funktsiyaların ámelge asırıw múmkinshiligin beredi.

9. Pedagogikalıq texnologiyalar haqqında túsinik berin.

Ekologiya oqıtıwshısı oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıwdı jetilistiriw maqsetinde áweli sabaqtıń málim bir basqışında lokal (modul) dárejede qollawı maqsetke muwapıq. Bunda áweli jańa tema úyrenilip, oqıwshılardıń ózlestirgen bilim, kónlikpe tájiriybelerin baqlaw hám bahalawda baqlaw testleri, hár túrli oyın shınıǵıwlar, jarıs (trening) ótkizedi.

Pedagogikalıq texnologiyalar tálim protsessinde lokal (modul) hám jeke metodik dárejesinde qollanıladı. Oqıwshılardıń bul jumısqa kirisiwi hám málim bir kónlikpe hám tájiriybelerdi iyelegennen soń pedagogikalıq texnologiyalarǵa tiykarlangan sabaqlardı ótkiziwi, yaǵnıy jeke metodikalıq dárejede qolanıwı múmkin.

10. Didaktikalıq oyın texnologiyaların túsınık berin.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sabaqlarında didaktikalıq oyın texnologiyalarınan paydalanıw sabaqtıń nátiyjeliligini jaqsılawǵa múmkinshilik beredi. Talabalardıń biliw iskerligi oyın xızmeti menen ulıwmalasqan sabaqlar didaktikalıq oyınlı sabaqlar delinedi. Didaktikalıq oyınlı sabaqlardıń syujetli-rolı, dóretiwshilik, isbilermenler, konferentsiyalar hám oyın shınıǵıwları sıyaqlı túrleri bar.

10 Didaktikalıq oyınlı sabaqlardıń qanday túrleri bar?

Didaktikalıq oyınlı sabaqlardıń syujetli-rolı, dóretiwshilik, isbilermenler, konferentsiyalar hám oyın shınıǵıwları sıyaqlı túrleri bar.

Ádebiyatlar:

Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T., WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.

Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.

İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.

İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.

İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2007. – 121 b.

İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2008. – 180 b.

İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2010. – 142 b.

Qodirov B.G’., Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.

4-TEMA: EKOLOGIYALIQ TÁLIM BOYINSHA MÁMLEKETLIK TÁLIM STANDARTI HÁM OQIW DÁSTÚRLERINE SHOLIW

Reje:

1. Mámleketlik tálim standartı haqqında ulıwma túsinik
2. Mámleketlik tálim standartınıń maqseti hám wazıypaları, onda ekologiya kursınıń mazmunı.
3. Talabalardan talap etiletuǵın minimal ekologiyalıq bilimler.
4. Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw baǵdarları boyınsha oqıw dástúrleri.
5. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishleri.

Tayanısh sózler. Mámleketlik tálim standartı, oqıw dástúrleri, baǵdar, qánigelik, tábiyattı qorǵaw, Kásiplik iskerlik.

Mámleketlik talim standartı haqqında ulıwma túsinik kadrlar tayarlawdıń ilimiy dástúrleriniń ámelge asırıw ushın basqısttan ibarat bolıp onıń birinshi basqıshı ulıwma orta hám orta arnawlı kásip-óner táliminiń mámleketlik standartın islep shıǵarıw, hár bir oqıw pálimi boyınsha oqıw dástúrin, olarǵa tiykarlanıp sabaqlardan jaratıwǵa ataladı. (baǵıshlanadı)

Standart sózi angl bolıp nusqa, -- muǵdar degen mánisti ańlatadı. Sol sebepli hám ulıwma orta tálimniń mámleketlik tálim standartın tiykarǵı nızamlarında ulıwma orta tálimniń mámleketlik tálim standartı oqıwshılardıń ulıwma tálim tayarlıǵına, moynına qoyılatuǵın májbúriy --- dárejeni belgilep beredi, dep ayılǵan.

Ulıwma tálim mektepleri kásip-óner kolledjleri oqıwshı jaslardı ekologiyalıq tálim dárejesi tómendegishe bolıwı zarur tábiyatqa salıstırmaı húrmet, mexir-muxabbat tártibi, ástelik qadriyattı, tábiyattı qorǵaw hám qayta tiklewde iskerlik kórsetetuǵın hám tárbiyalanǵanlıǵı tárbiya jámiyet hám insan ortasındaǵı óz-ara baylanıslar haqqındaǵı ámeliy bilimler sistemasına iye bolıw, tábiyatqa aletropogen tásirleriniń unamsız aqibetlerin saplastırıw, ekologiyalıq mashqalalardı tuwrı jollar menen sheshiw, tábiyiy obektler ekonomikalıq ekosistemalar menen ekologiyalıq tájriybeli shaxs spatında óz-ara munasebette bolıwı.

1. Mámleketlik tálim standartınıń maqseti hám wazıypaları, onda ekologiya kursınıń mazmunı. Maqseti: ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha spatlı kásipke úyretiwdiń mámleket tárepinen kepilleniwi hám onıń ekvivalentligin milliy bazarı talaplarına tán jaǵdayda, mámleket hám mámleketlik shólkemleri dárejesinde tálim xızmeti, mazmunı hám juwmaqlıq maqseti talapları reglamentine turı keliwin táminlew. Orta arnawlı kásip-óner tálim hámde qayta múnasebetlerdi basqıshpa-basqısh rawajlandırıw hám arnawlı túrde xızmet kórsetiwge erisiwden ibarat.

Wazıypası: kishi qániygeler tayarlaw spatına qoyılatuǵın qorǵaw tayarlaw (ekologiyası) baǵdarı boyınsha mámleketlik tálim standartları talapların rawajlanǵan mámleketlerdiń sol baǵdardaǵı standart talapları menen muwapiqlastırıw . Oqıw reje hám dástúrler pitkeriwshilerge beriletuǵın diplom hám sirtifikatlar hámde olardıń iyelegen bilim, kónlikpeleri hám tájriybelerin ózlestiriw dárejelerin baqlap barıw usılları hám baxalaw basqıshları haqqındaǵı muǵdarlıq xújetlerdi islep shıǵarıw ushın sharayat jaratadı. „Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw,, baǵdarı qániygesi boyınsha ekonomikalıq mashqalalardı tereń ańlap jetkeriw hám olardı sheship beriw menen shuǵıllanatuǵın labarant ekolog hám de B ,H, S, quramdaǵı avtomobil aydawshısı olarga texnik xızmet kórsetetuǵın kishi qániygeler tayarlanadı.

Ekonomikalıq kurısınıń mazmunı bir-biri menen baylanıslı bolǵan tómenдеgi bilimler hám kishi bólimlerden ibarat.

1. bólim. Biosfera insanyattıń jasaw sharayatı.
2. bólim. Organizm hám ortalıq
3. bólim. Organizmnen joqarı sistemalar.

I. kishi bólim. Populiyatsiyalar

II. Qamjámnetler

III. Ekosistemalar

IV. Gloval ekologiyalıq mashqalalar

V. k.b. insan ekologiyası

VI.k.b. Ekonomikaolıq ekologiya.

4. Talabalardan talap etiletuǵın minemal ekologiyalıq bilimler. 1-bólim boyınsha: tort ómir sharayatları, tiri zatlardıń roli, zatlardıń aylanıwı. 2-bólim boyınsha tórt, ómir sharayatları, ekologiyalıq faktorlar, tiri organizmleriniń hár-túrliligi, organizmlerdiń maslasıwı, ekologiyalıq nızamlardan ámelde paydalanıwı. 3. bólimniń 1-kishi bólimi . boyınsha populiyatsiyalar qásiyetleri, sanı tıǵızlıǵı, dúzilisi, populiyatsiyanıń dinamikası, ---- sanın basqarıw

II- kishi bólim boyınsha hamjamiettiń túrleri, hamjámietlerdegi túrlerdiń hár-túrliligi, xamjámiyette organizmler ortasındaǵı baylanıs munasebetleri, qammjámiettiń sistemalı qásiyeti, turaqlılıǵı ózin-ózi basqarıw, xamjámietke antropogen tásir, óz-ara baylanıslarınıń buzılıwı, turaqlılıqtıń páseyiwi, gúller quramınıń ózgeriwi, tábiyiy hamjamiyettiń turaqlılıǵın saqlap qalıw.

III – kishi bólim boyınsha óli hám tiri zatlardıń quramı, ekosistemalardıń hár –túrliligi, tiri organizmniń funktsiyaları, zatlardıń atlanısı, energiya aǵımı, quyash fotochintez ushın energiya deregi esapllanadı. Azıqlıq shınjırı, onimdarlıǵı turaqlılıq shegaraları.

IV. bólim boyınsha: gloval ekologiyalıq mashqalalardıń túrleri pataslanıwı, turaqlılıqtıń buzılıwı, ---- ushiraw, antropogen stress, atmosfera hawasın hám azon qatlamin saqlap qalıw jolları, suw resursların unemlew jolları, qorǵaw. Jer

resursların saqlap qalıw, gloval hám aymaqlıq mashqalalar, topıraq ónimdarlıǵın saqlaw hám tiklew, ekologiyalıq hár – túrli saqlaw tabiiy ----- qorǵaw.

V. bólim boyınsha: adam jasaytuǵın ortalıq, insan salamatlıǵı . Tabiiy ekosistemalardıń mádeniy sharayatları. Korshaǵan ortalıqqa adamnıń maslasıwı, salamatlıq –qorshaǵan ortalıqqa norma reaktsiyası esaplanadı. Salamatlıqtıń túrleri salamatlıqtı bahalaw, kesellikler hám olardıń túrleri, turmıs sharayatı salamatlıq faktorları.

VI. Kishi bólim boyınsha: Tábiyiy ortalıq penen jámiyettiń múnásebeti túrleri. İnsan hám jámiyettiń tábiyat penen múnásebeti sáwlelendiriwshi formaları: din, tartip huquq, sanaat, pán jámietti qorshaǵan ortalıq penen ekologiyalıq múnásebetlerdiń qásietleri. Jámiyet penen tábiyat ortasındaǵı tiykarǵı qatnas esaplanadı. Dúnya xalqın turaqlastırıw. Pán hám texnikanıń rawajlanıwında ekologiyalıq jaǵday. Ekonomikalıq tálim mádeniyattı formalandıırıw, turaqlı rawajlanıw.

4. Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw baǵdarları boyınsha oqıw dástúrleri. Ekologiya baǵdarındaǵı ulıwma tálim mekteplerdegi teńlestirilip ekologiyanı oqıtatuǵın baǵdarlar ushın tómendegi bilimler usınıs etilgen.

- . Organizm hám ortalıq
- . Sırtqı ortalıq hám ósimlikler
- . Sırtqı ortalıq hám haywanlar
- . Ekologiya tiykarları
- . İnsan ekologiyası
- . Sotsiolıq ekologiya
- . Aymaqlıq ekologiya

Dástúrde ayırım temalardıń maqseti hám wazıypaları ashıp berilgen. Hár bir bólimde labaratoriya hám ámeliy jumıslar, ekskursiyalar, baqlaw hám kóriw múmkin bolǵan oqıwshılardıń jumısları keltirilgen. V- VII (boyınsha) bólimler boyınsha ámeliy jumıslar tiykarınan simenar shınıǵıwları yaqi referatlar tayarlaw boyınsha ótkiziliwi názerde tutılǵan. Dástúrde keltirilgen temalardı oqıtıwshi aymaqlıq (terretoriya) sharayaitqa qarap ózgartiriwi múmkin. Hár bir bólim háptesine 1 saattan ótiwge mólsherlengen bolıp ulıwma saǵatına ámeliy jumıslar hám ekskursiyalar ótkeriw de kiritilgen. Kásip-óner kolledjleriniń ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha standart kishi qániygeni tayarlawdı minimal mazmunı hám tiykarǵı maksetlerin anıqlaydı, tálim alıwshılardıń oqıw júklemeleri, kólem hám standart spatları baqlawların belgilep beredi. Standart talapları tálim alıwshınıń kásiplik tiykarlıǵın spatın hám dárejesin bahalawda hám de oqıw shólkemlerin (mekemelerin) atestatsiyalardan ótkeriwde tiykarǵı túrtki esaplanadı.

5. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishleri. Ulıwma kásiplik kórsetkishler: Ekologiya qorshaǵan ortalıqtı qorǵawǵa baylanıslı bilim kónlikpeleрге iye boladı. Olardı ámeliyatta qollaydı. Awıl xojalıǵı hám sanaat ekologiyaǵa tiyisli bilimler,

kónlikpeler formalanadı. Jana texnologiya mexanizatsiyalaw hám avtomatlastırıw usılında islewdi shólkemlestiredi. Tábiyat, qorshaǵan ortalıq suw hawızleri hám topıraktı pataslawshı obektlerdi anıqlaydı. Tábiyattı pataslaw sebepleri, olardı aldın alıw jolların hám usılların bileği. Tábiyattı qorǵaw ilajları usı mazmundaǵı, jıynalıslar, sawbetler, keshelerdi shólkemlestiredi hám ótkeredi, qanıygeligi boyınsha kórsetpeler: Ekologiya haqqında lumat, túsıniklerge iye boladı. İnsaniyat aldında turgan ekologiyalıq mashqalalardı úyrenedi. Sanaat kárxanaları hám basqa ekologiyalıq teńsalmaqlıqtı buzıwshı obektlerdiń texnologiyalıq protsesleri xaqında bilimge iye boladı. İlmiy texnika rawajlanıwı hám tábiyat penen jámiyet ortasındaǵı munasebetlerdiń keskinlesiwi, olardıń aldın alıw usılları hám jolları haqqında túsınike iye boladı. Ózbekistanda ekologiyalıq mashqalalar hám olardıń sheshimi, tábiyatı qorǵaw, odan aqılǵa say paydalanıw haqqında túsınikke iye boladı. Ekologiyalıq baqlaw aspapları, zárúr aspaplardı, paydalanıwdı úyrenedi.

6. Oqıw rejesinde arnawlı pánlerhám olarga ajratılǵan saatlar ekologiya huquqı: 120 s. Tábiyattı qorǵaw hám onnan aqılǵa say paydalanıw 180s. Awıl xojalıǵı hám qala ekologiyası 170 s, sanaat ekologiyası 110s ekologiyalıq baqlaw aspapları 100s. Kásiplik tayarlıq: Awıl, qala, sanaat ekologiyası 252s, qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw 180s. Diplom aldı ameliyatı 180s. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha dástúrlerdiń juwmaǵı. Ekologiya huquqı páni ushın 120s ajratılıp, sodan lektsiya ushın 66 saat ajratılǵan. Onda tábiyattı qorǵawdıń tiykarǵı huqıqiy tiykarları teretoriyalıq jaqtan jaratıladı. Ameliy shınıǵıwlarında (54 saat) oqıwshılar tábiyat baylıqlarınan aqılǵa say paydalanıw hám olardı qorǵaw boyınsha mámleket nızamları hám qararların ámelde orınlanıwı menen tanısadı hám salıstıradı. Awıl xojalıǵı hám qala ekologiyası dástúrinde jámi 170 saat waqtı ajratılıp, teoriyalıq bólim ushın 85 saat, ameliy ushın 85 saat ajratılǵan. Dástúrdiń mazmunına ekologiyalıq teoriyalıq tiykarları, awıl xojalıq ekologiyası tábiyattı qorǵaw tiykarları, tábiyattı qorǵawdı shólkemlestiriw sıyaqlı iri bilimleri bar. Sanaat ekologiyası pánine 110 saat ajratılǵan bolıp, olardıń lektsiya bólimlerinde (62 saat), pánniń teoriyalıq hám mashqalalı máseleleri shıǵadı. Labarotoriya shınıǵıwları (24 saat) ta xawa suw sharayatınıń jaǵdayı hám baqlap barıwǵa baylanıslı jumısları orınlanadı. Ameliy shınıǵıw (24 saat) ta studentler gloval mashqalalar boyınsha seminar, erkin pikirlesiwler ótkizedi hám referatlar jazadı. Qálegen bir sanaat iskerligi boyınsha kurs jumısı orınlanadı.

Ekologiya baqlaw aspapları páni dástúri 100 saat kólemde onıń yarım teoriyalıq, yarımı ameliy jumıslarǵa ajratılǵan. Dástúr ekologiya hám tábiyattı qorgaw tariyxı, xalıq aralıq birge islesiw, quyash radiyatsiyası, topıraq hám xawanıń temperaturası atmosferadaǵı, topıraqtaǵı, suw avtotransport pataslıqları sıyaqlı bólimlerden ibarat. Usı bólimdegi obektlerdi ólshew, úyreniw, baqlaw hám basqa jumıslarda paydalanatuǵın aspablar menen tanıstıradı. Túsıniklerdiń reje tiykarında formalanıwı hám rawajlanıwı tálim tárbiya protsessiniń

háreketlendiriwshi tiykargı kúshi ekenligi kóp ǵana pán metodistleri hám tájriybeli oqıtıwshılar iskerliginde dálilengen. Pikirlew hám túsiniw arqalı oylaw (sáwlelendiriw) degen mániste bildirmeydi. Ulıwmalastırılǵan eleslerdep túsiniwler payda boladı. Adam túsiniwler pikir qıladı.

Ekologiya oqıw predmeti túsiniwler sisteması esaplanadı.

Hár bir túsiniw áste-aqırın rawajlanıp quralması baradı. Bir sabaqta yaki lektsiyada júzege keletuǵın túsiniwler rawajlanıp, keyin quramalı hám ulıwma túsiniwke aylanadı, basqa túsiniwler menen baylanıwı bayıp baradı. Túsiniwler arnawlı yaǵnıy turaqlı ekologiya kursında úyreniletuǵın hám pútin tiri tábiyatqa hám sırtqı ortalıqqa tán bolǵan ulıwma nızamlardı sáwlelengen, yaǵnıy ulıwma ekologiyalıq túsiniwlerge bólinedi. Sonıń ushın olar pútin oqıw predmeti ekologiya sińip ketken bolıwı múmkin. Mısalı: Sırtqı ortalıq, qorshaǵan ortalıq (maslasıw) biyiklesiw, ekologiyalıq faktorlar, shıdamlılıq, tiri organizm, tabiiy resurslar, tábiyattı qorǵaw, tábiyiy ortalıqtıń pataslanıwı, tábiyattan aqılǵa say paydalanıw, papulatsiya ekosistema hamjámıyet, biosfera hám basqa kóp ǵana túsiniwler. Ekologiya bólimindegi organizm (ortalıq) sharayat, biyimlesiw, tolerantlıq gidrofit, kserofit, plankton. Sonday-aq basqa bólimlerde hám ózine tán túsiniwler bar. Jámıyetlik bilimde biotsenoz, ekotizim, biogetsenoz, suksetsiya, azıqlıq shınjırı, trofik dáreje, ónimdarlıq, biomassa, óz-ózin basqarıw hám basqalar kiredi.

Oqıtıwshı tuwrı analiz etetuǵın barlıq metodlar hám usıllar túsiniwleriniń formalanıwı hám rawajlanıwına járdem beredi. Bunda mashqalalı sabaqlardan paydalanıw oqıtıwshılarǵa beriletuǵın sorawlar olardı hádiyseler ortasındaǵı baylanıslardı tabıwǵa májbúr etedi. Kórgizbeli metodlardan keń paydalanıw ekologiyaniń hámme bólimlerinde áhmiyetke iye. Materiallardı rejeli ráwishte tákirarlaw ushın jańa material menen bayıtıw túsiniwlerin rawajlandırıwda áhmiyetli rol oynaydı.

Sorawlar:

1. Mámleketlik talim standartı haqqında ulıwma túsiniw berin
2. Standart sózi neni ańlatadı
3. Mámleketlik talim standartınıń maqseti neden ibarat
4. Mámleketlik talim standartınıń tuykargı wazıypası i neden ibarat
5. Ekologiya kurısınıń mazmunı hám onıń bólimlerine sipatlama berin
6. Ekologiya pánin oqıtıwda qanday temalarga itibar qaratılǵan.
7. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishlerine sipatlama berin
8. Ekologiya bagdari oqıw rejesinde arnawlı pánler hám olarga ajratılǵan saatlar haqqında túsiniw berin

Juwaplar:

1. Mámleketlik talim standartı haqqında ulıwma túsini berin?

Mámleketlik talim standartı haqqında ulıwma túsini kadrlar tayarlawdıń ilimiy dástúrleriniń ámelge asırıw ushın basqishtan ibarat bolıp onıń birinshi basqışı ulıwma orta hám orta arnawlı kásip-óner táliminiń mámleketlik standartın islep shıǵarıw, hár bir oqıw pálimi boyınsha oqıw dástúrin, olarǵa tiykarlanıp sabaqlardan jaratıwǵa ataladı.

2 Standart sózi neni ańlatadı?

Standart sózi anglishansha bolıp nusqa, - muǵdar degen mánisti ańlatadı. Sol sebepli hám ulıwma orta tálimniń mámleketlik talim standartın tiykarǵı nızamlarında ulıwma orta tálimniń mámleketlik talim standartı oqıwshılardıń ulıwma talim tayarlıǵına, moynına qoyılatuǵın májbúriy --- dárejeni belgilep beredi, dep ayılǵan.

3. Mámleketlik talim standartınıń maqseti neden ibarat?

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha spatlı kásipke úyretiwdiń mámleket tárepinen kepilleniwi hám onıń ekvivalentligin milliy bazarı talaplarına tán jaǵdayda, mámleket hám mámleketlik shólkemleri dárejesinde talim xızmeti, mazmunı hám juwmaqlıq maqseti talapları reglamentine turı keliwin táminlew. Orta arnawlı kásip-óner talim hámde qayta múnábetlerdi basqıshpa-basqısh rawajlandırıw hám arnawlı túrde xızmet kórsetiwge erisiwden ibarat.

4. Mámleketlik talim standartınıń tuykargi wazıypası i neden ibara?

Tuykarinan kishi qániygeler tayarlaw spatına qoyılatuǵın qorǵaw tayarlaw (ekologiyası) baǵdarı boyınsha mámleketlik talim standartları talapların rawajlanǵan mámleketlerdiń sol baǵdardaǵı standart talapları menen muwapiqlastırıw. Oqıw reje hám dástúrler pitkeriwshilerge beriletuǵın diplom hám sirtifikatlar hámde olardıń iyelegen bilim, kónlikpeleri hám tájriybelerin ózlestiriw dárejelerin baqlap barıw usılları hám baxalaw basqıshları haqqındaǵı muǵdarlıq xújetlerdi islep shıǵarıw ushın sharayat jaratadı

5. Ekologiya kurısınıń mazmunı hám onıń bólimlerine sipatlama berin

Oqıwshi-talabalar bilimin qadaǵalaw hám bahalawǵa zaman talabınan kelipshiqqan jaǵdayda jantasiw talap etiledi. Talim mazmunı talim protsessinde ózgeshe protsess elementleri menen tikkeley emes baylanisli bolıp oqıw-dástúriy hújjetler: oqıw rejesi, oqıw dástúri, sabaqlıq, oqıw qollanbalari formasında bar boladı. Biosfera insanyattıń jasaw sharayatı. Organizm hám ortalıq. Organizmnen joqarı sistemalar. Populiyatsiyalar. Ekosistemalar. Gloval ekologiyalik mashqalalar. Insan ekologiyası.

6. Ekologiya pánin oqitiwda qanday temalarga itibar qaratılǵan.

Hár bir bólimide laboratoriya hám ámeliy jumıslar, ekskursiyalar, baqlaw hám kóriw múmkin bolǵan oqıwshılardıń jumısları keltirilgen. Dástúrde ayırım temalardıń maqseti hám wazıypaları ashıp berilgen.

7. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishlerine sipatlama beriń

Ekologiya qorshaǵan ortalıqtı qorǵawǵa baylanıslı bilim kónlikpelerge iye boladı. Olardı ámeliyatta qollaydı. Awıl xojalıǵı hám sanaat ekologiyaǵa tiyisli bilimler, kónlikpeler formalanadı. Jana texnologiya mexanizatsiyalaw hám avtomatlastırıw usılında islewdi shólkemlestiredi. Tábiyat, qorshaǵan ortalıq suw hawızleri hám topıraktı pataslawshı obektlerdi anıqlaydı.

8. Ekologiya bagdari oqıw rejesinde arnawlı pánler hám olarga ajratılǵan saatlar haqqında tusinik beriiń

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw bagdari boyınsha dástúrlerdiń juwmaǵı. Ekologiya huquqı pání ushın 120s ajratılıp, sodan lektsiya ushın 66 saat ajratılǵan. Oqıw rejesinde arnawlı pánler hám olarga ajratılǵan saatlar ekologiya huquqı: 120 s. Tábiyattı qorǵaw hám onnan aqılǵa say paydalanıw 180s. Awıl xojalıǵı hám qala ekologiyası 170 s, sanaat ekologiyası 110s ekologiyalıq baqlaw aspaları 100s.

Ádebiyatlar:

- Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida oqitish», T., OzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.
- Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.
- İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
- İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2007. – 121 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2008. – 180 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2010. – 142 b.
- Qodirov B.G’., Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.
- Lutfullaev M.X., Fayziev M.A. “İnternet asoslari”. SamDU nashriyoti. 2001 y. 198 b.
- Sattorov. A. “İnformatika va axborot texnologiyalari”. - Akademik litsey va kasb-hunar kollejlar uchun darslik.–T.: Ózbekiston, 2002 y. 325 b.
- Tolipov W., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiiy asoslari – T.: 2006 y. 163 b.
- A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., İ.T.Azimov., B.Axmedalieva. «Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.
- J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.

J.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya wqitish metodikasi. Metodik qvllanma.
Akademik litsey va kollejlari uchun. Toshkent, 2004
Egamberdiev R. Ekologiya. Toshkent, « Ózbekiston», 1993.
Toxtaev A.S. Ekologiya. Toshkent « Óqituvchi», 1998.

5-TEMA: EKOLOGIYA SABAQLARIN MEKTEP, LITSEY HÁM ORTA ARNAWLI KÁSIP-ÓNER HÁM JOQARI OQIW ORINLARINDA OQITWDIÑ ÓZINE SAY TÁREPLERİ

Reje:

1. Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqışları
2. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim-tárbiya
3. Orta arnawlı bilim beriw orınlarındağı ekologiyalıq tálim-tárbiya
4. Joqarı oqıw orınlarındağı hám onnan sońğı ekologiyalıq tálim-tárbiya

Tayanış sózler. Úzliksiz ekologiyalıq tálim, Mektepke shekemgi tálim, hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim, Orta arnawlı bilim beriw orınlarındağı ekologiyalıq tálim, Joqarı oqıw orınlarındağı hám onnan sońğı ekologiyalıq tálim.

1. Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqışları. Ekologiyalıq tálimdi zaman talaplarınan shette qalıp ketpewi, Ózbekistan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqındağı nızam» hám «Kadrlardı tayarlawdıń milliy dástúrinde kórsetilgen úzliksiz printsiplerge maslasıwı qanday bolıwı kerek degen sorawğa juwap tabıwda.

Hámmemiz tálim sózin júdá bolmağanda kúnine bir márte tilge alsaqta, biraq onıń ulıwma qabıl etilgen túsinigine óz itibarımızdı bárhá qaratpaymız. Tálim- bilim beriw, mamanlıq hám kónlikpeler payda etiw protsessii, adamdı ómirge hám miynetke tayarlanıwdıń tiykarğı quralı, anıǵırağı sisteması. Sebebi, tálimniń úzliksizligi sistemalasqan.

Úzliksiz tálim tájiriybeli konkurensiyağa shıdamlı kadrlar tayarlawdıń tiykarı bolıp tálimniń hámme túrleri, mámleket tálim standartları, kadrlar tayarlaw sisteması dúzilisi hám onıń iskerlik kórsetiw ortalıǵı esaplanadı. Ózbekistan Respublikası Bilimlendiriw haqqındağı nızamınıń 9-statyasına kóre *milliy úzliksiz tálim sisteması* tómendegi túrlerden ibarat. 1) Mektepke shekemgi tálim . 2) Ulıwma orta hám mektepten tısqarı tálim. 3) Orta arnawlı, kásip-óner tálimi 4) Joqarı tálim 5) Joqarı oqıwdan keyingi tálim 6) Kadrlar mammanlıǵın asırıw hám olardı qayta tayarlaw.

Bilimlendiriw haqqındağı nızam menen bir qatarda qabıl etilgen «Kadrlar tayarlaw milliy dástúri» niń maqsetinde tálim tarawın túpten reformalaw, onı ótmishten qalğan ideologiyalıq kóz-qaraslar hám sarqıtlardan tolıq qutqarıw, rawajlangan demokratiyalıq mámleketler dárejesinde, joqarı ádepli talaplarğa juwap beriwshi joqarı mamanlıqtağı kadrlar tayarlaw milliy sistemasın jaratıw delingen.

G'árezsizligimiz sharapatı menen milliy tálim túrleri ótmishten qalğan ideologiyalıq kóz-qaraslar hám sarqıtlardan azat etildi. Onda ózine say hám

jergilikli shárayaatqa mass ráwishte jańa milliy tálim sisteması formalanbaqta. Rawajlanǵan mámleketlerdiń tálim sisteması tájiriybesi respublikamız sharayatına maslastırılǵan halda ámelyatqa engizilmekte. Usı protsessten ekologiyalıq bilim hám tárbiya da shette turmay atır. Sebebi ekologiya, tariyx, ana tili hám ádebiyat, milliy ideya hám ideologiya pánleri sıyaqlı jaslarımızdı joqarı mánawiyatlı shaxs qılıp tarbiyalaw, tábiyat penen jámiyet nızamların uyǵınlastıra alatuǵın kadrlar qılıp jetistiriwde júdá úlken áhmiyetke iye.

Úzliksiz ekologiyalıq tálim-milliy tálim sistemasınıń barlıq basqışların ózine biriktirip alıwshı hám onı ierarxialıq tekshede jaylastırıwshı, bilim beriwdi ápiwayıdan quramalı hámde qánigelikke qaray alıp barıwshı kadrlar tayarlaw strukturası hám onıń iskerlik kórsetiw ortalıǵı. Sonıń ushın da ekologiyalıq tálim hám tárbiyanı milliy úzliksiz tálimniń hámme túrlerinde qollanıwdı tómendegishe alıp barıw usınıs etiledi (1-keste).

Ekologiyalıq tálim ósip kiyatırǵan jas áwladtı, ulıwma jer júzi xalqın turaqlı rawajlanıwına ótiwde eń áhmiyetli shárt-shárayatlarınan biri bolıp esaplanadı. Ekologiyalıq tálimniń mazmunın tómendegiler qurawı múmkin:

1. Dúnyanı házirgi ekologiyalıq jaǵday tiykarında oǵan múnasibet bildiriw.
2. Tábiyatta barlıq jansız hám janlı – quramın birlikte ekenligin pikirley alıw.
3. Qorshalǵan ortalıqqa munasibet hám ózin ańlap jetiw. Tábiyattıń quramlıq bólimi ekenligin túsiniw.
4. Tábiyatqa degen qádiriyatlardı húrmet qılıw.
5. Tiri organizmlerdi hár-qıylı dárejede úyreniw hám izshillik metodın qollaw.
6. Tiri organizmler sisteması bir pútinligin hám óz-ara ekologiyalıq baylanıslarda ekenligi (zat aylanıs, energiya habar almasıwları).
7. Tábiyiy protsesler hám hádiyselerdiń antropotsentrikten biotsentrikke, hámde politsentrik usıldı qollaw.
8. Tábiyat hám jámiyettegi óz-ara birlik hám qarama -qarsılıqlardı ańlaw.
9. Ekologiyalıq krizis, mádeniyattıń jetispewshiligin ańlaw.
10. Ekologiyalıq mádeniyat insanniń ulıwma mádeniyatınıń quram bólimi ekenligin ańlaw.
11. Óz iskerliginde ekologiyalıq hám ádeplilik normaların tuwrı keletuǵın usılların ańlaw.
12. Ózi hám basqalar den-sawlıǵı ushın, qorshaǵan ortalıq jaǵdayına degen ekologiyalıq juwapkershilikti tárbiyalaw.
13. İnsanyattıń turaqlı rawajlanıw kontseptsiyasın, tábiyat penen jámiyettiń koevolýtsiyası ekenligin túsiniw.
14. Tábiyat penen jámiyetti uyǵınlastırıw, sotsiallıq zárúr mashqala ekenligin túsiniw.

Ekologiyalıq tárbiyanı perzent tuwılǵannan tuwılǵan kúninen baslaw denemizdi kuwatlandırıw, pikirimizdi nurlandıırıw, ádeplilikti gózzallandıırıw,

zeynimizdi anıqlastırıw degen sóz. Ekologiyalıq tárbiyanı kim hám qalay alıp baradı? – degen soraw payda boladı.

Birinshi - tárbiya ata-ana moynında esaplanadı.

Ekinshi - balalar baqshası, mektep, joqarı hám orta arnawlı kásip-óner koledjleri hámde joqarı oqıw orınları hám máhallelerde ámelge asadı.

Bala tárbiyasında ol jasap turǵan shárayat, ortalıq adamlardıń iskerliginde úlken orın tutadı hám bul tarawda shańaraq, mektep shárayatı da úlken itibarǵa alınadı.

Ekologiyalıq tálim tárbiyanıń tiykarǵı bólimi bolıp balanıń tárbiyasına minez-qulqına kúshli tásir etedi hám ata-analardı olardıń kishkeneliginen baslap tárbiyalawǵa shaqıradı. Ekologiyalıq tálim-tárbiya hám ulıwma tárbiya bir-biri menen baylanıslı bir pútin protses esaplanadı.

Hár-qanday tárbiya tiykarınan semya shárayatında ótedi. Ózbek shańaraqlarında «hadal-haram», «obal», «gúna-sawap» sıyaqlı túsinikler kóbirek ekologiyalıq jaǵday (mısalı. nannıń ayaq astına túsiwin, suwdıń pataslanıwı haywanlarǵa jawızlarsha munasibette bolıw, terek-shaqalardı sındırıw h.b.) júzege kelgende qollanıladı. Balalar ele bul sózlerdiń mánisin tolıq túsinbese de, olarǵa milliy ekologiyalıq minez-qulıq náwsheleri formalanadı. İnsandı tábiyat penen uyǵınlıqqa shaqırıw hádislerde de óz sáwleleniwin tapqan.

Halqımız áyemnen deneniń quwatı awqat, aqıldıń quwatı hikmetli sóz dep uqtırıp kelgen. Hádisler áne sonday hikmetli sózler, danıshpanlıq dúrdanaları esaplanadı. Xadis ilimi menen shuǵıllanǵan ataqlı alımlar Abu Abdulloh, Muhammad ibn Ísmoil Buxoriy, Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy, Abu Muhammad Abdulloh ibn Abu ar-Rahmon ad Daramiy as-Samarqandıylar Orta Aziyalıq bolıp, xadis iliminiń ásirdeń-ásirge saqlanıwına múnásip úles qosqan ullı tariyxiy shaxslar esaplanadı.

Xadis bántleri ekologiyalıq tálim hám tárbiyanı sińdiriwge úlken járdem beredi. Olarda ayırım ósimlik hám haywanlardıń qásiyetleri, azıqlıq shınjırında turǵan ornı, sonday aq, insan xojalıq iskerliginde áxmiyeti sıyaqlı tárepleri bayan etiledi. Hádislerdiń ayırım bántleri insandı tábiyat baylıqların asırıp – abaylaw hám onı qorgawǵa úyretedi. Máselen, qoy baq, sebebi ol bereketli delinedi. Bul jerde paydalı haywanlardıń populyatsiyasın kóbeytiw hám onda túrli maqsetlerde paydalanıw múmkinligi itibarǵa alınǵan.

Sonday aq, basqa xadislerde de qoy, túye hám atlardıń insanlarǵa tiyetuǵın paydası hám olardı baǵıp kóbeytiw adamlar ushın tek jańa jaqsılıq keltiriwshi haqqında azıqlıq shınjırında II hám III tártiplerdi iyelegen ólimtik jewshi haywanlar góshi haram ekenligi, awshılıq ushın kóz aldında atılǵan xaywanlardı jew múmkinligi, keriskshe ólgen jaǵdaydaǵısın jew insan den-sawlıǵına kerı tásir etiw múmkinligi haqqında pikir júritiledi. Hádislerden úlgiler. Qoy baq, sebebi ol bereketlidir. Diyxansılıq penen shuǵıllanıńlar. Diyxansılıq mubarek kásipdur. Oǵan qorıqshılardı kóbeytińler. Adamlarǵa saya beriwshi

terekti kesken adam bası menen dozaqqa taslanadı. Qaysı bir musulman egin ekse yaki bir terek otırǵıza, soń onıń miywesinen qus yaki haywan jese, onıń ekkeninen jelingen nárseniń hár birinen oǵan sadaqa sawabı jazıladı. Kim suw tasqının toqtatsa yaki jalındı óshirse oǵan shahidlik ajrı beriledi.

Mekteplerde, joqarı oqıw orınlarında, sanaat islep-shıǵarıw kárxanalarında, sonday aq, jámaát xojalıqlarında, mádeniyat úylerinde, qiráátxanalarda tábiyattı súyiwshiler klubı, jaslar jıynalıxanası, tábiyattı qorǵaw jámiyetleri, úlke tanıw múzeyleri, tábiyaat múyeshleri shólkemlestirilip, olarda úlkeniń tábiyatı, baylıqların kórsetetuǵın, bayan etiletuǵın ilájlar úlken áhmiyetke iye. Tábiyattı qorǵaw sóz etiletuǵın kesheler shólkemlestirilip, olarda oqıtıwshılar, alımlar menen jaslardıń sáwbetlesiwın ótkeriw de sawaplı islerden esaplanadı.

Joqarı mekteplerde ekologiyalıq tálim tábiyattı qorǵaw máseleleriniń ilimiy tiykarların tereń hám hár tárepleme úyreniwge, insan iskerligi nátiyjesinde biosferada júz berip atırǵan hádiyselerdiń sebep hám nızamlılıqların analizlew maqsetlerine qaratılǵan. Sonıń menen bir qatarda, ol studentlerdi mekteplerde ekologiya tiykarları hám tábiyat qorǵaw tálimin oqıtıwǵa tayarlawdı da názerde tutadı.

2. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindeki ekologiyalıq tálim-tárbiya. Mektepke shekemgi tálim mekteplerinde (balalar baqshası, shańaraq hám mámleketlik emes idaralar) balalardıń ekologiyalıq sanası olardıń kózine birden taslanıp atırǵan qorshaǵan tábiyǵıy ortalıq (jer, suw, aspan, quyash ósimlik hám xaywanat dúnyası sıyaqlılar) penen «Ana tábiyat» temasında ashıq hawada tanııtırıw saatları yaki waqıtların ótkeriw hám súwretler sızdırıw, qorshaǵan álem haqqındaǵı qosıqlardı yadlatıw, shınıǵıwlardı orınlatıw hám túrli temadaǵı oyınlardı oynatıwdan baslanadı. Usı oqıw orınlarında úrdiske aylanǵan «Bayram tadbirlerin» ekologiyalıq mádeniyat, 11-yanvar – qorıqxanalar, 1-aprel – xalıq-aralıq quslar, 21-mart - Nawrız, 22-aprel – halıq-aralıq Jer, 5-iyun - pútkúl jer júzilik qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sıyaqlı 20 dan aslam ekologiyalıq kúnlerge baǵıshlanıp ótkeriledi. Ekologiyalıq tálimge baylanıslı dáslepki bilimler balanıń tábiyattı seziwinen baslanadı. Qosımsha tálimdebolsa bala hám onıń ata-analarına ekologiyaǵa baǵdarlanǵan viktorina, jumbaq hám úy wazıypaları beriledi.

Ulıwma orta bilim mekteplerinde Ekologiyalıq tálim balalardıń jaslarına qarap tiykarınan eki, yaǵnıy baslanǵısh hám ulıwma orta bilim basqıshlarında geografiya, biologiya, fizika hám hátte tariyx sıyaqlı pánlerge integrallasqan yaki járiyalanǵan oqıw temaları tiykarında alıp barıladı. Biraq ekologiyalıq tálim óz-ara tıǵız baylanıspaǵan hám muwapıqlaspaǵan. Usı tálim basqıshındaǵı ekologiyalıq sana hám mádeniyattı formalandıırıw kórsetkishleri tómendegi kestede sawlengen. Mektepten tısqarı ekologiyalıq tálim Ózbekistanda «Bioekosan» shólkemi tárepinen dógerek hám túrli formadaǵı tańlawlar arqalı alıp barıladı. Mektep hám mektepten tısqarı tálimde ekologiya házirgidey integrallasqan tárizde emes, bálki matematika, fizika, ana-tili, shet-tiller sıyaqlı arnawlı oqıw

kurslarin, júdá bolmağanda joqarı 8-9 klasslarda, oqıtılıw qağıydasınan kelip shıqqan tárizde ámelge asırılğanı maqul. Sebebi ekologiya - organizmlerdiń óz-ara hám olardıń qorshağan ortalığı menen bolatuğın nızamlardı izertlewshi pán tarawı, oğan tiyisli bilimlerdi beriwshi tálim bağdarı hám usı munasibetlerdi optimallastırıwğa qaratılğan ekonomika tarmağı esaplanadı. Defferentsiyallıq balalardıń jası, fizikalıq imkanyatları hám psixologiyalıq qásiyetlerin inábatqa alıwshı klasslar menen ayrılıw tiykarında shólkemlestiriledi. Álbette, bunda bilim alıw ápiwayıdan quramalıǵa qaray ierarxialıq basqıshlaw, yaǵnıy sistemalaw arqalı shólkemlestiriledi hám joqarı klasslarda «Ózbekistan ekologiyası» oqıw kursı menen juwmaqlanadı. Sebebi jaslarda milliy ideya hám ar namıstı formalandıruw maqsetinde «Ózbekistan tariyxı» oqıw kursı menen bir qatarda «Ózbekistan ekologiyasın» oqıtıw.

Maqsetke muwapıq. Bull onıń mámleket hám jámiyet ushınzárúrligin kórsetedi hám ulıwma tájriybeli qásiyetlerin payda etedi hám maqsetke erisiwge erisedi.

3. Orta arnawlı bilim beriw orınlarındaǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya

Orta arnawlı kásip -óner tálimi aldında qoyılğan wazıypalarǵa muwapıq tálim mekemesi tálim-tárbiya protsessiniń ónimdarlıǵın asırıw, ilim pánniń sońǵı jetiskenliklerin ámelge asırıw arqalı ijodkor – sotsial aktiv, ruwxıy bay, kásip-ónerleri, milliy hám ulıwma insaniy qadıriyatlar ruwxında tárbiyalanğan, dóretiwshi hám erkin pikir júrite alatuğın barkamal shaxstı jetkiziw, olardıń ańına milliy gárezsizlik ideyalardı sińdiriw usağan qatar wazıypalardı ámelge asırıw lazım. Orta arnawlı hám kásip-óner kolledjleriniń bağdarı hám qániygeligine kóre ekologiyalıq tálimniń kóp tarawların qamırap alıwı kerek.

Ekologiyalıq tálim tarawları		
Tabiiy	İjtimoiy	Texnik
Geoekologiya Ekologiya Global ekologiya Tabiattan paydalanıw	Sotsial ekologiya Sanoat ekologiyasi	Sanoat ekologiyasi Radio ekologiya Qorshağan ortalıqtı qorgaw monitoringi

Ekologiyaniń insan ekologiyası bilimi adamniń qorshağan ortalıqqa maslasıwı, keselliklerdiń kelip shıǵıwı hám olardıń aldın alıw, salamatlıqtıń tábiyy hám sociyal faktorları, nasillik, qorshağan ortalıq, turmıs tárizi, shańaraqtı rejelestiriw, den-sawlıqtı saqlaw, sport penen shuǵıllanıw hám shaxsiy gigenalar haqqında bilimler beredi, sonday-aq salamatlıqtı bahalaw kónikpelerin formalandıradı.

Ekologiyalıq tálim quramalı global mashqala esaplanagan tábiyat hám insan ortasındaǵı uyǵınlıqtı támiynlewde úlken orın iyeleydi.

Orta arnawlı, kásip-óner tálimde ekologiya tabaqalasqan tárizde ámelge asırıladı. Akademik litseylerdiń noekologiyalıq tálim mekemelerinde, joqarı tálim talaplarınan kelip shıqqan tárizde, “Ulıwma ekologiya” oqıw kursı sıpatında ótilgeni maqul. Onda ulıwma ekologiyalıq tálim talapları menen bir qatarda, qorshaǵan tábiyattı qorǵaw kúndelik qaǵıydaları hám jergilikli turaqlı rawajlanıwdıń ekologiyalıq qásiyetlerin ashıp beredi.

Kásip-óner kolledjleriniń baǵdarlarına mas ráwishte “Kasbiy ekologiya” ótiliwi tuwrı. Masalan, pedagogika kollejlerinde - “Ekologiyani oqıtıw metodikası”, ekonomikada - “Ekonomika ekologiya”, turizm hám serviste - “Ekoturizm tiykarları” yaki “Ekoturistiklik xizmatler”di ótiw paydadan halı emes. Bul menen Bu bilan pitiriwshilerdiń ámeliy ekologiyalıq bilim hám kónikpelerin formalandırıladı hám olardı iske jaylasıwlar ańsatlasadı. A’sirese májbúriy tálim dizimindegi barlıq jaslarda ekologiyalıq ań hám mádeniyattı formalandıruwǵa xızmet qıladı.

Ulıwma tálim mektepleri hám kásip-óner kolledjlerinde ekologiyalıq tálimniń shólkem tiykarları. Ekologiyalıq tálim óz isine insan jasap atırǵan tirishilik ortalıǵın onı tariyxıy názerde saqlap qalıw mashqalaları, sonday-aq insandı miynet iskerligi nátiyjesinde tábiy ortalıqqa kórsetetuǵın kerı tásirleri onıń aldın alıw máselelerin qamtıp aladı. Ekologiya házirgi dáwirde tábiyat, jámiyet, insan ortasındaǵı óz-ara baylanıslar haqqındaǵı pán esaplanadı, ol kompleks pán sıpatında tábiy hám sotsial pánlerdi, maǵlıwmatlardı birlestiredi.

Ekologiyaniń mazmunı túrli tuman quramalı óz-ara qatnaslar haqqındaǵı bilimler, yaǵnıy ekologiyalıq-biologiyalıq, ekologiyalıq-biosferalıq, sotsial-ekonomikalıq bilimlerden ibarat. Bular onıń tiykarǵı tálim mazmunın payda etip, baslanǵısh tálimnen baslap, orta arnawlı tálim basqıshlarınıń dástúrlerinen orın alǵan hámde oqıtıwshılardıń ekologiyalıq dúnya qaras bilimleri, qádiriyatlardı formalandıruwda kerekli orın iyeleydi.

4. Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya. Oliy talimniń noekologiyalıq bakalavr baǵdarlarında, tap sonday kásip-óner kolledjlerindey, ekologiyalıq tálim talabaların tańlaǵan kásiplerine qarap oqıtıwshı shólkemlestiriw BMSH niń barqaror rawajlanıw talaplarına más túsedı. Bunday jaǵdayda ekolog alımlardıń hámme itibarı kestede keltirilgen oqıw kursları boyınsha dúziletuǵın Mámleketlik tálim standartları, oqıw dástúrleri hám is rejelerin joqarı dárejede tayarlawdı talap etedi.

Ekologiyalıq baǵdardaǵı bakalavriyatlarda ekologiyalıq tálim mektep yaki akademik litseydegi ekologiya hám tábiyattan paydalanıwǵa tiyisli oqıw kurslarınıń atı hám mazmunın ulıwma qaytarıw kerek emes. Bul bolsa óte áhmiyetli, ekologiyaniń sotsial tórizdegi tuwrıdan-tuwrı tásir etiwshi jaǵday.

Barlıq qániygeliklerdegi ekologiyalıq tálim magistraturasında oqıw “Ekologiyalıq ilim texnologiyası hálim metodikası”sinan baslanǵan maqul. Sebebi

magistrantlar tiykarinan ilimiy – izzertlew islerin alıp baradı. Bul menenolar eki jıllıq oqıw protsessi dawamında bir waqıttıń ózinde miynet + tálım + ilimdi jetilistiriwleri hámde oqıw kurslarına tiyisli úlgi hám is MTSn, oqıw rejeleri , dástúrleri, oqıw hám oqıw-metodikalıq ádebiyatların jaratıwları talap etiledi. Bul orında WzMU professori A.S.Solievtiń “İlimiy izertlew tiykarları. Magistr hám aspirantlar ushın qollanba” (Tashkent, 2003), Rossiyalıq alımlar V.S. Preobrajenskiy hám L.İ.Muxinalardıń “Aspirantura hám dissertatsiya” (Moskva, 1983) usağan qollanbaları úlgi esabında mısıl bola aladı.

Magistraturanıń 1 basqışında sotsial, siyasiy, ruwxıy-aǵartıw tálım tuwrıdan tuwrı tárizde emes, bálkim kestedede kórsetilgen ekonomika pánlerine enderiw qılınıp, ótiliwi maqsetke ılayıq. Onda mámleketimiz tariyxın hám milliy ideya hám ğurur faktorların hám ekologik tálımge tatbiq qılınğan tárizde ótiliwi joqarı qániygeli magistrlardı tayarlawda tálım-tárbiya birligin kórsetedi. Magistrlik dissertatsiyasi namzatlıq dissertatsiyasınıń júdá bolmaǵanda 3/1 bólimin payda etiw ekologiyalıq tálım úzliksizligi hám úzliksizligin támiynlewge xızmet etedi. Sonıń ushın hám magistrlik dissertatsiya temaları shuqır oylanğan, qániygeler tiykarında keń muhokama etilgen hám aprobatsiyadan ótken bolıwı kerek.

Stajer-izertlewshi-izleniwshi (aspiranturada) ekologiyalıq tálım namzadlıq minimumları talaplarına ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorǵawǵa baylanıslı sorawlardan baslanadı. Kandidatlıq dissertatsiyalarına qoyılatuǵın kriteriyalardan biri – olarda ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorǵawǵa úles qosatuǵının kórsetiw talapları menen tamamlanıwı lazım. Buniń ushın qániyge ekolog alımlar tárepinen “Nomzodlik dissertatsiyalarida ekologiyalıq hám qorshağan ortalıqtı qorǵawǵa qaratılğan talaplardı kórsetiw” temasında metodikalıq talaplardı tayarlaw, olardı <http://www.vak.uzsci.net>, <http://www.dad.idmnet.ru>, <http://www.commission-junction.com> sıyaqlı vebsaytlarda jaylastırıw hámde WzR OAK talaplarına kiritiw kerek.

U’lken ilimiy xızmetker – izleniwshide (doktoranturada) ekologiyalıq talım óz betinshe ámelge asırıladı. Lekin dissertatsiyalarda milliy yaki global miqyosda xalıqtıń ekologiyalıq ańın kórsetiwge qosqan úlesin kórsetip beriw talap etiledi.

Ekologlar qániygeligin jetilistirip atırǵanda ekologiyalıq tálım → ilim → tarbiya → ámeliyat uyǵunliginin zamonagóy talapların aralıqtan turıp oqıtıw, sinaw nátiyjelerin bolsa regionlarda jolǵa qoyıwları zárúr.

XXI asirde **qayta tayarlaw** ekolog emes, lekin ekologiyanı ózlestiriwshshi bolǵanlar ushın shólkemlestiriledi. Olar qániygeliklerge baylanıslı ekologiya nazariyası hám ámeliyattı ózlestiriwleri, ekologiyalıq mádaniyat qaǵıydaların biliwleri, kaspıy ekologiyadan ádebiyatlardı analiz qılıwları hám pitkeriw qániygelik jumısların jazadı.

Joqarıda usınıs etilgen ekologiyalıq úzliksiz tálım mazmunı hám áxmiyeti real sharayattan kelip shıqqan halda kórsetiliwi subektiv kóz-karası. Lekin lo

ekologiyalıq tálim hám tárbiyaǵa qaratılǵan kóp túrlililik hám kórinistegi ilimiy-ámeliy jıynalıslardıń tiykargı teması sıpatında orın aladı.

Sorawlar:

1. Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqıshların atap ótiń.
2. Úzliksiz tálim dizimine sipatlama beriń
3. Ekologiyalıq tálimniń mazmunın tusindiriń
4. Ekologiyalıq tárbiyaga kimler juwapker
5. Halqımız áyemnen ekologiyalıq hadisleri haqqında ne bilesiz
6. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim-tárbiya máselelerin túsindiriń.
7. Ulıwma orta bilim mekteplerinde ekologiyalıq tálim-tárbiya máselelerin túsindiriń.
8. Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya basqıshların atap korsetiń.

Juwaplar:

1. Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqıshların atap ótiń.
Ekologiyalıq tálim úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqıshları. Ekologiyalıq tálimdi zaman talaplarınan shette qalıp ketpewi, Ózbekistan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqındaǵı nızam» hám «Kadrlardı tayarlawdıń milliy dástúrinde kórsetilgen úzliksiz printsiplerge maslasıwı qanday bolıwı kerek degen sorawǵa juwap tabıwda.
2. Úzliksiz tálim dizimine sipatlama beriń
Úzliksiz tálim tájiriyebeli konkurentsiaǵa shıdamlı kadrlar tayarlawdıń tiykarı bolıp tálimniń hámme túrleri, mámleket tálim standartları, kadrlar tayarlaw sisteması dúzilisi hám onıń iskerlik kórsetiw ortalıǵı esaplanadı. Ózbekistan Respublikası Bilimlendiriw haqqındaǵı nızamınıń 9-statyasına kóre *milliy úzliksiz tálim sisteması* tómendegi túrlerden ibarat. 1) Mektepke shekemgi tálim . 2) Ulıwma orta hám mektepten tısqarı tálim. 3) Orta arnawlı, kásip-óner tálimi 4) Joqarı tálim .5) Joqarı oqıwdan keyingi tálim 6) Kadrlar mammanlıǵın asırıw hám olardı qayta tayarlaw.
3. Ekologiyalıq tálimniń mazmunın tusindiriń
Ekologiyalıq krizis, mádeniyattıń jetispewshiligin ańlaw, ekologiyalıq mádeniyat insannıń ulıwma mádeniyatınıń quram bólimi ekenligin ańlaw, Óz iskerliginde ekologiyalıq hám ádeplilik normaların tuwrı keletuǵın usılların ańlaw, insanyattıń turaqlı rawajlanıw kontseptsiyasın, tábiyat penen jámiyettiń koevolýtsiyası ekenligin túsiniw jetiw. Tábiyat penen jámiyetti uyǵınlastırıw, sotsiallıq zárúr mashqala ekenligin túsiniw.
4. Ekologiyalıq tárbiyaga kimler juwapker
Birınshi - tárbiya ata-ana moynında esaplanadı.
Ekinshi - balalar baqshası, mektep, joqarı hám orta arnawlı kásip-óner koledjleri hámde joqarı oqıw orınları hám máhallelerde ámelge asadı.

Ekologiyalıq tárbiyanı perzent tuwılǵannan tuwılǵan kúninen baslaw denemizdi kuwatlandırıw, pikirimizdi nurlandıırıw, ádeplilikti gózzallandıırıw, zeynimizdi anıqlastırıw degen sóz. Ekologiyalıq tárbiyanı kim hám qalay alıp baradı? – degen soraw payda boladı.

5. Halqımız áyemnen ekologiyalıq hadisleri haqqında ne bilesiz

Halqımız áyemnen deneniń quwatı awqat, aqıldın quwatı hikmetli sóz dep uqtırıp kelgen. Hádisler áne sonday hikmetli sózler, danıshpanlıq dúrdanaları esaplanadı. Xadis ilimi menen shuǵıllanǵan ataqlı alımlar Abu Abdulloh, Muhammad ibn Ísmoil Buxoriy, Abu Íso Muhammad ibn Íso at-Termiziy, Abu Muhammad Abdulloh ibn Abu ar-Rahmon ad Daramiy as-Samarqandiylar Orta Aziyalıq bolıp, xadis iliminiń ásirdeń-ásirge saqlanıp barıwına múnásip úles qosqan ullı tariyxiy shaxslar esaplanadı.

6. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim-tárbiya máselelerin túsindiriniń?

Mektepke shekemgi tálim mekteplerinde (balalar baqshası, shańaraq hám mámleketlik emes idaralar) balalardıń ekologiyalıq sanası olardıń kózine birden taslanıp atırǵan qorshaǵan tábiyǵıy ortalıq (jer, suw, aspan, quyash ósimlik hám xaywanat dúnyası sıyaqlılar) penen «Ana tábiyat» temasında ashıq hawada tanıtırıw saatları yaki waqıtların ótkeriw hám súwretler sızdırıw, qorshaǵan álem haqqındaǵı qosıqlardı yadlatıw, shınıǵıwlardı orınlatıw hám túrli temadaǵı oynınlardı oynatıwdan baslanadı.

7. Ulıwma orta bilim mekteplerinde ekologiyalıq tálim-tárbiya máselelerin túsindiriniń.

Ekologiyalıq tálim balalardıń jaslarına qarap tiykarınan eki, yaǵnıy baslangısh hám ulıwma orta bilim basqıshlarında geografiya, biologiya, fizika hám hátte tariyx sıyaqlı pánlerge integrallasqan yaki járiyalanǵan oqıw temaları tiykarında alıp barıladı. Biraq ekologiyalıq tálim óz-ara tıǵız baylanıspaǵan hám muwapıqlaspaǵan.

8. Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya basqıshların atap korsetiniń?

Magistratura, tayanish doktorantura, doktorantura hám qayta tayarlaw.

Ádebiyatlar:

Xolmurodov R.Í., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T., WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.

Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.

İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.

Ingenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.

- İshmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamgarmasi, 2007. – 121 b.
- İshmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamgarmasi, 2008. – 180 b.
- İshmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamgarmasi, 2010. – 142 b.
- Qodirov B.Gʻ., Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.
- Lutfullaev M.X., Fayziev M.A. “Internet asoslari”. SamDU nashriyoti. 2001 y. 198 b.

ÁMELIY SABAQLAR USHIN MATERIALLAR

1-ÁMELIY JUMIS. EKOLOGIYA LIQ BİLİM BERİWDİŇ METODLARI HÁM QURALLARI

Joba:

1. Metodika túsini. Ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorǵaw pánin oqitiw metodikasi pánlerin oqitiw metodikasiniń maqseti hám waziypalari.
2. Joqari tálimde oqitiw metodlari
3. Awızeki, kórgizbeli hám ámeliy oqitiw metodlari
4. Joqari talimde lektsiya oqiw metodikasi
5. Ámeliy shiniǵıwlar, seminarlar hám laboratoriya jumislarin ótkiziw metodikasi.
6. Ekologiyalıq tálimde paydalanatuǵın oqitiw qurallari

Tayanish sózler: Metodika, didaktika, oqitiw metodlari, awızeki, kórgizbeli hám ámeliy oqitiw metodlari, sáwbetlesiw metodi, induktiv hám deduktiv lektsiya, tálim protsessi, tábiy hám tiri obektler-gerbariyler, kolleksiyalar, mikro hám hól preparatlar, xana osimlikleri, tiri tábiyat múyeshinde baǵılatuǵın haywanlar, oqitiw qurallari.

1. Ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorǵaw pánin oqitiw metodikasi pánlerin oqitiw metodikasiniń maqseti hám waziypalari. Metodika – bul jeke didaktika, yaǵniy bir pándi oqitiw teoriyasi. Óz-ara tásir etiwdiń túrli formaların úyreniw tiykarında birar pándi oqitiw hám úyreniw jolların oqıw páni metodikasi islep shıǵadı hám tálim aliwshılardı tásir etiwdiń anıq dizimin oqitiwshılardı usinis etedi. Bul dizimler MTS, oqıw dástúri hám sabaqlıqlarında ashıp beriliwshi tálim mazmunında óz sáwlesin tabadı hámde tálim metodlari, formalari hám qurallari arqalı ámelge asadı. Oqıw páni metodikasi didaktika menen bekkem baylanisli hám onıń uliwma qaǵıydalarına tayanadı. Tárbıya printsiplerine tiykarlanıp, metodika oqıw páni maqseti, onıń tálim aliwshi shaxsti rawajlanıwındaǵı áhmiyetin ashıp beredi.

Pedagog alim T.A.Ilinanıń pikirinshe, didaktika túrli tálim mekemelerinde hár qiyli oqıw pánlerin ámelge asıratuǵın oqıw protsessiniń uliwma nizamliqların sáwlelendiredi. Tábiy nársese, hár bir oqıw páni ózine tán ózgeshelikleri, nizamliqlarına iye, óziniń ayırıqsha metodlari hám tálimdi shólkemlestiriw formaların talap etedi. Usi máseleler menen jeke metodika, yaǵniy ayırıqsha oqıw pánlerin oqitiw metodikasi (tariyx, matematika, pedagogika, psixologiya hám basqalar) shuǵıllanadı.

Ekologiya hám qorshağan ortalıqtı qorǵaw pánin oqitiw metodikasi-bul teoriya hám ámeliyattiń uliwmalasqan kórinisi. Ol oqitiwshi hám tálim aliwshilar

birgeliktegi xizmeti, tálım mazmuni, forma hám metodlari birligi sipatında pedagogikalıq pánlerin oqıtıw protsessin izertleydi.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasi oqıtıwshılardıń joqarı kásiplik tayarlıǵın támiyinlew ushin pútin itibarin tálimniń nızamlıqlari hám printsipleri, oniń forma hám metodların tiykarlawǵa qaratadı.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasi oqıw páni sipatında «Tálım tuwrısında» ği Nızam hám «Kadrlar tayarlaw milliy dástúri» tiykarında túpten jańalandı. Usı tiykarında kelip shıǵıp, Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasi pániniń wazıypalarına tómendegilerdi kiritiw múmkin:

1. Oqıtıw protsessin nátiyjeli shólkemlestiriw tiykarında hár tárepleme rawajlanǵan, joqarı intellektual keleshekke iye shaxsti qalıplestiriw.

2. Hár tárepleme rawajlanǵan, joqarı intellektual keleshekke iye shaxsti qalıplestiriwdiń orayında oqıtıwshi turadı. Sonıń ushin bolajaq oqıtıwshılardıń kásiplik tayarlıǵın rawajlandiriw-metodikaniń zárúr wazıypasi.

3. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasi páni bolajaq oqıtıwshılardıǵa oqıwshılardıń pán tiykarları boyınsha bilimlerin jańa sipat dárejesine, kásipke baǵdarlay aliwlarǵa, ideyalıq-siyasiy, ádep-ikramlılıq, fizikalıq hám estetikalıq tárbiyani joqarı dárejesine erisiw jolların kórsetip beriwi tiyis.

4. Talabalardı tálım mekemelerinde oqıw-tárbiya protsessin shólkemlestiriwge tiyisli bilim hám kónlikpeler menen qurallandiriw ushin pedagogika pánlerin oqıtıw metodikasi páni pedagogtı tálimniń forma, metod hám quralların tańlap aliw hám dizimlestiriwge úyretedi.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasi – Ekologiya pániniń tiykarı menen baylanıslı bolǵan oqıw, protsessler, printsipler hám nızamlıqlar tuwralı pán bolıp esaplanadı. Usı printsipti hám nızamlıqlardı biliw oqıwshıǵa Ekologiya kursı menen baylanıslı bolǵan oqıw-tárbiya protsesslerin zaman talablarına say halda shólkemlestiriw hám basqarıw múmkinshiligin beredi.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasi Ekologiya pániniń mazmunın, oqıtıw formaların, metodların, quralların óz-ara baylanıslı halda engiziwdi óz aldına maqset etip qoydı.

Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw pánin oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı wazıypası tińlawshılardıǵa Ekologiya boyınsha tereń túrde bilim beriw, olardıń hár tárepleme rawajlanǵan shaxs sipatında kamal tabıwına kómek beriwshi oqıw pánleriniń mazmunın, oqıtıw formaların, quralların hám metodların islep shıǵıwdan ibarat.

2. Joqarı tálimde oqıtıw metodlari. Tálım protsessi oqıwshılardıń bilim alıw kónlikpe hám qánigelerdi iyelew, olardıń ilimiy jaqtan dúnyaǵa kóz-qarasları dóretiwshilik izleniwlerin rawajlandırıw maqsetine baǵdarlangan oqıtıwshı hám oqıwshılardıń óz-ara birge islesiwı bolıp esaplanadı.

Basqasha aytqanda, tálim mazmunınıń oqıtıw metodları járdeminde ózlestiriliwine erisiwi bolıp tabıladı.

Metod sóziniń ulıwma mánisi belgili bir maqsetke erisiw usılı. Oqıtıw metodı bul oqıtıwshınıń bilimlerdi okıwshılardıń sanasına jetkeriw hám sol waqıtta olardı oqıwshılar tárepinen ózlestirip alıw usılı.

Didaktikada oqıtıw metodları tómendegi metodologiyalıq hám teoriya qaǵıydalarına tiykarlanadı:

Oqıtıw metodı oqıtıw protsessiniń ózine tiyisli pedagogikalıq sharayatında obektiv realıqtı biliw metodlarınıń sáwlesi bolıp sanaladı, yaǵnıy oqıtıw metodları járdeminde oqıwshılardıń biliw iskerligi shólkemlestiriledi hám basqarıladı.

2. Oqıtıw metodları oqıwshılardı oqıtıw, tárbiyalaw hám rawajlandırıw maqsetinde qollanıladı. Bul olardıń tiykarǵı funktsiyaları bolıp esaplanadı. Sonday-aq usı metodlardıń baǵdarlawshı, xoshametlewshı shólkemlestiriwshı hám baqlawshı funktsiyaları da bar.

3. Oqıtıw metodları jalǵız tálim protsessiniń eki subekti bolǵan oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshılardıń oqıw hám biliw háreketin birlestiriwshı, birge islesiwdi támiynlewshı iskerlik bolıp esaplanadı.

4. Oqıtıw metodları oqıtıwdıń materiallıq quralları bolǵan sabaqlıq, kórgizbeli didaktikalıq hám tarqatpa materialları menen bekkem baylanısqan.

5. Oqıtıw metodları anıq oqıtıw usıllarınan ibarat boladı hám pedagogikalıq protsesske qollanıladı.

6. Oqıtıw metodları óz-ara baylanısqan iskerlik usılları sıpatında sabaqtıń barlıq basqıshları, shólkemlestiriw bólimi oqıwshılardıń biliw motivlerin aktivlestiriw yaǵnıy temanı úyreniw, oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıw, oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin baqlaw, alıńǵan nátiyjelerdi analizlew, úyge tapsırma beriwde paydalanıladı.

7. Sabaqta oqıtıw metodları barqulla belgili bir birikpe jaǵdayında qollanıladı. Sabaqtıń hár-bir basqıshında metodlarınıń ol yamasa bul birikpelerinen paydalanadı. Usı basqıshtaǵı wazıypalardı tabıslı sheshiwdi táminlewshı metod, ústemlik etiwshı jetekshı tizim payda etiwshı metod bolıp esaplanadı, qalǵan metodlar oǵan boysınadı. Ekologiyanı oqıtqanda sáwlelendiriwde kórgizbeli metod jetekshı orındı iyeleydi, basqa metodlar oǵan boysınadı.

8. İnsan iskerligi metodlarınıń ózgeriwı oqıtıw metodlarınıń bayıwın hám jańalanıwına alıp keledi. Jańalıqlardıń globalıq sharayatında dástúrli oqıtıw EEM dástúrleri járdeminde oqıtıw hám taǵıda basqa metodlar payda boladı.

Didaktikada oqıtıw metodların klassifikatsiyalaw tartıs másele bolıp klassifikatsiyalaw, túrli tiykarlar boyınsha ámelge asırılǵan. Akademik Í.D. Zverov

metodların oqıtıw deregi hám oqıwshılar iskerlik dárejesine góre tómenдеgi klassifikatsiyanı usınǵan.

Usı kestege muwapıq oqıtıw metodlarınıń toǵız toparın tańlap alıw múmkinshligin beredi.

Oqıw derekleri boyınsha	Oqıwshılar iskerlik dárejesinen góre		
	reproduktiv qayta aytıp beriw	Ízlew	Ízertlew shilik
Awızeki	+	+	+
Kórgizbeli	+	+	+
Ámeliy	+	+	+

Belgili didaktik ilimpaz Yu.K. Babanskiy oqıtıw metodların tómenдеgi toparlarǵa ajratqan.

9. Oqıtıwdıń awızeki metodları (gúrriń, oqıw lektsiya, sáwbet)
10. Oqıtıwdıń kórgizbeli metodları.
11. Oqıtıwdıń ámeliy metodları.
12. Oqıtıwdıń mashqalalı izleniw metodları.
13. Oqıtıwdıń logikalıq metodları
14. Óz betinshe islew metodları.
15. Oqıtıwda oqıwshılar háreketin, iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları.
16. Oqıtıwdıń baqlaw hám óz-ózin baqlaw metodları.

Tómenдеgi oqıtıwdıń repraduktiv metodları bolǵan awızeki metodlar (sáwbet, gúrriń, oqıw lektsiyası) kórgizbeli ámeliy metodlarınıń xarakteristikası beriledi.

3. Awızeki, kórgizbeli hám ámeliy oqıtıw metodları. *Oqıtıwdıń awızeki bayan etiw metodları.* Oqıtıw protsessinde awızeki metodlarınan barqulla paydalanıp kelingin. Bul metodlar metodlardıń ishinde ústemlik etken dáwirlerde bolǵan. Házirgi kúnde traditsiyalıq tálim tiziminde awızeki metodları ústemlik etedi. Keyingi jıllarda awızeki metodlardı kritikalaw, olardı oqıwshılardıń háreketine aktiv tásir kórsetpeytuǵın metodlarǵa kirgiziw ádetke aylanǵan. Metodlarǵa baha beriwde haqıyqat bolıwı kerek, onıń áhmiyetin bekkemlew, bórtirip kórsetiw múmkin emes, sonday-aq páseyttiriwge de jol qoyıwǵa bolmaydı. Oqıtıwshınıń awızeki bayan etiw metodları qollanılǵanda oqıtıwshınıń sózi, oqıwshılardıń bilim alıwları ushın tiykar boladı, yaǵnıy oqıtıwshı okıwshılarǵa sózler quralında bilim beredi, oqıwshılar iskerligin esitiw, pikir júrgiziw berilgen sawallarǵa juwap tabıwǵa baǵdarlaydı. Sonıń ushın oqıtıwshınıń sózi ápiwayı jańalıq bolmastan bálkim, isenimli, tiykarlawshı, oqıwshılardıń iskerligin aktivlestiriwshi tásir kúshine iye bolıwı kerek.

Oqıtıwshınıń jarqın sezimli dálillerge tiykarlangan logikalıq izbe-izlikte dúzilgen kórgizbeli sáwbet gúrriń leksiyaları házir de óz qádirin joǵaltqan jok. Awızeki metodlar qısqa múdette úlken kólemdegi oqıw materialın oqıwshılar sanasına jetkiziw, problemalı jaǵdaylardı payda etiw, olardı sheshiw jolların kórsetiw, oqıwshılardıń sóylew qáiletin rawajlandırıw múmkinshiligin beredi. Sonday-aq, kópshilik metodlar oqıtıw protsessinde awızeki metodlar menen birlesken halda qollanıladı. Awızeki metodlardıń tabıslı qollanıwı, oqıtıwshınıń:

- Sóylew mádeniyatın iyelengenlik, usıdan, sóylewden erkinligi hawaz kúshi, intonatsiya, jańalıqlardıń obrazlılıǵı isenimliliǵı tiykarlawshı, sıpatlawshı Emotsiyalı, jeke múnásebet penen birlestirilgen dárejesine:

- Xabar texnologiyaları tiykarında jaratılǵan elektron sabaqlarda dawısı, animatsiya, háreketlerdiń birlesiw dárejesine baylanıslı boladı. Awızeki bayan etiw metodları toparı óz ishine, sáwbet, gúrriń, lektsiya metodların aladı. Gúrriń metodı oqıwshılardıǵa oqıw materialın bir pútin halda sorawlar berip, úzliksiz bayan etiw názerde tutadı. Jańa tema mazmunında jańa túsniqler, ilimiy jańalıq kóp bolǵan táǵdirde, sonday-aq oqıtıwshı okıw materialı júzesinen aktiv sáwbet ótkiziw imkaniyatı bolmaǵan, túsindiriw lazım bolǵan oqıw materiallarınıń kólemi úlken bolıp, onı dástúrde belgilengen waqıtta úyreniw zárúr bolǵan jaǵdaylarda gúrriń metodınan paydalanadı. Gúrriń metodınan sabaqtıń qaysı basqıshında paydalanǵannan góre gúrriń metodınıń didiaktikalıq maqseti túrlishe boladı. Sabaqtıń kirisiw bóliminde paydalanılatuǵın gúrriń metodı oqıwshılardıń jańa tema mazmunın qabil etiwge tayarlaw bolıp sanaladı. Usı jaǵdayda gúrriń metodı mazmun tárepinen okıwshılarda jańa temanı ózlestiriwge bolǵan talaptı payda etiw turaqlılıq qızıǵıwdı oyatıw, sabaq dawamında orınlanıwı lazım bolǵan okıw tapsırmalarınıń maqsetin ańlawın táminlewge qaratıladı.

Jańa temanı úyreniw protsessinde paydalanılatuǵın gúrriń metodı mazmunı tárepinen jańa tema mazmunı, logikalıq izbe-izlikte rawajlandırılıp barıladı, tiykarǵı túsiniqler hám atamaları ayrıqsha kórsetilip, kórgizbeli quralları hám isenerli mısallardı paydalanılǵan jaǵdayda bayan etiledi.

Sabaqtıń juwmaqlaw bóliminde paydalanǵan gúrriń metodında oqıtıwshı úyrenilgen tema mazmunı júzesinde tiykarǵı pikirlerdi ulıwmalastırıp juwmaqlaydı, oqıwshılardıǵa óz betinshe jumıs tapsırıqları usınıs etiledi.

Oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalawda paydalanılatuǵın gúrriń metodı. Oqıwshılardıń málim bir temalardı aytıp beriwin talap etedi. Oqıwshılardıń gúrrińleri olardıń ilimiy dúnyaǵa, kóz qarası sóylew hám sóylesiw mádeniyatın rawajlandırıwǵa sharayat jaratadı. Bunda oqıwshılar jańa tema mazmunında tiykarǵı pikirdi ajratıw, óz pikirin tiykarlaw hám dálillew, qısqa hám anıq, logikalıq izbe-izlikte bayan etiw kónlikpelerin iyeleydi.

Gúrriń metodın qollawdıń nátiyjeliligi okıtıwshınıń sabaq jobası puxta túrde dúziw, tema mazmunın sáwlelendiriwdiń eń izbe-iz jolın tańlawı, kórgizbeli qurallar tarqatpa hám didaktikalıq materiallardı toplawı, bayannıń tiyisli dárejedeги kóterińki ruxtı táminlewin talap etedi. Gúrriń metodınıń quramına tómendegi metodikalıq usıllar kiredi. Oqıw materialın janlı (tiri, obektlerge túyisli qásiyetlerin bayan etiw informaciyanıń ilimiyliligi, izbe-izligi, túsinikligi, qátesiz sóylewi kórkemlew usılı.

Gúrriń metodı oqıtıwshınıń oqıwshılar tárepinen jańa temanıń mazmunındağı, nızam túsinik, atamalardıń izbe-izlikte aktiv ózlestiriwin táminlewshi puxta túrde oylanǵan sawallar quralında islewin názerde tutadı. Gúrriń metodı járdeminde oqıwshılardıń dáslep ózlestirgen bilim hám kónlikpeleri aktivlestiriledi, dizimge alınadı, ulıwmalastırıladı, juwmaq shıǵarıladı hám jańadan úyrenillip atırǵan túsinik penen óz ara baylanıslılıǵı sáwlelendiredi. Sonı aytıp ótiw kerek oqıtıwshınıń dáslep ózlestirgen bilimleri tiykarında, jańa temanı sawallar járdeminde ózlestiriw múmkinshiligin beretuǵın temalar gúrriń metodı quralında úyreniw usınıs etiledi. Gúrriń metodı oqıtıwshılardıń teoriyalıq bilimlerin ózlestiriw, protsessin jeńilletip oqıtıwshılardıń dáslep ózlestirgen bilim hám kónlikpeleri turmıs tájriybesinen paydalanıp, sorawlar járdeminde, jańa bilimlerdi ózlestirip, usı bilimlerden ámeliyatqa qollanıwdı bilip alıwǵa (fundament) tiykar salıwdı kózde tutadı.

Oqıw materialınıń quramalılıq dárejesi ortasha bolıp tema mazmunın logikalıq juwmaqlanǵan pikirli bólimlerge ajratıw, usı bólimler boyınsha sorawlar dúziw múmkinshiligi bolǵan, oqıtıwshılardıń dáslepki bilimleri jeterli dárejede, olar sáwbetlesiw dawamında óz pikirlerin aytıwları, tiykarlawları hám usınıń menen bir qatar jańa bilimlerdi tek yadlamay óz betinshe túsinip alıwları aktiv ózlestiriwleri múmkin bolǵan jaǵdaylarda sáwbetlesiw metodınan paydalanadı.

Sáwbetlesiw metodı oqıtıwshılardıń teoriyalıq bilimlerin ózlestiriw ushın ǵana emes, bálkim olardıń ilimiy dúnyaǵa kóz-qarasın keńeytiw sóylew mádeniyatın rawajlandırıw, salıstırıw, analizlew logikalıq pikir júrgiziw kónlikpelerdi payda etiwge járdem beredi.

Sáwbetlesiw metodınıń nátiyjeliligi oqıtıwshınıń tema mazmunın logikalıq juwmaqlanǵan bólimlerge ajratıw, hár bir bólim boyınsha sorawlar dúziw, sabaq dawamında usı sorawlardan óz ornında paydalanıw, klass oqıtıwshılarınıń biliw iskerligin aktivlestiriw hám sorawlarǵa juwap tabıwǵa baǵdarlaw, hár-bir oqıtıwshınıń xoshametlewi oqıtıwshılardıń bolsa óz pikirin anıq hám qısqa bayan etiw, dálillew kónlikpelerin iyelegenlik dárejesine baylanıslı boladı.

Usı metodtıń quramına sáwbet sorawların izbe-izlikte qoyıw, járdemshi hám qosımsha sorawlardı óz waqtında beriw oqıtıwshılardı, aktivlestiriw, oqıtıwshılardıń juwaplarındağı qátelерdi durıslaw juwmaqlap ulıwmalastırıw kónlikpelerin payda etiw metodları kiredi.

Oqıw lektsiyası metodınan oqıw materialınıń kólemi úlken logikalıq dúzilisi quramalı, túsiniń hám atamalarǵa bay bolǵan jaǵdaylarda paydalanıladı.

4. Joqarı talimde lektsiya oqıw metodikasi. Lektsiya hám onıń funktsiyaları. Lektsiya- anaw yaki mınaw máseleni tuwrı, logikalıq izbe-izlikte hám anıq dáliyllep beriw. Lektsiya oqıtıwshı shaxsınıń bárshe baylıǵı: sanası, sezimleri, erki arqalı studentler dúnyası menen qarım-qatnasta bolıwdıń eń nátiyjeli, janlı forması. Lektsiyanıń baǵdarlawshı funktsiyası- studentlerdiń dıqqatın oqıw materialın úyreniwdiń keleshek kásiplik xızmetindegi áhmiyeti hám rolin tiykarlawǵa qaratıladı. Lektsiyanıń xabar beriwshı funktsiyası- oqıtıwshı tárepinen tiykarǵı ilimiy faktler, qaǵıydalar hám juwmaqlardıń áhmiyetin ashıp beriwge qaratıladı. Lektsiyanıń metodologiyalıq funktsiyası – izertlew metodların tańlaw, ilimiy izleniwdiń printsipleri hám baǵdarların anıqlawǵa járdem beredi. Lektsiyanıń tárbiyalawshılıq funktsiyası- studenttiń oqıw materialına baha beriw múnásibetin oyatıw, qızıǵıwshılıqların arttırıw, logikalıq pikirlew hám dáliyllewdi aydınlastırıw xızmetin atqaradı.

Didaktikalıq maqsetine qaray lektsiyalar tómendegi 3 túрге bólinedi: Kirisiw lektsiyasında – kurs(bólim, tema)tıń ilim-pán isitemasındaǵı ornı, bul materialdı ámeliyatta qollanıw imkaniyatları, kurstı úyreniu metodları ashıp beriledi. Tematikalıq lektsiyalar- bunda lektsiya anaw yaki mınaw temaǵa baǵıshlangan bolıp, onda faktler, onıń analizleniwı, juwmaqlar mazmunı bayan etiledi hám konkret ilimiy qaǵıydalar dáliyllenedi. Ulıwma-juwmaqlawshı lektsiya- ilgeri úyrenilgen materiallardı qaytadan ulıwmalastırıwǵa qaratılǵan boladı. Bul studentler bilimin tereńlestiriw imkanın beredi.

Oqıw lektsiyası metodınan paydalanǵanda tómendegi talaplarǵa itibar beriw kerek.

1. Lektsiya mazmunı tereń ilimiy, ideyalıq hám logikalıq izbe-izlikte kórgizbe qurallarǵa tiykarlangan halda bayan etiw.

2. Oqıwshılar ushın túsinińli , ishki sezimge bay hám ápiwayı tilde beriliwi.

3. Oqıwshılardıń jas ózgesheligi hám ruwxıy jaǵdayların esapqa alǵan halda 15-20 minuttan soń qısqa óz betinshe jumıs yamasa soraw-juwap ótkiziwi, oqıwshılardıń biliw iskerligi aktivleskennen keyin dawam ettiriliwi lazım.

Tálim protsessinde oqıw lektsiyasın qollaw oqıtıwshıdan jaqsı tayarlıq kóriwdi talap etedi hám ol:

5. Sabaq teması, maqsetin hám problemalarrın anıqlaw.

6. Tańlangan tema boyınsha sabaqlıq, ilimiy, hám ilimiy publitsistikalıq ádebiyatlar menen tapısıwı.

7. Oqıwshılardıń jas ózgesheligi hám psixologiyalıq qásiyetleri hámde qızıǵıwların esapqa alǵan halda lektsiyanıń jobasın, mazmunın dúziwi;

8. Joqarı nátiyje beretuǵın oqıtıw úskeneleri hám metodların tańlawı kerek.

Lektsiyanıń jaqsı ótiwi, áweli oqıwshılardıń oqıw-biliw iskerligi qalay shólkemlestirilgenligine baylanıslı.

Onda oqıwshılardıń biliw iskerligi aktivlestiretuǵın kórgizbe quralları –WTV, multmediyalar, tábiyiy-súwretli kórgizbe qurallar buyımlar hám basqa oqıtıw úskenelerinen paydalanıw hámde lektsiya dawamında oqıwshılar sabaqtı planın, mazmunın qısqa túrde jazıp alıwı, sawallargá juwap tabıwǵa erisiwi oqıtıwshınıń dıqqat orayında bolıwı kerek.

Sabaqtıń kirisiw bóliminde paydalanılǵan oqıw lektsiyası metodı járdeminde oqıwshılardıń dıqqatı jámlenedi, biliw iskerligi aktivlestiriledi, bilimlerde qabıl qılıwǵa sharayat jaratıladı. Bunıń ushın lektsiyanı baslawda onıń mazmunına tiyisli qızıqlı mısallar, hám jarqın sezimge bay waqıyalar keltirilip, oqıwshılardıń aldına problemalar qoyıladı. Sabaqtıń tiykarǵı bóliminde paydalanılǵan oqıw lektsiyası metodı oqıw materialı didaktikalıq printsiplerge ámel qılınǵan halda tálim mazmunı logikalıq izbe-izlikte kórgizbe quralları – WTV, multimediyalar, tábiyiy súwretli kórgizbe quralları hám basqa oqıtıw qurallarınan paydalanǵan halda bayan etiwdi talap etedi.

Sabaqtıń juwmaqlaw bóliminde paydalanılǵan oqıw lektsiyası metodı járdeminde okıwshılardıń bilimleri tártipke salınıp ulıwmalastırıladı, juwmaq shıǵarıladı.

Lektsiya juwmaǵında oqıtıwshı oqıwshılardıń bilimlerin tereńlestiriwge ulıwmalastırıwǵa qaratılǵan juwmaqlar jáne bir mártebe tákirarlaydı. Keyin oqıw tapsırmaları oqıwshılardıń jawapları tekseriledi hám kesteniń toltırılıwı kózden ótkeriledi. Sawal-jawap oqıw tartısıwları ótkiziledi.

Oqıtıwshınıń lektsiyası mazmunı hám oqıwshılar iskerliginiń shólkemlestiriliwinen góre induktiv yamasa deduktiv ráwishte dúzilgen bolıwı múmkin.

Lektsiya induktiv túrde dúzilgende áweli oqıwshılar qubılıs hám obektler menen tanıstırılıp, keyin ulıwma juwmaq (pikir) keltirilip shıǵarıladı.

Deduktiv lektsiyada bolsa bunıń kerisi boladı, yaǵnıy áweli ulıwma túsinipler beriledi, keyin obektler hám qubılıslar járdeminde onıń mazmunı ashıp beriledi.

Usı metodtıń quramına oqıw materialınıń logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, problemalardı qoyıw, obektlerde anıqlaw, salıstırıw juwmaq shıǵarıw ulıwmalastırıw, oqıwshılardıń dıqqatın tartıw usılları kiredi.

Kórgizbeli metodlar toparı. Oqıtıw protsessinde kórgizbeli metodlardıń qollanıwı, oqıw materialı mazmunınan kelip shıqqan halda obektler hám qubılıslardı qabıl etip olardı salıstırıw, ózine tiyisli qásiyetlerde anıqlaw, ulıwmalastırıw, sintizlew, juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik beredi. Kórgizbeli

metodlar oqıtıw protsessinde awız eki, ámeliy, logikalıq problemalı metodlar menen birgelikte qollanıladı.

Máselen oqıwshılardıń kórgizbe tiykarında oqıw materialın úyreniw boyınsha tapsırmalar oqıtıwshı tárepinen awızeki túrde beriledi. Tapsırmalardı orınlaw protsessinde kórgizbelilik ámeliy metodlar menen birgelikte, sabaqta payda bolǵan problemalıq jaǵdaylardı sheshiwde problemalı metodlar menen birlesedi.

Oqıtıw protsessinde kórgizbeli metodlardan óz ornında hám nátiyjeli paydalanıwdıń tómenдеgi qolaylıqları bar.

- Oqıwshılarda kórgizbeli obrazlı sananı rawajlandırıw, oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw, aqıl iskerlik usılların islew:

- Úyrenilip atırǵan teoriyalar mmáselelerdi anıqlastırıw, sabaqta tikkeley baqlaw múmkinshiligi bolmaǵan protsesslerdi modellestiriw;

- Biologiyalıq obektlerdi baqlaw, olardıń ústinde tájriybeler ótkiziw, alınǵan teoriyalıq bilimlerde ámeliyatqa qollaw, úyrenilip atırǵan hádiyselerdi sxema, tablitsalar tiykarında anıqlastırıw hám klassifikatsiyalaw múmkinshiligin beredi.

Ekologiyanı oqıtıwda paydalanılatuǵın kórgizbeli qurallar qatarına tómenдеgiler kiredi:

- Tábiy hám tiri obektler-gerbariyler, kolleksiyalar, mikro hám hól preparatlar, xana osimlikleri, tiri tábiyat múyeshinde baǵılatuǵın haywanlar h. t. b.

- Real obektlerde sáwlelendiriwshı arnawlı tayarlanatuǵın grafikalıq qurallar-tablitsalar, sxemalar, suwretler, modeller, mulyajlar hám basqalar.

- Kórgizbeliliktiń shartlı quralları-biogeografiyalıq oblastlarınıń kartaları, globuslar;

- Oqıtıwdıń texniyalıq quralları-oqıw kinofilm, diafilm, diapozitivler, videolav halar h.t.b.

- Oqıtıwdıń multimediyalı quralları- EEM niń oqıw dástúrleri, elektron versiya hám sabaqlıqlar, hawaz, animatsiya diramikalıq háreket hám úsh kólemli suwretlerde (grafikti) ózinde toplanǵan multimediyalar h.t.b.

Kórgizbeli metodlar quramına tábiyiy hám tiri obektler grafikalıq kórgizbe ekran quralları, EEM niń kórgizbeli dástúrleri multimediyalardı kórsetiw metodları kirip malim bir tómenдеgi kórgizbeli qurallardı kórsetiw illyustratsiya, demanstratsiya, oqıw kinofilmleri, videofilmler, EEM-niń oqıw modelletirilgen dástúrleri, elektron sabaqlıqlar, multimediyalardı kórsetiw, kórgizbeniń sezim hám estetikalıq talaplarǵa jawap beriw, sabaqtıń mazmunın sáwlelendiriw izbe-izlikte oqıwshılar iskerligin payda etiw usıllarınan ibarat.

5. Ámeliy shiniǵıwlar, seminarlar hám laboratoriya jumislarin ótkiziw metodikasi. Oqıwshılardıń ózlestirgen teoriyalıq bilimlerin ámeliyatqa qollanıw oqıw hám miynet, kónlikpe hámde tájriybelerin qalıplestiriw, tvorchestvolıq qábiletlerde ósiriw, ómirge tayarlaw kásibke baǵdarlaw múmkinshiligin beredi. Usı metod oqıtıw protsessinde kórgizbeli problemalı, awızeki metodlar menen

birlesken túrde qollanıladı. Oqıwshılar tárepinen orınlanatuǵın ámeliy jumıslar bilim deregi bolıp xızmet etedi. Bunıń ushın oqıtıwshı ámeliy jumıslardıń maqsetin anıqlawı, maqsetke erisiw ushın zárúr bolatuǵın kórgizbeli qurallardı tańlawı, oqıw tapsırmaların anıq dúziwi kerek. Ámeliy jumıslardı orınlaw ushın beriletuǵın oqıw tapsırmaları mazmunı jaǵınan anıq ıqshamlı, túsinikli hám maqsetke baǵdarlanǵan bolıwı kerek.

Bul metodlar toparına tábiyiy obektlerdi tanıp alıw hám anıqlaw, baqlaw, biologiyalıq tájriybeni shólkemlestiriw hám ótkiziw ósimliklerdi kútiw, hám haywanlardı baǵıw sıyaqlı metodlar kirip, olarǵa say halda obektlerdi tanıp alıw hám anıqlaw baqlaw hám tájriybeler ótkiziw oqıwshılarǵa ámeliy jumıstıń barısın bayan etiw, ámeliy jumıslardı orınlaw jobasın dúziw, ámeliy jumıstıń tapsırmaların orınlanıwın baqlaw, tapsırmaların orınlawınıń nátiyjelerin analiz qılıw óz-ózin baqalaw, ámeliy jumıs baqalaw hám tájriybelerdi juwmaqlaw hám rámiylestiriw usıllarınan ibarat boladı.

Tábiyiy obektlerdi tanıp alıw hám anıqlaw metodı biologiyanı oqıtıwda jetekshi abroyǵa iye, sebebi botanika sabaqlarında ósimliktiń organları, ósimlik túri, tuwısı, tukımlası, klassqa tiyisiligi anıqlanadı. Bunıń ushın oqıtıwshı jeterli dárejedegi tarqatpa hám didaktikalıq materiallar, gerbariyar, toplamları tayarlanǵan bolıwı hám olardan óz ornında nátiyjeli paydalanıwı kerek.

Ekologiya sabaqlarında haywanlardıń organları olardıń wazıypaların biliw menen bir qatarda haywanlardıń qaysı tip, klass, tuwıs, tukımlasǵa tiyisiligi anıqlaydı. Usı metodtıń nátiyjeligi haywanat dúnyasınıń hár-túrliligin sáwlelendiriwshi haywanlar hám olardıń organlarınan tayarlanǵan hól preparatlar mulyajlar, toplamlar sıyaqlı didaktikalıq hám tarqatpa materiallarınıń bar ekenligin kórsetedi. Bul metodtan tek biologiya sabaǵına emes, al sabaqtan tıs jumıslar, klasstan tıs shınıǵıwlar hám ekskursiyalar da keń túrde qollanıladı.

Baqlaw metodı. Bul tiri organizmlerde júretuǵın protsessler hám tábiyat zatlarında payda bolatuǵın hádiyselerdi oqıwshılardıń maqsetke muwapıq halda qabıl etiwı bolıp esaplanadı. Baqlaw metodınan oqıwshılardıń baklawı boyınsha toplanǵan maǵlıwmatları bilim deregi bolıp esaplanadı. Bul metodınan biologiyanı oqıtıwdıń barlıq formalarında paydalanadı. Baqlaw metodınan sabaq protsessinde paydalanǵanda oqıwshılar sabaq mazmunına tiyisli kórgizbe quralların óz betinshe baqlaydı, nátiyjede baqlaw obektlerindeki ózine tiyisli qásiyetlerdi sıpatlawshı dálillerge iye boladı. Bunday baqlaw qısqa múddetli bolıp, málim bir maqsetti ámelge asırıwǵa xızmet etedi.

Ósimlikler tirishiligindeki báhárgi gúzgi máwsimli ózgerisler, kelib ketiwshi quslardıń tirishiligin baqlaw nasekomalardıń rawajlanıwın úyreniw sıyaqlı baqlawlar uzaq múddetli dawam etetuǵın baqlawlar bolıp esaplanadı.

Ekologiyalıq tájriybelerdi ótkiziw metodu óz ishine biologiyalıq obektlerdi tanıwdı hám anıqlawdı, baqlawlardı qamtıydı, leykin mazmunı jaǵınan olardan parqı boladı. Ekologiyalıq tájriybelerdi ótkiziw oqıwshılardı úyrenilip atırǵan protsess yamasa hádiyseniń mazmunın anlawǵa olardıń ortasındaǵı baylanıs sebeplerin túsiniwge Ekologiyalıq nızamlılıqlardı «qaytadan payda» etiwine múmkinshilik beredi. Tájriybe nátiyelerin ulıwmalastırıw, juwmaq shıǵarıw onı rásmiylestiriw, oqıwshılarda izertlewshilikti rawajlandıradı. Ekologiyalıq tájriybeler sabaqta sabaqtan tıs jumıslarda, tiri tábiyat múyeshinde hám oqıw tájriybe maydanshasında ótkiziliwi múmkin. Ekologiyalıq tájriybeler hám dawamına qarap, qısqa hám uzaq múddetli bolıwı múmkin.

«Tuqımnıń quramın anıqlaw», «Ósimlik kletkasında plazmoliz hám deplazmoliz», «Amilazanıń kraxmalǵa tásiri» boyınsha ótkiziletuǵın tájriybeler qısqa múddetli, «Tuqımnıń dem alıwı», «Japıraqlardıń suwdı puwlandırıwı», «Japıraqlarda kraxmaldıń payda bolıwı», «Jawın kurtınıń topıraq payda bolıwındaǵı roli», «Ósimliklerde belgilerdiń násilligin tuqım quwıwshılıq nızamlılıqların úyreniw» sıyaqlı tájriybeler uzaq múddetli tájriybeler bolıp esaplanadı.

Usı metoduń nátiyeliligi oqıtıwshı tárepinen ótkiziletuǵın tájriybelerdiń anıq diziminde shólkemlestiriliwi, tájriybe temaları, maqsetin anıqlaw, hár bir tájriybe ushın anıq kórsetpeler oqıw tapsırmaların tayarlawı, oqıwshılardı tájriybe ótkiziletuǵın obektler kerekli ásbap hám buyımlar menen támiyinlew, tájriybe ótkiziletuǵın oqıwshılardıń iskerligin shólkemlestiriw, basqarıw hám bahalaw, alınǵan nátiyelerden sabaqta óz ornında paydalanıwǵa baylanıslı.

Ekologiyanı oqıtıwda ámeliy metodlardan ósimliklerdi ósiriw, haywanlardı baǵıw hám kóbeytiwde keń paydalanadı. Bul metod oqıtıwshılardıń biologiyadan ózlestirgen bilimlerin, bahalaw hám fizikalıq miynet kónliikpelerdi qamtıp alıp, oqıwshılardı awıl xojalıq miynet tiykarların iyelew hám kásipke jollaw, ekologiyalıq hám ekonomikalıq tárbiya beriwde úlken áhmiyetke iye boladı.

Ekologiyanı oqıtıwda jergilikli ekonomikalıq sharayat hám awıl xojalıǵı shólkemleriniń qánigelesiwine baylanıslı túrde ósimliklerdi ósiriw hám haywanlardı baǵıw boyınsha ámeliy jumıs temaları hár –túrli. Ámeliy jumıslar qaysı maqsetti gózlewi hám mazmunına baylanıslı halda biologiya oqıtıwshısı onıń jobasın puxta túrde dúziw, alıp barılatuǵın jumıslardıń mazmunın tolıq sáwlelendiriwi alınatuǵın nátiyelerdi qanday túrde rásmiylestiriw boyınsha oqıwshılardıǵa anıq kórsetpe beriwı kerek.

Seminar shınıǵıwlarına qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar: - lektsiyada bayan etilgen teoriyalıq qaǵıydalardı bekkemlew;

- pán boyınsha bilimlerde keńeytiw hám tereńlestiriw;

- studentlerdiń ilimiy-izertlew, biliw qábiletin arttırıw;
- teoriyalıq oqıtıw protsessinde iyelegen bilimlerdiń ámeliyatta tán alınıwı.

Pedagogika teoriiyası hám ámeliyatında seminar shınıǵıwlardıń 3 túri: Seminar aldı shınıǵıwları- studentti ózbetinshe jumısınıń ózine tán qásıyetleri menen tanıstırıw maqsetinde ótkeriledi. Onda ádebiyatlar hám basqa derekler menen islew usılları úyretiledi. Seminar aldı shınıǵıwları seminar shınıǵıwlarına tayarlıq basqıshı esaplanadı hám ádette birinshi kurslarda ótiledi.

Seminar shınıǵıwları- seminaraldı shınıǵıwlarına qaraǵanda áhmiyetli wazıypalar sheshiledi. Bunda seminarlar kurstı tereń úyreniwdi maqset etip qoyadı yaqı áhmiyetli hám ulıwma bolǵan temalardı metodologiyalıq tárept en islep shıǵıwǵa baǵıshlangan boladı.

Arnawlı seminarlar- lektsiya temalarına baylanısı bolmaydı hám bir pánniń baǵdarlamasına kirmeydi. Ədette pánniń jeke máselelerin úyreniw maqsetinde ótkeriledi.

Lektsiya hám seminar sabaqlardıń nátiyjeliligini arttırıw ushın tómendegi jaǵdaylarǵa itibar beriw lazım: - lektsiya hám seminar sabaqlarında tekst hám biremshı derekler boyınsha máseleleri ajratıw yamasa bólip alıw;

- ózlestirip atırǵan oqıw materialın óz waqtında baytıp barıw;
- studenttiń oqıw materialların túsindiriw ushın aqlıy xızmettiń buyırıq túrlerin iske qosıw boyınsha jol joba beriw;
- student pikirlerinen alǵa ketip, onıń juwmaqlawshı pikirini aldınnan túsiniw, biliw hám t.b.

6. Ekologiyalıq tálimde paydalanatuǵın oqıtıw quralları. Ekologiya pánin oqıtıwda oqıtıw quralları oqıwshılardı dástúr materialların bekkemlewde áhmiyetli rol oynaydı. Belgili boyınsha, bunda oqıwshılardıń materialların ózlestiriw dawamında bir neshshe analizatorlar qatnasadı. Sonıń ushın da ekologiya páni oqıtıwshısınıń wazıypası hár qıylı oqıw qurallarınan maksimal dárejede paydalanıw bolıp esaplanadı. Ol ekologiya pánin oqıtıw protsessinde ózine tán oqıw materialları hám uslublarınan paydalanıwdı talap etedi.

Oqıw quralların eki toparǵa ajratıw múmkin:

1. Tábiyiy oqıw kórgizbeli materiallar;
2. Súwretlew oqıw kórgizbeli materiallar;

Tábiyiy oqıw kórgizbeli materiallarǵa tiri ósimlikler, haywanlar, zamarıklar, bakterialar kiredi. Olar tuwrıdan tuwrı tábiyatta ekologiyalıq maydandhada yaqı janlı múyeshte baǵıladı. Olarǵa xana ósimlikleri, akvarium hám terrarizmlerdegi ósimlik hám haywanlar, sonday-aq jansız obektler - gerbariy materialları, ósimlik

hám haywanlardıń kolleksiyaları, hól hám qurıq preparatlar, chuchelo (tulum)lar kiredi. Oqıw protsessinde tiri obektlerden paydalanıw oqıwshılar tárepinen jańa materiallardı ózlestiriwde úlken rol oynaydı. Ósimlik hám haywanlardıń turli wákilleri misalında tiri organizmlardıń sırtqı ortalıqqa iykemlesiwleri hám olarǵa ayırım ekologiyalıq faktorlardıń tasiri nátiyjesindegi ózgeriwler, belgili bir turlardıń populyatsiyasınıń dúziliwi, dinamikasi, ayırım ekosistemalardaǵı ornı hám basqalardı kórsetiw múmkin. Laboratoriya shınıǵıwlarında hám janlı hám jansız obektlerden keń paydalanıladı.

Súwretlew oqıw materialları qatarına hár túrli kesteler, oqıw súwretleri, sxemalar, grafikler, fotosúwretler, modeller, mulyajlar, diapozitivlar, diafilmler, video- hám kinofilmler kiredi.

Keń tarqalǵan súwretlew kesteler járdeminde biotsenoz, biogeotsenoz, ekosistemalar, sonday-aq biosfera sıyaqlı iri sistemalar hám olardıń tiykarǵı bólimleri ortasındaǵı baylanıslar, ósimlik hám haywanlardıń populyatsiyasındaǵı aymaqlıq háreketler hám basqaların kórsetiw múmkin. Kestelerden tısqarı oqıw súwretleri, sxemalar, diagrammalar, kartalardan paydalanıladı. Misalı, oqıw kartaları sıpatında Ózbekistannıń ekologiyalıq kartası, Aral hám Aralboyı ekologiyalıq kartası, Ózbekistannıń geoekologiyalıq kartası hám basqalar.

Ekran quralları solardan, diafilmler oqıwshılar úyrenip atırǵan temalardı ózlestiriw nátiyjeliligini asıradı. Tabiat hám insan biosfera yaki shól ekosisteması, Ózbekistannıń tabiiy ekologiyalıq jaǵdayı sıyaqlı temaların oqıtıwda júdá qolaylı.

Dinamikalıq xarakterdegi ekran quralları sıpatında kinofilmler kórsetiledi. Kino járdeminde oqıtıwshı bir neshshe minutta tábiyattaǵı hádiyse hám protsessler (sutkaliq, aylıq, kóp jıllıq, tsikllik ózgeriwler hám basqalar) dı kórsetiwini mumkin.

Ekologiya sabaqlarında tema mazmunına muwapıq (audivizual dasturlı multimedialı - giperlidialı) tálim qurallarınan paydalanıw, birqansha joqarılawı menen, yaǵnıy úyrenilip atırǵan obekt hám hádiyselerdiń barlıq basqıshların ishshil kórsete aladı. Oqıtıw protsessinde telekórsetiwlerden kompyuterlerden paydalanıw oqıtıw sıpatın asırıw imkaniyatın beredi. Tálimniń jańa quralları, tekst yaki kórinisniń oqıwshılardıǵa jetkiziwde qaǵaz, disk, slayd sıyaqlı xabar beriwshi hám onı ámelge asırıwshı qurallar proektlar, magnitofon esaplanadı.

Ekologiya tálimi quralları sıpatında oqıw tekstleri ayırıqsha áhmiyetke iye bolıp, olar tálimniń jańa qurallarınan (elektron sabaqlıqlar, videofilmler, audiosabaqlıqlar. Audio hám video kassetalar, videodisk hám basqalar.

Ekologiyadan payda bolǵan elektron sabaqlıq onıń bir bólimin kompyuter járdeminde ǵárezsiz yaki oqıtıwshı menen birgelikte ózlestiriw imkaniyatın támiyinleytuǵın dastúr – metodikalıq kompleksi. Elektron sabaqlıqta belgili bir temalardı oqıtıwda bir qatar qolaylıqlardıǵa iye bolıw, talabanıń tema boyınsha ózlestiriw payızını artadı.

Tábiyiy oqıw kórgizbeli materiallardıń túrleri.

Janlı obektler.

Oqıw protsessinde tiri (ósimlik, haywan, zamarık hám basqalar) obektlerden paydalanıw oqıwshılar tárepinen jańa materiallardı ózlestiriwde úlken rol oynaydı. Sonıń ushın da tiri obektlerdi basqa oqıw quralları menen almasıwıp bolmaydı.

Báhár hám gúz máwsimlerinde ósimlik hám haywanat dúnyasınıń wákılleri menen tábiyatta tanısıw múmkin hám olardan demonstratsion yaki tarqatpa materiallar sıpatında paydalanıw múmkin. Ósimlik hám haywanlardıń hár túrli wákılleri mısasında tiri organizmlerdiń sırtqı ortalıqqa beyimlesiwleri hám olarǵa ayırım ekologiyalıq faktorlardıń tasiri nátiyjesindegi ózgerisler, belgili bir túrlerdiń populyatsiyasınıń dúzilisi, dinamikası, ayırım ekosistemalardaqı ornı hám basqalardı kórsetiw múmkin.

Jansız obektler

Kópshilik tabiiy obektler oldınnan qurıtılǵan yaki fiksirlengen halda saqlanıwı múmkin. Mısalı, ósimlik yaki haywanlardıń úlgileri yaki bazıbir ishki organları hám basqalar. Ekologiyadan laboratoriya shınıǵıwların alıp barıw ushın anatomik jaǵdayındaǵı fiksirlengen ósimlik organlarınan paydalanıladı. Bunday turdegi kórgizbeli materiallar hól preparatlar deb ataladı.

Gerbariylar

Gerbariylardıń úlgileri ósimlikti tábiyiy halda saqlawǵa imkan beredi. Jıynalǵan hám qurıtılǵan gerbariylar ayırım temalar boyınsha gruppalanıwı mumkin. "Ósimlik hám sırtqı ortalıq", "Ósimlikler populyatsiyası", "Fitotsenozlar", "Agrofitotsenozlar" hám basqalar. Sonday-aq, belgili bir ekosistemalar boyınsha (shól, taw, toǵaylıq hám basqalar) dominant yaki edifikator turler, bulardan basqa ósimliklerdiń túrleri boyınsha gerbariy úlgileri bolıwı maqsetke muwapıq boladı. Gerbariy materialları oqıwshılar tárepinen olar alıp barǵan baqlaw jumıslarınıń nátiyjelerin kórsetiwshi material sıpatında tayarlanıwı mumkin. Bularǵa ósimliklerdiń ósiwi hám rawajlanıwına kandayda bir sırtqı ortalıq faktorlarınıń tasiri yaki ósimliklerdiń ósiw fazaları boyınsha fenologik baqlawlar hám basqalar mısál boladı. Oqıwshılar járdeminde "Ósimlikler populyatsiyasınıń jas dúzilisi" boyınsha, "Produtsentlar" sıpatındaǵı turlar hám turǵan jerindegi "Ósimliklerdiń tiykarǵı túrleri" sıyaqlı temalardaǵı gerbariylar tayarlaw mumkin.

Kollektsiyalar Qurǵaq preparatlarǵa karaǵanda ulıwma belgileri boyınsha gruppalanǵan obektler esaplanadı. Kollektsiyalardan birinshi náwbette oqıw dástúrin orınlaw ushın alınıwı kerek. Kópshilik kollektsiyalar mámleket tárepinen arnawlı bezewler berilgen halda tayarlanadı. Olardan shınıǵıwlarda kórsetiw maqsetinde hám temalıq kórgizbelerde paydalanıw múmkin. Sonday-aq, kollektsiyalar (shigirtkalar, qwnǵızlar) laboratoriya jumısların orınlawda, oqıwshılardıń óz betinshe jumıslarında didaktik material sıpatında paydalanıladı.

Tulıplar

Kórgizbeli materiallardıń bir turi esaplanıp, ekologiya pánin oqıtıwda paydalanıw múmkin. Mısalı, sút emiziwshilerdiń (krot, tsokor, korsichqon,

kwrshapalak, dala sichqoni, yumronqoziq) mısasında usı haywanlardıń morfologik qásiyetleri (ólshemi, reńi) sırtqı kórinisi, túrli sharayatına iykemlesiw tárepleri hámde túrleri hám basqalar menen oqıwshılardı tanıstıradı.

Súwretlew oqıw kórgizbe materialları túrleri

Kesteler.

Ekologiyada keń paydalanıw mumkin bolgan kórgizbe materiallarınan biri esaplanadı. Kesteler mazmuni hám paydalanıw xarakterine qarap suwretlew, grafik, sanlı, tekstli hám aralas túrlerge bólinedi.

Keń tarqalğan reńli kesteler(reńli) basqa pánlerde hám paydalanıladı. Usı kesteler járdemide biotsenoz, biogeotsenoz hám ekosistemalar, sonday-aq biosfera sıyaqlı iri sistemalar hám olardıń komponentleri ortasındaǵı óz-ara baylanıslar, ósimlik hám haywanlardıń sırtqı ortalıqqa, haywanlar populyatsiyasındaǵı aymaqlıq is-háreketler hám basqa ekologiyalıq qásiyetlerin kórsetiw múmkin.

Grafikalıq kesteler - sxematik súwretler, sızılmalar, diagrammalar esaplanıp, olar tekst hám sanlar menen toltırılğan boladı. Ekologiya páninde bir faktordıń tiri organizmge tásir etiwshi populyatsiyalardıń tásir etiwshi, populyatsiyalardıń ósiwi, ómirge nadırıs sızılıǵı hám basqalardı grafikalik kestelerge misal etip alıw mumkin.

Sanlı kesteler – tiykarınan sanlar kompleksten ibarat maǵlıwmatlarǵa iye, onda bazıbir tekst yaki súwretler de bolıwı múmkin. Sanlı kesteler menen islew populyatsiyalar ekologiyası, individlerdiń jas dúzilisi basqıshları boyınsha jaslarǵa ajratıw, demografiyalıq kesteler tiykarında grafikler sızıw sıyaqlılar qol keledi.

Aralas yaki qıyın kesteler – tekst, súwret, grafik hám sanlardan ibarat materiallarǵa iye boladı.

Solay etip, kesteler oqıw kórgizbe materialları sıpatında ekologiyanı oqıtıwda keń paydalanıladı. Olar tiykarında oqıwshılar menen birgelikte yaki individual isler alıp barıwı múmkin. Maǵlıwmatlarǵa bay kesteler kabinetinde temalar ótilip atırılğan dáwirde qıstırıp koyıladı.

Keyingi jıllarda Rossiyada ekologiyadan dastúrler tiykarında ulıwma tálim mektepleri ushın kompleks oqıw materialları tayarlanıp, sonıń menen birge seriyalı kesteler de tayarlanǵan. Kelesi biziń respublikamızda da ekologiya pánin oqıw rejesine kiritiliwi, sonday-aq dasturler jaratılıwı menen kestelerdiń xár qıylı túrleri hám olarǵa qosımsh sıpatında metodikalıq usınıslar islep shıǵıw kerek.

Házirde baspadan shıǵarılǵan ekologiyaǵa baylanıslı ádebiyatlar hám dasturler tiykarında oqıwshılar járdemide kesteler tayarlaw maqsetke muwapıq boladı. Bunday isler oqıwshılardıń ozbetinshe islewine hám ekologiya pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın attıradı.

Oqıw súwretleri

Oqıwshılarǵa tábiyiy halda baqlaw qıyın bolǵan tabiyattaǵı waqıya hám hádiyselerdi oqıw súwretleri járdemide kórsetiw múmkin. Bularǵa tiri organizmlerde baqlanatuǵın biologiyalıq maromlar Oraylıq Aziyanıń tawlı

rayonlari ushin mas bolgan vertikal regionlardi korsetiwshi suwretler, tog'aylar, sharsharalar, sonday-aq, teñiz tubindeki omir, topiraq, suw, hawa ortaligina, tiri organizmlerdiñ adaptiv radiatsiyasi ham basqalardi misal etiw mumkin.

Oqiw suwretleriniñ qasiyetleri ham temasina qarap ajratiw mumkin, hamde xanada belgili bir jerdi iyelewi lazim. Oqiw suwretlerinen korgizbe sipatında, bazibir oqiwshılardıñ öz betinshe jumıslarında, tematikalıq korgizbelerinde, albom sıyaqlı tayarlawında ham olardan oqiw tarbiyalıq islerinde keñ paydalanıw mumkin.

Sxemalar

Basqa korgizbe materiallarınan parqi sonda, olar ushin belgili bir masshtab talap etilmeydi ham korsetilgen obektiñ olshemi de bolmaydi. Sxemalar ushin kolemlı korsetkishler de beriw shart emes.

Diagrammalar

Oqıtıw protsessinde keñ qollanılatuğın korgizbeli materiallar.

A'dette diagrammalar sanlardı, grafikalıq tilde tusindiredi. Sanlar oqiwshılardıñ yadlap alıwı ushin emes, balkim tabiyattağı hadiyseler ham nizamlıqların anıqlawda yaki bir faktordıñ tiri organizmlerge (adamga) tasirin korsetiwde salıstırsa boladı. Diagrammalar sıziqlı, ustinli, domalaq turlerge ajratıladı. Sonday-aq hareketlenetuğın ham hareketlenbeytugin turleri boladı. Arnawlı diagrammalar baspağa shıgarılmaydı. Sonıñ ushin shınıgıwlarda paydalanıw (texnikalıq qurallar jardeminde korsetiwde esapqa alıp) ozbetinshe tayarlaw maqsetke muwapıq boladı.

Oqiw kartalarınıñ teması ham mazmunı da ekologiya oqiw dasturın korsetiw gerek. Olar "Ozbekistannıñ ekologiyalıq kartası", "Aral ham Aral boyı ekologiyalıq kartası", "Tabiiy zonalar kartası", "Osimlik ham haywanlardıñ Jer sharı boyınsha tarqalıwı kartaları". Kartalar jardeminde planetamız boyınsha yaki aymaqlıq ekologiyalıq mashqalalar, ekologiyalıq jagday sıyaqlılardı tusindiriwde, hamde oqiwshılardıñ turli ozbetinshe jumısların sholkemlestiredi. Egerde xanada tiyisli temadağı kartalar bolmasa, olardı oqiwshılar birgelikte tayarlawı mumkin. Misalı, oqiwshılar menen "Qurgaqlar yaki okeanlardağı birlemshi onim", "Aral ham Aral boyı aymağındağı xalıqtıñ turli kesellikler menen keselleniwi darejesi" ham soğan uqsas temadağı kartanı tayarlaw panler aralıq baylanıwdı sholkemlestiredi.

Portretler

Ekologiya kursın oqıtıw protsessinde iri ekolog alımlardıñ portretleri, aymaqlıq ekologlar, hazirgi dawirde xızmet korsetip atırgan, yağniy respublikamızda ekologiyalıq jagdaydı jaqsılawda jumis alıp barıp atırgan mamleketlik emes sholkemler (fondları) ham olardıñ baslıqlarınıñ portretleri korsetiledi. Bugingi kunde respublikamızda arnawlı baspadan shıqqan ekolog alımlardıñ portretleri bolmasada, lekin olardı arnawlı adebiyatlardan paydalanıp, ulkeytirip sizıp alıw mumkin. Kabinette bir neshshe ekolog alımlardıñ portretleri qıstırılıp, onda ekologiya tarawına qosqan ulesi, tiykarğı ilimiy isleri, jazgan

kitaplarınıń atları kórsetiliwi lazım, hámde bazıbir shıǵarmaların oqıwshılar oqıwı ushın usınıs etiw múmkin. Bul óz náwbetinde oqıwshılardı ekolog alımlar menen tanıstırıwǵa járdem beredi.

Ekologiya pániniń iri ilimpazları - E.Gekkel, Ch.Darvin, V.N.Sukachev, A.Tensli, Ch.Elton, V.Í.Vernadskiy sıyaqlılar menen birge Abu Ali ibn Sino, D.N.Kashkarov, E.P.Karovin, T.Z.Zohidovlardan Oraylıq Aziya regionında alıp barǵan ekologiyalıq baǵdarındaǵı jumısları menen ayırım shınıǵıwlarda tanıw maqsetke muwapıq boladı. Olar haqqında oqıwshılardı tiykarǵı ómir ortalıqları, biotsenoz, ekosistemalar sıyaqlı temalardı ótiwde toqtalıw zárúr. Portretlerdiń hámnesin qıstırıp qoyıw shárt emes, olar arawlı papkalarda yaki albomlarda saqlanıwı múmkin. Olardan belgili temalarda shınıǵıw dawamında hámde ekolog alımlardı arnalǵan kesheler hám basqalarda paydalansa boladı.

Fotosúwretler

Keyingi jıllarda fotosúwretler de oqıw kórgizbe materialı sıpatında paydalanılmaqta. Ol ózine tán metodikalıq abzallıqqa iye. Fotosúwretler ásirese tábiyiy sharayatta baqlaw qıyın bolǵan obektler kórinisi (kosmik súwretler, suw astı kórinisi) júda qımbatlı esaplanadı. Ekologiya kabinetinde fotosúwretlerdi saqlaw ushın arawlı orın ajratılıwı kerek. Olardan shınıǵıwlarda paydalanıw qolaylı bolıwı ushın papkalardı salıp qoyıw maqsetke muwapıq boladı.

Plakatlar

Ekologiyanı oqıtıw protsessinde, ásirese insan ekologiyası bóliminde, sanitariya hám gigiena, tábiyattı qorǵaw, sonday-aq ekologiya pániniń jetiskenliklerin kórsetiwshi hár qıylı mámleket hám xalıqaralıq fondlar tárepinen baspadan shıqqan plakatlardan sabaqlarda hám temalı múyeshler shólkemlestiriwde paydalanıladı. Mısalı: "Shegiw", "İshiw" hám "Náshebentlikke qarsı gúresiw" múyeshinde usınday plakatlardan keń paydalanıw múmkin.

Modellar

Oqıw kórgizbe materiallarınıń bir túri. Oqıw modelleri bir neshshe turlerge bólinip ketedi. Olardan bazıbirewleri háreketsiz (statik), bazıları háreketleniwshi bólimge iye boladı. Pedagogikalıq jaqtan háreketlenetuǵın modeller qımbatlı esaplanadı. Ekologiya páninde modellerdi oqıwshılar járdeminde tayarlawǵa háreket etiwı kerek. Modeller populyatsiyalar ekologiyası hám dinamikası, komandalardıń trofikalıq dúziliwi hám basqalardan ayırıqsha shıǵıwı múmkin. Ulıwma aytqanda, hár bir oqıtıwshı sabaqlarda ushın zárúr bolǵan tábiyiy obektlerden ibarat modeller bolıwına háreket etiwı kerek.

Mulyajlar

Kabinet sharayatında oqıw protsessinde paydalanıw ushın basqa pánlerde mısalı biologiyada mámleket tárepinen tayarlanǵan ósimlik miyweleri hám tamırlı miyweler, zamarıqlar hám olardıń miywe deneleri hám basqa mulyajlardan paydalanıladı. Mulyajlardan tısqarı mayda haywanlar hám iri ósimlik hám haywanlardıń túrli nusqalarınan da paydalanıladı.

Nusqalar (mulyajlar) da obektti úsh ólshemde anıq kórsetedi. Ekologiya páninde de biologiyalıq obektlerden de kerekli temalarda da paydalanıw múmkin. Bunnan tısqarı keleshekte ekologiyanıń tiri organizmlerdiń jasaw túrleri hám haywanlardıń ekologiyalıq qásiyetleri sıyaqlı temaları ushın mulyajlardı tayarlawdı payda etedi.

Didaktikalıq materiallar

Tabiiy pánlerin oqıtıw tájiriyesinde didaktikalıq materiallardan keń paydalanıladı. Didaktikalıq materiallar demonstratsion (ayırım temalardı úyreniw hám ulıwmalastırıwda) hám tarqatpa (oqıwshılardıń ózbetinshe jumısları ushın qaratılğan) túrlerine ajratıladı.

Didaktikalıq materiallar jańa temanı tusindiriw járdeminde doskaǵa sızıw ornında paydalanıladı. Súwretlew didaktikalıq materiallar belgili bir izbe-izlikte tayarlanıwı hám ózine tán bahası menen ajırılıp turdı. Bunday jaǵdaylarda oqıtıwshı waqıtı ónimli paydalanǵan boladı.

Materiallarǵa tematikalıq kartochkalar, hár qıylı tabiiy obektler, konstruktiv tapsırmalar kiredi. Bunday materiallardan, bazıda taza temanı ózgeriwde yaki bekkemlewde, bazıda úyrenilip atırǵan temanıń áhmiyetin ashıw ushın paydalanıw múmkin. Didaktikalıq kartochkalardıń sanına qarap individual yaki gruppalı sabaqlarda shólkemlestiriledi. Buniń ushın jámi 15 bir qıylı temadaǵı kartochka bolıwı kerek. Kartochkalar tekstli, grafik tárizde yaki aralas túrlerde dúzilgen boladı. Tekstli kartochkalarda súwretler tapsırma berilse, grafik tárizdeki kartochkalarda bolsa súwret belgili bir tapsırmalar menen (dúzilmelerdi súwretlew, salıstırıw, ulıwmalıqtan jekkelikti ajırıtıw sıyaqlılar berilse, aralas kartochkalarda súwret hám tekstler birgelikte berledi.

Kartochkalar tayarlawda ondaǵı sorawlar, tapsırmalar, súwretler dastur talabına say keliwi hám oqıwshılar tárepinen orınlay alıwı esapqa alınadı. Qolda islengen kartochkalar menen birgelikte baspaxana menen tayarlanǵan kartochkalar bolıwı maqsetke muwapıq boladı.

Keyingi jıllarda da oqıtıwshılardıń didaktikalıq materialların tayarlaw hám olardıń nusqasın kóbeyiwde kserakopiyalardan keń paydalanıw imkaniyatına iye boladı. Ekologiya kabinetindegi didaktikalıq materiallar kóp túrilik klasınan basqa jumıslardı orınlaw ushın da xızmet etedi. Ayırım oqıwshılarǵa hám gruppalarǵa oqıw kórgizbe materialları (awıl xojalıǵı hám ekologiya, tabiiy hám jasalma ekosistemalar, biosfera hám insan) tayarlaw múmkin.

Temalı stendler

Barlıq temalı stendler waqtınsha bolıp, olardıń teması belgili bir dáwirde almasırılıp turıladı. Olardıń teması ekologiya pániniń tabiyattı korgawdaǵı roli, respublikamızdaǵı ekologiyalıq mashqalalardı sheshiwdegi alıp barılıp atırǵan is ilajlar, ulketanıw isleriniń nátiyjeleri, fenologikalıq baqlawlar hám basqa máselelerdi óz ishine aladı. A'sirese tabiyattı qorgaw menen baylanıslı bolǵan stendlerge itibar beriw kerek. Bunda úlkeniń arnawlı korgawǵa alınǵan siyrek

ósimlik hám haywan túrleriniń súwretleri yaki fotosúwretleri beriliwi, sonday-aq oqıwshılardıń tábiyatta ózin tutıw qaǵıydaları sıyaqlı orın aladı.

Epigraf sıpatında hadislerden, tábiyattı qorǵawǵa tiyisli nızamlardan yaki alım, jazıwshı, jámiyettegi insanlardıń boljawları maqsetke muwapıq boladı.

Laboratoriya jumısların orınlawda tiyisli stendlerge texnikalıq qáwipsizligi, mikroskop penen islew qaǵıydaları, topıraq, suw hám hawalardıń pataslanıw dárejesin anıqlaw metodları sıyaqlılar orın aladı. U'ketanıw materiallarına arnalǵan stendlerdi tayarlawda janajan úlkeniń gózzal hám ájayıp kórinislerdiń fotosúwreti, paxtashılıq, biydayshılıq, baǵlar, jaylawlar, toǵaylıqlar hám basqalar menen buyımlar boliwi kerek. Fotosúwretler yaki súwretler qısqa tekst penen túsindirilse jánede jaqsı boladı. Mısalı: "Paxtashılıq dalası ekologiyası" stentinde ğoza ósimligi, jabayı otlar, mineral tóginler, gerbitsidler, pestitsidler, suwǵarıw topıraqlardıń meliorativ jaǵdayı hám basqa maǵlıwmatlar keltiriledi.

Dáwirler aralıq jańalanıp turatuǵın stendlerden biri "Ekologiyalıq xabarlar"ǵa arnalǵan boladı. U'sı stend onsha úlken bolmay, onda ekologiya pániniń jetiskenlikleri, global, regionlıq, aymaqlıq ekologiyalıq mashqalalardıń sheshiliwi barısındaǵı jumıslar, jańadan shıǵarılǵan kitaplar hám olardıń qısqasha mazmunı sıyaqlılar jarıtıladı. Stendtegi temalardı óz waqtında jańalaw ushın bir oqıwshını ajıratıp qoyıw múmkin. Bir neshshe jıl dawamında toplanǵan qızıqlı maǵlıwmatlar tártipke salınıp, ayırım temalar boyınsha paydalanıw múmkin. Bul da óz nábwetinde oqıw tárbiya protsessinde qosımsha material sıpatında qollanıladı.

Ekologiyanı oqıtıwdıń audivizual quralları

Ekologiya sabaqlıǵında interaktiv hám audivizual oqıtıw qurallarınan paydalanıw tómendegi baǵdarlarda alıp barılıwı múmkin:

1. "Kompyuter - videomagnitofon-proektsion qurılma" -bunda sabaqlıqlarda jańa materialdı úyreniw, ótilgen materialdı bekkemlew sıyaqlı tábiyat hám jámiyet ortasındaǵı nızamlıqlarınıń rawajlanıwı regionlıq maǵlıwmatlar tiykarında kórsetiliwi múmkin. Buniń ushın uchun álbette xabardıń jetkiziliwi interaktiv hám audivizual usıllarda beriliwi maqsetke muwapıq boldı. Audivizual qurılma oqıwshıǵa júdá úlken belgili bir baǵdardaǵı xabarlar jıyındısın beredi. Bular járdeminde ekologiyalıq obektlerdi hám hádiyselerdi erkin kórsetiwı múmkin.

İnteraktiv qurılma oqıwshı hám oqıtıwshını xabarlar jıyındısı menen basqarıwǵa úyrenilip atırǵan materialdı eń qızıqlı hám qıyın jerlerine dıqqattı qaratadı. Multimedia sıyaqlı jańa imkaniyatlar ámelde insanniń barlıq qabıl etiwshi organlarına kompleks tásir etedi hám onda ekologiyanı oqıtıwda paydalanıw kerekli materiallardı kórsetiwge úlken orın beredi.

Multimedia quralları járdeminde oqıtıw.

Multimedia sıyaqlı interaktiv qurallar menen birge audivizual qurallardan paydalanıw kórinisti úlken ekranǵa túsiriw oqıtıw protsessiniń kórgizbeliligini hám motivizatsiyasınıń túbden asırıp jiberiledi. Kompyuter animatsiyalar ekologiyalıq

obektler hám hádiyselerdi dinamikalıq jaǵdayda baqlaw imkaniyatın jaratadı. U' lken ekranda sxemalar hám obektler menen hádiyseler "janlanıp" ketedi.

Sabaqlardı rejlestiriw hám usınıslar elektron sabaqlıqta jıynalıwı múmkin. Onıń járdeminde oqıwshılar menen har bir sabaqta jumıslardıń túrli túrliligi shólkemlestiriliwi múmkin.

Elektron sabaqlıqta ekologiya pání mazmunı tómendegishe kórsetiliwi múmkin. Oqıw materialları tek ǵana tekst túrinde yaki tekst hám grafikalıq túrinde hámde dawıslı, video, animatsiya hám azǵana tekst túrinde, tásir etiwshi bir protsessti ámelge asırıw xızmeti yaki obektin háreketleniya kórinisin jaratıw túrlerinde kórsetiledi.

Sabaqtı rejlestiriw tómendegi bólimlerden ibarat boladı:

Tema.

Oqıw materiallarınıń tiykarǵı mazmunı

Sabaqtaǵı tiykarǵı túsinipler.

Jańa materialdı úyreniw ushın elektron sabaqlıqtan paydalanıw uchun metodikalıq usınıslar;

Dáslepki sabaqta alınǵan bilim hám kónlikpelerdi bekkemlew;

A'meliy jumıslardı ótkeriwde;

Oqıwshılardı tema boyınsha qadaǵalap barıw hám májbúriy ekologiyalıq nomenklaturadaǵı bilimlerin ózlestiriwde;

Buyımlar;

Dasturlengen ámeliy jumıslar;

Kartalar menen islew;

Sabaqlıqtaǵı tekstlerge ilova qılıwda

Kompleks metodlardı tabiiy pánlerde paydalanıwda oqıp kórsetiletuǵın xabarları úlken ekranga ótkiziw kerek boladı. Bunda oqıw materialları belgili bir masshtabda kórsetiledi, sonday-aq sanitariya qaǵıyda hám normalarına boysınıwları shárt. Kompleks metodlardan paydalanıp jumis alıp barıw multimedia kursında maksimal dárejede paydalanıladı. Awdarmadaǵı hám sabaqlıqtıń tekst bólimindegi material kórsetiledi. Multimedia kursı bólimlerindegi tekstler sabaqta jańa materialdı túsindiriwde oqıwshılar ushın da oqıtıwshınıń sabaqqa tayarlıq kóriw protsessinde de tuwrıdan tuwrı sabaqta islew dawamında da paydalı boladı.

Bahalaw ushın sorawlar:

1. Oqıtıw metodlarına sıpatlama beriń?
2. Oqıtıw metodların metodologiyalıq hám teoriyalıq qaǵıydalarǵa tiykarlanıp táriypleń.
3. İ. D. Zverev oqıtıw metodların qaysı tiykarlarǵa qarap klassifikatsiyalaǵan?
4. Yu. K. Babanskiy klassifikatsiyasına muwapıq oqıtıwdıń reproductiv metodları toparına qaysı metodlar kirgizilgen?

5. Oqıtıwdıń awız eki bayan metodları toparına qaysı metodlar kirgizilgen?
6. Sáwbet metodınıń mazmunın túsindirín.
7. Sáwbet metodı gúrriń metodınan qaysı tárepleri menen ayırıladı?
8. Oqıw lektsiyası metodın qollaw ushın oqıtıwshı itibarın nelerge qaratıw kerek?
9. Joqarı talimde ámeliy shiniǵıwlar, seminarlar hám laboratoriya jumisların ótkiziw metodikasın aytıp berin.
10. Ekologiyalıq tálimde paydalanatuǵın oqıtıw quralların aytıp berin

Ádebiyatlar:

- İ.A.Karimov. Bizdan obod va ozod vatan qolsin, 2-jild. – T.: Ózbekiston, 1996.
- Aripov M. Internet va elektron pochta asoslari.- T.; 2000 y. 218 b.
- Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T.,WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.
- Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpón: 2005y. 213 b.
- İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
- İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2007. – 121 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2008. – 180 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2010. – 142 b.
- A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., İ.T.Azimov., B.Axmedalieva. «Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.
- J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.
- J.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya wqitish metodikasi. Metodik qwllanma.

2-3-ÁMELIY JUMIS. OQITIW PROTSESSİNDE JAÑA PEDAGOGİKALIQ TEXNOLOGIYALAR HÁM İNTERAKTİV METODLAR

Joba:

1. Pedagogikalıq texnologiyalar haqqında túsiniq.
2. Didaktikalıq oyın texnologiyaları
3. Mashqalalı tálım texnologiyaları
4. Modulli tálım texnologiyaları
5. Birgelikte oqıtıw texnologiyaları
6. Oqıtıwdıń interaktiv metodları
7. Mashqalalı izleniw metodları
8. Oqıtıwdıń logikalıq metodları
9. Óz betinshe islew metodları

Tayanish sózler. Pedagogikalıq texnologiya, Didaktikalıq oyın texnologiyaları, problemalı tálım texnologiyaları, modulli tálım texnologiyaları, birgelikte oqıtıw texnologiyası, joybarlıq oqıtıw texnologiyası, traditsiyalıq tálım texnologiyaları, İnteraktiv oqıtıw, mashqalalı izleniw metodları, logikalıq metodlar, aqiliy hújum, óz betinshe islew metodları, oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları, oqıtıwda bahalaw hám óz-ózin bahalaw metodları.

1. Pedagogikalıq texnologiya haqqında túsiniq. Kadrlar tayarlawdı milliy dástúriniń ámeldegi ekinshi sıpat basqışı tálım beretuǵın orınlarda oqıtılatuǵın barlıq oqıw pánlerin joqarı pedagogikalıq texnologiyalar menen támiyinlewdi kózde tutadı. Sol sebepli barlıq oqıw pánleri sıyaqlı biologiyanı oqıtıwda hám pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw zaman talabı bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiya atamasına hár bir didaktik ilimpaz óz kóz qarasınan kelip shıqқан halda táriplegen. Ele bul túsiniq boyınsha bir tolıq anıqlama qabıl qılınbaǵan.

Usı anıqlamalardıń ishinde eń maqsetke muwapıqlıǵı YuNESKO tárepinen berilgen anıqlama bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiya-oqıtıw formaların qolaylastırıw maqsetinde oqıtıw hám bilimlerdi ózlestiriw protsessinde insan sana sezimi hám texnikalıq resurslardı qollaw, olardıń óz-ara tásirin orınlawǵa múmkinshilik beretuǵın dizimli metodlar kompleksi. Bul jerde, insan sana sezimi delingende oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshılardıń oqıw-biliw iskerligi, texnikalıq resurslar degende oqıtıw metodları hám quralları názerde tutılmaqta.

Biziń názerimizde, pedagogikalıq texnologiya bul tálım protsessiniń jetiskenligin kóteriw maqsetinde oqıtıw hám bilimlerdi ózlestiriw protsessinde oqıtıwshınıń pedagogikalıq hám oqıwshınıń oqıw-biliw iskerligin biriktirip shólkemlestiriw, usı iskerlikti aktivlestiriw maqsetinde, nátiyjeli oqıtıw metodların,

quralları hám formaların qollanıw, olardıń óz-ara tásirin anıqlawǵa múkinshilik beretuǵın dizimler toplamı bolıp esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiyanıń úsh dárejesi bar.

1. Ulıwma metodikalıq dáreje. Ulıwma pedagogikalıq (ulıwma didaktikalıq, ulıwma tárbiyalıq) dárejede pedagogikalıq texnologiyanıń ulıwma nızamlılıqları, kontseptual tiykarları, oqıtıwshı hám oqıwshınıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń ózine tiyisli qaysietleri islep shıǵıladı.

2. Jeke metodikalıq dárejede málim bir oqıw páni, kurstı oqıtıw protsessiniń maqsetin hám wazıypaların ámelge asırıw maqsetinde tálim mazmunın oqıwshılardıń sanasına sińdiriwde paydalanılatuǵın oqıtıw metodları, quralları xám formalarınıń toplamı túsiniledi.

3. Lokal (modul) dárejede tálim-tárbiya protsessiniń málim bir bóliminde usı bólimniń jeke didaktikalıq hám tárbiyalıq maqsetin sheshiwge qaratılǵan texnologiya túsiniledi.

Pedagogikalıq texnologiyanıń joqarıda ayılǵan úsh dárejesi bir birin toltıradı.

Házirgi zaman tálim diziminde kóp qollanıw kiyatırǵan traditsiyalıq tálim mazmunın jańalaw hám tálim tárbiya protsessin shólkemlestiriw túpten ózgartiriwge qaratılǵan texnologiyalardı didaktikalıq maqsetlerinen góre tómendegi toparlarǵa ajratıw múmkin.

1. Pedagogikalıq qatnaslardı gumanizm hám demokratiyalastırıw tiykarındaǵı pedagogikalıq texnologiya.

2. Oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw hám tálim tárbiya protsessiniń nátiyjeliligini asırıwǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiya.

3. Tálim protsessin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń nátiyjeliligini asırıwǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiyalar.

4. Oqıw-materialnı didaktikalıq jaqtan jetilistiriw hám qayta islew tiykarındaǵı pedagogikalıq texnologiya.

5. Xalıq pedagogikası metodlarınan paydalanıwǵa tiykarlangan pedagogikalıq texnologiya.

Tómendegi sol texnologiyalarǵa qısqasha toqtap ótemiz.

1. Pedagogikalıq qatnasıqlardı gumanizm hám demokratiyalastırıw tiykarında pedagogikalıq texnologiya; Usı texnologiya oqıtıwshı hám oqıwshı arasındaǵı múnásebetlerdi bekkemlew, oqıwshı shaxsı ortasındaǵı qatnasıqlardı konkretlestiriw tálim-tárbiya protsessin demokratiyalastırıw, tálim mazmunın insaniylyq ideyaları menen bayıtıwdı názerde tutadı.

2. Oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw hám tálim-tárbiya protsesseiniń nátiyjeliligini asırıwǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiya. Usı texnologiya biologiyanı oqıtıwda oqıwshılardı biliw iskerligin aktivlestiriw hám tálim-tárbiya protsessiniń nátiyjeliligini asırıwǵa múmkinshilik jaratadı. Bul texnologiyalar toparı didaktikalıq oym, rawajlandırıwshı problemalı modulli hám kommunikativlik tálim texnologiyalarınń óz ishine aladı.

3. Tálím protsessin shólkemlestiriw hám basqarıwdıń nátiyjeliligin jaqsılawǵa qaratılǵan pedagogikalıq texnologiyalar. Usı texnologiyalar biologiyanı oqıtıwda tálím protsessin maqsetke muwapıq, shólkemlestiriw hám basqarıw arqalı nátiyjeliligin jaqsılawǵa múmkinshilik beredi. Olarǵa dástúrli oqıtıw, differentsial tálím, tálimdi individuallastırıw, toparlı hám kollektivlik birge islesiw biriktirilgen tálím texnologiyaları kiredi.

4. Oqıw materialın didaktikalıq jaqtan jetilistiriw hám qayta islew tiykarındaǵı pedagogikalıq texnologiya. Usı texnologiya oqıw- materialın didaktikalıq jaqtan jetilistiriw hám qayta islew arqalı oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriw protsessiniń nátiyjeliligin jaqsılaw, aqıl iskerligin basqıshpa-basqısh qalıplestiriw arqalı óz betinshe erkin pikirlewdi rawajlandırıwdı názerde tutadı.

5. Xalıq pedagogikalıq metodlarınan paydalanıwǵa tiykarlanǵan pedagogikalıq texnologiya. Usı texnologiya shaxs jetiliskenligi hám tábiyiy rawajlanıwı tálím-tárbiya protsessiniń baylanısına tiykarlanatuǵın tárbiya texnologiyalarınan ibarat. Biologiyanı oqıtıwda usı texnologiyalardan paydalanıw oqıwshılarda ǵárezsizlik printsipleri hám Ana Watanǵa sadıqlıq, milliy hám ulıwma insanıyılıq qádiriyatlarǵa húrmet ruwxında tárbiyalaw, olardıń qálbi hám sanasına milliy perspektiv ideyalardı sińdiriw múmkinshiligini beredi.

Pedagogikalıq texnologiyalar tálím protsessinde lokal (modul) hám jeke metodik dárejesinde qollanıladı.

Ekologiya oqıtıwshısı oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıwdı jetilistiriw maqsetinde áweli sabaqtıń málim bir basqıshında lokal (modul) dárejede qollawı maqsetke muwapıq. Bunda áweli jańa tema úyrenilip, oqıwshılardıń ózlestirgen bilim, kónlikpe tájiriybelerin baqlaw hám bahalawda baqlaw testleri, hár túrli oyın shınıǵıwlar, jarıs (trening) ótkizedi.

Oqıwshılardıń bul jumısqa kirisiw hám málim bir kónlikpe hám tájiriybelerdi iyelegennen soń pedagogikalıq texnologiyalarǵa tiykarlanǵan sabaqlardı ótkiziwi, yaǵnıy jeke metodikalıq dárejede qolanıwı múmkin.

Jeke metodikalıq dárejede sabaqtıń barlıq basqıshları pedagogikalıq texnologiya talapları tiykarında shólkemlestiriledi. Bunda oqıtıwshı úyreniletuǵın temanıń tálím tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı maqsetlerinen kelip shıqqan halda qaysı texnologiyadan paydalanıwı, usı texnologiya tiykarında oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriwdiń ózine tiyisli qásiyetleri, sabaqta oqıwshılardıń biliwi kerek bolǵan oqıw tapsırmaları, oqıwshılardıń ózlestirgen bilimin baqlaw hám bahalaw jolların belgilewi kerek.

Biz pedagogikalıq texnologiyalardıń ózine tiyisli qásiyetleri hám mazmunına qarap eki toparǵa ajıratıw.

1. Pedagogikalıq protsesstıń xarakteri, barısı hám mazmunın ózgerttiriwde qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar.

2. Ekologiya sabaqlarında paydalanatuǵın texnologiyalar.

Pedagogikalıq protsessiń xarakteri, barısı hám mazmunın ózgerttiriwde qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar toparına:

- Tálım protsessin gumanizatsiyalastırıw hám demokratiyalastırıw texnologiyası
- Jeke adamǵa baǵdarlangan texnologiya;
- Rawajlandırıwshı tálım texnologiyaları;
- Tálımdı differentsiyallastırıw hám individauillastırıw;
- Ekologiya sabaǵında paydalanılatuǵın texnologiyalar toparına:
 - Didaktikalıq oyın texnologiyaları;
 - Problemalı tálım texnologiyaları
 - Modulli tálım texnologiyaları
 - Birgelikte oqıtıw texnologiyası
 - Joybarlıq oqıtıw texnologiyası
 - Traditsiyalıq tálım texnologiyaları kiredi.

Tómendegi biologiya hám ekologiya sabaqlarında paydalanılatuǵın didaktikalıq oyınlı, problemalı tálım, birgelikte oqıtıw hám joybarlaw texnologiyalarınń qısqasha xarakteristikası, olarǵa tiykarlangan ózine say qásiyetleri sabaq nátiyjeleri berilmekte.

2. Didaktikalıq oyın texnologiyaları. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sabaqlarında didaktikalıq oyın texnologiyalarından paydalanıw sabaqtıń nátiyjeliligin jaqsılawǵa múmkinshilik beredi. Talabalardıń biliw iskerligi oyın xızmeti menen ulıwmalasqan sabaqlar didaktikalıq oyınlı sabaqlar delinedi.

Didaktikalıq oyınlı sabaqlardıń syujetli-rolı, dóretiwshilik, isbilermenler, konferentsiyalar hám oyın shınıǵıwları sıyaqlı túrleri bar.

Usı metodikalıq kórsetpede biologiya sabaqlarında Press-konferentsiyasınan paydalanıw jolları islep shıǵıldı.

Press konferentsiyası auditoriyaǵı barlıq talabalardıń oqıw-biliw iskerligi aktiv túrde bolıwı menen xarakterlenedi. Oqıtıwshınıń press konferentsiyası sabaǵına tayarlıǵı bir qansha quramalıraq. Oqıtıwshı Press-konferentsiyasın ótkiziwden bir hápte burın klass oqıwshıların eki toparǵa bóledi. Olardan shama menen 30% quslar selektsiyası tarawında islep atırǵan ilimpazlar hám qus asırawshılıq fabrikalarınń qánigeleri, qalǵanları respublikamızda shıǵatuǵın gazeta hám jurnallardıń korrespondentleri rolin atqaradı.

Gazetalardan respublikamızda shıǵatuǵın «Ózbekiston ovozi», «Qishloq haqiqati», «Xalq sózi», «Toshkent oqshomi», «Turkiston», «Toshkent haqiqati» jurnallardan «Fan va turmush», «Qishloq xojaligi», «Saodat», «Sihat-salomatlik» ti alıw múmkin.

Sonnan soń hár qaysısı gazeta hám jurnal korrespondentleriniń press konferentsiyasında beretuǵın sorawları oqıwshılar járdeminde dúziledi. Bul sorawlar dodalanıp atırǵan problemanı hár tárepleme qamtıwı kerek.

Sorawlardıń mazmunı dodalawdan ótkennen soń, gazeta hám jurnal korrespondentleri hám selektsiyashı ilimpazlardıń roli oqıwshılardıń qálewine qarap bólistiriledi.

Oqıtıwshı quslar selektsiyası menen shuǵıllanatuǵın ilimpazlar hám qanıgeler rolin orınlaytuǵın oqıwshılar menen ayrıqsha tayalıq islerin alıp baradı. Olarǵa qosımsha ádebiyatlardan paydalanıw hám sorawlarǵa juwaplar tabıw haqqında kórsetpe beredi. Sorawlarǵa beriletuǵın juwaplar qısqa, anıq, ilimiy jaqtan tiykarlanǵan, jergilikli materiallardı qamtıp alǵan bolıwı kerek. Oqıtıwshı mine usı juwaplardı aldın ala kózden ótkeriwi, eger olarda kemshilikler bolsa, olardı durıslawı, toltırıwı kerekligin oqıwshılarǵa tapsıradı.

Korrespondentler rolin orınlaytuǵın oqıwshılar hám sorawlarǵa juwaplar tabıwı ilimpazlar hám qanıgeler menen sáwbetke (sóylesiw) kiriwi ushın jeterli dárejedege bilimlerge iye bolıwın támiyinlewi kerek. Usı sabaqqa hámme oqıwshılar hátteki olar qaysı roldi atqarıwınan qátti názer qızıǵıp tayarlıq kóriwi kerek.

Sabaq teması:	Qus asırawshılıq
Sabaqtıń tálimiy maqseti:	Oqıwshılardı quslardıń hár túrliligi, qus asırawshılıq sanaatı hám onıń áhmiyeti menen tanıstırıw.
Sabaqtıń tárbiyalıq maqseti:	Oqıwshılardı quslardıń hár túrliligi qus asırawshılıq sanatıń áhmiyeti menen tanıstırıw arqalı olardıń dúnyaǵa kóz-qarasın keńeytiw, ekologiyalıq hám ekonomikalıq tárbiya beriw.
Sabaqtıń rawajlandırıwshı maqseti:	Oqıwshılardı quslardıń hár túrliligi hám áhmiyeti haqqındaǵı bilimlerin sabaqlıq hám qosımsha ádebiyatlar ústinde óz betinshe islew kónlikpelerin, sóylew hám sóylesiw mádeniyatın rawajlandırıw
Sabaqtı úskenelew:	Quslardıń súwretleri tulupları
Sabaqta paydalanatuǵın texnologiya:	Didaktikalıq oyın texnologiyası. (Press konferentsiyası)
Sabaqtıń barısı:	I. Shólkemlestiriw bólimi. II. Oqıwshılardı sabaqtıń teması, maqseti, barısı menen tanıstırıw. Press konferentsiyası sabaǵı oqıtıwshınıń kiris sózi menen ashıladı. Ol kirisiw sózinde sabaqtıń teması, maqseti hám barısı menen oqıwshılardı tanıstırıp, búgingi press konferentsiyası awıl xojalıǵınıń áhmiyetli tarmaǵı qus asırawshılıqqa baǵıshlanıwın, konferentsiyada qatnasıp otırǵan selektsioner ilimpazlar qus asırawshılıq tarawında

	isbilermenlik penen shuǵıllanıp atırǵan qánigeler, gazeta hám jurnallardıń korrespondentleri qatnasıp atırǵanın (belgilep qoyadı).
--	--

Press konferentsiyasınıń ótkeriw.

Press konferentsiyasında korrespondentler rolin orınlaytuǵın oqıwshılar ilimpazlar hám qanıgelerge tómenдеgi sorawlar menen murajaat etiwleri múmkin:

1. Respublikamızda qus asırawshılıqtıń qanday tarmaqları bar?
2. Respublikamızda tawıqlardıń qanday túrleri baǵıladı?
3. Respublikamızda tuqımlıq baǵdardaǵı qanday túrleri baǵıladı?
4. Qus asırawshılıqtıń qanday áhmiyeti bar?
5. Qus asırawshılıq fabrikalarında quslar qalay azıqlandırıladı?
6. Tawıqlardıń tuqım salıwı kúnniń uzınlıǵına baylanıslı ma?

Qus asırawshılıq fabrikalarında bul mashqalanı sheshiw ushın qanday ilajlar ámelge asırılmaqta?

1. Shóje ósiriw protsessi qalay ámelge asadı?

2. Qus asırawshılıqtı rawajlandırıwda tuqımlıq quslardı kóbeytiw úlken áhmiketke ye?

Olardıń shójeleri qay jerlerde ashıladı?

3. Qus asırawshılıqta tawıqlar menen bir qatarda túytawıqlarda baǵıladı. Olardıń qanday túrleri bar?

4. Qolǵa úyretilgen ǵaz hám úyreklerdiń tawıqtıń qanday túrleri baǵıladı hám olardan qanday zatlar alınadı?

Ilimpazlar hám qanıgeler bul sorawlarǵa juwap beredi.

Máselen, ilimpazlar respublikamızda tuqımlıq baǵdarlarındaǵı qanday túrleri baǵıladı? degen sorawǵa tómenдеgi juwap beriliwi múmkin.

Respublikamızda tuqımlıq baǵdarlamalarınan quslardan rus aq tawıǵı túri baǵıladı. Bul túr Sankt-Peterburg qus asırawshılıq ilimiy-izertlew institutları aq legorn tawıqlarına avstralgorn túriniń qanın quyıw arqalı shıǵarılǵan. Qan quyıw shóje ashıw maqsetinde toplanatuǵın máyeklerdi jıynawdan 2,5 ay aldın baslanǵan. Alınǵan gibridlerge de bir kg massa esabına 2,5 ml dan avstralgorn degen túriniń qanı quyılǵan. Bunnan tısqarı hár jılı qorazlar hám tawıqlar tańlanıp, sortlanıwı nátiyjesinde sapalı hám tirishiligi joqarı bolǵan usı túr keltirip shıǵarıladı. Buǵan say tawıq hám qorazlardıń ortasha salmaǵı 3,7 kg.

Bunnan basqa tawıqlar 5-6 ayda máyek beredi, bir máyektiń salmaǵı 69 g. bolıp tawıqlar jılına 200-300 tuqım beredi.

Tuqım-gósh baǵdarındaǵı tawıq túrлерinen zagorsk, pervomaysk misal bola aladı. Olar orlov tawıǵın, aq viandot hám rod ayland túrleri menen qayta-qayta shaǵılıstırıw arqalı shıǵarılǵan. Uzaq waqt dawamında tańlaw hám sortlaw nátiyjesinde hám joqarı sapalı gósh beretuǵın túri keltirip shıǵarıladı. Bul túrge say tawıqlar hám qorazlardıń ortasha salmaǵı 2,5-4 kg, bir tuqımniń salmaǵı-69 g

bolıp, jılına 250 –ge deyin tuqım beredi. Bul qustın áhmiyetliligi sonda, biziń respublikamızda kóbeytiw hám baǵıwǵa múmkinshilik bar.

Usı barista ilimpazlar korrespondentlerdiń sorawlarına tiykarlı juwap beredi.

VII. Jańa mazmundı qayta islew. Oqıtıwshı oqıwshılar menen birgelikte temanıń tiykarǵı mazmunın qaytadan islep shıǵıp, olardıń ulıwma juwmaq shıǵarıwına járdem beredi.

VIII. Oqıwshılardı xoshametlew hám bahalaw. Sabaqta aktiv qatnasqan «ilimpazlar», «qánigler» hám «korrespondentler» atap ótıledi hám xoshametlenedi.

IX. Sabaqtı ulıwma juwmaqlaw.

X. Úyge tapsırma beriw.

3. Mashqalalı tálim texnologiyaları. Biologiya hám ekologiya sabaqlarında mashqalalı tálim texnologiyasınan paydalanıw áhmiyetli orın tutadı.

Mashqalalı sabaq («Aqılıy hújim») tómendegi basqısh tiykarında shólkemlestiriledi:

I-basqısh. Psixologiyalıq jaqtan bir-birin jaqın bolǵan oqıwshılardan teń sanlı kishi toparlardı shólkemlestiriw.

II-basqısh. Kishi toparlarǵa mashqalalı sorawlardan ibarat bolǵan oqıw tapsırmaların tarqatıw hám olardı tapsırmanıń didaktikalıq maqseti menen tanıstırıw.

III-basqısh. Oqıwshılardıń biliw iskerligin oqıw mashqalaların sheshiwge baǵdarlaw.

IV- Basqısh. Oqıwshılardıń mashqalalı jaǵdayların sheshiw boyınsha xabarlardı tıńlaw.

V-basqısh. Kishi toparlar ortasında oqıw tartıs hám diskussiya ótkiziw.

VI-basqısh. Ulıwma juwmaqlaw.

«Aqılıy hújimi»nde de oqıwshılar áweli ózlestirgen bilimlerin jańa sharayatlarda qollanıw, bilimlerin keńeytiredi, tereńlestiredi, aqıl iskerligi usılların iyeleydi.

«Aqılıy hújim» sabaqları dástúrdegi belgili bir temanı úyreniwge baǵıshlanadı.

Usı sabaqtıń didaktikalıq maqseti:

1. Oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriw arqalı bilim alıwǵa hám pánge qızıǵıwların arttırıw, bilimlerin keńeyttiriw.

2. Oqıwshılardıń burın ózlestirgen bilim kónlikpe hám tájiriybelerin tanıw hám qutilmegen jańa sharayatlarda qollanıw arqalı jańa bilimlerde iyelewge erisiw.

3. Oqıwshılardıń bilimindegi túsiniklerdi anıqlaw hám olarǵa kúsh beriw bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıw.

4. Oqıwshılardıń sóylew qábiletin ósiriw óz pikirin anıq hám logikalıq durıs bayan etiw, olardı dálillew kónlikpelerin payda etiw.

«Aqılıy hújim» sabaqlarınıń dúzilisi tómendegishe boladı:

I. Oqıtıwshınıń kiris sózi. Bunda oqıtıwshı sabaq temasınıń maqseti hám wazıypaları, ilimiy-diskussiya ótkiziletuǵın mashqalalardıń ulıwma maǵlıwmatı, sabaqta oqıwshılar toparı orınlaytuǵın oqıw tapsırmaları menen tanıstıradı.

II. Oqıwshılardı teń sanlı kishi toparlarǵa bóledi.

III. Oqıwshılardıń iskerligin diskussiya hám mashqalalı máselelerdi orınlawǵa hám sheshiwge baǵdarlaw.

IV. Oqıwshılar toparı ortasında oqıw tartısı hám diskussiyalardı shólkemlestiriw.

V. Oqıw tartıs hám diskussiya (báseki) juwmaǵı. Oqıtıwshı sabaq dawamında oqıw tartısıw hám básekini keltirip shıǵarǵan mashqalalardıń sheshimindegi tiykarǵı ideya hám túsiniklerdi belgilep jumaqlaydı.

VI/ Oqıwshılardıń bilimin baqlaw hám bahalaw. Oqıw tartıs hám básekide (diskussiya) aktiv túrde atqarıp shıqqan oqıwshılar xoshemetlenedi hám reyting dizimine ılayıqlı bahalanadı.

VII. Úyge tapsırma beriw.

I. Sabaqtı juwmaqlastırıw.

Adam hám onıń salamatlıǵı oqıw páninde «Adamnıń payda bolıwı» babınan orın alǵan «Adamnıń payda bolıwı tuwralı túsinikler hám olardıń rawajlanıwı. Adamnıń haywannan payda bolǵanlıǵı haqqındaǵı dáliller», «Adam hám haywan embrionı rawajlanıwındaǵı uqsashlıqlar» temaların úyreniwde «aqlıy hújim» sabaqlarınan paydalanıw ushın tómendegi diskussiya (báseke) sorawlar dizimi dúziledi.

4. K.Linney, J.B.Lamark, Ch.Darvinniń adamnıń payda bolıwı haqqındaǵı pikirlerin úyreniń. Siz bul pikirge qanday múnásebet bildiresiz?

5. Ne sebepten organikalıq dúnyanıń ilimiy klassifikatsiyasında adam primatlar tuwısına kirgizilgen?

6. Adam hám maymıldıń dúzilisinde qanday uqsashlıqlar bar?

4. Modulli tálim texnologiyaları. Modulli tálim texnologiyalarınan biologiya hám ekologiyanı oqıtıwda paydalanıw úlken áhmiyetke iye. Modulli tálim texnologiyasınıń ózine say qásiyeti sabaqta úyreniletuǵın tema logikalıq jaqtan juwmaqlanǵan pikirli modullarǵa ajratıladı hám modul dástúri dúziledi. Modul dástúri bul oqıwshınıń usı sabaqtı oqıw biliw iskerligin basqarıw dástúri bolıp ol modul dástúriń didaktikalıq maqsetin, oqıwshılardıń orınlawı kerek bolǵan oqıw tapsırmaların, tapsırmalardı orınlaw boyınsha kórsetpelerdi óz ishine aladı.

Tómendegi sabaq joybarları berilmekte.

Sabaqtıń teması

Átirǵúlliler tuqımlası.

Oqıwshılardı átirǵúlliler tuqımlasına tiyisli jabayı hám mádeniy ósimliklerdiń

Sabaqtıń tálimiy maqseti:	dúzilisindegi ózine tiyisli qásiyetleri menen tanıstırıw.
Sabaqtıń tárbiyalıq maqseti:	Ósimlikler dúnyasına sanalı múnásebetti payda etiw, ekologiyalıq, ekonomikalıq, estetikalıq hám morallıq jaqtan tárbiya beriw.
Sabaqtıń rawajlandırıwshı maqseti:	Oqıwshılardıń sistematalıq birlikleri, ósimliklerdiń dúzilisi haqqındaǵı bilimlerin baqlaw, ósimliklerdi tanıw hám ajıratıw, sabaqlıq ústinde óz betinshe islew kónlikpelerin rawajlandırıw.
Sabaqtı úskenelew:	Shipovnik, átirgúl, alma, shabdal, alsha, erik gúlleriniń dúzilisi mulyaji, gerbariyları, tablitsası. «Átirgúlliler tuqımlası»
Sabaqta paydalanatuǵın texnologiya:	Modulli tálim texnologiyası (oqıwshılardıń kishi toparlarda islewine mólsherlengen modul dástúri).

Sabaqtıń barısı:

- I. Shólkemlestiriw bólimi.
 - II. Ótken tema boyınsha oqıwshılar bilimin test soraw-tapsırmaları járdeminde anıqlaw hám bahalaw.
 - III. Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti barısı menen tanıstırıw hám olardıń iskerligin oqıw tapsırmaların orınlawǵa baǵdarlaw.
 - IV. Jańa temanı úyreniw.
 - a) Jańa tema boyınsha dúzilgen modul dástúrin tarqatıw hám oqıwshılardı modul dástúрниń didaktikalıq maqseti menen tanıstırıw.
 - b) Oqıwshılardıń iskerligin modul dástúrindegi oqıw tapsırmaların óz betinshe orınlawǵa baǵdarlaw;
 - v) Hár bir oqıw iskerligi elementi, tapsırmalardıń tolıq orınlanıwın baqlaw, tiyisli kórsetpeler beriw.
 - g) Hár bir oqıw iskerligi elementi juwmaǵında soraw-juwap yamasa diskussiya ótkiziw.
- Oqıtıwshı usı sabaqta úyreniletuǵın oqıw materialın tómendegi logikalıq juwmaqlanǵan pikirli eki bólimge yaǵnıy modulge ajıratadı:
- III. Átirgúlliler tuqımlasınıń ulıwma belgileri.
 - IV. Átirgúlliler tuqımlasınıń jabayı hám mádeniy wákilleri
- Usı tiykarda tómendegi modul dástúri dúziledi.
- Átirgúlliler tuqımlası teması boyınsha oqıwshılardıń kishi toparlarda islewine mólsherlengen modul dástúri.

Modul dásturiniń didaktikalıq maqseti:

Siz modul dástúri járdeminde oqıwshılar menen kishi toparlarda birgelikte islep, átirgúlliler tuqımlasınıń ózine tiyisli bğileri jabayı hám mádeniy wákilleri menen tanısıńız, olardıń adam ómiri hám tábiyatta ekonomikamızdı rawajlandırıwda tutqan ornın anıqlawıńız, sabaq ústinde óz betinshe islew kónlikpelerińizdi rawajlandırıwıńız kerek.

V. Oqıwshılardıń modul dástúri járdeminde óz betinshe jumıslardı shólkemlestiriw. Hár bir modul juwmağında oqıwshılar toparı menen soraw-juwap, oqıw diskussiyasın ótkiziw.

VI. Modul dástúrin juwmaqlaw.

VII. Jańa tema boyınsha oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin test tapsırmaları járdeminde baqlaw hám bahalaw.

XI. Jańa temanı qayta islew hám juwmaqlaw

XII. Úyge tapsırma beriw.

Oqıtıwshı modul dástúri juwmağınan soń, oqıwshılardı jańa tema boyınsha test tapsırmaların usınıs etedi. Oqıwshılar test tapsırmalarınıń juwapların anıqlağannan soń oqıtıwshı durıs juwaplardı járiyalaydı. Oqıwshı óz juwapların ózi tekseredi hám modul dásturiniń tiyisli grafasına óz bahasın qoyadı. Oqıwshı ózin ózi baqlaydı.

Modul dásturiniń orınlanıwın barlaydı. Oqıwshılar ortasında óz-ara baqlawdı qollawda jaqsı nátiyje beredi.

5. Birgeliktegi oqıtıw texnologiyaları. Biologiyanı oqıtıwda birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń komandada oqıtıw, kishi toparlarda oqıtıw, «hárre» yamasa «zigzag» «birgelikte oqıymız» metodlarınan paydalanıw múmkinshiligi bar.

1. Komandada oqıtıw. (R.Slavin) metodınan paydalanğanda oqıwshılar teń sanlı eki komandağa bólinedi. Hár eki komanda bir qıylı tapsırmanı orınlaydı. Komanda aғzaları oqıw tapsırmaların birgelikte orınlap hár bir oqıwshı temada kórsetilgen bilim, kónlikpe hám tájiriybelerdi ózlestiriwine itibarın qaratadı.

Birgelikte oqıtıw texnologiyası avtorlarınan biri bolğan R.Slavinniń aytıwınsha, oqıwshılardı tapsırmalardı birgelikte orınlaw boyınsha kórsetpe beriliwi jeterli emes. Oqıwshılar ortasında anıq mağanasındağı birlikte islesiw hár bir oqıwshınıń qolğa kirgizgen jetiskenliklerinen quwanıw, bir-birine shın júreginen járdem beriw sezimi, qolaylı sotsiallıq-psixologiyalıq ortalıq payda bolıwı zárúr. Usı texnologiyada oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriw sapasın anıqlawda olardı bir-biri menen emes, bálkim hár bir oqıwshınıń kúndelik nátiyjesi áweli qolğa kirgizilgen nátiyjesi menen salıstırıladı. Sonda ғana oqıwshılar sabaq dawamında erisken nátiyjesi komandağa payda keltiriwin ańlağan halda juwapkershilikti sezip kóbirek izleniwge, bilim, kónlikpe hám tájiriybelerdi puxta ózlestiriwge umtıladı.

Sabaqtıń barısı:

IX. Shólkemlestiriw bólimi

X. Ótken tema boyınsha oqıwshılardıń ózlestirgen bilimlerin baqlaw hám bahalaw.

XI. Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti, barısı menen tanıstırıw.

XII. Jańa temanı úyreniw:

a) Oqıwshılardı komandaǵa ajratıp bir neshe kishi toparlardı shólkemlestiriw hámde har bir komanda aǵzaları tárepinen belgilengen oqıw tapsırmaların óz betinshe sapalı orınlawǵa erisiw;

Tapsırmanıń didaktikalıq maqseti:

Kapustalar tuqımlası wákilleriniń dúilisindegi ózine tiyisli qásiyetleri jabayı hám mádeniy wákilleri hám olardıń áhmiyetin úyreniw.

b) Oqıw materialın (belgili halda) qaytadan islep shıǵıwın ámelge asırıw:

XIII. Jańa tema boyınsha komandalar ortasında soraw-juwap, oqıw boyınsha tartıs uyımlastırıw;

XIV. Oqıwshılardıń bilimin test sorawları járdeminde baqlaw hám bahalaw.

XV. Jańa temanı qayta islew hám jumaqlaw.

XVI. Úyge tapsırma beriw.

«Kapustalar tuqımlası» temasındaǵı birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń oqıtıw metodınan paydalanılǵan sabaqtıń texnologiyalıq kartası.

Texnologiyalıq basqışlar	Oqıtıwshınıń iskerligi	Oqıwshınıń iskerligi
I-basqış shólkemlestiriw bólimi 2 minut	Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti, barısı menen tanıstıradı.	Sabaq teması, maqseti, barısı hám onda orınlanatuǵın tapsırmalardı ańlaydı.
II-basqış. Ótken tema boyınsha oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalaw 8 minut	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaları járdeminde oqıwshılardıń bilimlerin baqlaydı hám bahalaydı.	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaların orınlaydı.
III-basqış. Oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw 2 minut	Oqıw dástúrińin didaktikalıq maqseti orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları menen tanıstıradı.	Oqıw dástúrińin didaktikalıq maqseti, orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları boyınsha kórsetpelerdi ańlaydı.
IV-basqış. Jańa temanı úyreniw 15 minut	Oqıwshılardıń komandalarında óz betinshe jumıstı shólkemlestiredi. Oqıw dástúrińen orın alǵan tapsırmalardı óz betinshe	Oqıwshılar menen birgelikte oqıw iskerligin shólkemlestiredi. Oqıw dástúrińen orın alǵan tapsırmalardı

	özlestiriwin támiyinleydi.	óz betinshe özlestiredi.
V-basqış. Komandalar arasında soraw-juwap, oqıw tartısı, diskussiya ótkiziw. 5 minut	Tapsırma juwmağında komandalar ortasında soraw-juwap oqıw tartıs, diskussiya ótkizedi. Tiyisli jerlerinde járdem etedi.	Komandalar ortasında ótkiziletuğın soraw-juwap, oqıw tartıs, diskussiyağa aktiv túrde qatnasadı.
VI-basqış. Oqıwshılardıń bilimin baqlaw hám bahalaw 8 minut	Úyrenilgen tema boyınsha test tapsırmaları, sorawlar hám didaktikalıq tablitsalar beredi.	Test tapsırmaların sorawlar hám didaktik tablitsalardı orınlaydı.
VII-Erisilgen nátiyjeni analizlew hám juwmaqlaw. 5 minut	Komandalardıń iskerligin analizleydi oqıwshılarga óz betinshe hám dóretiw jumıs tapsırmasın beredi.	Óz betinshe hám dóretiwshlik jumıs tapsırmaların belgileydi.

Birgelikte oqıtıwdıń «zigzag» metodu (E.Aronson). Pedagogikalıq ámeliyatta bul metod qısqasha «zigzag» metodu dep ataladı. Usı metodta kishi toparlar 6-8 oqıwshıdan shólkemlestiriledi. Sabaq dawamında úyreniletuğın temanıń teksti juwmaqlanğan bólim (blok yamasa modul) lerge ajratıladı. Hár bir bólim boyınsha oqıwshılar orınlawı kerek bolğan oqıw tapsırmalar dúziledi. Hár bir oqıwshılar toparı usı tapsırmalardıń birewin orınlaydı hám usı bólim boyınsha «qánige»ge aylanadı. Keyninen toparlar qaytadan shólkemlestiriledi. Bul toparlarda hár bir bólim (blok yamasa modul) «qánigesı» bolıwı shárt usı «qánigeler» ózleri iyelegen bilimlerin tap «hárre» tislere izbe-iz kelgendey náwbet penen joldaslarına bayan etedi. Usı toparlarda oqıw materialı logikalıq izbe-izlikte qaytadan islep shıǵıladı.

Sonı aytıw kerek, usı sabaqta oqıwshılar eki mártebe toparlarǵa bólinedi: Birinshi topar «qánigeler» tayarlaw toparı. Usı tema boyınsha oqıw materialı logikalıq juwmaqlanğan pikirli tórt bólimnen ibarat bolğanlıǵı sebepli, sabaqta qatnasıp atırǵan 32 oqıwshı sabaq baslanıwınan aldın 4 túrli reńdegi kartochkalar járdeminde teń sanlı tórt 8 oqıwshıdan ibarat «qánigeler» toparına bólinedi. Olar ózlerine tiyisli oqıw tapsırmaların orınlaydı hám usı bólim boyınsha «qánigeler»ge aylanadı.

Ekinshi topar qanigeler ushırasıw toparı. Reńli kartochkalardıń hár biriniń arqa tárepinen 1-den 8 ge deyin nomerleri jazılǵan bolıp barlıq reńli kartochkalardaǵı nomerler jıyındısı klasstaǵı oqıwshılar sanına teń bolıwı kerek.

«Qánigeler» ushırasıwı kartochkalardıń arqa tárepindegi nomerler tiykarında 8 topar shólkemlestiriledi, bul toparlardıń quramına bir qıylı nomerli 4 túrli reńdegi

kartochkalarğa iye bolğan 4 oqıwshı kiredi. Sonı aytıp ótiw kerek, bul toparlarda hár bir bólim (blok yamasa modul) «qánigesi» bolıwı shárt.

Usı ushırasıwda «qánigeler» ózleri iyelegen bilimlerin tap «hárre» tisleri izbe-iz kelgenindey náwbet penen joldaslarına bayan etedi. Usı toparlardı oqıw materialınıń 4 bólimi logikalıq zbe-izlikte qaytadan islep shıǵıladı. Sońın ala oqıw materialı boyınsha dúzilgen tapsırmalar belgili jaǵdayǵa keltirilip, toparlar ortasında soraw-juwap, diskussiya (báseki) ótkiziledi.

Oqıwshılardıń bilimlerin puxta túrde iyelewdiń bir ǵana jolı óz joldaslarınıń sózin dıqqat penen tınlaw ekenligin ańlaǵan halda, talqılaw júrgiziwge kerekli maǵlıwmatlardı dápterge jazıwǵa háreket etedi. Bul jerde oqıtıwshı tek oqıwshılardıń óz betinshe jumısların shólkemlestiretuǵın shólkemlestiriwshi wazıypasın atqaradı. Sabaqtıń sońında oqıtıwshı oqıwshılardıń bilim dárejesin test tapsırmaları járdeminde anıqlaydı. Hár bir oqıwshınıń bilim sapasınıń ósiwi esapqa alınadı.

Sabaqtıń teması:	Dárya alabuǵası balıǵınıń ishki dúzilisi
Sabaqtıń tálimiy maqseti:	Oqıwshılardı balıqtıń ishki dúzilisi, as pisiriw, dem alıw, qan almasıw, bólip shıǵarıw organları hám zat almasıwdıń ózine tiyisli qásiyetleri menen tanıstırıw.
Sabaqtıń tárbiyalıq maqseti:	Oqıwshılardı balıqtıń ishki dúzilisi, as pisiriw, dem alıw, qan almasıw, bólip shıǵarıw organları hám zat almasıwda ózine tiyisli qásiyetleri menen tanıstırıw arqalı ilimiy kóz qarastı kenyttiriw tábiyatqa bola unamlı múnásebette payda etiw, ekologiyalıq tárbiya beriw.
Sabaqtıń rawajlandırıwshı maqseti:	Oqıwshılardıń tiri organizmlerdiń hár túrliligi, jasaw ortalıǵına beyimlesiw belgileri haqqındaǵı bilimlerdi sabaqta óz betinshe islew kónlikpelerin rawajlandırıw.
Sabaqtı úskenelew:	Dárya alabuǵası balıǵınıń ishki dúzilisi sáwlelendirilgen tablitsalar, makropreparatlar.
Sabaqta paydalanılatuǵın texnologiya	Birgelikte oqıtıw texnologiyası. («hárre» metodi).

Sabaqtıń barısı:

IV. Shólkemlestiriw bólimi:

V. Oqıwshılardı sabaqtıń teması maqseti, barısı menen tanıstırıw hám olardıń oqıw tapsırmaların orınlawǵa baǵdarlaw.

VI. Jańa temanı úyreniw.

a) «qánigeler» tárepinen belgilengen oqıw tapsırmaların sıpatlı orınlawǵa erisiw.

Usı temanınıń teksti logikalıq juwmaqlanǵan pikirler tómendegi bólimlerge bólinedi.

9. Dárya alabuǵası balıǵınıń as pisiriw sisteması.
10. Dárya alabuǵası balıǵınıń dem alıw organları
11. Dárya alabuǵası balıǵınıń qan aylanıw sisteması
12. Dárya alabuǵası balıǵınıń bólip shıǵarıw hám zat almasıwı.

1-topar ushın oqıw tapsırmaları.

№	Oqıwshılardıń ózlestiriwi kerek bolǵan materiallar boyınsha oqıw tapsırmaları	Tapsırmanı orınlaw boyınsha kórsetpeler
1.	Sabaqlıqtaǵı tekstti dıqqat penen oqıp, tómendegi sorawlarǵa juwap tabıń hám tapsırmalardı orınlá.	Oqıwshılar toparı menen birgelikte isleń
2.	Dárya alabuǵası balıqtıń as pisiriw sisteması qanday organlardan ibarat?	
3.	Dárya alabuǵası balıqta asqazan wazıypasın qaysı organ atqaradı hám oǵan qaysı organlardıń jolı ashılǵan?	Oqıwshılar menen ótkiziletuǵın soraw-juwap aktiv túrde ótkiziw
4.	Balıqtıń as pisiriw sistemasın lantsetnik penen salıstırıw uqsaslıq hám ayırmashılıǵın anıqlaw.	

2-topar ushın oqıw tapsırmaları

№	Oqıwshılardıń ózlestiriwi menen bolǵan materiallar boyınsha oqıw tapsırmaları	Tapsırmanı orınlaw boyınsha kórsetpeler
	Sabaqlıqtaǵı tekstti dıqqat penen oqıp, tómendegi sorawlarǵa juwap tabıń hám tapsırmalardı anıqlá.	Oqıwshılar toparı menen birgelikte islew
1.	Zaǵara balıǵınıń dem alıw organlarınıń dúzilisin úyreniń	Oqıwshılar menen ótkiziletuǵın soraw-juwabı aktiv túrde atqarıń
2.	Saǵaq qanday dúziliske iye ekenligin anıqlá	
3.	Saǵaq sańlaqları gaz almasıw protsessi qalay ótiwin anıqlá (payda bolatuǵın) anıqlá	
4.	Balıqtıń dem alıw sistemasın laktsetnikti menen salıstırıń uqsaslıq hám ayırmashılıǵın anıqlá	

b) «Qánigelerdiń ushırasıwı» toparın shólkemlestiriw hám usı toparlarda qánigeler járdeminde oqıw materialın qaytadan islep shıǵılıwın ámelge asırıń.

V. Jańa tema boyınsha oqıwshılar ortasında soraw-juwap, oqıw tartıs uyımlastırıw.

VI. Oqıwshılar bilimin test sorawları járdeminde baqlaw hám bahalaw.

VII. Jańa temanı qaytadan islew hám juwmaqlastırıw.

VIII. Úyge tapsırma beriw.

Dárya alabuǵası balıǵınıń «ishki dúzilisi» temasındaǵı birgelikte oqıtıw texnologiyasınıń «zigzag» metodınan paydalanǵan sabaqtıń texnologiyalıq kartası

Texnologiyalıq basqıshlar	Oqıtıwshınıń xızmeti	Oqıwshınıń xızmeti
I-basqısh. Shólkemlestiriw bólimi 2 minut	Oqıwshılardı sabaq teması, maqseti, barısı menen tanıstıradı	Sabaqtıń teması maqseti, barısı hám onda orınlanatuǵın tapsırmalardı ańlaydı
II-basqısh. Ótken tema boyınsha oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalaw 5-minut	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaları járdeminde oqıwshılardıń bilimlerin baqlaw hám bahalaydı.	Ótken tema boyınsha dúzilgen test tapsırmaların orınlaydı
III-basqısh. Oqıwshılardıń biliw iskerligin shólkemlestiriw 3 minut	Oqıw tapsırmalarınıń didaktikalıq maqseti orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları menen tanıstırıw	Oqıw tapsırmalarınıń didaktikalıq maqseti orınlanatuǵın oqıw tapsırmaları boyınsha kórsetpelerdi ańlaydı
IV-basqısh. Jańa temanı úyreniw 20 minut	Oqıwshılardan qánigeler tayarlaw toparların hám olardıń óz betinshe jumısın shólkemlestiriw. Oqıw dástúrinen orın alǵan tapsırmalardı óz betinshe ózlestiriwdi támiyinleydi «qánigeler» ushırasıw toparın shólkemlestiredi. Hár bir toparda oqıw-materialın islep shıǵılıwın ámelge asıradı. Tiyisli jerlerde járdemlesedi.	Óz oqıw iskerligin shólkemlestiredi. Qánigeler toparınıń tapsırmaların orınlaydı 1-topar. Dárya alabuǵası balıǵınıń as pisiriw sisteması. II-topar. Dem alıwı. III-topar qan aylanıwı. IV-topar. bólip shıǵarıw sisteması hám zat almasıwı «qánigeler» ushırasıwı toparında ózi ózlestirgen bólimdi bayan etip toparda oqıw materialı islep shıǵıwda qatnasadı.
V-basqısh. Oqıwshılardıń bilimin baqlaw hám bahalaw 10	Úyrenilgen tema boyınsha test tapsırmaları, sorawlar hám didaktikalıq tablitsalar beredi.	Test tapsırmaların orınlaydı sorawlarǵa juwap tabadı didaktik tablitsalarda toltıradı.

minut		
VI-basqish. Erisilgen nátiyjeni talqilaw hám juwmaqlaw minut	Oqıwshınıń iskerligin hám nátiyjesin talqilaw. Oqıwshılardıń óz betinshe hám dóretiwshilik tapsırma beredi.	Óz oqıw xızmeti hám erisken nátiyjesin talqılaydı, bahalaydı óz betinshe hám dóretiwshilik tapsırmasın aladı.

Juwmaqlap aytqanda, biologiya hám ekologiya sabaqlarında zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw joqarı nátiyje beredi, oqıwshılardıń pán tiykarlarınń ózlestiriwde bolǵan qızıǵıwları hám zárúrligin rawajlandırıw múmkinshiligini beredi.

6. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sabaqlarında axborot texnologiyalarından paydalanıw. Ózbekistan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2002 jil 6 iyunda qabil etilgen «Komp’yuterlestiriwde jánede rawajlandırıw hám xabar kommunikatsiya texnologiyaların engiziw is-ilájlari tuwrısında»ǵı Qararı xabarlastiriwdiń milliy diziminiń qalıplestiriw, barlıq tarawlarda zamanagóy xabar texnologiyaların engiziw hám onnan paydalanıw, jáhán xabar resurslarından xabardar bolıwı keńeytiriwge tiykar jaratadı.

Mámlekettiń ekonomikadaǵı, insanlar turmisi hám jáhán hám jámiyetindegi orni xabar-texnologiyalıq rawajlanıwıdıń jaǵdayına baylanisli bolıp kelmekte.

Zamanagóy texnologiyaların rawajlanıw jaǵdayı birinshi náwbette jámiyettiń intellektual kelesheğine, tiykarınan, talim tarawınıń rawajlanıwına baylanisli. Tálim mazmunı hám sipati máseleleri jámiyette ustivar baǵdar sipatında qaralmaqta. Dúnyanıń rawajlanǵan hám rawajlanıp atırǵan mámleketlerinde tálimdi xabarlastiriwǵa ayırıqsha itibar qaratılmaqta. Tálimdi rawajlantırıw, onıń nátiyjeligin asiriw jollari izlenbekte, tálimde jańa xabar texnologiyaların engiziw tálim tarawındaǵı reformalardıń diqqat orayınan orin alǵan. Jáhánde aralıqtan oqıtıw ashıq tálim diziminiń zárúr buwini sipatında keń qulash jaymaqta.

Planetamız tsivilizatsiyasınıń xabar maydanında, jámiyettiń hár bir aǵzasi, óziniń kúndelik xızmetinde, úzliksiz ráwishte xabardan paydalanadı. Bárqulla artıp baratırǵan xabarlar kólemi jámiyettegi intellektual keleshektiń ósiwine xızmet qiladi.

Jámiyettiń hár bir aǵzasi turmisliq xızmetiniń barlıq tarawlarında xabarlardan paydalanıw xabar ortalıǵınıń qalıplesiwine tiykar boladı. Zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıǵı, ózinde xabar ob`ektlerin, olardıń óz-ara baylanisin, xabarlardı jaratiw, tarqatiw, qayta islew, toplaw texnologiyaları hám quralların, sonıń menen birge xabar protsessleriniń shólkemleskenlik hám huqıqiy quramin jıynastırǵan boladı.

XXI ásir xabar texnologiyaları ásirinde tálim tarawın rawajlandırıw, hár bir tálim mekemesinde:

-oqıtıw hám oqıw protsessiniń;

- tálim mekemesi basqariliwiniń;
- tálim mekemesi bólinmeleriniń;
- tálim mekemesi xizmeti ortalıginiń xabarlastiriliwin talap qiladi.

Tálim diziminde xabar texnologiyaların jedel súwretler menen engiziliwi zamanagóy texnologiyalarınıń qollaniw tarawların keńeytiredi. Tálimde zamanagóy xabar texnologiyaların rawajlanıp atırǵan baǵdarların ayırıqsha aytıp ótiw múmkin.

Olar:

1. Oqıw maqsetlerindeki dástúriy qurallarınıń múmkinshilikleri oqıtıw quralı, uyreniw ob`ekti hám xabarlardı qayta islew quralı sıpatında tarqatıladı.

2. Oqıw-metodikalıq kompleksler jaratıwda, oqıw-kórsetiw ásbapları hám komp`yuter quralları múmkinshilikleriniń integratsiyası.

Bunday komplekslerden paydalaniw oqıwshıǵa uyrenip atırǵan protsess haqqındaǵı xabarlardı jamlew, saqlaw, protsesslerdiń nizamlıqların mánislerin ashıp beriwge járdem beredi. Zamanagóy texnologiyalar negizindeki oqıw-kórsetiw kompleksleriniń qollanılıwi individual hám jámáátlik eksperiment xizmetin shólkemlestiriwge tiykar jaratadı. Bul oqıwshıda intellektual hám dóretiwshilik keleshegin rawajlantiriw hám ózbetinshe bilim alıw múmkinshiligi jaratadı.

3. Mul`imedia dizimlerin jaratıwda, komp`yuterler hám audio-video xabarın uzatıw quralları múmkinshiliklerinin integratsiyasına erisiw.

Bunday dizimler ózinde dástúriy-apparat qurallar hám úskeneler jiyindisin jámlestirip, xabardıń túrli (tekst, grafıka, dawis, súwret) kórinislerin birlestiredi hám paydalaniwshi menen interaktiv sóylesiwdi quraydı. Mul`imedia dizimlerin paydalaniw, aktiv oqıtıw metodları hám formaların engiziwdi támiynleydi, xabarlardıń qabil qiliniw dárejesin asıradı.

4. Tábiyiy emes intellekt dizimi múmkinshiliklerinen intellektual oqıtıw dizimlerin jaratıwda paydalaniw. Bunday oqıtıw dizimleri ózbetinshe bilim alıw protsessin shólkemlestiriw, ózbetinshe ráwishte bilimlerin ózlestiriw, oqıw xizmetin intellektuallastiriwdi rawajlantiriwǵa tiykar jaratadı. Bular barlıǵı oqıwshı shaxsın rawajlantiriw protsessin jedellestiredi.

5. Global hám lokal komp`yuter tarmaqları arqalı xabar almasiniwin támiyinlewshi telekommunikatsiya qurallarınan paydalaniw. Telekommunikatsiya baylanisi (sinxron, asinxron) qisqa waqıtta aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalarınıń tarqaliwına, oqıwshınıń uliwma rawajlanıwına járdem beredi.

6. Xabar almasıwiniń jańa texnologiyası-bul real waqıt rejiminde stereoskopikalıq oylaw dizimi, yaǵniy «Virtual haqiqiyliq» esaplanadı. Bunday dizimde stereometriya, siziw, injenerlik grafikası siyaqlı pánlerde paydalaniw qániygelerdin kásiplik tayarlıq bilimin jánede asıradı.

Zamanagóy xabar texnologiyalarınıń tálim diziminde tarqaliwininiń taliqlaniwi olardıń:

- * oqıwshıǵa dúnyalıq bilimlerdi iyellewge;

* úyrenilip atirǵan hádiyse hám protsesslerdi modellestiriw arqali pán tarawın tereń ózlestiriwge;

* oqıw xızmetin shólkemlestiriwdiń reń-bereńligini esabına oqıwshiniń ózbetinshe xızmeti tarawınıń keńeyiwine;

* interaktiv sóylesiw múmkinshilikleriniń tarqalıwi tiykarında oqıw protsessin individuallastiriw hám differentsiyalastiriwǵa;

* tábiyǵiy emes intellekt dizimi múmkinshiliklerinen paydalanıw arqalı oqıwshıda oqıw materialların ózlestiriw strategiyasin iyellewge;

* Jámıyettiń hár bir aǵzasında xabar mádeniyatin qalıplesiwine;

*U`yrenip atirǵan protsess hám hádiyselerdi komp`yuter texnologiyalari quralında prezintatsiyalaw, oqıwshılarda qızıǵıwdı hám aktivlilikke asiriw quralı sipatında zárúr áhmiyetke iye bolıwin kórsetedi.

Jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyaların bir-birinen ajratıw múmkin emes, jańa pedagogikalıq texnologiyalırdıń keń tarqatılıwi tálim paradigmasın ózlestiredi hám tek zamanagóy xabar texnologiyalari ǵana jańa pedagogikalıq texnologiyalırdıń múmkinshiliklerinen nátiyjeli paydalanıwdı támiyinley aladı.

Dástúriy hám zamanagóy xabar texnologiyalari ortalıqtaǵı pedagogikalıq tálimlerniń tiykarǵı kórsetkishlerin salıstiriw xabarlastirilǵan pedagogikalıq tálimniń keleshegi ekenligi anıq kórinedi. Buni tómendegi pikirler tiykarında hám tastıyıqlaw múmkin. Dástúriy didaktika óz aldına oqıwshiniń aqiliy rawajlanıwin tezletiwı, oqıw xızmetiniń tájiriyebeli hám kónlikpelerin, bilim ózlestiriw protsessin optimallastiriwdı támiyinlewshi metodikalıq usıllardı jaratıwǵa qaratılǵan oqıtıw teoriyasın qalıplestiriwdi maqset qılıp qoyadı.

Xabarlasqan pedagogikalıq tálimde didaktikalıq hám xabar jámıyet aǵzasınıń intellektual rawajlanıwin jedellestiriw tiyisligin anıqlawshi tálim maqsetlerine erisiwin támiyinlewge baǵdarlangan pedagogikalıq tásirge iye bolıp, shaxstin intellectual keleshegin kórsetiwshi hám rawajlanıwin óziniń tiykarǵı maqseti qılıp qoyadı. Bul maqsetke, zamanagóy xabar texnologiyalarınıń múmkinshiliklerin engiziw arqalı ǵana tolıq erisiw múmkin.

Dástúriy didaktika, oqıwshiniń ózbetinshe islewine itibar bermegeni tiykarınan kórgizbeli-túsindiriw usilin mirát qiladı. Oqıwshılardıń dóretiwshilik keleshegin rawajlantiriw hám ózbetinshe xızmetin aktivlestiriwdiń ayırım kórinisleri mashqalalı oqıtıw, oqıtıwdı algoritmllestiriw teoriyalarında óz sáwlesin tawǵan. Bul teoriyalarǵa tán ideyalardıń nátiyjeli engiziliwi bilim saviyasınıń ondaǵı sipatınıń artıwına, oqıw materialların ózlestiriwge sarıplanatuǵın waqıttıń tejewine, aqiliy xızmetleriniń qalıplesiwine alıp keledi. Biraq bulardıń barlıǵı, oqıtıwdıń metodlari hám qurallarınan qanday paydalanıwǵa hám oniń dárejesine baylanisli.

Zamanagóy xabar texnologiyalari ortalıǵında didaktika, zamanagóy xabar texnologiyalarınan aktiv paydalanıw arqalı bilimlerin ózbetinshe ózlestiriwge

bağdarlangan oqıw xizmetiniń keń túrlerin usinis etedi. Bul ortalıqtaǵı didaktika pikirlewdi, shaxstiń keleshegi hám múmkinshiliklerin, estetikaliq tárbiyani, onda xabar mádeniyatin tárbiyalawdı, bilimlerdi ózbetinshe ózlestiriwi, oqıw-xabar xizmeti boyınsha tájiriye hám kónlikpelerin rawajlantıradi.

Joqarı daǵılardı esapqa alıp, zamanagóy xabar texnologiyaların engiziwdiń pedagogikalıq maqsetleri bayan etiledi. Xabar texnologiyaları oqıwshı shaxsiniń:

- pikirlewin;
- estetikaliq tárbiyasın;
- kommunikativliq qábiletin;
- optimal qarar qabil qiliwin;
- xabar mádeniyatiniń rawajlanıwın támiyinleydi.

Zamanagóy xabar texnologiyaları, oqıw-tárbiya protsessleriniń barlıq basqışların jedellestiredi. Bunda xabar texnologiyalarınan paydalanıw tiykarında, tálim protsessiniń sıpatı hám nátiyjeligi artiwi, oqıwshılardıń biliw xizmetin aktivlestiriwi, pánler aralıq baylanıslardıń tereńlesiwın baqlaw múmkin.

Didaktika zárúr áhmiyetke iye bolǵan, xabar texnologiyaların engiziw arqalı nátiyjelilikke erisiletuǵın metodikalıq maqsetlerge:

- oqıtıw protsessin individlastiriw hám differentsiyalaw;
- naduris baylanis menen oqıw xizmetin alıp bariw;
- óz-ózin qadaǵalaw;
- oqıw materialın ózlestiriw protsessinde shiniǵiw hám ózbetinshe tayarlıqtı shólkemlestiriw;
- oqıw waqıtın tejew;
- oqıw xabarlarıdı komp`yuter arqalı vizuallastiriw;
- úyrenilip atırǵan hádiyse hám protsesslerdi modellestiriw;
- komp`yuterde laboratoriya shiniǵıwların orınlaw;
- xabar maǵlıwmatlar bazasın jaratıw hám onnan paydalanıw;
- oqıwǵa qiziqiwın arttiriw;
- oqıwshını oqıw materialın ózlestiriw strategiyası menen qurallantiriw;
- pikirlerdi rawajlantiriw;
- optimal qarar qabil qiliwdi qalıplestiriw;
- oqıwshıda xabar mádeniyatin qalıplestiriw siyaqlıları kiritiw múmkin.

Zamanagóy xabar texnologiyaları mikro hám makro dúnyadaǵı, quramalı qurılmalar hám biologiyalıq dizimlerdegi hádiyse hám protsesslerdi komp`yuter grafikası hám modellestiriwden paydalanıw tiykarında úyretiw, júdá úlken yaǵniy júdá kishi tezlikte payda bolıp atırǵan fizikalıq, ximiyalıq hám biologiyalıq protsesslerdi qolay waqıt ólsheminde engiziw siyaqlı jańa didaktikliq máselelerdi sheshiwge járdem beredi.

Tálimde zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıǵınıń qalıplesiwi:

- pán tarawların xabarlastiriw;
- oqıw xizmetin intellektuallastiriw;
- integratsiya protsesslerin tezlestiriw;

-□tálim dizimi infrastrukturasi hám oni basqariw mexanizmlerin rawajlantiriwǵa alip keledi.

Tálimdi xabarlastiriw – tálim -tárbiyaniń pedagogikalıq-psixologiyalıq maqsetlerin ámelge asiriwǵa baǵdarlangan zamanagóy xabar texnologiyalarinan paydalaniwi, tálim tarawında olardi jaratiw ámeliyati hám metodologiyasi menen támiyinlewin názerde tutadi.

Bul protsess, birinshiden, ilimiy-pedagogikalıq maǵliwmatlar bazasınan paydalaniw tiykarında tálim dizimin basqariw mexanizmin rawajlantiriwshi, ekinshiden, zamanagóy xabar jámiyetinde, shaxsti rawajlantiriw maqsetlerinde tálim-tárbiyaniń shólkemleskenlik formalari, metodlari, mazmunin tanlaw hám metodologiyasin rawajlandiriwdi, úshinshiden, oqıwshi intellektual keleshegin rawajlandiriwǵa, onda ózbetinshe bilim aliw tájiriybesin qalıplestiriwge baǵdarlangan oqıtıwdıń metodikalıq dizimin jaratiwi hám aqırında tórtinshiden, oqıwshılar bilim qadaǵalaw hám bahalawdıń diagnostikalıq metodların, tiykarinan komp`yuter testlerin jaratiwdi hám olardan paydalaniwdi maqset qiladi.

Tálimdi xabarlastiriw hám zamanagóy xabar texnologiyalarinan paydalaniw protsessi oqıtıwdaǵı shólkemleskenlik formalar hám metodlarınıń ózgeriwine ǵana emes, bálki ondaǵı jańa metodlarınıń qalıplesiwine hám alip keledi.

Pánler tarawınıń xabarlasıwi, oqıw xızmetiniń rawajlanıwi, zamanagóy xabar texnologiyalari tiykarında bilıw protsessiniń integratsiyalawına, pánler tarawınıń keńeyiwine, tereńlesiwine hám olardıń integratsiyasına sebep boladı. Bul óz nábwetinde oqıw materiallari mazmunin tańlaw ólshemlerine ózgerisler kiritiwdi taqaza etedi.

Sunday qilip, tálimdi xabarlastiriw protsessiniń rawajlanıwi, oqıw materillarınıń mazmuni hám kóleminiń ózgeriwine, oqıw predmetleri (kurslari) dástúrlerin qayta islep shıǵıwǵa, ayırıqsha temalar yaǵniy predmetlerdiń integratsiyasına sebepshi boladı.

Bul oqıw pánleriniń mazmuni hám strukturasınıń ózgeriwine, sonıń menen birge, tálimniń mazmuni hám strukturasınıń ózgeriwine alip keledi. Bul protsesske parallel ráwishte, oqıwshılardıń sawatxanlıǵı mashqalasına, komp`yuter texnologiyalari tiykarındaǵı innovatsion jantasiwin engiziw tiyis boladı.

Tálim mazmuni hám qurami, qadaǵalaw hám oqıtıwdıń shólkemleskenlik formalari, metodlari haqqındaǵı oylawlarınıń ózgeriwine oqıtıw protsessinde jeke metodikani hám qalıplestiriwdi taqaza etedi.

Tálim protsessinde zamanagóy xabar texnologiyalari múmkinshiliklerinen paydalaniw hám usi arqali oqıw xızmetiniń keńeyiwine, oqıtıw qurallari hám sabaqlıqlarǵa bolgan didaktikalıq talaplardıń sipatlıq ózgerislerine alip keledi.

Joqarı da aytıp ótilgen jaǵdaylarda tálim-tárbiya teoriyasınıń shólkemleskenlik bólekleriniń ózgeriwine, yaǵniy pedagogika páni paradigmasınıń ózgeriwine alip keledi.

Dúnyada aralıqtan oqıtıwdıń, ashıq tálim diziminiń zárúr buwini sipatında keń qollanılıwı, sonıń menen birge, tálimde zamanagóy xabar texnologiyalari hám INTERNET den paydalanıw onıń sipatin joqarı kóteriw faktorlarınan biri esaplanadı.

Zamanagóy xabar hám kommunikatsiya texnologiyalari, joqarı pedagogikalıq tálim diziminde turli pánlerdi, tiykarınan fizikani oqıtıwda keń engizilmekte.

Oqıw protsessinde jańa xabar texnologiyaların qollaw, pedagogikalıq metodlarınin nátiyjeligin asiriwǵa, pedagoglardıń miynet xizmetin ózgeriwine, olardıń jumis metodikaların rawajlantiriwǵa, pedagogikalıq dizimlerdeń strukturalıq ózgeriwine alıp keledi. Bul pedagogikalıq protsesslerdi basqariwı shólkemlestiriw hám basqariwda ózine tán waziypalardı qoyadı.

Zamanagóy xabar texnologiyalari ortalıǵında pedagogikalıq protsesslerdi nátiyjeli shólkemlestiriw:

- oqıtıwshılar ortasında miynet bólistiriliwin;
- aralıq oqıw kurslari hám elektron ádebiyatlarınıń jaratılıwi bolǵan jámaátǵa pedagoglar, komp`yuter programmistleri hám qániygeleriniń birlesiwini;
- pedagogikalıq protsesstıń shólkemlestiriwin rawajlantiriw hám oqıtıwshı xizmeti nátiyjeliginin monitoringin alıp bariwı taqaza etedi.

Jańa texnologiyalar tiykarında pedagogikalıq xizmet:

- tálimdegi texnologiyalıq tiykarlardıń tez rawajlanıwi menen baylanisli bolǵan

jańa kurslardı jaratıwday quramalı protsesslerden jeńillesiwi;

- oqıw kursların jaratıwda arnawlı tájiriybelerdin qalıplesiwi;

- aralıqtan oqıtıw kurslarınıń ashılǵanlıǵı olardıń sipatina bolǵan talabalardıń

hám oqıw materiallari sipatin qadaǵalawǵa tán iqtiyajlardıń qandiriliwi;

-oqıw protsessinde oqıwshı xizmetiniń ústivar orın tutiwin, oqıw protsessi

salmaǵınıń oqıtıwshıdan oqıwshıǵa kóshiwi;

-jańa kommunikatsiyalıq texnologiyalardan paydalanıw tiykarında, oqıtıwshınıń hám bir oqıwshı menen naduris baylanisin payda qiliwı támiyinleydi.

Búgingi kúnde pedagogikalıq tálim nátiyjeligin asiriw menen tikkeley baylanisli bolǵan bir qatar házirge shekem sheshimin tawmaǵan mashqalalar bar. Bul mashqalalar tálim protsessin xabarlastiriw, zamanagóy xabar texnologiyalari tarawında pedagog kadrlar tayarlaw, pedagoglardıń zamanagóy xabar-kommunikatsiya texnologiyalarınan paydalanıw jeterli emesligi menen baylanisli bolmaqta.

Bul mashqalalardıń zárúr qirlarınan biri sipatında pedagoglardıń ózlerindegi tálimdi xabarlastiriwǵa bolǵan múnásibetlerin kórsetiw múmkin. Usi nárseni aytıp ótiw tiyis, xabarlastiriw sharayatında pedagogtıń roli jánede asadı. Házirde tálim mekemeleri zamanagóy komp`yuter hám telekommunikatsiya texnologiyalari tiykarında úskelenmekte. Bul, óz nábwetinde pedagoglardıń óz miynet xizmetlerine jańasha jantasiwların talap etedi. Oqıw protsessinde jańa

texnologiyalari engiziwi, oqıtıwshını texnikalıq kuralllar tárepinen sigıp shıgıwına emes, bálki onıń wazıypalari, rolin ózgerteredi, oqıtıwshılıq xızmetiniń quramalasıp bariwına alıp keledi. Endi oqıtıwshıdan:

- oqıw kurslari dizayneri – oqıw kursların jaratıwshı;
- fasiliteytor –oqıtıw metodlari boyınsha másláhátshı;
- t`yutor- oqıw kursların interaktiv prezintatsiya etiw boyınsha qániyge;
- invigilator – tálim nátiyjelerin qadaǵalaw usıllari boyınsha qániyge bolıw talap etiledi.

Zamanagóy texnologiyalar, aralıqtan oqıtıw joqarı pedagogikalıq fizika tálimin jańasha shólkemlestiriwge tiykar jaratadı. Bunday tálimde fizik-pedagoglar, komp`yuter programmistleri hám qániygeleri járdeminde jańa oqıtıw kursların jaratıwları tiyis boladı. Aralıqtan oqıtıw kursların jaratıwda dáslep:

- kurslardıń maqseti;
- maqsetke erisiw jollari;
- okiw materialların prezintatsiya qiliw usıllari;
- oqıtıw metodlari;
- oqıw tapsırmalarınıń túrleri;
- dodalawlar ushin sorawlar;
- diskussiya hám bahslardi shólkemlestiriw jollari;
- óz-ara baylanis usıllari hám kommunikatsiya siyaqli faktorlardi aniqlaw tiyis.

Bulardıń barlıǵı kurslardı jaratıwshı – oqıtıwshılar (kurslar dizayneri) hám texnologiyalar boyınsha qániygeler menen birgelikte ámelge asiriladi.

Oqıwshı hám oqıtıwshınıń ortasındaǵı kommunikatsiya turine qaray aralıqtan oqıtıw metodlarınıń tómendegi tiykarǵı toparlarǵa ajirativ múmkin:

- ózbetinshe oqıw usıllari;
- «birge-bir» pedagogikalıq usili;
- «birge-kópshilik» oqıtıw;
- Kommunikatsiya tiykarında «kópshilik-kópshilik» tálimi.

Aralıqtan ózbetinshe oqıtıw ushin mul'timedia jantasiwi xarakterli. Ózbetinshe oqıtıwdı shólkemlestiriwde dástúriy tálim xám zamanagóy xabar texnologiyalarına tiykarlanǵan tálimniń múmkinshilikleri 1-kestete keltirilgen salıstiriw arqalı kóriw múmkin.

Oqıtıw protsessinde oqıwshılardıń bilim, kónlikpe hám tájiriybelerin analizlew

Zamanagóy, konkurensiyaǵa shidamli qániyge kadrlar tayarlawda oqıwshılalabalar bilimin qadaǵalaw, sinaw hám bahalawdıń áhmiyeti úlken. Eger oni jaqsı jolǵa qoymasa, hár qiyli metodlardi qollawimiz, qiziqli sabaq ótiw ushin túrli tapsırmalar tayarlawimizdan qatıy názer, kútilgen nátiyjege erisip bolmaydi. Insan sanasında hár dayim óz miynet xızmetin baxalawshı psixologiyalıq protsess júz berip turadi. Óz jumisiniń nátiyjesin bahalamasa yaǵniy bahalaniwdan, siyliqlaniwdan kewil tolmasa aktivligi tómenlewi múmkin.

Qoyilgan tálím maqsetinen kelip shigip erisilgen nátiyjeni qadaǵalaw ayırıqsha zárúr áhmiyetke iye hám ol pedagogikalıq texnologiyaniń tiykarǵı komponentlerinen biri esaplanadı. Oqıwshı, talabardıń bilimi hám kónlikpelerin tekseriw, sinaw hám bahalaw qadaǵalaw dep ataladı.

Qadaǵalawdıń tiykarǵı didaktikalıq funktsiyası oqıtıwshı hám oqıwshı, talaba ortasında qaytıwshań baylanis ornatiw, oqıtıwshı talabalar tárepinen oqıw materialin ózlestiriw dárejesi tuwrısında xabarǵa iye bolıw hám olar bilimi, kónlikpelerindegi kemshiliklerin aniqlap, olardı saplastiriw ushin is-ilájlar kóriw.

Oqıtıwshı talabardıń bilimin, sistemali tekseriw hám bahalaw olardı predmetti tereń úyreniwge úndeydi. Baha pedagog ushin oqıtıwshını xoshametlew, jaqsı oqıw nátiyjelerin qalıplestiriw, shaxsqa tásir etiwdiń tiykarǵı quralı bolıp esaplanadı. Bahalawdıń adalatlı bolıwı hám bilimine qarap bólistiriliwı, predmetti puqta ózlestiriw ushin umtiliwǵa alıp keledi.

Bahalaw tek ǵana ózlestiriw dárejesin aniqlaw emes, bálki pedagog ushin oqıwdı xoshametlew, jaqsı oqıw motivin qalıplestiriw, shaxsqa tásir etiwdiń eń áhmietli quralı bolıp esaplanadı.

Oqıtıwshı oqıtıwshı-talabalar bilimin sinaw hám bahalaw arqalı:

olardıń pán boyınsha nelerdi biliwı, qanday sorawlardı tereńirek úyreniwı tiyisli, ázzi tárepleri aniqlanadı;

nelerdi, qanday soraw, máselelerdi ózlestirgeni haqqında xabarǵa iye boladı;

ata-analar perzentleriniń tabislari haqqında xabar aladı;

oqıtıwshı hám oqıw orni basqarması tárepinen oqıtıwshı-talabalar bilimin bahalaw arqalı olardı kursdan kursqa kóshiriw haqqında qarar qabil qilinadı.

Qadaǵalaw tálím-tárbiya protsessiniń ajiralmas bólegi bolıp, qatar funktsiyalardı orinlaydı:

1. **Analizlewshı funktsiyası.** Oqıtıwshı-talabardıń qásiyet, páziyetleri, oqıw hám sotsial xızmetiniń túrli tárepleri aniqlanadı. Ilimiy tiykarlangan xabar alinadı. Analiz qiliwdan maqset kadrlar tayarlaw sıpatın basqariw.

2. **Oqıtıwshı-úyretiwshı funktsiyası.** Talabardıń ózlestiriwine tásir kórsetedi, olardıń aktivligin asıradı. Oqıw xızmetin maqsetke muwapiq shólkemlestiriw oqıwǵa dóretiwshilik múnásibette bolıw, jaqsı páziyetlerin kórsetiw hám oni rawajlantiriwǵa úndeydi.

3. **Tárbiyalawshı funktsiyası.** Oqıtıwshı, talabardıń jaman táreplerin minimallastiriw ushin ortalıq jaratadı.

4. **Rawajlantiriwshı funktsiya.** Oqıtıwshı, talabardıń dóretiwshilik qábiletlerin

rawajlandiriw, kónlikpe, tájiriybelerin analizlew arqalı ózgartiriwler kiritiw, dúnyaqarasiniń keńeyiwı, sotsial tájiriybesin arttiriwda óz imkaniyatın tabadı.

Oqıwshi-talabalar bilimin sinaw hám bahalaw úlken áhmiyetke iye bolıp, onıámelge asiriwdıń qatar printsipleri bar. Talabalar bilimin qadaǵalaw hám bahalawdıń tiykarǵı printsipleri:

- barlıq talabalardı tartıw;
- dástúr materialın tolıq qamtip aliw;
- talabalarǵa ashıq jantasiw;
- talabalar bilimin adalatlı bahalaw;

- sistemalı tárızde qadaǵalaw hám bahalawdı ámelge asiriwǵa ámel qiliw, olardı óz ústinde tinimsiz islew, oqıw, úyreniwge úndeydi.

Oqıwshi-talabalar bilimin qadaǵalaw hám bahalawǵa zaman talabınan kelipshiqqan jaǵdayda jantasiw talap etiledi.

Tálim mazmunı tálim protsessinde ózgeshe protsess elementleri menen tikkeley

emes baylanisli bolıp oqıw-dástúriy hújjetler: oqıw rejesi, oqıw dástúri, sabaqlıq, oqıw qollanbalari formasında bar boladı. Oqıw-dástúriy hújjetlerin dúziw, belgilew, oqıw tárbıya protsessiniń pedagogikalıq hám metodikalıq teoriya menen baylanisatuǵın elementi esaplanadı. Tálim mazmunın tańlaw házirgi basqışma-basqış oqıwdı shólkemlestiriw sharayatında ayırıqsha áhmiyetke iye, bul jerde oqıw dástúriy hújjetler hár qaysı ayırıqsha alınǵan baǵdarǵa (bakalavr, magistr, litsey, gimnaziya, kolledj) ayırıqsha dúziledi.

Tálim mazmunınıń dúzilisi ólshemleri

1. Jaslardı watanparwarlıq ruwxında tárbiyalaw. («Watandı súyemekiymandandur») Watandı súyiw ushin Watandı biliw kerek.

Watan bayraǵı, gerb nishanasın bilip, jaslarda oǵan húrmet sezimin tarbiyalaw tiyis. Bayraqtaǵı reńler mánisin, juldizlar sanı, jaylasıw mánisin biliw kerek. Watan gerb nishanası, obrazi túsirilgen húma qusi tariyxı, gerbtıń ózine tán ózgesheliklerin biliw, ańlaw, joqarı dárejede húrmet qiliw ruxında tarbiyalanıwın shólkemlestiriw tiyis.

Ózbekstan gimniniń hár bir puqaraniń yaddan biliw, awizeki ayta biliwi gimn muzikasi shalinganda orınnan turıp tereń dázim menen alqıslawı dárkar.

1. Pánler aralıq komplek baylanislar ólshemi. Bakalavr hám magistr tar tarbiyalaw mazmunı strukturasında oqıw materiallar arasındaǵı baylanis tiykarinan

kompleks boladı. bunday baylanislardıń mánisi ulıwma texnikalıq, arnawlı pánler, texnologiyalıq protsesler menen tikkeley baylanisli bolǵan tábiyǵiy pánlerge tiykarlanadı.

2. Kásiplerge baǵdarlanǵanlıq ólshemi:

Málimki, oqıw rejesindegi barlıq predmetler boyınsha barlıq bilimlerdiń ózijeterli emes. Jas qániyge oqıwdı pitkerip jumısqa jaylasqanǵa shekem real texnologiyalıq protsesste kópshilik ózgerisler júz berip boladı. Sonıń ushin qániygede tezlik bilim hám kónlikpelerdi rawajlantiriw, tiykarinan, kásip sheberligin qaliplestiriw kózde tutiladı.

3. Tálim mazmunın bóleklerge bolıp tanlaw ólshemi.

Bóleklerge bolip tayarlaw uliwma teoriyalıq, uliwma texnikalıq, uliwmapedagogikalıq hám politexnikalıq bilim hám kónlikpelerdi qalıplestiriwi kózde tutiladi. Usı tiykarinan, ilim tariyxı, islep shıǵarıw aldınǵı –qurılıs tájiriybeleri haqqındaǵı maǵlıwmatlardı óz ishine aladi. Bulardan tisqari tiykarǵı tayarlıqqa politexnikalıq áxmiyetke iye bolǵan texnikalıq, texnologiyalıq bilimler kiredi hám málim baǵdar boyınsha tayarlanıp atırǵan barlıq qániygelikler ushin májbúriy minimumdi quraydı.

4. Tálim mazmunin inifikatsiyalaw hám bólistiriw ólshemi.

Tálim mazmunin inifikatsiyalaw hám bólistiriw bir tárepten málim bir baǵdar boyınsha qániyge tayarlap atırǵanında onıń bir neshe túrlerin tayarlaw múmkinshiligin kózde tutıwshı inifikatsiyalanǵan oqıw rejelerin dúziwdi kózde tutsa, ekinshiden, uliwma texnikalıq, uliwma pedagogikalıq hám arawlı predmetlerdi mazmuninbólistiriw sotsial islep shıǵarıw rawajlanıwi dástúrlerin esapqa aladi.

6. Oqıtıwdıń interaktiv metodları. Interaktiv –inglisshe (interakt) sózlik alınǵan bolıp inter- birge islesiw (óz-ara) akt- háreket mánisin bildiredi.

Interaktiv degende oqıwshınıń oqıwshı menen birgelikte yamasa kompyuter menen baylanısı, óz-ara tásir kórsetiw rejiminde islewi túsinedi.

Interaktiv oqıtıw-bul áweli dialog túrinde oqıtıw, baylanıs protsessinde barlıq qatnasıwshılar tárepinen óz-ara problemalardı sheshiw.

Interaktiv oqıtıwdıń tiykarǵı mazmunı - oqıtıw protsessinde barlıq oqıwshılardıń biliw protsessiniń aktiv qatnasıwshısına aylanadı. Olar talıqlanıp atırǵan (problemalardı) mashqalalardı, waqıya hám hádiyselerdiń rawajlanıwın túsinedi, mashqalalı jaǵdaylardı ańlaydı, onıń sheshiliw jolların izlep, eń maqul variantın usınadı.

Oqıw materialın úyreniw, mashqalanı sheshiw boyınsha túrli varianttaǵı sheshimdi usınıwǵa tiykarlanǵan biliw protsessinde oqıwshılardıń birge islesiw hár-bir oqıwshıǵa topardıń jetiskenlikke erisiwi ushin óz úlesin qosıwǵa, olardıń ortasında pikir, axborot hám tájriybe almasıwına jaǵday tuwǵızadı. Usı birge islesiw shın kewilden qolay sotsiallıq psixologiyalıq óz-ara járdem ortalıǵında payda bolǵanlıǵı ushin, oqıwshılar tek ǵana jańa bilimlerde ózlestirip qoymay, bálkim óziniń biliw iskerligin rawajlandıradı, onı joqarı dárejege kóterip, birge islesiwge múmkinshilik beredi.

Oqıtıw protsessinde interaktiv usıllardı qollaw protsessinde oqıwshılardıń óz-ara baylanısqa kirisiwdi shólkemlestiriw hám basqarıwdı payda etedi, bunda okıwshılar birgelikte izlenip ulıwma sonıń menen bir qatarda hár bir oqıwshı ushin áhmiyetli bolǵan mashqalanı sheshiwge kirisip olardıń ortasında bir-birin túsiniw birgelikte islew múmkinshili payda boladı.

Interaktiv usıllardan paydalanılǵan sabaqlarda bir oqıwshınıń basımshılıq qılıwına onıń óz-pikirin ótkiziwine jol qoyılmaydı.

İnteraktiv usıllar qollanılǵanda oqıwshılar kritikalıq pikir júrgiziw, xabar derekler hám jaǵdaydı analizlew, quramalı mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw, doslarınıń pikirini analizlew tiykarlanǵan juwmaq shıǵarıw, tartıslarda qatnasıw, basqa adamlar menen baylanısqa kirisiw kónlikpelerin iyeleydi.

Oqıtıwdıń interaktiv metodlarınıń tómendegi qásiyetleri belgili:

- İnsannıń anıq turmıs zárúrligi bolǵan baylanıs –oqıtıw protsessiniń barlıq basqıshlarında qollanıladı.

- Oqıtıw protsessinde oqıwshılardıǵa óz kúshi bilimi ziyrekliligin kórsetiwge teń múmkinshilikler beriledi.

- Oqıwshılardıń kishkene toparlarda birge islesiwinde sotsiallıq – psixologiyalıq jaqtan qolay ortalıq jaratılıp, baylanıstı basqıshpa-basqısh hám nátiyjeli qatnasıwǵa múmkinshilik tuwǵızadı.

- Oqıwshılar qatnasta aktiv atqarıp shıǵıw ushın tek esitiwleri jeterli emes, bálkim esitkenlerin analizlew, pikir júrgiziw, pikirleriniń tiykarlanǵan hám túsinikli bolıwına erisiw kerekligin ańlaydı.

- Oqıwshılar menen birgelikte kishi toparlardı islewi arqalı qoyılǵan wazıypalardı talap dárejesinde orınlaw, alınǵan nátyjelerdi analizlew olardıń durıslıǵın tekserip kóriw, kórsetip beriw hám basqa toparlardıń pikirlerin tınlawǵa erisiwleri kerek.

Ekologiyanı oqıtıwda paydalanatuǵın aktiv metodlar toparına oqıtıwdıń mashqalalı izleniw metodları, logikalıq metodlar, óz betinshe islew metodları, oqıwshılardıń aktivligin qoshametlew hám tiykarlaw metodları, bahalaw hám óz-ózin baqalaw metodları kiredi.

Aktiv metodlar mashqalalı jaǵdaylardı keltirip shıǵarıp, oqıwshılardıń kishi toparlarında birgellikte islep, mashqalanı sheshiw, quramalı sorawlarǵa juwap tabıw protsessinde ayrıqsha obekt, hádiyse hám nızamlardı analizlew kónlikpeleri hám bilimlerde aktivlestiriwge tiykarlanǵan aktiv túrde biliw iskerligin payda etedi.

Sol sebepli biologiyanı oqıtıwda oqıtıwdıń reproduktiv metodları bolǵan awız eki bayan, kórgizbeli hám ámeliy metodları menen birgelikte problemalı izleniw hám logikalıq metodlardan paydalanıw úlken áhmiyeti iye. Bunıń ushın oqıtıwshı usı metodlardıń ózine tiyiisli qásiyetleri, olardıń quramına kiretuǵın metodikalıq usıllardı durıs ańlawı hám óz ornında nátiyjeli paydalanıw kónlikpelerin iyelegen bolıwı kerek.

7. Mashqalalı izleniw metodları. Mashqalalı izleniw metodları sabaq dawamında izbe-iz maqsetke baǵdarlanǵan halda payda bolǵan mashqalalı jaǵdaylardı oqıwshılar áweli ózlestirgen bilim hám kónlikpelerin jańa jaǵdaylarda qollawı arqalı oqıw materialın aktiv túrde ózlestiriwge xızmet kıladı. Bul metodlar toparı oqıwshılardıń aqılın rawajalandırıw, tvorchestovalıq hám óz betinshe pikir

jürgiziw kónlikpelerin rawajlandırıw, mashqalalı jaǵdaylardı analizlew hám onnan shıǵıwdıń jolin tabıw, kórsetpeni durıs túsiniwge múmkinshilik jaratadı.

Mashqalalı izleniw metodları toparına tiyisli mashqalanı izleniw hárakterindegi sáwbet metodınan paydalanǵanda áweli mashqalalı jaǵday jaratıladı, áwelden tayarlanǵan mashqalalı sorawlar, bayan etiledi, oqıwshılardıń oqıtıwshı menen birgelikte logikalıq pikir júritiwine, kóz aldına keltiriwdi payda etiw hám dálilew, sáwbet protsessinde mashqalalı sorawlarǵa juwap tabıwda múmkinshilik jaratıladı.

Mashqalalı gúrriń metodında, oqıtıwshı jańa temanı úyreniw protsessinde mashqalı jaǵdaylardı, oqıwshılar menen birgelikte gúrriń protsessinde mashqalalı sorawlarǵa juwap tabıwǵa, kóz aldına keltriwdi payda etiw hám dálillewge múmkinshilik jaratıladı, oqıwshılardıń juwapları tiykarında mashqalalar sheshiledi.

Mashqalalı-ámeliy metodtan paydalanǵanda mashqalalı tapsırmalar dúziledi, sonıń tiykarında tájriybeler ótkiziledi, mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw júzesinen kóz aldına keltiriwdi payda etedi hám oqıw – izertlew tájriybeleri ótkizilip, oqıw juwmaqların táriplep mashqalar sheshiledi.

Mashqalalı metodlardan paydalanılatuǵın sabaqlardı keyingi jıllarda jańa at penen («Taffakkur bwrónı» B. R. Qodirov), («Ongga hujum», «Fikirlar tuqnashuvi», «Fikirlar jangi» VM Karimova, F A. Akramova). («Aqliy hujum» J. G' Yuldashev) ataw ádet bolǵan.

Mashqalalı metodtan paydalanılǵan sabaq («Aqliy hujum») tómenдеgi basqısh tiykarında shólkemlestiriledi:

I – basqısh. Psixologiyalıq jaqtan bir-birine jaqın bolǵan oqıwshılardan teń sanlı kishi toparlardı qalıplestiriw.

II - basqısh. Kishi toparlarǵa mashqalalı sorawlardan ibarat bolǵan oqıw topsırmaların tarqatıw hám olardı tapsırmanıń didaktikalıq maqseti menen tanıstırıw.

III - basqısh. Oqıwshılardıń biliw iskerligin oqıw mashqalaların sheshiwge baǵdarlaw.

IV – basqısh. Oqıwshılardıń mashqalalı jaǵdayların sheshiw boyınsha xabarlardı tıńlaw.

V - basqısh. Kishi tparlar ortasında oqıw tartısı hám diskussiya ótkiziw

VI - basqısh. «Ulıwma juwmaq shıǵarıw» de oqıwshılar áweli ózlestirgen bilimlerin jańa jaǵdaylarda qollap, bilimlerdi keńeytiredi, tereńlestiriwdi aqılıy iskerlik usılların iyeleydi.

Bul mashqalalı máselelerdi jaratıw mashqalalı sorawlar shınshırın dúziw, mashqalalı tapsırmalar dúziw hám tájiriybeler ótkiziw, mashqalalı máselelerdi sheshiw júzesinnen kóz aldına keltiriwdi payda etiw, dálillew, obektlerdi salıstırıw, logikalıq pikir júrgiziw, oqıw-izertlew tájiriybelerin ótkiziw, oqıw juwmaqların hám ulıwmalastırıwların táriplew usılların óz ishine aladı.

8. Oqıtıwdıń logikalıq metodları. Usı metod oqıw materialı mazmunlıq baǵdarların belgilep, oqıwshılardıń bas ideyanı ajıratıw, úyrenilip atırǵan obektти talqılaw, salıstırıw, ulıwmalastırıw kónlikpeleri, aqıl iskerligi usılların iyelew, abstrakt sananı rawajlandırıw, sebep aqıbet baylanısların ańlaw múmkinshiligin jaratadı.

Oqıtıwdıń logikalıq metodları toparına induktiv, deduktiv, analiz, bas ideyanı ajıratıw, salıstırıw, ulıwmalastırıw metodları kiredi.

Induktiv metodda oqıwshılardıń dıqqatı áweli jeke faktlerdi úyrenedi, keyin jekeden ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlanadı.

Deduktiv metodda - oqıwshılar áweli ulıwma nızamlardı úyrenedi, keyin ulıwmadan jeke juwmaq shıǵarıwǵa úyretiledi.

Oqıwshılar analiz (talıqlaw) metodı járdeminde xabardı ańlap biledi, úyrenilgen obektlerdiń uqsaslıq hám ayırmashılıq táreplerin anıqlaydı, úyrenilgen obektlerdi sostav bóleklerge ajıratıp, olardıń ortasındaǵı baslanıs, sebeplerin anıqlaydı.

Bas ideyanı anıqlaw metodı áhmiyetli bolıp oqıw materialındaǵı tiykarǵı ideyanı ajıratıw hám sortlaw, xabardı logikalıq tamamlanǵan pikirli bólimlerge ajıratıw, tiykarǵı ideya hám ekinshi dárejeli pikirlerdi ajıratıw, tayanısh sózler hám túsiniklerdi ajıratıw, tiykarǵı pikir haqqında juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik jaratıw.

Oqıwshılar salıstırıw metodı quramında, oqıw tapsırmalarında berilgen salıstırıw obektlerin anıqlaw, obektlerdiń tiykarǵı belgilerin anıqlaw, salıstırıw, uqsaslıq hám ayırmashılıqların anıqlaw, salıstırıw, nátiyjelerin shártli belgiler menen rásmiylestiriwge úyrenedi.

Ulıwmalastırıw metodı mashqalalardı sheshiw protsessinde oqıw materiallarındaǵı tipin faktlerdi anıqlaw, salıstırıw, dáslepki juwmaqlar, hádiyseniń rawajlanıw dikamikasın kóz aldına keltiriw, ulıwmalastırıw nátiyjelerin shártli belgiler járdeminde rásmiylestiriw, ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik jaratadı.

Usı metodlar tiyisli halda:

a) induktiv metod – jeke faktlerdi mashqalalı bayan etiw, oqıwshılardıń iskerligin jekeden ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw, mashqalalı tapsırmalardı beriw usılların;

b) deduktiv metod - ulıwma nızmalardı bayan etiw, oqıwshılardıń iskerligin ulıwmadan jeke juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw usılların.

v) analizlew metodi - xabardı ańlap biliwi, úyrenilgen obektlerdiń uqsaslıq hám ayırmashılıq táreplerin anıqlaw, úyrenilgen obektlerdi sostav bólimlerge ajıratıw, olardıń ortasındaǵı baslanıwları anıqlaw usılların;

g) bas ideyanı ajıratıw metodi-oqıw materialındaǵı tiykarǵı ideyanı ajıratıw hám sortlaw, xabardı logikalıq tamalanǵan pikirli bólimlerge ajıratıw, tiykarǵı ideya hám dárejeli pikirlerdi ajıratıw, tayanısh sózler hám túsiniqlerdi ajıratıw, tiykarǵı pikir haqqında juwmaq shıǵarıw usılların;

d) Salıstırıw metodi - salıstırıw obektlerin anıqlaw, obektlerdiń tiykarǵı belgilerin anıqlaw, salıstırıw, uqsaslıq hám ayırmashılıqların anıqlaw, salıstırmalı nátiyjelerin shártli belgiler menen rámiylestiriw usılların.

g) Ulıwmalastırıw metodi - oqıw materialındaǵı tifik faktlerdi anıqlaw, saplastırıw, dáslepki juwmaqlar, hádiyseniń rawajlanıw dinamikasınıń kóz aldına keltiriw, ulıwmalastırıw nátiyjelerin shartli belgiler járdeminde rasmiylestiriw, ulıwma juwmaq shıǵarıw usılların ózinde toplaydı.

9. Óz betinshe islew metodları. Óz betinshe islew metodları toparına sabaqlıq qosımsha oqıw adebiyatları hám kórgizbe quralları ústinde óz betinshe islew metodları kiredi. Óz betinshe islew metodınıń ózine tiyisli qásiyetlerinen biri oqıwshılardıń oqıw tapsırmaların oqıtıwshınıń tuwrıdan tuwrı basqarıwısız orınlawı bolıp tabıladı. Óz betinshe islew metodında oqıwshılardıń óz-betinshe oqıw biliw iskerlegin shólkemlestiriw hám basqarıw názerde tutıladı. Usı metodqa sabaqlıq, qosımsha oqıw adebiyatları, kórgizbeli kurallar ústinde óz betinshe ótkizilgen baqalaw hám tájriybe nátiyjeleri, másele hám shınıǵıwlar islew bilim deregi bolıp esaplanadı.

Barlıq metodlar sıyaqlı óz betinshe islew metodınıń tálim tarbiyalıq hám rawajlandırıwshı wazıypası bar.

Tálim wazıypası sıpatında – oqıwshılardıń bilim hám kónlikpelerin ózliginen iyelew, bilimlerde tereńlestiriw, bekkemlew hám tarawdı táknarlawdı kórsetiwı múmkin. Olar oqıwshılardıń ameliy oqıw kónlikpelerin hám tájriybelerde jaqsı ózlestiriwde óz bahasına iye. Sebebi óz betinshe háreketsiz kónlikpelerdi avtomatlasqan, hám dóretiwshilik háreketlerdegi qánige dárejesine kóterip bolmaydı.

Tarbiyalıq baǵdarlawdaǵı wazıypası oqıwshılarda óz betinshe biliw iskerligin, ruwxıylıq, aktiv turmıs pozitsiyasını iyelew, miynetti súyiwshilik hám adamgershilik páziyletlerdi qalıplestiriwge járdem beredi.

Rawajlandırıwshı baǵdardaǵı wazıypası – oqıwshılardıń ilimiy dúnyaǵa kóz – qarası, sanası, kónlikpe hám tájriybelerin rawajlandırıwǵa járdem beredi, háreketin shınıqtıradı.

Óz betinshe islew metodlarınıń quramına óz betinshe jumis tapsırmaların beriw, oqıw barısında ǵáressizlikti rawajlandırıw, oqıw miynet tájriybelerin qáılestiriw úlgige muwapıq óz betinshe jumislardı shólkemlestiriw, dóretiwshilik tapsırmaların beriw usılları kiredi.

Oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligin xoshametlew hám tiykarlaw metodları toparı tálim protsessinde pedagogikalıq xoshametlew arqalı oqıwshılardıń jańa oqıw materialın iyelewlerinde tilek hám iskerlikti táminlewshi unamlı tiykarlanıwlardı keltirip shıǵaradı. Usı metodlar oqıwshılardıń biliwge bolǵan qızıǵıwları aqıl iskerliklerin jańa bilimdi iyelewge bolǵan zárúrlikleri baylanıs mádeniyatı óz-ózin baqalaw hám basqarıw, bahalaw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik jaratadı. Sonday-aq táminiń sotsiallıq áhmiyetin túsindiriw, oqıwshılarda bilim alıwdaǵı wazıypa hám juwapkershilikti payda etedi.

Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwdı arttırıw, didaktikalıq oyın, oqıw detskusiyaları, oqıwshılardıń bilim alıwdaǵı wazıypası hám juwapkershilikrin qáılestiriw metodlarına tiyisli bolıp olar tómendegiler:

a) Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı arttırıw metodları oqıwshılarda unamlı sezimlerde payda etiw, qızıqlı analogiyalardan paydalanıw, hayran qalıw effekti, biliw quwanışın keltirip shıǵarıw oqıwshılardı qoshametlew hám tártipke shaqırıw usılı.

b) Didaktikalıq oyın metodı oyın syujetin tańlaw, oyındı keltirip shıǵarıw, oqıw biliwge tiyisli oyınlardı tańlaw, oqıwshılardı qoshametlew usılı.

v) Oqıw dissuksiya metodı oqıw tartısların keltirip shıǵaratuǵın jaǵdaydı jaratıw, ilimiy tartıslardı keltirip shıǵarıw. Oqıwshılardı jetiskenliklerge baǵdarlaw, oqıwshılardıń pikirın bayan etiw, olardıń juwabındaǵı qátelerdi durıslaw, oqıwshılardı xoshametlew usılı.

d) Oqıwshılardıń bilim alıwdaǵı wazıypasın hám juwapkershiliklerin qáılestiriw metodı tálim-tárbiyanıń sotsiallıq áhmiyetin túsindiriw, oqıwdıń áhmiyetin túsindiiriw oqıw talaplamların qoyıw, oqıtıwda xoshametlew hám tártipke shaqırıw sıyaqlı usıllarda toplaydı.

Oqıtıwdaǵı bahalaw hám óz-ózin bahalaw metodları. Bahalaw tálim protsessiniń ajıralmas bólimlerinen biri bolıp esaplanadı. Bahalawdıń turaqlılıǵı hám izbe-izligi oqıwshılardı aktiv túrde aqıllıq penen miynet etiwge baǵdarlaydı, olarda juwapkershilik, wazıypa, dıqqat, eslew, óz-ózin bahalaw hám baqalaw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik jaratadı.

Bahalawdıń tolıqlılıǵı, durıslılıǵı, keń kólemligi turaqlılıǵı barlıq metodlar sıyaqlı bul metodlardıń tálim tárbiyalıq rawajlandırıwshı hám oqıwshılardı baqalaw bilim sıyaqlı funktsiyaların ámelge asırıw múmkinshiligin beredi.

Bul metodlar toparına awızeki hám jazba bahalaw, laboratoriya hám ámeliy járdemide bahalaw, óz-ózin bahalaw, óz ara bahalaw betleri hám testler járdemide bahalaw metodları mısál bola aladı hám tómendegiler:

a) Awızeki hám jazba metodları oqıwshılardıń bilimlerin logikalıq izbe-iz bayan etiwge úyretiw, sóylewdi ósiriw, oqıwshılardıń juwapındaǵı kemshiliklerdi anıqlaw hám olardı joq qılıw usılı .

b) Laboratoriya hám ámeliy jumıs járdemide bahalaw metodları oqıw hám ámeliy kónlikpelerdi anıqlaw, oqıwshılardıń oqıw buyımları hám ásbaplar menen islesiw kónlikpelerin anıqlaw orınlangan tapsırmalardıń sıpatın anıqlaw hám baqalaw, jumıs mazmunına baylanıslı halda obektler hám ásbaplardı tuwrı tańlaw, jumıstı jumaqlaw hám nátiyjesin rásmiylestiriw, alınǵan nátiyjelerdiń durıslıǵın anıqlaw usılı.

v) Óz-ózin bahalaw metodlarınan oqıw materialı boyınsha qısqa reje, sorawlar dúziw, tiykarǵı ideyanı ajratıw, sorawlarǵa juwaplar tabıw, máselelerdi sheshiw hám olardı úlgige muwapıq túrde tekserip kóriw, salıstırıw, alınǵan nátiyjelerdiń durıslıǵın tekseriw usılı.

g) Óz ara bahalaw beti járdemide baqlaw metodları úyrenilgen bap, tema boyınsha baqlaw sorawların dúziw, sorawlardıń metodikalıq jaqtan durıslıǵın, logikalıq izbe izligin, oqıwshılardıń bilimin baqalawdıń haqıyqatlıǵı, keń kólemliligi usılı.

d) Test járdemide bahalaw metodları úyrenilgen bap tema boyınsha baqlaw testlerin dúziw, test sorawların hám juwaplardıń, metodikalıq jaqtan durıslıǵı, logikalıq izbe izligi okıwshılardıń bilimin baqalawdıń haqıyqatlıǵı, keń kólemliligi sıyaqlı usıllardan ibarat.

Barlıq metodlar sıyaqlı oqıtıwdaǵı bahalaw hám óz-ózin bahalaw metodlarınıń tálim tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı wazıypası bar.

Bahalawdıń tálimiy wazıypasın oqıtıwshı barlıq oqıwshılardı óz joldasınıń juwapın tıńlawǵa, juwaptaǵı qate hám kemshiliklerdi durıslawǵa, dúzetiwler hám qosımshalar kirgiziwdi usınıs etiw arqalı táminleydi. Sol sebepli usı protsessde oqıwshılardıń ózlestirgen bilimleri dizimge alınadı, takrarlanadı hám bekkemlenedi. bahalawdıń tárbiyalıq wazıypası oqıwshılardı qoshametlewdi támiyinlewge jaqsı bilim alıwdaǵı juwapkershilik hám wazıypanı payda etiwde, sezimdi qáliplestiriwde kórinedi.

Bahalawdıń rawajlandırıwshı funktsiyası oqıwshılarda turaqlı dıqqat, eslewdi bekkemlew, óz ózin baqlaw hám baqalaw kónlikpelerin iyelewde kózge túsedı.

Sorawlar:

1. Oqıtıw metodlarına sıpatlama beriń?

2. Oqıtıw metodların metodologiyalıq hám teoriyalıq qaǵıydalarǵa tiykarlanıp táriypleń.
3. Yu. K. Babanskiy klassifikatsiyasına muwapıq oqıtıwdıń reproduktiv metodları toparına qaysı metodlar kirgizilgen?
4. Joqari tálimde oqıtıw metodları tiykari neden ibarat?
5. Sáwbet metodınıń mazmunın túsindirıń.
6. Oqıw lektsiyası metodın qollaw ushın oqıtıwshı itibarın nelerge qaratıw kerek?
7. Lektsiya hám seminar sabaqlardıń nátiyjeliligini arttırwıda nelerge itibar qaratılıwi zárúr
8. Pedagogikalıq texnologiya mazmunın túsindirıń.
9. Mashqalalı izleniw metodlarınıń ditaktikalıq wazıypaların anıqlań.
10. Oqıtıwdıń logikalıq metodınıń ózine tiyisli qasıyetlerin anıqlań.
11. Óz betinshe islew metodları ámeliy metodlardan qaysı qasıyetleri menen ayırılıp turadı.
12. Oqıtıwda oqıwshılardıń iskerligini xoshametlew hám tiykarlaw metodları toparına qaysı metodlar kiretuǵının anıqlan
13. Oqıtıwdaǵı baqlaw hám óz-ózin baqlaw metodlarınıń tálim tarbiyalıq hám rawajlandırıwshı maqsetlerin anıqlań.
14. Pedagogikalıq texnologiyalar haqqında túsiniń berin.
15. Didaktikalıq oyın texnologiyaların túsiniń berin.
16. Didaktikalıq oyınlı sabaqlardıń qanday túrleri bar.

Ádebiyatlar:

- Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T., WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.
- Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.
- İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
- İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2007. – 121 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2008. – 180 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2010. – 142 b.
- Qodirov B.G’., Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.
- Lutfullaev M.X., Fayziev M.A. “İnternet asoslari”., SamDU nashriyoti. 2001 y. 198 b.

Sattorov. A. “Informatika va axborot texnologiyalari”. - Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik.–T.: Ózbekiston, 2002 y. 325 b.

Tolipov W., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006 y. 163 b.

A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., Í.T.Azimov., B.Axmedalieva. «Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.

J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.

4-ÁMELIY JUMIS: EKOLOGIYA LIQ TÁLIMDI OQITIWDA ÓZ BETINSHE BİLİM BERIW

Joba:

1. Temani óz betinshe ózlestiriw
2. İlimiy maqala, tezisler hám lektsiyalar tayarlaw
3. Máselelerdi shechiw hám tvorchestvoliq islew

Tayanish sózler. óz betinshe tálim, temani mustakil ózlestiriw, ilimiy maqala jaziw, tezisler hám lektsiyalar tayarlaw, máselelerdi shechiw hám tvorchestvoliq islew, talabalar mustakil jumisin bahalaw.

Kadrlar tayarlaw milliy dástúrinde tereń teoriyalıq hám ámeliy bilimler menen bir qatarda alınğan tarawı boyınsha óz betinshe xızmet kórsete alatuǵın, óz bilimi hám qaniygeligin óz betinshe asırıp baratuǵın, máselege itibarlı qaraǵan halda mashqalalı jaǵdaylardı durıs anıqlap, analiz etip, sharayatına tez maslasa alatuǵın qaniygelerde tayarlaw tiykarǵı wazıypalardan biri sıpatında belgilengen.

Biz belgili, xabar hám bilimler dógeregi tez pát penen keńeyip barıp atırǵına házirgi sharayatta barlıq maǵlıwmatlardı tek ǵana dare mashgulotlari payıtında talabalarǵa jetkeriw qıyın.

Tájiriybeler sonı kórsetedi, talaba óz betinshe shuǵıllansa hám óz ústinde tınımsız islese ǵana bilimlerin tereń ózlestiriwi múmkin. Talabalardıń tiykarǵı bilim, kónlikpe hám qaniygeligin ózbetinshe tálim protsessinde ǵana túrlenedi, ózbetinshe xızmet kórsetiw qábileti rawajlanadı hám olarda ijodiy ishlashga qızıǵıw payda boladı.

Sonıń ushın talabalardıń óz betinshe tálim alıwların rejelestiriw, shólkemlestiriw hám bunıń ushın barlıq zárúrli shárt-sharayatlardı jaratıw, dare mashgulotlarida talabalardı oqıtıw menen bir qatarda olardı kóbirek oqıwǵa úyretiw, bilim alıw jolların kórsetiw, óz betinshe tálim alıw ushın jollama beriw joqarı oqıw ornınıń tiykarǵı wazıypalarınıń biri bolıp esaplanadı.

Talaba ózbetinshe jumıstı (TMİ) - muayyan pánnen oqıw dástúrinde belgilengen bilim, kónlikpe hám qaniygeliginıń belgili bir bólimin talaba tárepinen pán oqıtıwshısı másláháti hám usınısları tiykarında auditoriya hám auditoriyadan tısqarıda ózlestiriwine qaratılğan sistemalı xızmet bolıp tabıladı.

Oqıwdıń baslanǵısh basqıshlarında TMİni shólkemlestiriwde bir qatar wazıypalar menen baylanıslı - ásirese, birinshi kurs talabalarınıń táliminiń náwbettegi túri – joqarı tálim talaplarına kóniwi qıyın boladı. Sebebi olar

tálim alıw protsessinde óz ózbetinshe jumısların shólkemlestiriwdi jeterli dárejede bilmeydi. Maǵlıwmatlardı qaysı tarawdan, qanday qılıp tabıw, olardı analiz qılıw hám zárúrlerin ajıratıp alıp tártipke salıw, konspektlestiriw, óz pikirin anıq hám yorquin ifodalash, óz waqıtların durıs taksimlash, sonday-aq, aqlıy hám fizikalıq imkaniyatların durıs bahalaw olar ushın úlken mashqala boladı. Eń tiykarǵısı, olar óz betinshe tálim alıwda ruwxıy jaqtan tayar bolmaydı.

Sonıń ushın hár bir professor-oqıtıwshı dáslep talabada óz qabileti hám aqlıy imkaniyatlarına isenim oyatıwı, olardı sabır-taqat penen, basqıshpa-basqısh ózbetinshe bilim alıwdı durıs shólkemlestiriwdi úyretip barıwı lazım boladı. Talabalar tárepinen ózbetinshe ózlestiretuǵın bilim hám kónlikpelerdiń kurstan kursqa qıyınlastırıp, keńeyip barıwın esapqa alǵan halda olardıń tashabbuskorlıǵı hám rolin asırıp barıw zárúr. Sonda óz betinshe tálimge kónip baslaǵan talaba tek ǵana oqıtıwshı tárepinen belgilep berilgen jumıslardı orınlap qoymay, ózine kerekli, qızıǵıwı xám qabileti qaraq, ózi zárúr dep esaplaǵan qosımsha bilimlerdi de ózbetinshe tańlap ózlestiriwge úyrenip baradı.

Talabalar ózbetinshe jumıslarınıń turi hám kólemin belgilewde tómendegi jixatlar itibarǵa alıwı lazım:

- Oqıw basqıshı;
- muayyan pániniń ózine tán qásiyetleri hám ózlestiriwdegi qıyınshılıq dárejesi;
- Talabaniń qábleti hámde teoriyalıq hám ámeliy tayar bolıw dárejesi (tayansh bilimi);
- Pánnin axborot manbalari menen támiyinlengenlik dárejesi;
- Talabaniń axborot manbalari menen isley alıw dárejesi.

Óz betinshe jumıs ushın beriletuǵın tapsırmalardıń túri hám kólemi, qıyınshılıq dárejesi semestrden-semestrǵa kónlikpeler payda bolıwına muwapıq ráwishte ózgerip, ashıp beriwı lazım. Yaǵnıy, talabalardıń tapsırmaların orınlawdagı óz betinshelik dárejesi ástelik penen asırılıp, olardı tapsırmalardı orınlawǵa sistemalı hám ijodiy yondashishga úyretip barıw kerek boladı.

Talabaniń óz betinshe jumısın shólkemlestiriwde talabaniń akademik ózlestiriw dárejesi hám qabiletin esapqa alǵan halda tómendegi túrlerden paydalanıw múmkin:

- Pánniń ayırım temaların oqıw ádebiyatları járdeminde óz betinshe ózlestiriw, oqıw manbalari menen islew;
- Ameliy, seminar hám laboratoriya shınıǵıwlarına tayarlıqları kórip keliw;
- Belgili bir tema boyınsha referat tayarlaw;

- ameliy mazmundagi nostandart máselelerdi shechiw hám tvorchestvolıq islew;

- úy wazıypalardı orınlaw h.b.;

Pán qásiyetlerinen kelip shıqqan halda talabalarǵa mustakil jumıs ushın basqa formadaǵı wazıypalar da tapsırılıwı múmkin. Talabalarǵa qaysı túrdegi tapsırmalardı beriw lazımlıǵı kafedra tárepinen belgilenedi. Tapsırmalar puqta oylap islep shıǵılǵan hám málim maqsetke baǵdarlangan bolıp, talabalardıń auditoriya mashgulatlarında alǵan bilimlerin bekkemlew, tereńlestiriw, keńeytiw hám toltırıwǵa xızmet qılıw kerek.

1.Temani óz betinshe ózlestiriw. Pánniń qásiyeti, talabalardıń bilim darejesi hám qábiliyetine qarap ishshı oqıw dasturine kiritilgen bólek temalar talabalarǵa mustaqıl rawishte ózlestiriw ushın tapsırıladi. Bunda temaniń tiykarǵı mazmunın ifodalaw hám ashıp beriwge xızmet qılatuǵın tayanısh sózler, temani sistemali bayan qılıwǵa xızmet kılatuıǵın sorawlarǵa itibar qaratiw, tiykarǵı ádebiyatlar hám xabar dereklerin kórsetiw múmkin.

Tapsırmanı orınlaw protsessinde talabalar mustaqıl ráwishte oqıw ádebiyatlarınan paydalanıp usı temani konspekt qıladı, tayanısh sózlerdin’ mánisin anglagan halda temaǵa tiyisli sorawlarǵa juwap tayarlaydı. Zárúr hallarda (ózlestiriw qiyin bolsa, sorawlar payda bolsa, ádebiyatlar jetispese, temani bayan ete almasa) oqıtıwshıdan másláhát aladı. Mustaqıl ózlestirilgen tema boyınsha tayarlangan tekst kafedrada qorǵaladı.

Referat tayarlaw. Talabaǵa qiyinshiliq darejesi onın’ jeke imkániyatları, qábileti hám bilim dárejesine muwapıq bolǵan bir tema referat tayarlaw tapsırıladi. Bunda talaba tiykarǵı adebiyatlardan tısqarı qosımsha ádebiyatlardan monografiyalar ilimiy, uslubiy maqalalar, İnternetten alınǵan maǵlıwmatlar, elektron kitapxana materialları) paydalanıp materiallar jıynaydı, analiz qıladı, sistemaǵa saladı hám tema boyınsha imkán dárejesine tolıq, keń maǵlıwat beriwge háreket qıladı. Zárúr hallarda oqıtıwshıdan maslahat hám kórsetpeler aladı.

Tayarlangan referat kafedrada ekspertler qatnasında qorǵaladı.

Kórgizbeli qurallar tayarlaw. Talabaǵa konkret temani bayan etiw hám jaqsı ózlestiriw ushın járdem beretuǵın kórgizbeli materiallar (kesteler, sızılmalar, súwretler, kartalar, maketler, modeller, grafikler, úlgiler) tayarlaw tapsırıladi.

Talaba kórgizbeli materiallardan paydalanıw boyınsha jazba ráwishte usınıslar tayarlaydı hám kafedrada qorǵaydı.

Tema boyınsha testler, sorawlar hám tapsırmalar tayarlaw. Talabaǵa konkret tema boyınsha testler, qiyinshiliq dárejesi hár qıylı bolgan maseleler

hám tapsırmalar, sorawlar dúziw tapsiriladı.

Bunda oqıtıwshı tárepinen talabaǵa testke qoyılatuǵın talaplar hám onı dúziw qaǵıydaları, qanday maqset kózde tutılıp atırǵanı, mashqalalı sorawlar hám temanın' tapsırmaların dúziwde jol-joba beriledi.

Test, soraw hám tapsırmalar kompleksi kafedrada ekspertler qatnasında qorǵaladı.

2. İlimiy maqala, tezisler hám lektsiyalar tayarlaw. Talabaǵa bir tema boyınsha (temanı talabanıń ózi tańlawı da múmkin) ilimiy (referativ) maqala, tezis yaki lekciya tayarlaw tapshiriliw mumkin. Bunda talaba oqıw adebiyatları, ilimiy-izertlew jumislari, dissertatsiyalar, maqala hám monografiyalar h.b. dereklerden temaǵa tiyisli materiallar toplaydı, analiz qıladı, zarurlerin ajratıp alıp, tartıpkе saladı, shaxsiy tajiribesi hám bilimi, ilimiy natiyjelerine tiykarlangan halda qosimshalar Bunda talaba oqıtıwshı menen birgelikte isleydi. Tayarlangan maqala, tezis yaki lekciya kafedrada qorǵaladı.

3. Máselelerdi shechiw hám tvorchestvoliq islew. Bir tema yamasa bólim boyınsha standart emes, ayırıqsha qatnas jasawshı teoriyalıq ahmiyetke iye bolǵan ámeliy tapsırmalar, tvorshestbaliq qatnas talap qilinatuǵın ilimiy-tvorshestbaliq waziypalar, modellar, maketler, ulgiler jaratiw waziypasi tapsiriliwi múmkin. Ámeliy tapsırmalar máselelerini sheshiwdiń optimal variantların izlewǵe hám tabiwga qaratılǵan bolıwi kerek.

Talabań qızıǵıw hám qábiliyetine qarap, ogan ilimiy xarakterdegi tapsırmalar beriw, oqıtıwshı menen birgelikte ilimiy maqalalar tayyarlaw hám baspadan shigariw múmkin.

Talabalar óz betinshe jumisin effektivli shólkemlestiriwde:

Sistemali jandasiw;

barlıq basqjumislari muwapiqlastiriw;

orinlaniwi ústinen baqlaw ornatiw;

shólkemlestiriw hám baqlaw mexanizmlerin quramalastiriw zárúr.

Óz betinshe jumis tapsırmaların tabisli tamamlaw ushin tómendegi talaplar orinlaniw lazim:

maqset (bilimni bekkemlew, jańa bilimlerdi izlewtiriw, tvorshestbaliq aktivni asiriw, ámeliy kónikpe hám qánigeligin asiriw hám t.b.), anıq tiykarlaniwi;

waziypa hám tapsırmalardıń anıq-dál belgileniwi;

tapsırmalardi orinlaw algoritmi hám metodlaridan talabalardıń jeterli dárejede xabardar bolıwi;

Temaniń mazmun hám manisin túsindiriw, mashqalali tapsirmalardi orinlaw usullari boyinsha túsiniq beriw, ayirim mashqalali momentlerdi birgelikte sheshiw hám t.b.);

esabat formasi hám bahalaw kriteriyasi aniq belgilew; bahalaw waqti, formasi hám túrlerin aniq belgilep aliw (ámeliy seminar, laboratoriya sabaqlarin, konsultatsiya ushin yamasa bahalaw ushin arnawli ajratilgan waqit; lekciya yamasa referat teksti, orinlangan tapsirmalar dápteri, bahalaw jumislari, uy tapsirmasi dápteri, kurs jumislari, test, maqala, nostandart tapsirmalar, sawallar, kórgizbeli buyimlar hám tvorshestbaliq jumislar; sawwal-jawap, oringan jumis mazmuni hám moxiyatini túsindirib beriw, yozma shaklda bayon kiljumis hám x.k.).

Talabalar óz betinshe jumisin shartli ravjumisda ikkiga ajratiw múmkin:

auditoriyada amalga asiriwradigan TMİlari. Utilgan temani kayta jumislaw, kengaytiriw hám bekkemlewge tapsirmalar orinlaydi;

auditoriyadan tis ámelga asirilutugin Talaba óz betinsh jumislari. Oqiw dásturindegi ayirim temaların óz betinshe jagayda ózlestiriw, uye beriletugin waziypalardi orinlaw, ámeliy hám laborotoriya jumislarina tayyarliq kórip shigiw, tvorshestbaliq hám ilimiy-izertlew xarakterindegi jumislar hám t,b.

Birinshi túr jumislari talabalardiń teoriyalıq hám ámeliy bilimlerin ózlestirip bariw dárejese, ámeliy sabaqlarga (ámeliyat, laboratoriya, seminar sabaqlari) tayyarliq dárejese hám uy tapsirmalarıniniń orinlaniw sapsin tekseriw maqsetinde, adette, bahalaw jumislarin aliw, sawal-juwap, sawbetlesiw, básike, ámeliy tapsirmaların orinlaw hám t.b. usullarin tiykarinan ámeliyat sabaqlarda bahalaw (aralıq bahalaw) qilinadi.

Aralıq bahalawda talabaniń sabaq waqtında ótilgen materialların izlestiriw hám úye berilgen tapsirmaların orinlawdagi aktivligi, orinlaw dárejese hám ózlestiriw dárejesine itibarga alinadi.

Ekkinshi túr jumislar páníń isshi oqiw dástúrinde auditoriyadan tis izleniw jumisi belgilengen tema boyinsa maglumat hám xabarları óz betinshe jumistan izlep tabiw, analiz etiw, konspektlestiriw (referat tárizde rásmiylestiriw) hám izlestiriw, tvorshestbaliq qatnasti talap etetugin ámeliy tapsirmalardi orinlaw kurs jumisinde ámelge asiriliwi. Bul túrdegi jumislardi orinlaw prisessi hám izlestiriw sapsali bahalaniwi sabaqtan tis waqittalarda, arnawli belgelengen konsultatsiya saatlarında ámelge asiriladi.

Talabalar óz betinshe jumisin bahalaw TÓJ nátiyeleri ámeldegi «Oliy talim muassasalarida talabalar bilimini bahalaw kriteriyalari vam bahalashning reyting tizimi tugrisida»gi Nizamga tiykarlanip bahalap bariladi.

Sorawlar:

1. Temani óz betinshe ózlestiriw degen ne?
2. İlimiy maqala hám tezisler tayarlawda nelerge itibar qaratiladi
3. Máselelerdi shechiw hám tvorchestvoliq islew
4. Talabalar óz betinshe jumisin shartli ravjumisda neshe toparga ajratiw múmkin:
5. Lektsiyalar tayarlaw qalay ámelge asiriladi

Ádebiyatlar:

- Ózbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: Ózbekiston, 1992.
- İ.A.Karimov. Ózbekiston milliy istiqlol, istedod, siyosat, mafkura, 1-jild. – T.: Ózbekiston, 1996.
- İ.A.Karimov. Bizdan obod va ozod vatan qolsin, 2-jild. – T.: Ózbekiston, 1996.
- Aripov M. İnternet va elektron pochta asoslari.- T.; 2000 y. 218 b.
- Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T., WZRFA «Fan», 2003 y. 176 b.
- Azixodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.
- İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
- İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamgarmasi, 2007. – 121 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-wqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamgarmasi, 2008. – 180 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-wqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamgarmasi, 2010. – 142 b.
- Qodirov B.G’, Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.
- Lutfullaev M.X., Fayziev M.A. “İnternet asoslari”., SamDU nashriyoti. 2001 y. 198 b.
- Sattorov. A. “İnformatika va axborot texnologiyalari”. - Akademik litsey va kasb–hunar kollejlari uchun darslik.–T.: Ózbekistan, 2002 y. 325 b.
- Tolipov W., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006 y. 163 b.
- A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., İ.T.Azimov., B.Axmedalieva. «Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.
- J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.

J.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya wqitish metodikasi. Metodik qvllanma.
Akademik litsey va kollejlari uchun. Toshkent, 2004

5-ÁMELIY JUMIS. EKOLOGIYALIQ TÁLIM BOYINSHA MÁMLEKETLIK TÁLIM STANDARTI HÁM OQIW DÁSTÚRLERINE SHOLIW

Reje:

1. Mámleketlik tálim standartı haqqında ulıwma túsiniq
2. Mámleketlik tálim standartınıń maqseti hám wazıypaları, onda ekologiya kursınıń mazmunı.
3. Talabalardan talap etiletuǵın minimal ekologiyalıq bilimler.
4. Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw baǵdarları boyınsha oqıw dástúrleri.
5. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishleri.

Tayanısh sózler. Mámleketlik tálim standartı, oqıw dástúrleri, baǵdar, qánigelik, tábiyattı qorǵaw, Kásiplik iskerlik.

Mámleketlik talim standartı haqqında ulıwma túsiniq kadrlar tayarlawdıń ilimiy dástúrleriniń ámelge asırıw ushın basqıshtan ibarat bolıp onıń birinshi basqışı ulıwma orta hám orta arnawlı kásip-óner táliminiń mámleketlik standartın islep shıǵarıw, hár bir oqıw pálimi boyınsha oqıw dástúrin, olarǵa tiykarlanıp sabaqlardan jaratıwǵa ataladı. (baǵıshlanadı)

Standart sózi angl bolıp nusqa, -- muǵdar degen mánisti ańlatadı. Sol sebepli hám ulıwma orta tálimniń mámleketlik tálim standartın tiykarǵı nızamlarında ulıwma orta tálimniń mámleketlik tálim standartı oqıwshılardıń ulıwma tálim tayarlıǵına, moynına qoyılatuǵın májbúriy --- dárejeni belgilep beredi, dep ayılǵan.

Ulıwma tálim mektepleri kásip-óner kolledjleri oqıwshı jaslardı ekologiyalıq tálim dárejesi tómendegishe bolıwı zarur tábiyatqa salıstırmalı húrmet, mexir-muxabbat tártibi, ástelik qadriyattı, tábiyattı qorǵaw hám qayta tiklewde iskerlik kórsetetuǵın hám tárbiyalanǵanlıǵı tárbiya jámiyet hám insan ortasındaǵı óz-ara baylanıslar haqqındaǵı ámeliy bilimler sistemasına iye bolıw, tábiyatqa aletropogen tásirleriniń unamsız aqıbetlerin saplastırıw, ekologiyalıq mashqalalardı tuwrı jollar menen sheshiw, tábiyiy obektler ekonomikalıq ekosistemalar menen ekologiyalıq tájriybeli shaxs spatında óz-ara munasebette bolıwı.

2. Mámleketlik tálim standartınıń maqseti hám wazıypaları, onda ekologiya kursınıń mazmunı. Maqseti: ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha spatlı kásipke úyretiwdiń mámleket tárepinen kepilleniwi hám onıń ekvivalentligin milliy bazarı talaplarına tán jaǵdayda, mámleket hám mámleketlik shólkemleri dárejesinde tálim xızmeti, mazmunı hám juwmaqlıq maqseti talapları reglamentine turı keliwin táminlew. Orta arnawlı kásip-óner tálim

hámde qayta múnásebetlerdi basqıshpa-basqısh rawajlandırıw hám arnawlı túrde xızmet kórsetiwge erisiwden ibarat.

Wazıypası: kishi qániygeler tayarlaw spatına qoyılatuǵın qorǵaw tayarlaw (ekologiyası) baǵdarı boyınsha mámleketlik tálim standartları talapların rawajlangan mámleketlerdiń sol baǵdardaǵı standart talapları menen muwapiqlastırıw . Oqıw reje hám dástúrler pitkeriwshilerge beriletuǵın diplom hám sirtifikatlar hámde olardıń iyelegen bilim, kónlikpeleri hám tájriybelerin ózlestiriw dárejelerin baqlap barıw usılları hám baxalaw basqıshları haqqındaǵı muǵdarlıq xújetlerdi islep shıǵarıw ushın sharayat jaratadı. „Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw,, baǵdarı qániygesi boyınsha ekonomikalıq mashqalalardı tereń ańlap jetkeriw hám olardı sheship beriw menen shuǵıllanatuǵın labarant ekolog hám de B ,H, S, quramdaǵı avtomobil aydawshısı olarga texnik xızmet kórsetetuǵın kishi qániygeler tayarlanadı.

Ekonomikalıq kurısınıń mazmunı bir-biri menen baylanıslı bolǵan tómenдеgi bilimler hám kishi bólimlerden ibarat.

7. bólim. Biosfera insanyattıń jasaw sharayatı.

8. bólim. Organizm hám ortalıq

9. bólim. Organizmnen joqarı sistemalar.

I. kishi bólim. Populiyatsiyalar

II. Qamjámnetler

III. Ekosistemalar

IV. Gloval ekologiyalıq mashqalalar

V. k.b. insan ekologiyası

VI.k.b. Ekonomikaolıq ekologiya.

10. Talabalardan talap etiletuǵın minemal ekologiyalıq bilimler. 1-bólim boyınsha: tort ómir sharayatları, tiri zatlardıń roli, zatlardıń aylanıwı. 2-bólim boyınsha tórt, ómir sharayatları, ekologiyalıq faktorlar, tiri organizmleriniń hár-túrliligi, organizmlerdiń maslasıwı, ekologiyalıq nızamlardan ámelde paydalanıwı. 3. bólimniń 1-kishi bólimi . boyınsha populiyatsiyalar qásietleri, sanı tıǵızlıǵı, dúzilisi, populiyatsiyaniń dinamikası, ---- sanın basqarıw

II- kishi bólim boyınsha hamjamiettiń túrleri, hamjamiyetlerdegi túrlerdiń hár-túrliligi, xamjamiyette organizmler ortasındaǵı baylanıs munasebetleri, qammjamiettiń sistemalı qásiyeti, turaqlılıǵı ózin-ózi basqarıw, xamjamiyetke antropogen tásir, óz-ara baylanıslarınıń buzılıwı, turaqlılıqtıń páseyiwi, gúller quramınıń ózgeriwi, tábiyiy hamjamiyettiń turaqlılıǵın saqlap qalıw.

III – kishi bólim boyınsha óli hám tiri zatlardıń quramı, ekosistemalardıń hár –túrliligi, tiri organizmniń funksiyaları, zatlardıń atlanısı, energiya aǵımı, quyash fotochintez ushın energiya deregi esapllanadı. Azıqlıq shınjırı, onimdarlıǵı turaqlılıq shegaraları.

IV. bólim boyınsha: gloval ekologiyalıq mashqalalardıń túrleri pataslanıwı, turaqlılıqtıń buzılıwı, ---- ushiraw, antropogen stress, atmosfera hawasın hám azon

qatlamin saqlap qalıw jolları, suw resursların unemlew jolları, qorǵaw. Jer resursların saqlap qalıw, gloval hám aymaqlıq mashqalalar, topıraq ónimdarlıǵın saqlaw hám tiklew, ekologiyalıq hár – túrli saqlaw tabiiy ----- qorǵaw.

V. bólim boyınsha: adam jasaytuǵın ortalıq, insan salamatlıǵı . Tabiiy ekosistemalardıń mádeniy sharayatları. Korshaǵan ortalıqqa adamnıń maslasıwı, salamatlıq –qorshaǵan ortalıqqa norma reaksiyası esaplanadı. Salamatlıqtıń túrleri salamatlıqtı bahalaw, kesellikler hám olardıń túrleri, turmıs sharayatı salamatlıq faktorları.

VI. Kishi bólim boyınsha: Tábiyiy ortalıq penen jámiyettiń múnásebeti túrleri. İnsan hám jámiyettiń tábiyat penen múnásebeti sáwlelendiriwshi formaları: din, tartip huquq, sanaat, pán jámietti qorshaǵan ortalıq penen ekologiyalıq múnásebetlerdiń qásietleri. Jámiyet penen tábiyat ortasındaǵı tiykarǵı qatnas esaplanadı. Dúnya xalqın turaqlastırıw. Pán hám texnikanıń rawajlanıwında ekologiyalıq jaǵday. Ekonomikalıq tálim mádeniyattı formalandıırıw, turaqlı rawajlanıw.

4. Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw baǵdarları boyınsha oqıw dástúrleri. Ekologiya baǵdarındaǵı ulıwma tálim mekteplerdegi teńlestirilip ekologiyanı oqıtatuǵın baǵdarlar ushın tómendegi bilimler usınıs etilgen.

- . Organizm hám ortalıq
- . Sırtqı ortalıq hám ósimlikler
- . Sırtqı ortalıq hám haywanlar
- . Ekologiya tiykarları
- . İnsan ekologiyası
- . Sotsiollıq ekologiya
- . Aymaqlıq ekologiya

Dástúrde ayırım temalardıń maqseti hám wazıypaları ashıp berilgen. Hár bir bólimde labaratoriya hám ámeliy jumıslar, ekskursiyalar, baqlaw hám kóriw múmkin bolǵan oqıwshılardıń jumısları keltirilgen. V- VII (boyınsha) bólimler boyınsha ámeliy jumıslar tiykarınan simenar shınıǵıwları yaqi referatlar tayarlaw boyınsha ótkiziliwi názerde tutılǵan. Dástúrde keltirilgen temalardı oqıtıwshı aymaqlıq (terretoriya) sharayaitqa qarap ózgartiriwi múmkin. Hár bir bólim háptesine 1 saattan ótiwge mólsherlengen bolıp ulıwma saǵatına ámeliy jumıslar hám ekskursiyalar ótkeriw de kiritilgen. Kásip-óner kolledjleriniń ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha standart kishi qániygeni tayarlawdı minimal mazmunı hám tiykarǵı maksetlerin anıqlaydı, tálim alıwshılardıń oqıw júklemeleri, kólem hám standart spatları baqlawların belgilep beredi. Standart talapları tálim alıwshınıń kásiplik tiykarlıǵın spatın hám dárejesin bahalawda hám de oqıw shólkemlerin (mekemelerin) atestatsiyalardan ótkeriwde tiykarǵı túrtki esaplanadı.

11. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishleri. Ulıwma kásiplik kórsetkishler: Ekologiya qorshaǵan ortalıqtı qorǵawǵa baylanıslı bilim kónlikpelerge iye boladı.

Olardı ámeliyatta qollaydı. Awıl xojalıǵı hám sanaat ekologiyaga tiyisli bilimler, kónlikpeler formalanadı. Jana texnologiya mexanizatsiyalaw hám avtomatlastırıw usılında islewdi shólkemlestiredi. Tábiyat, qorshaǵan ortalıq suw hawızleri hám topıraktı pataslawshı obektlerdi anıqlaydı. Tábiyattı pataslaw sebepleri, olardı aldın alıw jolların hám usılların bileği. Tábiyattı qorǵaw ilajları usı mazmundaǵı, jıynalıslar, sawbetler, keshelerdi shólkemlestiredi hám ótkeredi, qanıygeligi boyınsha kórsetpeler: Ekologiya haqqında lumat, túsıniklerge iye boladı. İnsaniyat aldında turgan ekologiyalıq mashqalalardı úyrenedi. Sanaat kárxanaları hám basqa ekologiyalıq teńsalmaqlıqtı buzıwshı obektlerdiń texnologiyalıq protsesleri xaqında bilimge iye boladı. İlmiy texnika rawajlanıwı hám tábiyat penen jámiyet ortasındaǵı munasebetlerdiń keskinlesiwi, olardıń aldın alıw usılları hám jolları haqqında túsınike iye boladı. Ózbekistanda ekologiyalıq mashqalalar hám olardıń sheshimi, tábiyatı qorǵaw, odan aqılǵa say paydalanıw haqqında túsınikke iye boladı. Ekologiyalıq baqlaw aspaqları, zárúr aspaqlardı, paydalanıwdı úyrenedi.

12. Oqıw rejesinde arnawlı pánlerhám olarga ajratılǵan saatlar ekologiya huquqı: 120 s. Tábiyattı qorǵaw hám onnan aqılǵa say paydalanıw 180s. Awıl xojalıǵı hám qala ekologiyası 170 s, sanaat ekologiyası 110s ekologiyalıq baqlaw aspaqları 100s. Kásiplik tayarlıq: Awıl, qala, sanaat ekologiyası 252s, qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw 180s. Diplom aldı ameliyatı 180s. Ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw baǵdarı boyınsha dástúrlerdiń juwmaǵı. Ekologiya huquqı páni ushın 120s ajratılıp, sodan lektsiya ushın 66 saat ajratılǵan. Onda tábiyattı qorǵawdıń tiykarǵı huqıqiy tiykarları teretoriyalıq jaqtan jaratıladı. Ameliy shınıǵıwlarında (54 saat) oqıwshılar tábiyat baylıqlarınan aqılǵa say paydalanıw hám olardı qorǵaw boyınsha mámleket nızamları hám qararların ámelde orınlanıwı menen tanısadı hám salıstıradı. Awıl xojalıǵı hám qala ekologiyası dástúrinde jámi 170 saat waqtı ajratılıp, teoriyalıq bólim ushın 85 saat, ámeliy ushın 85 saat ajratılǵan. Dástúrdiń mazmunına ekologiyalıq teoriyalıq tiykarları, awıl xojalıq ekologiyası tábiyattı qorǵaw tiykarları, tábiyattı qorǵawdı shólkemlestiriw sıyaqlı iri bilimleri bar. Sanaat ekologiyası pánine 110 saat ajratılǵan bolıp, olardıń lektsiya bólimlerinde (62 saat), pánniń teoriyalıq hám mashqalalı máseleleri shıǵadı. Labarotoriya shınıǵıwları (24 saat) ta xawa suw sharayatınıń jaǵdayı hám baqlap barıwǵa baylanıslı jumısları orınlanadı. Ameliy shınıǵıw (24 saat) ta studentler gloval mashqalalar boyınsha seminar, erkin pikirlesiwler ótkizedi hám referatlar jazadı. Qálegen bir sanaat iskerligi boyınsha kurs jumısı orınlanadı.

Ekologiya baqlaw aspaqları páni dástúri 100 saat kólemde onıń yarım teoriyalıq, yarımı ámeliy jumıslarǵa ajratılǵan. Dástúr ekologiya hám tábiyattı qorǵaw tariyxı, xalıq aralıq birge islesiw, quyash radiyatsiyası, topıraq hám xawanıń temperaturası atmosferadaǵı, topıraqtaǵı, suw avtotransport pataslıqları sıyaqlı bólimlerden ibarat. Usı bólimdegi obektlerdi ólshew, úyreniw, baqlaw hám basqa jumıslarda paydalanatuǵın aspaqlar menen tanıstıradı. Túsıniklerdiń reje

tiykarında formalanıwı hám rawajlanıwı tálim tárbiya protsessiniń háreketlendiriwshi tiykarǵı kúshi ekenligi kóp ǵana pán metodistleri hám tájriybeli oqıtıwshılar iskerliginde dálilengen. Pikirlew hám túsiniw arqalı oylaw (sáwlelendiriw) degen mániste bildirmeydi. Ulıwmalastırılǵan eleslerdep túsiniwler payda boladı. Adam túsiniwler pikir qıladı.

Ekologiya oqıw predmeti túsiniwler sisteması esaplanadı.

Hár bir túsiniw áste-aqırın rawajlanıp quralması baradı. Bir sabaqta yaqı lektsiyada júzege keletuǵın túsiniwler rawajlanıp, keyin quramalı hám ulıwma túsiniwke aylanadı, basqa túsiniwler menen baylanıwı bayıp baradı. Túsiniwler arnawlı yaǵnıy turaqlı ekologiya kursında úyreniletuǵın hám pútin tiri tábiyatqa hám sırtqı ortalıqqa tán bolǵan ulıwma nızamlardı sáwlelengen, yaǵnıy ulıwma ekologiyalıq túsiniwlerge bólinedi. Sonıń ushın olar pútin oqıw predmeti ekologiya sińip ketken bolıwı múmkin. Mısalı: Sırtqı ortalıq, qorshaǵan ortalıq (maslasıw) biyiklesiw, ekologiyalıq faktorlar, shıdamlılıq, tiri organizm, tabiiy resurslar, tábiyattı qorǵaw, tábiyiy ortalıqtıń pataslanıwı, tábiyattan aqılǵa say paydalanıw, papulatsiya ekosistema hamjámıyet, biosfera hám basqa kóp ǵana túsiniwler. Ekologiya bólimindegi organizm (ortalıq) sharayat, biyimlesiw, tolerantlıq gidrofit, kserofit, plankton. Sonday-aq basqa bólimlerde hám ózine tán túsiniwler bar. Jámıyetlik bilimde biotsenoz, ekotizim, biogetsenoz, suksetsiya, azıqlıq shınjırı, trofik dáreje, ónimdarlıq, biomassa, óz-ózin basqarıw hám basqalar kiredi.

Oqıtıwshı tuwrı analiz etetuǵın barlıq metodlar hám usıllar túsiniwleriniń formalanıwı hám rawajlanıwına járdem beredi. Bunda mashqalalı sabaqlardan paydalanıw oqıtıwshılardıǵa beriletuǵın sorawlar olardı hádiyseler ortasındaǵı baylanıslardı tabıwǵa májbúr etedi. Kórgizbeli metodlardan keń paydalanıw ekologiyaniń hámme bólimlerinde áhmiyetke iye. Materiallardı rejeli ráwishte tákirarlaw ushın jańa material menen bayıtıw túsiniwlerin rawajlandırıwda áhmiyetli rol oynaydı.

Sorawlar

1. Mámleketlik tálim standartı haqqında ulıwma túsiniw berin ?
2. Mámleketlik tálim standartınıń maqseti hám wazıypaları nelerden ibarat?
3. Mámleketlik tálim standartta ekologiya kursınıń mazmunı qanday?.
4. Talabalardan talap etiletuǵın minimal ekologiyalıq bilimler nelerden ibarat?.
5. Ekologiya hám tábiyattı qorǵaw baǵdarları boyınsha oqıw dástúrleri qanday?.
6. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishlerin tusindirip berig.
7. Ekologiyalıq tálim dárejesi qanday bolıwı kerek?
8. Ekologiyalıq kursı tiykarınan qanday bólimlerdi qamtıp alǵan?
9. Mámleketlik tálim standartı haqqında nelerdi bilesiz?
10. Kásiplik iskerliktiń kórsetkishlerin tusindirip berin ?

Ádebiyatlar:

- Xolmurodov R.Í., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T., WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.
- Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.
- Íjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
- Íngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.
- Íshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “Ístedod” jamgarmasi, 2007. – 121 b.
- Íshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Ístedod” jamgarmasi, 2008. – 180 b.
- Íshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Ístedod” jamgarmasi, 2010. – 142 b.
- Qodirov B.Gʻ., Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.
- Lutfullaev M.X., Fayziev M.A. “Ínternet asoslari”. SamDU nashriyoti. 2001 y. 198 b.
- Sattorov. A. “Ínformatika va axborot texnologiyalari”. - Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik.–T.: Ózbekiston, 2002 y. 325 b.
- Tolipov W., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006 y. 163 b.
- A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., Í.T.Azimov., B.Axmedalieva. Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.
- J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.
- J.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya wqitish metodikasi. Metodik qwillanma. Akademik litsey va kollejlari uchun. Toshkent, 2004
- Egamberdiev R. Ekologiya. Toshkent, « Ózbekiston», 1993.
- Twxtaev A.S. Ekologiya. Toshkent « Óqituvchi», 1998.

6-ÁMELIY JUMIS: EKOLOGIYA SABAQLARIN MEKTEP, LITSEY HÁM ORTA ARNAWLI KÁSIP-ÓNER HÁM JOQARI OQIW ORINLARINDA OQITIWDIŃ ÓZINE SAY TÁREPLERI

Reje:

1. Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqışları
2. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim-tárbiya
3. Orta arnawlı bilim beriw orınlarındaǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya
4. Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya

Tayanış sózler. Úzliksiz ekologiyalıq tálim, Mektepke shekemgi tálim, hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim, Orta arnawlı bilim beriw orınlarındaǵı ekologiyalıq tálim, Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyalıq tálim.

1. Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanıń basqışları. Ekologiyalıq tálimdi zaman talaplarınan shette qalıp ketpewi, Ózbekistan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqındaǵı nızam» hám «Kadrlardı tayarlawdıń milliy dástúrinde kórsetilgen úzliksiz printsiplerge maslasıwı qanday bolıwı kerek degen sorawǵa juwap tabıwda.

Hámmemiz tálim sózin júdá bolmaǵanda kúnine bir márte tilge alsaqta, biraq onıń ulıwma qabıl etilgen túsinigine óz itibarımızdı báhá qaratpaymız. Tálim- bilim beriw, mamanlıq hám kónlikpeler payda etiw protsessii, adamdı ómirge hám miynetke tayarlanıwdıń tiykarǵı quralı, anıǵıraǵı sisteması. Sebebi, tálimniń úzliksizligi sistemalasqan.

Úzliksiz tálim tájiriybeli konkurenciyaǵa shıdamlı kadrlar tayarlawdıń tiykarı bolıp tálimniń hámme túrleri, mámleket tálim standartları, kadrlar tayarlaw sisteması dúzilisi hám onıń iskerlik kórsetiw ortalıǵı esaplanadı. Ózbekistan Respublikası Bilimlendiriw haqqındaǵı nızamınıń 9-statyasına kóre *milliy úzliksiz tálim sisteması* tómendegi túrlerden ibarat. 1) Mektepke shekemgi tálim . 2) Ulıwma orta hám mektepten tısqarı tálim. 3) Orta arnawlı, kásip-óner tálimi 4) Joqarı tálim 5) Joqarı oqıwdan keyingi tálim 6) Kadrlar mammanlıǵın asırıw hám olardı qayta tayarlaw.

Bilimlendiriw haqqındaǵı nızam menen bir qatarda qabıl etilgen «Kadrlar tayarlaw milliy dástúri» niń maqsetinde *tálim tarawın túpten reformalaw, onı ótmishten qalǵan ideologiyalıq kóz-qaraslar hám sarqıtlardan tolıq qutqarıw, rawajlanǵan demokratiyalıq mámleketler dárejesinde, joqarı ádepli talaplarǵa juwap beriwshi joqarı mamanlıqtaǵı kadrlar tayarlaw milliy sistemasın jaratıw delingen.*

G'árezsizligimiz sharapatı menen milliy tálim túrleri ótmishten qalğan ideologiyalıq kóz-qaraslar hám sarqıtlardan azat etildi. Onda ózine say hám jergilikli shárayaatqa mass ráwishte jańa milliy tálim sisteması formalanbaqta. Rawajlanğan mámleketlerdiń tálim sisteması tájiriybesi respublikamız sharayatına maslastırılğan halda ámelyatqa engizilmekte. Usı protsessten ekologiyalıq bilim hám tárbiya da shette turmay atır. Sebebi ekologiya, tariyx, ana tili hám ádebiyat, milliy ideya hám ideologiya pánleri sıyaqlı jaslarımızdı joqarı mánawiyatlı shaxs qılıp tarbiyalaw, tábiyat penen jámiyet nızamların uyǵınlastıra alatuǵın kadrlar qılıp jetistiriwde júdá úlken áhmiyetke iye.

Úzliksiz ekologiyalıq tálim-milliy tálim sistemasınıń barlıq basqışların ózine biriktirip alıwshı hám onı ierarxiyalıq tekshede jaylastırıwshı, bilim beriwdi ápiwayıdan quramalı hámde qánigelikke qaray alıp barıwshı kadrlar tayarlaw strukturası hám onıń iskerlik kórsetiw ortalıǵı. Sonıń ushın da ekologiyalıq tálim hám tárbiyanı milliy úzliksiz tálimniń hámme túrlerinde qollanıwdı tómendegishe alıp barıw usınıs etiledi (1-keste).

Ekologiyalıq tálim ósip kiyatırğan jas áwladtı, ulıwma jer júzi xalqın turaqlı rawajlanıwına ótiwde eń áhmiyetli shárt-shárayatlarınan biri bolıp esaplanadı. Ekologiyalıq tálimniń mazmunın tómendegiler qurawı múmkin:

1. Dúnyanı házirgi ekologiyalıq jaǵday tiykarında oǵan múnasibet bildiriw.
2. Tábiyatta barlıq jansız hám janlı – quramın birlikte ekenligin pikirley alıw.
3. Qorshalğan ortalıqqa munasibet hám ózin ańlap jetiw. Tábiyattıń quramlıq bólimi ekenligin túsiniw.
4. Tábiyatqa degen qádiriyatlardı húrmet qılıw.
5. Tiri organizmlerdi hár-qıylı dárejede úyreniw hám izshillik metodın qollaw.
6. Tiri organizmler sisteması bir pútinligin hám óz-ara ekologiyalıq baylanıslarda ekenligi (zat aylanıs, energiya habar almasıwları).
7. Tábiyiy protsesler hám hádiyselerdiń antropotsentrikten biotsentrikke, hámde politsentrik usıldı qollaw.
8. Tábiyat hám jámiyettegi óz-ara birlik hám qarama -qarsılıqlardı ańlaw.
9. Ekologiyalıq krizis, mádeniyattıń jetispewshiligin ańlaw.
10. Ekologiyalıq mádeniyat insannıń ulıwma mádeniyatınıń quram bólimi ekenligin ańlaw.
11. Óz iskerliginde ekologiyalıq hám ádeplilik normaların tuwrı keletuǵın usılların ańlaw.
12. Ózi hám basqalar den-sawlıǵı ushın, qorshaǵan ortalıq jaǵdayına degen ekologiyalıq juwapkershilikti tárbiyalaw.
13. İnsanyattıń turaqlı rawajlanıw kontseptsiyasın, tábiyat penen jámiyettiń koevolyutsiyası ekenligin túsiniw.
14. Tábiyat penen jámiyetti uyǵınlastırıw, sotsiallıq zárúr mashqala ekenligin túsiniw.

Ekologiyalıq tárbiyanı perzent tuwılǵannan tuwılğan kúninen baslaw denemizdi kuwatlandırıw, pikirimizdi nurlandıırıw, ádeplilikti gózzallandıırıw,

zeynimizdi anıqlastırıw degen sóz. Ekologiyalıq tárbiyanı kim hám qalay alıp baradı? – degen soraw payda boladı.

Birinshi - tárbiya ata-ana moynında esaplanadı.

Ekinshi - balalar baqshası, mektep, joqarı hám orta arnawlı kásip-óner koledjleri hámde joqarı oqıw orınları hám máhallelerde ámelge asadı.

Bala tárbiyasında ol jasap turǵan shárayat, ortalıq adamlardıń iskerliginde úlken orın tutadı hám bul tarawda shańaraq, mektep shárayatı da úlken itibarǵa alınadı.

Ekologiyalıq tálim tárbiyanıń tiykarǵı bólimi bolıp balanıń tárbiyasına minez-qulqına kúshli tásir etedi hám ata-analardı olardıń kishkeneliginen baslap tárbiyalawǵa shaqıradı. Ekologiyalıq tálim-tárbiya hám ulıwma tárbiya bir-biri menen baylanıslı bir pútin protses esaplanadı.

Hár-qanday tárbiya tiykarınan semya shárayatında ótedi. Ózbek shańaraqlarında «hadal-haram», «obal», «gúna-sawap» sıyaqlı túsinikler kóbirek ekologiyalıq jaǵday (mısalı. nannıń ayaq astına túsiwin, suwdıń pataslanıwı haywanlarǵa jawızlarsha munasibette bolıw, terek-shaqalardı sındırıw h.b.) júzege kelgende qollanıladı. Balalar ele bul sózlerdiń mánisin tolıq túsinbese de, olarǵa milliy ekologiyalıq minez-qulıq náwsheleri formalanadı. İnsandı tábiyat penen uyǵınlıqqa shaqırıw hádislerde de óz sáwleleniwin tapqan.

Halqımız áyemnen deneniń quwatı awqat, aqıldıń quwatı hikmetli sóz dep uqtırıp kelgen. Hádisler áne sonday hikmetli sózler, danıshpanlıq dúrdanaları esaplanadı. Xadis ilimi menen shuǵıllanǵan ataqlı alımlar Abu Abdulloh, Muhammad ibn Ísmoil Buxoriy, Abu Íso Muhammad ibn Íso at-Termiziy, Abu Muhammad Abdulloh ibn Abu ar-Rahmon ad Daramiy as-Samarqandıylar Orta Aziyalıq bolıp, xadis iliminiń ásirde-ásirge saqlanıwı barıwına múnásip úles qosqan ullı tariyxiy shaxslar esaplanadı.

Xadis bántleri ekologiyalıq tálim hám tárbiyanı sińdiriwge úlken járdem beredi. Olarda ayırım ósimlik hám haywanlardıń qásiyetleri, azıqlıq shınjırında turǵan ornı, sonday aq, insan xojalıq iskerliginde áxmiyeti sıyaqlı tárepleri bayan etiledi. Hádislerdiń ayırım bántleri insandı tábiyat baylıqların asırıp – abaylaw hám onı qorgawǵa úyretedi. Máselen, qoy baq, sebebi ol bereketli delinedi. Bul jerde paydalı haywanlardıń populyatsiyasın kóbeytiw hám onda túrli maqsetlerde paydalanıw múmkinligi itibarǵa alınǵan.

Sonday aq, basqa xadislerde de qoy, túye hám atlardıń insanlarǵa tiyetuǵın paydası hám olardı baǵıp kóbeytiw adamlar ushın tek jańa jaqsılıq keltiriwshi haqqında azıqlıq shınjırında II hám III tártiplerdi iyelegen ólimtik jewshi haywanlar góshi haram ekenligi, awshılıq ushın kóz aldında atılǵan xaywanlardı jew múmkinligi, keriskshe ólgen jaǵdaydaǵısın jew insan den-sawlıǵına kerı tásir etiw múmkinligi haqqında pikir júritiledi. Hádislerden úlgiler. Qoy baq, sebebi ol bereketlidir. Diyxansılıq penen shuǵıllanıńlar. Diyxansılıq mubarek kásipdur. Oǵan qorıqshılardı kóbeytińler. Adamlarǵa saya beriwshi

terekti kesken adam bası menen dozaqqa taslanadı. Qaysı bir musulman egin ekse yaki bir terek otırǵızsa, soń onıń miywesinen qus yaki haywan jese, onıń ekkeninen jelingen nárseniń hár birinen oǵan sadaqa sawabı jazıladı. Kim suw tasqının toqtatsa yaki jalındı óshirse oǵan shahidlik ajrı beriledi.

Mekteplerde, joqarı oqıw orınlarında, sanaat islep-shıǵarıw kárxanalarında, sonday aq, jámaát xojalıqlarında, mádeniyat úylerinde, qiráátxanalarda tábiyattı súyiwshiler klubı, jaslar jıynalıxanası, tábiyattı qorǵaw jámiyetleri, úlke tanıw múzeyleri, tábiyaat múyeshleri shólkemlestirilip, olarda úlkeniń tábiyatı, baylıqların kórsetetuǵın, bayan etiletuǵın ilájlar úlken áhmiyetke iye. Tábiyattı qorǵaw sóz etiletuǵın kesheler shólkemlestirilip, olarda oqıtıwshılar, alımlar menen jaslardıń sáwbetlesiwın ótkeriw de sawaplı islerden esaplanadı.

Joqarı mekteplerde ekologiyalıq tálim tábiyattı qorǵaw máseleleriniń ilimiy tiykarların tereń hám hár tárepleme úyreniwge, insan iskerligi nátiyjesinde biosferada júz berip atırǵan hádiyselerdiń sebep hám nızamlılıqların analizlew maqsetlerine qaratılǵan. Sonıń menen bir qatarda, ol studentlerdi mekteplerde ekologiya tiykarları hám tábiyat qorǵaw tálimin oqıtıwǵa tayarlawdı da názerde tutadı.

2. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyalıq tálim-tárbiya. Mektepke shekemgi tálim mekteplerinde (balalar baqshası, shańaraq hám mámleketlik emes idaralar) balalardıń ekologiyalıq sanası olardıń kózine birden taslanıp atırǵan qorshaǵan tábiyǵıy ortalıq (jer, suw, aspan, quyash ósimlik hám xaywanat dúnyası sıyaqlılar) penen «Ana tábiyat» temasında ashıq hawada tanııtırıw saatları yaki waqıtların ótkeriw hám súwretler sızdırıw, qorshaǵan álem haqqındaǵı qosıqlardı yadlatıw, shınıǵıwlardı orınlatıw hám túrli temadaǵı oynılardı oynatıwdan baslanadı. Usı oqıw orınlarında úrdiske aylanǵan «Bayram tadbirlerin» ekologiyalıq mádeniyat, 11-yanvar – qorıqxanalar, 1-aprel – xalıq-aralıq quslar, 21-mart - Nawrız, 22-aprel – halıq-aralıq Jer, 5-iyun - pútkúl jer júzilik qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw sıyaqlı 20 dan aslam ekologiyalıq kúnlerge baǵıshlanıp ótkeriledi. Ekologiyalıq tálimge baylanıslı dáslepki bilimler balanıń tábiyattı seziwinen baslanadı. Qosımsha tálimdebolsa bala hám onıń ata-analarına ekologiyaǵa baǵdarlanǵan viktorina, jumbaq hám úy wazıypaları beriledi.

Ulıwma orta bilim mekteplerinde Ekologiyalıq tálim balalardıń jaslarına qarap tiykarınan eki, yaǵnıy baslanǵısh hám ulıwma orta bilim basqıshlarında geografiya, biologiya, fizika hám hátte tariyx sıyaqlı pánlerge integrallasqan yaki járiyalanǵan oqıw temaları tiykarında alıp barıladı. Biraq ekologiyalıq tálim óz-ara tıǵız baylanıspaǵan hám muwapıqlaspaǵan. Usı tálim basqıshındaǵı ekologiyalıq sana hám mádeniyattı formalandıırıw kórsetkishleri tómendegi kestede sawlengen. Mektepten tısqarı ekologiyalıq tálim Ózbekistanda «Bioekosan» shólkemi tárepinen dógerek hám túrli formadaǵı tańlawlar arqalı alıp barıladı. Mektep hám mektepten tısqarı tálimde ekologiya házirgidey integrallasqan tárizde emes, bálki matematika, fizika, ana-tili, shet-tiller sıyaqlı arnawlı oqıw

kurslarin, júdá bolmaǵanda joqarı 8-9 klasslarda, oqıtılıw qaǵıydasınan kelip shıqqan tárizde ámelge asırılǵanı maqul. Sebebi ekologiya - organizmlerdiń óz-ara hám olardıń qorshaǵan ortalıǵı menen bolatuǵın nızamlardı izertlewshi pán tarawı, oǵan tiyisli bilimlerdi beriwshi tálim baǵdarı hám usı munasibetlerdi optimallasırıwǵa qaratılǵan ekonomika tarmaǵı esaplanadı. Defferentsiyallıq balalardıń jası, fizikalıq imkanyatları hám psixologiyalıq qásiyetlerin inábatqa alıwshı klasslar menen ayrılıw tiykarında shólkemlestiriledi. Álbette, bunda bilim alıw ápiwayıdan quramalıǵa qaray ierarxialıq basqıshlaw, yaǵnıy sistemalaw arqalı shólkemlestiriledi hám joqarı klasslarda «Ózbekistan ekologiyası» oqıw kursı menen juwmaqlanadı. Sebebi jaslarda milliy ideya hám ar namıstı formalandıırıw maqsetinde «Ózbekistan tariyxı» oqıw kursı menen bir qatarda «Ózbekistan ekologiyasını» oqıtıw.

Maqsetke muwapıq. Bull onıń mámleket hám jámiyet ushınzárúrligin kórsetedi hám ulıwma tájriybeli qásiyetlerin payda etedi hám maqsetke erisiwge erisedi.

3. Orta arnawlı bilim beriw orınlarındaǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya

Orta arnawlı kásip -óner tálimi aldında qoyılǵan wazıypalarǵa muwapıq tálim mekemesi tálim-tárbiya protsessiniń ónimdarlıǵın asırıw, ilim pánniń sońǵı jetiskenliklerin ámelge asırıw arqalı ijodkor – sotsial aktiv, ruwxıy bay, kásip-ónerleri, milliy hám ulıwma insaniy qadıriyatlar ruwxında tárbiyalanǵan, dóretiwshi hám erkin pikir júrite alatuǵın barkamal shaxstı jetkiziw, olardıń ańına milliy qarezsizlik ideyalardı sińdiriw usaǵan qatar wazıypalardı ámelge asırıw lazım. Orta arnawlı hám kásip-óner kolledjleriniń baǵdarı hám qániygeligine kóre ekologiyalıq tálimniń kóp tarawların qamırıp alıwı kerek.

Ekologiyalıq tálim tarawları		
Tabiiy	İjtimoiy	Texnik
Geoekologiya Ekologiya Global ekologiya Tabiattan paydalanıw	Sotsial ekologiya Sanoat ekologiyasi	Sanoat ekologiyasi Radio ekologiya Qorshaǵan ortalıqtı qorgaw monitoringi

Ekologiyaniń insan ekologiyası bilimi adamniń qorshaǵan ortalıqqa maslasıwı, keselliklerdiń kelip shıǵıwı hám olardıń aldın alıw, salamatlıqtıń tábiyy hám sotsiyal faktorları, nassillik, qorshaǵan ortalıq, turmıs tárizi, shańaraqtı rejelestiriw, den-sawlıqtı saqlaw, sport penen shuǵıllanıw hám shaxsiy gigenalar haqqında bilimler beredi, sonday-aq salamatlıqtı bahalaw kónikpelerin formalandıradı.

Ekologiyalıq tálim quramalı global mashqala esaplanǵan tábiyat hám insan ortasındaǵı uyǵınlıqtı támiynlewde úlken orın iyeleydi.

Orta arnawlı, kásip-óner tálimde ekologiya tabaqalasqan tárizde ámelge asırıladı. Akademik litseylerdiń noekologiyalıq tálim mekemelerinde, joqarı tálim talaplarınan kelip shıqqan tárizde, “Ulıwma ekologiya” oqıw kursı sıpatında ótilgeni maqul. Onda ulıwma ekologiyalıq tálim talapları menen bir qatarda, qorshaǵan tábiyattı qorǵaw kúndelik qaǵıydaları hám jergilikli dárejede turaqlı rawajlanıwdıń ekologiyalıq qásiyetlerin ashıp beredi.

Kásip-óner kolledjleriniń baǵdarlarına mas ráwishte “Kasbiy ekologiya” ótiliwi tuwrı. Masalan, pedagogika kollejlerinde - “Ekologiyani oqıtıw metodikası”, ekonomikada - “Ekonomika ekologiya”, turizm hám serviste - “Ekoturizm tiykarları” yaki “Ekoturistiklik xızmatler”di ótiw paydadan halı emes. Bul menen Bu bilan pitiriwshilerdiń ámeliy ekologiyalıq bilim hám kónikpelerin formalandırıladı hám olardı iske jaylasıwlar ańsatlasadı. A’sirese májbúriy tálim dizimindegi barlıq jaslarda ekologiyalıq ań hám mádeniyattı formalandıruǵa xızmet qıladı.

Ulıwma tálim mektepleri hám kásip-óner kolledjlerinde ekologiyalıq tálimniń shólkem tiykarları. Ekologiyalıq tálim óz isine insan jasap atırǵan tirishilik ortalıǵın onı tariyxıy názerde saqlap qalıw mashqalaları, sonday-aq insandı miynet iskerligi nátiyjesinde tábiy ortalıqqa kórsetetuǵın kerı tásirleri onıń aldın alıw máselelerin qamtıp aladı. Ekologiya házirgi dáwirde tábiyat, jámiyet, insan ortasındaǵı óz-ara baylanıslar haqqındaǵı pán esaplanadı, ol kompleks pán sıpatında tábiy hám sotsial pánlerdi, maǵlıwmatlardı birlestiredi.

Ekologiyaniń mazmunı túrli tuman quramalı óz-ara qatnaslar haqqındaǵı bilimler, yaǵnıy ekologiyalıq-biologiyalıq, ekologiyalıq-biosferalıq, sotsial-ekonomikalıq bilimlerden ibarat. Bular onıń tiykarǵı tálim mazmunın payda etip, baslanǵısh tálimnen baslap, orta arnawlı tálim basqıshlarınıń dástúrlerinen orın alǵan hámde oqıtıwshılardıń ekologiyalıq dúnya qaras bilimleri, qádiriyatlardı formalandıruwda kerekli orın iyeleydi.

4. Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyalıq tálim-tárbiya. Oliy talimniń noekologiyalıq bakalavr baǵdarlarında, tap sonday kásip-óner kolledjlerindey, ekologiyalıq tálim talabaların tańlaǵan kásiplerine qarap oqıtıwshı shólkemlestiriw BMSH niń barqaror rawajlanıw talaplarına más túsedı. Bunday jaǵdayda ekolog alımlardıń hámme itibarı kestede keltirilgen oqıw kursları boyınsha dúziletuǵın Mámleketlik tálim standartları, oqıw dástúrleri hám is rejelerin joqarı dárejede tayarlawdı talap etedi.

Ekologiyalıq baǵdardaǵı bakalavriyatlarda ekologiyalıq tálim mektep yaki akademik litseydegi ekologiya hám tábiyattan paydalanıwǵa tiyisli oqıw kurslarınıń atı hám mazmunın ulıwma qaytarıw kerek emes. Bul bolsa óte áhmiyetli, ekologiyaniń sotsial tarizdegi tuwrıdan-tuwrı tásir etiwshi jaǵday.

Barlıq qániygeliklerdegi ekologiyalıq tálim magistraturasında oqıw “Ekologiyalıq ilim texnologiyası hálim metodikası”sinan baslanǵan maqul. Sebebi

magistrantlar tiykarinan ilimiy – izzertlew islerin alıp baradı. Bul menenolar eki jıllıq oqıw protsessi dawamında bir waqıttıń ózinde miynet + tálım + ilimdi jetilistiriwleri hámde oqıw kurslarına tiyisli úlgi hám is MTSn, oqıw rejeleri , dástúrleri, oqıw hám oqıw-metodikalıq ádebiyatların jaratıwları talap etiledi. Bul orında WzMU professori A.S.Solievtiń “İlimiy izertlew tiykarları. Magistr hám aspirantlar ushın qollanba” (Tashkent, 2003), Rossiyalıq alımlar V.S. Preobrajenskiy hám L.İ.Muxinalardıń “Aspirantura hám dissertatsiya” (Moskva, 1983) usağan qollanbaları úlgi esabında mısala bola aladı.

Magistraturanıń 1 basqışında sotsial, siyasiy, ruwxıy-aǵartıw tálım tuwrıdan tuwrı tárizde emes, bálkim kestede kórsetilgen ekonomika pánlerine endiriw, ótiliwi maqsetke ılayıq. Onda mámleketimiz tariyxın hám milliy ideya hám ğurur faktorların hám ekologik tálımge tatbiq qılınğan tárizde ótiliwi joqarı qániygeli magistrlardı tayarlawda tálım-tárbiya birligin kórsetedi. Magistrlik dissertatsiyası namzatlıq dissertatsiyasınıń júdá bolmaǵanda 3/1 bólimin payda etiw ekologiyalıq tálım úzliksizligi hám úzliksizligin támiynlewge xızmet etedi. Sonıń ushın hám magistrlik dissertatsiya temaları shuqır oylanǵan, qániygeler tiykarında keń muhokama etilgen hám aprobatsiyadan ótken bolıwı kerek.

Stajer-izertlewshi-izleniwshi (aspiranturada) ekologiyalıq tálım namzadlıq minimumları talaplarına ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵawǵa baylanıslı sorawlardan baslanadı. Kandidatlıq dissertatsiyalarına qoyılatuǵın kriteriyalardan biri – olarda ekologiya hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵawǵa úles qosatuǵının kórsetiw talapları menen tamamlanıwı lazım. Buniń ushın qániyge ekolog alımlar tárepinen “Nomzodlik dissertatsiyalarıda ekologiyalıq hám qorshaǵan ortalıqtı qorǵawǵa qaratılǵan talaplardı kórsetiw” temasında metodikalıq talaplardı tayarlaw, olardı <http://www.vak.uzsci.net>, <http://www.dad.idmnet.ru>, <http://www.commission-junction.com> sıyaqlı vebsaytlarda jaylastırıw hámde ÓZR OAK talaplarına kiritiw kerek.

U’lken ilimiy xızmetker – izleniwshide (doktoranturada) ekologiyalıq talım óz betinshe ámelge asırıladı. Lekin dissertatsiyalarda milliy yaki global miqyosda xalıqtıń ekologiyalıq ańın kórsetiwge qosqan úlesin kórsetip beriw talap etiledi.

Ekologlar qániygeligin jetilistirip atırǵanda ekologiyalıq tálım → ilim → tarbiya → ámeliyat uyǵunliginin zamonagóy talapların aralıqtan turıp oqıtıw, sınav nátiyjelerin bolsa regionlarda jolǵa qoyıwları zárúr.

XXI asirde **qayta tayarlaw** ekolog emes, lekin ekologiyanı ózlestiriwshshi bolǵanlar ushın shólkemlestiriledi. Olar qániygeliklerge baylanıslı ekologiya nazariyası hám ámeliyattı ózlestiriwleri, ekologiyalıq mádaniyat qaǵıydaların biliwleri, kaspıy ekologiyadan ádebiyatlardı analiz qılıwları hám pitkeriw qániygelik jumsların jazadı.

Joqarıda usınıs etilgen ekologiyalıq úzliksiz tálım mazmunı hám áxmiyeti real sharayattan kelip shıqqan halda kórsetiliwi subektiv kóz-karası. Lekin lo

ekologiyaliq tálím hám tárbiyaǵa qaratılǵan kóp túrlililik hám kórinistegi ilimiy-ámeliy jıynalıslardıń tiykargı teması sıpatında orın aladı.

Sorawlar:

1. Úzliksiz ekologiyaliq tálím hám tárbiyanıń basqıshların atap ótiń.
2. Úzliksiz tálím dizimine sıpatlama beriń
3. Ekologiyaliq tálimniń mazmunın tusindiriń
4. Ekologiyaliq tárbiyaga kimler juwapker
5. Halqımız áyemnen ekologiyaliq hadisleri haqqında ne bilesiz
6. Mektepke shekemgi hám ulıwma orta bilim mekteplerindegi ekologiyaliq tálím-tárbiya máselelerin túsindiriń.
7. Ulıwma orta bilim mekteplerinde ekologiyaliq tálím-tárbiya máselelerin túsindiriń.
8. Joqarı oqıw orınlarındaǵı hám onnan sońǵı ekologiyaliq tálím-tárbiya basqıshların atap korsetiń.

Ádebiyatlar:

- Xolmurodov R.İ., Lutfullaev M.H. «Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida wqitish», T., WzRFA «Fan», 2003 y. 176 b.
- Azizxodjaeva N.N. «Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat» Chwlpon: 2005y. 213 b.
- İjtimoiy pedagogika. / Egamberdieva N.- T.: Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
- İngenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika. – M., 1991y. 326 s.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2007. – 121 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Talimda innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2008. – 180 b.
- İshmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (talim muassasalari pedagog-Óqituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “İstedod” jamǵarmasi, 2010. – 142 b.
- Qodirov B.G’., Begimqulov U.Sh., Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari”. Elektron darslik. 2002 y. 213 b.
- Lutfullaev M.X., Fayziev M.A. “İnternet asoslari”. SamDU nashriyoti. 2001 y. 198 b.
- Sattorov. A. “İnformatika va axborot texnologiyalari”. - Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik.–T.: Ózbekiston, 2002 y. 325 b.
- Tolipov W., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiiy asoslari – T.: 2006 y. 163 b.
- A.T.Gafurov., J.O.Tolipova., S.S.Fayzullaev., İ.T.Azimov., B.Axmedalieva. «Biologiyani óqitishning umumiy metodikasi». Toshkent 2005.
- J.O.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya talimi texnologiyalari. Toshkent, 2002.

J.Tolipova, A.T.Gafurov. Biologiya wqitish metodikasi. Metodik qvllanma.
Akademik litsey va kollejlari uchun. Toshkent, 2004
Egamberdiev R. Ekologiya. Toshkent, « Ózbekiston», 1993.
Twxtaev A.S. Ekologiya. Toshkent « Óqituvchi», 1998.

TEST SAWALLARI

№	Test sorawı	Duris juwap	alternativ juwap	alternativ juwap	alternativ juwap
1.	Oyanıw dáwirinde tálim-tárbiyanıń rawajlanıwına qaysı ilimpazlar úles qosqan?	*Abu Nasr Farabiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali İbn Sino	N.M. Verzilin, M. Korsupskaya, Abu Rayxon Beruniy	Abu Ali İbn Sino, E. Belskaya	Abu Nasr Farabiy, M. Korsunskaya
2.	Keń tolerantlıq diapazonına iye túrler	*Evrıbiontlar	Stenobiontlar	Sterotermlar	Evrıtermlar
3.	Oyanıw dáwirinde tábiyat pánleri tarawında qaysı ilimpazlar ilimiy izleniwler alıp barǵan?	*Zakaris ar-Roziy, İ. Azimov	Al-Xorazmiy, Axmad Farobiy, Zaxarië ar-Roziy, İbn Sino, Beruniy, Jurjoniy	A. T. Gafurov, al-Xorazmiy	İbn Sino, Jurjaniy
4.	Biologiya terminiń manisi qanday	*Bios tirishilik Logos talimat	Bios hareket Logos talimat	Bios ómirlik Logos ilim	Bios jansız Logos talimat
5.	Ekologiya terminiń manisi qanday	*Oykos uy, jay Logos talimat	Oykos uy, Logos talimat	Oykos átirap Logos talimat	Oykos ortalıq Logos ilim
6.	Ózbekstan Respublikasınıń bilimlendiriw tarawındaǵı eń tiykarǵı nizam	*“Tálim haqqında” nizam	“Bilimlendiriw haqqında” nizam	“Oqıw haqqında” nizam	“Bilim beriw haqqında” nizam
7.	Ne ushın Farabiydi «Ekinshi muǵallım» dep ataǵan?	*Yunan ilimin Shıǵısta tarqalıp rawajlanıwına úles qosqanı ushın	Matematika ilimin rawajlandırǵan ı ushın	Dúnya júzlik ilimlerdiń rawajlanıwına úles qosqanı ushın	Tálim-tárbiya tuwralı pikiri ushın
8.	Oqitiw úskenelerine qaysılar kiredi	*Oqıwlıq, tekst leksiya, komiyoter hám xabar texnologiyalari	Tek oqıwlıq, tekst leksiya	komiyoter hám xabar texnologiyalari	Oqıwlıq, komiyoter hám xabar texnologiyalari
9.	Oqitiwdi shólkemlestiriwge qaysılar kiredi	*Diolog, polilog, sáwbetlesiw hám óz ara úyreniwge tiykarlangan frontal, kollektiv hám topar	Diolog, polilog, sáwbetlesiw	Óz ara úyreniwge tiykarlangan frontal, kollektiv hám topar	Diolog, sáwbetlesiw hám óz ara úyreniwge tiykarlangan frontal hám topar

10.	Tálim haqqındağı nızam qashan qabıl etildi	*1997-jil	1998-jil	1999-jil	2000-jil
11.	Dedaktik ilimpaz Yu.K.Babanskiy oqıtıw metodların neshe toparǵa ajratqan.	*8	10	7	9
12.	Texnologiya túsiniǵı texologiyaniń rawajlanıwı menen baylanıshlı bolǵan halda pánge qashan kirip kelgen	*1872- jil	1873-jil	1874-jil	1875-jil
13.	Ekologiya tálimi tarawları	*Tábiyyıy, sotsial, texnik	Tábiyyıy	Sotsial	Texnik
14.	Ekologiyani oqıtıw metodların sanap ótiń?	*tajriybe otkiziw, illyustratsiya, túsiniń beriw, disput, ámeliy, kórgizbeli, awızeki videometod hám kitap penen islew, elektron oqıtıw, oqıw, konspekt jazıw, reje dúziw	tajriybe otkiziw, illyustratsiya, túsiniń beriw, disput,	Ámeliy, kórgizbeli, awızeki videometod hám kitap penen islew	elektron oqıtıw, oqıw, konspekt jazıw, reje dúziw
15.	Awızeki metod bul....	*gúrriń, sáwbet, bayanlama	túsindiriw, túsiniń beriw, disput	túsindiriw, gúrriń, sáwbet,	sáwbetlesiw, jol kórsetiw, disput
16.	Kórgizbeli metodǵa qaysı metodlar kiredi?	*illyustratsiya, demonstratsiya, oqıwshılardı gúzetiw	oqıwshılardı qadaǵalaw, shınıǵıw hám máseleler sheshiw, kórgizbe qılıw, disput	illstuystratsiya, túsindiriw, demonstratsiya	Illyustratsiya, kórgizbe qılıw, disput
17.	Sáwbet metodi qaysılar?	*sáwbet sorawların izbe izlikte qoyıw, járdemshi hám qosımsha sorawları óz waqtında alıw, oqıwshılardı aktivlestiriw, qátelerdi durislaw, juwmaq shıǵariw hám uliwmalastiriw	sáwbet sorawların izbe izlikte qoyıw, járdemshi hám qosımsha sorawları óz waqtında alıw	oqıwshılardı aktivlestiriw, qátelerdi durislaw,	juwmaq shıǵariw hám uliwmalastiriw
18.	Gúrriń metodi haqqında túsiniń beriw?	*oqıw materialın janlı aytıp beriw, sóylew pikiri hám bayanlanıwı,	oqıw materialın janlı aytıp beriw, sóylew	obektlerge tán bolǵan qásiyetlerin bayan qılıw	jańa temaniń bayanı, izbe iz bayan qılınıwı

		obektlerge tán bolğan qásiyetlerin bayan qılıw, jańa temanın bayanı, izbe iz bayan qılınıwı	pikiri hám bayanlanıwı		
19.	Bayanlaw metodi haqqında túsinik berin?	*Logikalıq izbeizlikti bayanlaw, mashqalalardı qoyıw, obektlerdi anıqlaw, salıstırıw, juwmaq shıǵarıw, ulıwmalastırıw, oqıwshılardıń dıqqatın qaratıw usılı	mashqalalardı qoyıw, sheshiw, juwmaq shıǵarıw, oqıwshılardıń dıqqatın qaratıw usılı	salıstırıw, juwmaq shıǵarıw, ulıwmalastırıw, oqıwshılardıń dıqqatın qaratıw usılı	mashqalalardı qoyıw, obektlerdi anıqlaw, salıstırıw, oqıwshılardıń dıqqatın qaratıw usılı
20.	Oqıtıwdın logikalıq metodlar gruppası	*İnduktiv, deduktiv, baslı ideyanı ajratıw, salıstırıw, ulıwmalastırıw	deduktiv, baslı ideyanı ajratıw,	İnduktiv, salıstırıw, ulıwmalastırıw	İnduktiv, deduktiv, baslı ideyanı ajratıw, salıstırıw,
21.	İnduktiv metod gruppası	*Jeke faktlerdi mashqalalı bayanlaw, oqıwshılardıń iskerligin jekkelikten ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw, mashqalalı tapsırmalardı beriw usılı	Ulıwma nızamlardı bayanlaw, oqıwshılardıń iskerligin ulıwmalıqtan jeke juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw usılı	jekkelikten ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw, mashqalalı tapsırmalardı beriw usılı	oqıwshılardıń iskerligin ulıwmalıqtan jeke juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw usılı
22.	Deduktiv metod gruppası	*Ulıwma nızamlardı bayanlaw, oqıwshılardıń iskerligin ulıwmalıqtan jeke juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw usılı	jekkelikten ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw, mashqalalı tapsırmalardı beriw usılı	oqıwshılardıń iskerligin ulıwmalıqtan jeke juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw usılı	Jeke faktlerdi mashqalalı bayanlaw, oqıwshılardıń iskerligin jekkelikten ulıwma juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlaw, mashqalalı tapsırmalardı beriw usılı
23.	Ekskursiya qanday túrlerge bólinedi?	*bir saatlıq, bir kunlik hám kóp kunlik	eki saatlıq, bir kunlik, kóp kunlik	bir saatlıq, tórt kunlik	eki saatlıq kóp kunlik
24.	Ózbekstan Respublikası “Tálim haqqındaǵı” hám “Kadrlar tayarlawdın milliy dástúri” haqqındaǵı nızamlar tálim dizimi aldına	*Dóretiwshilik qábileti qáliplesken, joqarı mádeniyatlı, shaqqan, jetilisen qánigelikke iye bolğan kadrlardı	Dóretiwshilik qábileti qáliplesken	Joqarı mádeniyatlı, shaqqan	Jetilisen qánigelikke iye bolğan kadrlardı

	qoygan wazıypa ?				
25.	İnsannın oy pikirini ızgertiwi ne arqalı iske asadı?	*Jańasha oylaw, ruwxıy jetilisiw	İnsanıylıǵı	Aqıllı, keń pikiriligi	joqarı mádeniyatlılıǵı
26.	Hazirgi waqıtta hár tárepleme jetiliske bilimli keń pikirli qábiiletke iye qánigelerdi jetilistiriw qay jerden baslanadı?	*Oqıw ornınıń bosaqasınan	Jámiyetshilikte	shańaraqtan	kompyuter menen islew
27.	Tábiyattanıw boyınsha metodikalıq qollanbanı kim jazdı hám neshinshi jılı baspadan shıqtı?	*V.F.Zuev 1786 j.	M.V.Lomonosov 1760 j.	A.M.Teryaev 1801 j.	İ.İ.Martınov 1790 j.
28.	Birinshi metodikalıq qollanbanıń tiykarǵı bólimlerin kórsetiń?	*Qazılmalar, ósimlikler, haywanlar dúnyası	Qazılmalar, ósimlikler	Ósimlikler, Haywanlar	Haywanlar, ósimlikler, Adam deneai
29.	Tábiyattanıw sabaqlıǵınıń materialları kim tárepien qanday izbe: izlikte berilgen?	*óli tábiyat, ósimlik dúnyası, haywan dúnyası, adam, jer tariyxı (A. Ya. Gerd)	óli tábiyat, ósimlik, haywan (A.P. Bogdanov)	óli tábiyat, ósimlik, haywan, adam (B.E. Raykov)	ósimlik, haywan, jer tariyx (V.F. Zuev)
30.	Ne ushın dáslep botanika oqıtıladı?	*Haywanlardıń tirishiligi ósimliklerge baylanıslı	Ósimliklerden dári islenedi	Haywanlardıń organizimniń túsindiriw qıyın	Ósimliklerden dári islenedi hám haywanlardıń tirishiligi ósimliklerge baylanıslı
31.	Ózbekstan Respublikasında biologiyanı oqıtıw metodikasınıń rawajlanıwına salmaqılı úles qosqan metodist alımları?	*T. Odilov, U. Prатов, U. Tashmuxevedov	T. Odilov, U. Prатов, İ. O. Sadikova	B. Aminov, V. V. Plolovtsev	Sh. Qurbanov, A. P. Gafurov
32.	Sabaqtıń mazmunı, metodi hám oqıtıw forması oqıwshılardıń nesin rawajlandırıwda támiyinlewi tiyis?	*oylaw qábiiletin	bilimin	túsinigin	ózlestirip biliwin
33.	Baǵdarlama hám sabaqlıq dúziwdegi eń tiykarǵı printsip qaysısı?	*sistemalılıq, qolaylılıq	Qolaylılıq	sistemalılıq	ilimiylık, túsiniklilik
34.	Sistemalılıq printsip nege tayanadı?	*Biologiya iliminiń mazmunınıń sistemasına	Jas óspirimniń psixologiyalıq kórsetkishine	Materiiallardıń izbe-izligine	Jas ózgesheliklerine

35.	Qolaylılıq printsip nege tayanadı?	*Jas óspirimniń psixologiyalıq ózgesheliklerine	Biologiya iliminiń jetiskenliklerine	Tábiyattı izertlew metodlarına	Oqıw materiallarınıń izbe-izligine
36.	İlimiylik printsip degenimiz ne?	*Oqıw materialın biologiya iliminiń rawajlanıw dárejesinde bayan etiw	Oqıwshılardıń túsiniw múmkınshiligin bayan etiw	Biologiya iliminiń jetiskenligin bayan etiw	Oqıw materiallarınıń izbe-izligine bayan etiw
37.	Túsiniqlilik printsipi degenimiz ne?	*Oqıwshılardıń túsiniw múmkınshiligin, jasın, tayarlıgın esapqa alğan halda biologiyalıq oqıw materialların bayan etiw	Oqıw materialınıń izbe-izligin bayan etiw	Biologiyalıq túsiniqlerdi bayan etiw	İlimniń jetiskenligin bayan etiw
38.	Qaysı baylanıs gorizantal baylanıs bolıp esaplanadı?	*klassta bir waqıtta úyreniletuǵın predmetler baylanısı	klasstan tıs waqıtta úyreniletuǵın predmetler baylanısı	tómengi klasslarda úyreniletuǵın predmetler baylanıs	fizika, ximiya kurslarınıń biologiya menen baylanısı
39.	Qaysı baylanıs vertikal baylanıs bolıp esaplanadı?	*Burın ótken waqıt ishinde tómén klasslarda úyrenilgen predmetler menen baylanıs	basqa pánler menen biologiyanı aradaǵı baylanıs	sabaqtan tıs waqıtta úyreniletuǵın predmetler baylanısı	Klassta sol waqıtta úyreniletuǵın predmetler baylanıs
40.	Bilim tuwralı túsiniǵıńız?	*Predmetlerdiń, qubılıslardıń qásiyetleri, tiykarǵı belgileri haqqında ilimniń kórsetken túsiniqlerinen hám onı ashıp bergen baylıqlarınan turadı.	Bilmew menen bilip alıw aradaǵı jol	Adamniń dúnyanı tanıwı	predmet hám qubılıslardı seziw
41.	Ulıwma túsiniq boyınsha pikirinińiz?	*Adamniń dúnyanı tanıw xızmetine járdem etedi. Olar járdeminde oy daw xızmetine iye boladı.	Qabıllaw tiykarında kóz aldına keltiriw	Sırtqı ortalıqtı biliw	Bilmew menen bilip alıw aradaǵı jol
42.	Túsinikti ózlestiriw ushın qanday ilaj kóriw kerek?	*baqlaw, eksperiment penen baylanıslı máseleni sheshiw, shınıǵıwdı orınlaw	Organizmlerdiń beyimlew formasın biliw	Preparat tayarlaw, mikroskop penen islew	Tirishilik protsessin baqlap biliw
43.	Oqıw materialın oqıwshılardıń ózlestire almawınıń sebebi ne?.	*Tek kóz aldına keltiriw stadiyasında qalıp qoyadı, bilimler tek eske túsiriw	Tek kóz aldına keltiriw stadiyasında qalıp qoyadı	Bilimler tek eske túsiriw stadiyasında qalıp qoyadı	Bilimler tek eske túsiriw stadiyasında qalıp qoyadı

		stadiyasında qalıp qoyadı, bilimler tek eske túsiriw stadiyasında qalıp qoyadı			
44.	Ulıwma biologiyalıq túsini boyınsha qanday túsini kesiz?	*Ulıwma tiri organizmlerge pútkil tábiyatqa tiyisli biologiyalıq nızamlıqlar haqqında túsini.	Ayırım ósimlikler, haywanlar haqqında túsini	Fiziologiyalıq haqqında túsini	Pútkil organizm sistemasında ótetuǵın funktsiyalıq protsessler haqqında túsini
45.	Ekskursiyanıń tálim-tárbialıq áhmiyeti neden ibarat?	*Tek úyreniw emes tárbialawshı áhmiyetke iye, bilimlerdi tereńlestiredi, biotsenoz haqqında Watangá bolǵan súyispenshilik artadı túsinike iye boladı,	Tek úyreniw emes tárbialawshı áhmiyetke iye	bilimlerdi tereńlestiredi, biotsenoz haqqında túsinike iye boladı.	Watangá bolǵan súyispenshilik artadı
46.	Bilimniń negizi	*Bul oqıw protsessindegi jetekshi oqıw materialınıń mazmunı	Oqıwshılardıń gúrrińi	Muǵallimniń jaqsı túsindiriw	Kórgizbeli quraldan paydalanıw
47.	Metodikalıq usıllardıń qanday túrleri bar?	*awızeki, kórgizbeli, ámeliy	Awızeki, kórgizbeli	kórgizbeli, ámeliy	oqıtıwshınıń bayanatı
48.	Awızeki metodtıń qanday túrleri bar?	*gúrriń, túsindiriw, oqıtıwshınıń bayanatı	gúrrińlesiw, lektsiya	túsindiriw, oqıtıwshınıń bayanatı	lektsiya, gúrriń
49.	Kórgizbeli metod qanday áhmiyetke iye?	*Oqıtıwshınıń sózin tastıyıqlap gúrrińiniń obrazlılıǵın kúsheytedi	Oqıtıwshınıń sózin tastıyıqlaydı	Obektlerdi jarıp kórip anıqlaydı	Oqıtıwshınıń sózin tastıyıqlaydı hám obektlerdi jarıp kórip anıqlaydı
50.	Ámeliy metodtıń áhmiyeti?	*1.Oqıwshılar tanıs bolǵan bilimler tiykarındaǵı máselelerdi sheshedi 2. Oqıwshılardıń alǵan biımleri bekkemlenedi 3. Oqıwshılardıń túsini rawajlanadı	1. Oylaw qábileti rawajlanadı 2.Oqıwshılardıń túsini rawajlanadı	1. Oylaw qábileti rawajlanadı 2. Jańa bilimdi eskileri menen baylanıstırǵanda 3. Oqıwshılardıń alǵan biımleri bekkemlenedi	1. Oylaw qábileti rawajlanadı 2. Jańa bilimdi eskileri menen baylanıstırǵanda

51.	Jas áwladqa berilgen dáslepki tuwrı tárbıya	*Onıń keleshek ómirindegi “Tırnaq” boladı hám sırtqı dúnyaǵa kóz-qarasın oyatadı	Onıń keleshek ómirindegi “Tırnaq” boladı	Sırtqı dúnyaǵa kóz-qarasın oyatadı	Tek bilimli bolıwǵa úyretedi
52.	Oqıtıw metodi bul qanday usıl bolıp esaplanadı?	*Maqsetke erisiw ushın oqıtıwshı menen oqıwshınıń arasındaǵı óz-ara qatnas jolı	Qabıllaw	Nátiyjelerdi tekseriw	Qızıǵıwshılıqtı qalıplestiriw
53.	Pedagogikalıq psixologiyadaǵı ózlestiriw nızamın kórsetiń?	*Qabıllaw, qayta oylap kóriw, eslep qalıw, qollanıw, nátiyjesin tekseriw	Qabıllaw, qollanıw, tekseriw	Oylap kóriw, eslew, tekseriw	Qabıllaw, qayta oylap kóriw, eslep qalıw
54.	Oqıwshınıń aktivligin qalay arttırıwǵa boladı?	*Muǵallım oqıwshı menen birge islese biliwi kerek	Muǵallımniń qatań bolıwı kerek	Oqıwshını hár kúni tekseriw	Muǵallım mulayım bolıwı kerek
55.	İnsan ómiriniń turmshılıq waqıyaları nelerge baylanıslı?	*oylaw hám pikirlew modeline	pikirlew	túsiriw	dúnyalıq kóz-qarasına
56.	Kámil hám jetik insanlıq qalıplesiwi ushın jaslarǵa qanday paziyletlerdi sińdiriwimiz kerek?	*jaqsı oylaw, sabırlılıq, miyrimlilik jaqsı sóylew, súyispenshilik, jaqsı is háreket, keń peyillilik	jaqsı oylaw, sabırlılıq, miyrimlilik	jaqsı sóylew, súyispenshilik	jaqsı is háreket, keń peyillilik,
57.	Ana tábiyattıń hám ózimizdiń salamattılıǵımızdı saqlaw ushın ne qılıwımız kerek	*ishki tınıshlıǵımızdı, ishki tazalıǵımızdı saqlaw, qorshaǵan ortalıqtı ázizlewi, qádirine jetiw, tábiyat nızamlıqlarına boysınıp jasaw	ishki tınıshlıǵımızdı, ishki tazalıǵımızdı saqlaw	qorshaǵan ortalıqtı ázizlewi, qádirine jetiw	tábiyat nızamlıqlarına boysınıp jasaw
58.	Jer júzilik tınıshlıq hám molshılıqtıń girewi ne?	*Har-bir insannıń ishki tınıshlıǵı, bilim hám ilimdi iyelep ruwxıy jetilisiw, Watandı súyiw, hár-bir qarıs jerdi ázizlew	Har-bir insannıń ishki tınıshlıǵı	bilim hám ilimdi iyelep ruwxıy jetilisiw	Watandı súyiw, hár-bir qarıs jerdi ázizlew
59.	A. Ya. Gerd mekteplerde tábiyattanıw pániniń materialnı qanday izbe-izlikte usınǵan?	*1. Anorganikalıq dúnya 2. Ósimlikler dúnyası 3. Haywanlar dúnyası 4. Adam 5. Jer tariyxı	1. Jer tariyxı 2. Ósimlikler hám haywanlar 3. Adam	1. Anorganikalıq dúnya 2. Ósimlikler 3. Haywanlar	1. Jer tariyxı 2. Óli tábiyat 3. Ósimlikler, haywanlar 3. Adam

60.	Biologiya kursın oqıtıwdıń eń tiykarǵı printsipleri qanday?	*sistemalıq hám qolaylıq	laboratoriyalıq hám proektlew	ilimiylik hám túsiniqlilik	ilimiylik printsiipi
61.	Oqıw materialın házirgi zaman biologiya iliminiń rawajlanıw dárejesinde bayan etiw qaysı printsiip bolıp esaplanadı	*ilimiylik	túsiniqlilik	Sistemalıq	Qolaylıq
62.	Biologiyanı oqıtıwdıń ózgesheligi qanday?	*úyreniletuǵın predmetti kóriw hám onı izertlew	úyreniletuǵın predmetti anıq bayanlap beriw	úyreniletuǵın predmet balanń jas ózgesheligine sáykes keliwi	úyreniletuǵın predmet boyınsha balaǵa ámeliy hám teoriyalıq túsiniq beriw
63.	Oqıwshılardı hár túrli sorawlar menen sistemalı bilim berip úyretiwdiń áhmiyeti?	*oqıwshılardıń oylaw aktivligin kúsheytedi	oqıwshılardıń yad hám eslew qábiletin kúsheytedi	pánge bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytedi	túsiniktiń durıs bolıwında
64.	Baǵdarlama, sabaqlıqlar dúziwde sistemalıq printsipler nege tayanadı?	*biologiya ilimler sistemasına	balanıń jas ózgesheligine	pánler aralıq baylanıs sisteması	balanıń psixologiyalıq ózgesheligine
65.	Oqıw materialların oqıwshılardıń ózlestire almawınıń sebebi?	*bir sabaqta payda bola baslaǵan túsiniktiń kelesi sabaqta basqa túsiniqler menen baylanıspay rawajlanbay qalıwı	durıs qabıllaw shártiniń orınlanbawı	dáslepki túsiniktiń payda bolmawında	muǵallimniń oqıw materiallarınıń oqıw logikasına baylanıslı
66.	Ne ushın 11-12 jasar oqıwshılardıǵa materiallardı jetkergende bir qıylı metodtan uzaq waqıt paydalanbay metodtı tez-tez almasırtıp barıw kerek?	*sebebi, olar yaǵnıy ótiw dáwiri bolıp bir qıylı metod olardı sharshatadı	psixologiyası jeterli rawajlanbaǵan	jas ózgesheligi tuwrı kelmeydi	bala jumıstan jalıqpaydı
67.	Ózbekstan Respublikasında biologiyanı oqıtıw metodikasınıń aldaǵı dáwirde tiykarı bolatuǵın biologiya boyınsha Mámleketlik tálim standartın kimler islep shıqtı?	*A.T.Gafurov, X.Shakirov, M.Nishonboeva, S.Tolipov	B.Aminov, T.Tleuov, U.Pratov	U.Tashmuxeammadov, T.Odilov	X.Shakirov, S.Tolipov
68.	Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlamasın turmısqa engiziliw dáwirinde zaman talabına ılayıq	*T.Odilov, U.Pratov, U.Tashmuxeammadov B.Aminov, T.Tleuov	T.Odilov, U.Pratov, U.Tashmuxeammadov	B.Aminov, T.Tleuov	A.P.Gafurov

	avtorlarman kimlerdi bilesiz?				
69.	Úyge tapsırma boyınsha túsinigińiz?	*Sabaqlıq boyınsha yamasa ámeliy jumıslar túrindegi óz betinshe islew ushin muǵallım úyde orınlawǵa tapsırma berip shólkemlestiretuǵın jumıs forması7	Oqıw tárbiya jumıslarınıń belgili bir maqsetke baǵdarlawshı sistema	Oqıwshılardıń muǵallım jetekshiliginde birgelesip isleytuǵın jumısı	Tábiyǵıy ortalıqta obektler menen tanısıw maqsetinde topar menen birgelikte isleytuǵıe jumıs forması
70.	Qaysı printsip biologiya muǵallımleriniń ámeliy jumıslarındaǵı tiykarǵı qollanba bolıp tabıladı?	*Teoriya menen ámeliyattıń, ilimiylik hám túsiniktiń birligi	Teoriya menen ámeliyattıń birligi	İlimiylik hám túsinikliktiń birligi	Qolaylılıq printsip
71.	Oqıwshınıń dóretiwshilik qábitetin rawajlandırıw ushin muǵallım qanday ilaj kóriw kerek?	*Aktiv oqıtıw metodınan paydalanıw kerek, oqıtıwshı menen oqıwshı birge islesiw kerek	Sabaqtı jaqsı shólkemlestiriw kerek	Oqıtıwshı isker bolıw kerek	Oqıtıwshı izleniwi kerek
72.	İsker adamnıń isiniń sapası ne menen ólshenedi?	*Jumısınıń nátiyjeliligi, juwapkershiligi, hadallıǵı	Sabaqtı túsendiriwi	Jańa bilimdi jetkize alıwı	Juwapkershiligi
73.	Sózdıń, kórgizbeliliktiń hám ámeliy jumıslardıń óz-ara tásiiri menen muǵallımniń oqıwshılardaǵı oylaw qábitetin rawajlandırıwǵa baǵdarlap shólkemlestiretuǵın xızmet usılları qanday metod dep ataladı?	*ámeliy metod	kórgizbeli metod	awızeki metod	aqlıy hujim
74.	Qaysı metod arqalı oqıwshılardıń sanasına ilimge isenimdi payda etiw, ilimiy ideyalardı sińdiriwge boladı?	*Diskussiya	Konkret situatsiyalar metodı	Kórgizbeli metod	Gúrrińlesiw
75.	Ekologiyalıq sawatlılıq dárejesine erisiw qalay ámelge asırılıwı múmkin?	*úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiya dizimin payda etiw hám onı rawajlandırıw arqalı	tábiyat hám jámiyet ortasında qatnasıqlardı payda etiw arqalı	ekologiyalıq apatshılıqtıń aldın alıw arqalı	qánigeler tayarlaw arqalı

76.	Tábiyattaǵı qorshap turǵan ortalıqtıń buzılıwı sebebi?	*adamlardıń tábiyatqa onıń bir-biri menen mınlap ásirler dawamında tariyxıy tıǵız baylanısları	Adamlar tábiyattıń eń joqarı aqıl-sapanı qatnasıwshı	Tábiyat adamlardıń jasaw mákanı	Suw muǵdarınıń jetispewshiligi
77.	Keń jámiyetshiliktiń, oqıtıwshılardıń házirgi kúngi áhmiyetli wazıypalarınan biri?	*mektep oqıwshılardıń, jas áwladlarǵa ekologiyalıq tálim-tárbiyanı sıńdiriw, jas áwladlarımızdıń ishki dúnyasınıń rawajlanıwın, olardıń tábiyatqa qorshaǵan ortalıqqa bolǵan shın kewil sezimlerin qalıplestiriw	mektep oqıwshılardıń, jas áwladlarǵa ekologiyalıq tálim-tárbiyanı sıńdiriw	jas áwladlarımızdıń ishki dúnyasınıń rawajlanıwın, olardıń tábiyatqa qorshaǵan ortalıqqa bolǵan shın kewil sezimlerin qalıplestiriw	tábiyat hám jámiyet ortasında qatnasıqtı payda etiw
78.	Tábiyatqa úlken qáwip tuwdırıp atırǵan nárese ne? 1. Adamlardıń xalıq xojalıǵındaǵı iskerligi 2. Sanaattıń kóp tarmaqlarında ximiyalıq zatlarǵa talap kúsheygen	*1. Adamlardıń xalıq xojalıǵındaǵı iskerligi 2. Sanaattıń kóp tarmaqlarında ximiyalıq zatlarǵa talap kúsheygen	1. Hawa pataslangan 2. Sanaattıń kóp tarmaqlarında ximiyalıq zatlarǵa talap kúsheygen	1. Hawa pataslangan 2. Sanaat kárxanalarınıń buzılıwı	1. Suw pataslangan 4. Sanaat kárxanalarınıń buzılıwı
79.	Fakultativ oqıtıwdıń maqseti ne?	*1) mektep oqıwshılardıń tvorchestovalıq ráwishte óz betinshe islewge úyretiw 2) oqıwshılardıń bilimn ilimiy tekseriw metodları járdeminde keńeyttiriw hám tereńlestiriw	1) mektep oqıwshılardıń tvorchestovalıq ráwishte óz betinshe islewge úyretiw 2) kásiplik baǵdar beriw	1) kásiplik baǵdar beriw 2) oqıwshılardıń bilimn ilimiy tekseriw metodları járdeminde keńeyttiriw hám tereńlestiriw	1) mektep oqıwshılardıń tvorchestovalıq ráwishte óz betinshe islewge úyretiw 2) kásiplik baǵdar beriw 3) tálim-tárbiya beriw
80.	Oqıtıwda oqıwshınıń barlıq seziw organlarınıń dıqqatın qaratıw didaktikanıń «Altın qaǵıydası» dep kim aytqan	*Ya. A. Kamenskiy	A. N. Sebertsev	İ. Sechenov	A. P. Bogdanov
81.	Biologiya hám ekologiya kabinetlerine qoyılatuǵın talaplar	*Pedagogikalıq, qáwipsizlik hám gigiena talapları, estetikalıq talaplar	Pedagogikalıq, gigiena talapları, estetikalıq talaplar	qáwipsizlik hám gigiena talapları, etikalıq talaplar	gigiena talapları, etikalıq hám estetikalıq talaplar

82.	Mektep zoologiya sabaqligini avtor kim	*Prof. Mavlanov	prof B.Aminov	prof .T.Tilopov	Prof. Tlewov
83.	Mektep Adam ham onin salomatligi sabaqligini avtor kim	*prof B.Aminov prof .T.Tilopov	Prof. Mavlanov	Prof. Tlewov	prof B.Aminov
84.	Pedagogikalik texnologiyani qanday darejeleri bar	*ulwma metodikalik, jeke metodikalik, lokal (modul) darejede	jeke metodikalik, lokal (modul) darejede	ulwma metodikalik, jeke metodikalik,	jeke metodikalik, lokal (modul) darejede
85.	Pannen pariqli turde oqiw panini tiykargi waziypasi qanday?	*bilim ham magliwmat beriw	oqitiw	tereñ ilimiy magliwmat beriw.	Pannen oqiw panini pariqi joq
86.	Qaysi panlerdin metodlari tiykarinda tajiriybeler otkeriw natiyesinde zat almasiw asirese belok biosintezini mexanizmi aship berildi?	*Bioximiya ham biofizika	mexanika ham biologiya	genetika ham mexanika	sitologiya ham gistologiya
87.	Orayliq Aziya jadidshiligine salmaqli ules qosqan adamlardi belgileñ?	*Bexbudiy, Munavvar qori, Shakuriy, Fitrat, A.Avloniy	Ibn Sino, al Xorazmiy, Abu rayxon Beruniy	Mahmudxoja Behbudiy, Bobur, Cholpon, Alisher navoiy	Forobiy, Munavvar qori, Cholpon, Alisher navoiy, Fitrat, A.Avloniy
88.	“Qisqasha uliwmalik jografya”, “Balalar maktubi”, “Aholi jografiyasiga kirish”, “Rossiyaning qisqacha jografiyasi”, “Praktika islomi”, “Islomning qisqacha tarixi” siyaqli “usuli jadid” mektepleri ushin jazilgan sabaqliqlar avtorin belgileñ?	*Mahmudxoja Behbudiy	Abdulla Avloniy	Abdurauf Fitrat	Shakuriy
89.	Tashkente “usuli savtiya” mektebin ashqan, jaslardi shet elge jiberiw, sol jerde ilim pandi uyreniwdi usinis etken ilimpaz kim?	*Munavvar qori Abdurashidxon uli	Mahmudxoja Behbudiy	Abdulla Avloniy	Abdurauf Fitrat
90.	“Usuli jadid” mektepleri ushin tort bolimnen duzilgen “Adabiyot yoxud milliy she`rlar”, “Birinchi muallim”,	*Abdulla Avloniy	Abdurauf Fitrat	Munavvar qori Abdurashidxon ogli	Mahmudxoja Behbudiy

	“Turkiy guliston yoxud ahloq”, “Ikkinchi muallim”, “Maktab gulistoni” siyaqli sabaqliq hám oqiw ádebiyatlariniń avtorı kim?				
91.	Rossiyada qaysi dawir ishinde xaliq bilimlendiriw tarawında rekonstruksiya ótkerilip tabiyattaniw oqiw páni mektep bağdarlamasınan alib taslandı?	*1828-1852 jillar	1880-1899 jillar	1789-1812 jillar	1852-1885 jillar
92.	“Uliwma biologiyaliq túsiniklerdi qáiplestiriw” oqiw metodik qollanbasi avtorı kim?	*A.T. Gofurov	E.Belskaya	M.Ortiqov	J.Tolipova
93.	Gárezsizlik jillarında respublika metodistleriniń diqqat itibari qanday máselege qaratıldı?	*oqiwshilardıń biliv iskerligin aktivlestiriw	jańa sabaqliqlar jaratiw	ekologiyaliq mashqalalardıń sheshimin tabiw	siyasiy- ekonomikalıq máselelerge
94.	Oqitiw printsipleriniń negizin ne quraydı?	*oqitiw nizamlari hám nizamliqlari.	oqitiw prossesleri	sabaqtan tisqari jumislar	ekskursiyalar
95.	Deduktiv leksiya qanday dúziliste boladı?	*aldin uliwmalıq túsinikler beriledi, keyin ob`ektler hám hádiyseler járdeminde oniń mazmuni ashıp beriledi.	aldin oqiwshilar hádiyse hám ob`ektler menen tanistirilip, keyin uliwmalıq juwmaq keltirip shıǵariladi.	aldin sorawlar beriledi, keyin ob`ektler hám hádiyseler járdeminde oniń mazmuni ashıp beriledi.	aldin oqiwshilar hádiyse hám ob`ektler menen tanistirilip, keyin jeke juwmaq keltirip shıǵariladi.
96.	Praktikalıq metodlar toparina qaysilari kiredi?	*tabiyiy ob`ektlerdi tanıp aliw hám aniqlaw, baqlaw, biologiyaliq tajiriybeni shólkemlestiriw hám ótkeriw, ósimliklerdi tarbiyalaw hám haywanlardi baǵıw siyaqli metodlar.	tabiyiy ob`ektlerdi tanıp aliw hám aniqlaw siyaqli metodlar	baqlaw, biologiyaliq tajiriybeni shólkemlestiriw siyaqli metodlar	EHMniń kórgizbeli programmalari, multimedialardi kórsetiw metodlari
97.	Interaktiv sóziniń maǵanasi qanday?	*inglizshe interakt sózinen alıńǵan bolıp, inter- birgelikte akt-	latinsha interaction sózinen alıńǵan bolıp,	grekshe interact sózinen alıńǵan bolıp, inter- ózgeshe act- jazıw	nemishe interar sózinen alıńǵan bolıp, inter- xaliqara, ar-

		háreket etiw maǵanasin bildiredi.	inter-xalıqarlıq action-múnásebet maǵanasin bildiredi.	maǵanasin bildiredi.	xabar maǵanasin bildiredi.
98.	Mashqalali metodlardan paydalanılatuǵın sabaqlar keyingi jıllarda qanday atamalar menen atalmaqta?	*«Tafakkur bóronı» B.R.Qodirov, «Miyaga hujum», «Pikirler tóqnasiwi», «Pikirler jangi» V.M.Karımova, F.A.Akrımova, «Aqiliy hújim» J.Ǵ.Yóldoshev.	induktiv, deduktiv, analiz, basli ideyani ajiratiw, salistiriw, uliwmalastiriw metodlari.	qadaǵalaw hám ózin-ózi qadaǵlaw, induktiv hám deduktiv juwmaq shıǵariw metodlari	oqiwshilar iskerligin qoshametlew hám tiykarlaw metodlari, qadaǵalaw hám óz-ózin qadaǵalaw metodlari.
99.	Oqiwshilar qaysi metod járdeminde, oqiw tapsirmalarında berilgen salistiriw ob`ektlerin aniqlaw, saistiriw, uqsaslıq hám pariqlarin aniqlawdi úyrenedi?	*salistiriw	Deduktiv	Induktiv	anaiz
100.	Óz betinshe islew metodiniń ózine tan qásiyeti qanday?	*oqiwshilardıń oqiw tapsiraların oqitiwshiniń tikkeley qatnasisiz orinlawında	tapsirmalardi óz betinshe induktiv, deduktiv, analiz etiwde	oqiwshilardıń oqiw tapsirmaların salistiriw úyreniwinde	oqiwshilardıń oqiw tapsiraların oqitiwshiniń járdeminde orinlawında

PITKERIW QÁNIGELIK JUMISI TEMALARI

№	Pitkeriw qánigelik jumısı temaları atı
1	Ekologiyalıq bilim beriw metodlarına sıpatlama
2	Ekologiyalıq bilim beriw qurallarına sıpatlama
3	Oqıtıw protsessinde jańa pedagogikalıq texnologiyalar
4	Oqıtıw protsessinde interaktiv metodlar
5	Ekologiyalıq tálimdi oqıtıwda óz betishe bilim beriw
6	Ekologiyalıq tálim boyınsha mámleketlik tálim standartına sholıw
7	Ekologiyalıq tálim boyınsha mámleketlik oqıw dástúrlerine sholıw
8	Ekologiya sabaqların mektep, litsey hám orta arnawlı kásip-óner oqıw orınlarında oqıtıwdıń ózine say tárepleri
9	Ekologiya sabaqların joqarı oqıw orınlarında oqıtıwdıń ózine say tárepleri
10	Ekologiyalıq tálim hám tárbiya sistemasın rawajlandırıwda xalıq-aralıq birge islesiwler
11	Ekologiyalıq tálim hám tárbiyanı oqıtıwda milliy gárezsizlik ideyasın sińdiriw
12	Ekologiyalıq tárbiya hám mádeniyattı rawajlandırıw
13	Ekologiyalıq tálim hám tárbiya - biosferanı saqlap qalıwdıń tiykarǵı faktorı
14	Ekologiyalıq tálim hám tárbiya beriwde ekologiyalıq dógereklerdiń áhmiyeti.
15	Ekologiyalıq tálim hám tárbiyada faqultativ shınıǵıwlardıń roli
16	G alaba xabar qurallarınıń ekologiyalıq tálim tárbiya beriwdegi roli
17	Úzliksiz ekologiyalıq tálim hám tárbiyanı xalıq arasında alıp barıw

GLOSSARIY

Termin (Ózbekshe)	Túsindirne (Qaraqalpaqsha)	Termin (Inglishe)
<i>Abiotik ortaliq</i>	Abiotik ortaliq [yun.a-biykarlaw mánisi, <i>bios-turmis</i>]-1) tiri organizmlerdi qorshapliq turǵan notirik denelerden ibarat ortalıǵı; 2) tiri organizmlerdiń iskerligi menen baylanisli bolmaǵan tábiyat hádiyseleri.	<i>Abiotic environment</i>
<i>Antropogen faktor</i>	Antropogen faktor -insan jáne wonıń iskerligi tárepinen organizmlerge, biogeotsenoz, landshaft, biosferaga kórsetiletuǵın tásir.	<i>Anthropogenous factor</i>
<i>Átirap (insandi qamragan) ortaliq</i>	Átirap (insandi qamragan) ortaliq -adamlarǵa hám wolardıń xojalıǵına birge hám tikkeley tásir yetiwshi abiotik, biotik, socialliq ortaliqlar kompleksi. A.m. túsiniǵı átirap tábiy ortaliq túsiniǵiden bir muncha keńlew bolip tabiladi, sebebi wol óz ishine socialliq hámde texnogen ortaliqlardi (úyler, kárxanalar, jollar hám sh.ó.) da qamtip alǵan túsiniqler bolip tabiladi.	<i>Environmental conditions (surrounding humans)</i>
<i>Kuzatuv</i>	Kuzetiw -keyinirek jumis alip bariw ushin tiykar bolǵan, ádetde izertlew jumislari dawamında maǵliwmat aliw, atap aytqanda monitoriń kuzatuv arnawli bir zálel kórgen átirap-ortaliqtan úlgi aliwdi óz ishine aladi hám bólek kárxanalar, awqamlar, jergilikli milliy húkimet shólkemleri tárepinen alip barilmaqtasi múmkin.	<i>Supervision</i>
<i>Ekologiya</i>	Ekologiya - [yun. Oikos-úy, jay hám logos-tálimot, sóz]-E. Gekkelning tariyplewishe, biologiyaning organizmler menen ortaliqdiń uzaro munasábetlerin uyreniwshi bir bólimi (auto-ekologiya hám sin-ekologiya) . E. barliq tirik organizmlar va muhitni hayot uchun qulay qiladigan barcha jarayonlarni órganadi.	<i>Ecology</i>
<i>Global pataslaniw</i>	Global pataslaniw -pataslaniw derekyidan ap-alis aralıqda, planetaniń derlik barliq noqatlarında ayan bóliwshi átirap tábiy ortaliqdiń pataslaniwi. Havo muhitiga xos.	<i>Global pollution</i>
<i>Ekologik jantasiw</i>	Ekologik jantasiw -organizmlerdiń atap aytqanda insanlardıń birinshi worında átirap-ortaliq menen bolǵan hám óz-ara munasábetlerdi izertlew yetiw hám ańlatpa yetiwge jóneltiriwshi umumilmiy qaraw.	<i>Ecologic approach</i>
<i>Ekologikinqiroz</i>	Ekologikinqiroz -insanfaoliyatiyokitabiyomillar (mas. Iqlimningózgarishi) tasiriostidaatrofmuhitxolatiningturǵun, salistirǵanda asta sekin qaytarish mumkin bólǵan	<i>Ecologic crisis</i>

	yoki qaytarish mumkin b <ol style="list-style-type: none">magan ravishda oshishi (strukturasining soddalashishi, energetic yoki ekologik potentsiyalini gpasayishi).	
Patasantiriv deregi	Patasantiriv deregi -1) patasantiratu <ol style="list-style-type: none">g in statiyani atmosfera <ol style="list-style-type: none">g a taslav noqati; 2) patasantiratu <ol style="list-style-type: none">g in statiyani islep shigaraip atir <ol style="list-style-type: none">g an xojaliq yamasa tabiy obektlar (qar.patasantiruvchi) ; 3) kirip kiyatir <ol style="list-style-type: none">g an patasantiratu <ol style="list-style-type: none">g in statiyani tarqatayotgan aymaq.	Source of pollution
Adaptaciya	Adaptaciya (iykemlesiw) [lot. adaptatio-iykemlesiw, iykemlesiw]-tiri organizmlerdi <ol style="list-style-type: none">n ortaliqdi <ol style="list-style-type: none">n konkret sharayatinda turaqli jasap ketiw <ol style="list-style-type: none">n tamiyinleytu <ol style="list-style-type: none">g in morfofiziologik, populyatsiyaviy h <ol style="list-style-type: none">a m b. q <ol style="list-style-type: none">a siyetlerini <ol style="list-style-type: none">n jiyindisi. Uliwma A. (ke <ol style="list-style-type: none">n k <ol style="list-style-type: none">o lemdegi ortaliq sharayatlarina iykemlesiw) h <ol style="list-style-type: none">a md e jeke A.(ortaliqdi <ol style="list-style-type: none">n lokal, yamasa ayriqsha ayriqshaliqli sharayatlarina iykemlesiw) pari <ol style="list-style-type: none">q yetedi.	Adapting
Akllimatizatsiya	Akllimatizatsiya -atirap-ortaliqta <ol style="list-style-type: none">g i <ol style="list-style-type: none">o zgerislerge salistir <ol style="list-style-type: none">g anda organizmning fiziologik h <ol style="list-style-type: none">a m xulqiy iykemlesiw i.	Acclimatization
Antropogen faktor	Antropogen faktor -insan j <ol style="list-style-type: none">a ne woni <ol style="list-style-type: none">n iskerligi t <ol style="list-style-type: none">a repinen organizmlerge, biogeotsenoz, landshaft, biosferaga k <ol style="list-style-type: none">o rsetiletu <ol style="list-style-type: none">g in t <ol style="list-style-type: none">a sir.	Anthropogenous factor
Fitosenoz	Fitosenoz [yun. Phytion- <ol style="list-style-type: none">o simlik h <ol style="list-style-type: none">a m koinos-uliwma]-jer j <ol style="list-style-type: none">u zesini <ol style="list-style-type: none">n bir t <ol style="list-style-type: none">u rdegi tapti iyelegen, arnawli bir struktura, d <ol style="list-style-type: none">u ziliw, pishim h <ol style="list-style-type: none">a md e <ol style="list-style-type: none">o simliklerdi <ol style="list-style-type: none">n bir-birine bol <ol style="list-style-type: none">g ani siyaqli, wolardi qorshapliq t <ol style="list-style-type: none">u rgeb ortaliq menen munas <ol style="list-style-type: none">a betlerdi a <ol style="list-style-type: none">n latatu <ol style="list-style-type: none">g in (suwretlewleytu <ol style="list-style-type: none">g in) <ol style="list-style-type: none">o simlikler kompleksi.	Phytocenosis
Gomeostaz	Gomeostaz [yun.homios-uqsaw, birdey, stasis-ja <ol style="list-style-type: none">g day, turiwliq]-tabiy sistemani <ol style="list-style-type: none">n (organizmning) woni <ol style="list-style-type: none">n tiykar <ol style="list-style-type: none">g i strukturalarini <ol style="list-style-type: none">n , statiya-energetik quramini <ol style="list-style-type: none">n turaqli tiklanib turiwi h <ol style="list-style-type: none">a m komponentlerdi <ol style="list-style-type: none">n mudam <ol style="list-style-type: none">g i funksional <ol style="list-style-type: none">o z- <ol style="list-style-type: none">o zin tartiplaw menen bir normada tutip turiliwshi ishki dinamik te <ol style="list-style-type: none">n salmaqlili <ol style="list-style-type: none">q awhali.	Homeostasis
"Jirtqish-wolj<ol style="list-style-type: none">a'	"Jirtqish-wolj<ol style="list-style-type: none">a' (sistema) -jirtqish menen woljani <ol style="list-style-type: none">o z-ara baylanislili <ol style="list-style-type: none">g i, bunda evolutsion t <ol style="list-style-type: none">a rzde yeki t <ol style="list-style-type: none">a rep da yutadi: jirtqishlar aziq deregine iye boladi, woljani <ol style="list-style-type: none">n bolsa populyatsiyasi sawlasadi. Y.- <ol style="list-style-type: none">o .sistemasi-tabiyatti <ol style="list-style-type: none">n <ol style="list-style-type: none">o zinen- <ol style="list-style-type: none">o zi tartipke saliw formalarinan biri bolip tabiladi.	"Predator-victim "
Antropogen faktor	Antropogen faktor -insan j <ol style="list-style-type: none">a ne woni <ol style="list-style-type: none">n iskerligi t <ol style="list-style-type: none">a repinen organizmlerge, biogeotsenoz, landshaft, biosferaga k <ol style="list-style-type: none">o rsetiletu <ol style="list-style-type: none">g in t <ol style="list-style-type: none">a sir.	Anthropogenous factor

Biogenotsenoz	Biogenotsenoz -biogenotsenologiyaning tiykarǵı izertlew obekti. B. -vitasferaning elementar bioxorologik strukturalıq birligi bolip tabiladi hám shu manoda fatsiya, elementler landshaft túsiniqleriniń sinonimi bolip tabiladi, garchi sońǵılarınan ayırıqsha bolip yesaplaniw, tiri statiya túsiniǵın da óz ishine óz ishine aladi. B. túsiniǵı ekotizim túsiniǵına jaqın, biraq keyingisi anıq bioxorologik tiykarǵa iye emas bolip tabiladi.	Biogeocenosis
Biomassa	Biomassa [yun.bios-turmis, massa-quyma, úlken bir bólek, úzindi]-aktiv tiri statiyaniń maydan yamasa kólem birligiga salıstırǵanda muǵdari; massa birligida ańlatpalanadi.	Biomass
Biotsenoz	Biotsenoz [yun. bios-turmis, koinos-uliwma]-ósimlikler, zamariqlar, haywan hám mikroorganizmlarning ayırıqsha strukturaga hámde óz-ara hám átirap-ortaliq menen bolǵan munasábetlerge iye kompleksi. Termin K. Myobius tárepinen 1877-y. kiritilgen. Ádetde, B. bir geotsenoz hám bir geotonga tiyisliligi názerde tutiladi.	Biocenosis
Trofik shinjir (azıq shinjiri, oziqlanish shinjiri)	Trofik shinjir (azıq shinjiri, oziqlanish shinjiri) [yón. trophe-azıq]-organizmlerdiń ekotizimdagi statiya hám energiyanıń ózgeriwiniń ámelge asiriwshi óz-ara munasábetleri; azıq-istemolchi munasábetleri arqalı bir biri menen baylanisli bolǵan túrler gruppalari (yaǵniy hár bir jıyınq ózinden keying jıyınq ushin azıq bolip xızmet yetetuǵın shinjir) .	Trophic chain (food chain, feeding chain)
Rekultivatsiya	Rekultivatsiya/rekulyatsiya -bos jerler, pataslanǵan sanaat maydanlari hám taǵı basqalardi paydalanıw atap aytqanda turaq-jay qurılısı baǵlar jaratiw diyxanshiliq ushin jaramlı jerlerge aylandiriw. Shiǵındilar menen islewge salıstırǵanda “reserkulyatsiya” termini shiǵındilardi utilizatsiyalash salasında qollaniladi.	Reclamation
Tábiy resurs (suw, hawa, topraq hám t.b.) sapası	Tábiy resurs (suw, hawa, topraq hám t.b.) sapası -woniń sipatin suwretlewleriniń insan mútajlikleri yamasa texnologiyalıq talaplarǵa (resursning tazalıǵı, wol jaǵdayda paydali komponentlerdiń bar ekenligi) sáykes keliw dárejesi.	Quality of natural resource (water, air, soil, etc.)
Tábiy resurslar (baylıqlar)	Tábiy resurslar (baylıqlar) [fr. ressource-qural, rezerv]-insan mútajliklerin qandiriw ushin xızmet yetetuǵın tábiyat baylıqlari, rezervleri, dárekleri.	Natural resources
Mexanik pataslanıw	Mexanik pataslanıw -ekotizimga woǵan jat bolǵan jáne woniń tábiy iskerligin izdan shiǵariwshi abiotik ilaylılardiń alıp kirilishi.	Mechanical pollution

Atmosfera	Atmosfera [yun.atmos-puw hám sphere-shar]-jer hám basqa keńislikdegi denelerdiń gazsimon qabıǵı. Jer júzesinde wol tiykarinan azot (78, 08%), kislorod (20, 95%), argon (0, 93%), suw buǵı (0, 2-2, 6%), karbonat anhidrid gazinan (0, 03%) shólkemlesken.	Atmosfere
Átirap ortalıqdiń pataslanıwi	Átirap ortalıqdiń pataslanıwi -suwretlewi, jaylasqan jeri yamasa muǵdarına kóre átirap ortalıq jaǵdayına unamsız tásir qılayotqan statıyanıń átirap-ortalıqta bar ekenligi.	Environmental contamination
Bakteriologik pataslanıw	Bakteriologik pataslanıw -ekotizimǵa woǵan jat bolǵan organizmlarning shetten alıp keliniwi hám kóbeyiwi. Mikroorganizmlar menen pataslanıw bakteriologik yamasa mikrobiologik pataslanıw da dep ataladı.	Bacteriological contamination
Global pataslanıw	Global pataslanıw -pataslanıw derekyidan ap-alis aralıqda, planetanıń derlik barlıq noqatlarında ayan bóliwshi átirap tábiy ortalıqdiń pataslanıwi. Havomuhitigaxos.	Global contamination
Páseńlew	Páseńlew -sistema quramalılıǵı energetic potensiyalı hám siyimliliqiniń uyań áste, real waqıt masshtabında derlik keyin basıp qaytarıp bólmıyǵan dárejede azayıwi.	Degradation
Topraqdiń kúshsizleniwi	Topraqdiń kúshsizleniwi -topraqdan nooqılona paydalaniw yamasa topraq jemisdorligini tómenlewine alıp keliwshi tábiy rawajlanıw procesi nátiyjesinde topraq quramındaǵı azıq statıyalariniń azayıp ketiwi.	Soil exhaust
Topraqdiń ikkilamchi kebirleniwi	Topraqdiń ikkilamchi kebirleniwi -suw rejimin jasalma ózgerteriganda suwda ańsat eruvchan dúzlarıń minerallashqan suwǵariw suwi yamasa jer astı suwi menen alıp kirilib topraqda jıynalısı.	Secondary salinization of soil
Tábiyatti qorǵaw Jáhán strategiyası	Tábiyatti qorǵaw Jáhán strategiyası -YUNEP kómagıda tábiyat hám tábiy resursların qorǵaw xalıq ara birlespesi (TMXI) tárepinen 1980-jilda islep shıǵılǵan xalıq ara hújjet bolıp, wol insaniyattiń biosfera, ekotizimlar hám túrlerden házirgi áwladǵa turaqlı payda keltiriwi menen birge, óz potencialin saqlap qalıw, kelesi áwladlarıń mútajlık hám umtiliwlarına muwapiq túrde paydalaniwdi basqariwǵa jóneltirilgen.	World natural protection policy
Ekologik jantasiw	Ekologik jantasiw -organizmlerdiń atap aytqanda insanlardıń birinshi worında átirap-ortalıq menen bolǵan hám óz-ara munasábetlerdi izertlew yetiw hám ańlatpa yetiwge jóneltiriwshi umumilmıy qaraw.	Ecologic approach
Ekologik mádeniyat	Ekologik mádeniyat -átirap ortalıqtan tábiyattiń rawajlanıw nizamliatlarını ańlap jetken, hámde	Ecologic culture

*insan iskerligi tasirining jaqin hám uzaq keleshektegi
saldarlarin inabatqa alǵan halda paydalaniw; E. m.-
uliwma insaniyliq mádeniyat materialliq hám
minawy mehn at jemisi sipatinda sawlelengen
strukturaliq bólek bolip tabiladi.*

ÁDEBIYATLAR DIZIMI

6.1. Tiykargı ádebiyatlar

1. Ózbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: X11 chaqiriq Ózbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X1 sessiyada 1992 yilda qabul qilingan.- Toshkent: Ózbekiston, 1992.- 40 b.
2. Karimov İ.A. Yuksak manaviyat –engilmas kuch.- Toshkent: Ózbekiston, 2008.- 176 b.
3. Karimov İ.A. Ózbekiston mustaqillikka erishish ostonasida.- Toshkent: Ózbekiston, 2011.-440 b.
4. Ózbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish t’grisida” gi Qonuni ikkinchi chaqiriq Ózbekiston Respublikai Oliy Kengashining birinchi sessiyasida 1992 yil 9 dekabrda qabul qilingan.- Toshkent: Ózbekiston, 1992.- 194 b.

6.2. Qosimsha ádebiyatlar

5. Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish.- Toshkent: Óqituvchi, 1992.- 212 b.
6. Ziyomuxamedov M. Ekologiya va manaviyat.- Toshkent: Chinor, 1997.- 196 b.
7. İsmoilov A., Axmedov R. Ekologik talim-tarbiya (’rta maktablar va bilim yurtlari uchun óquv qvllanma). -Toshkent: Óqituvchi, 1997.- 316 b.
8. Shodimetov Yu. İjtimoiy ekologiyaga kirish.- Toshkent: Óqituvchi, 1994. -352 b.
9. <http://www.lex.uz>
10. <http://www.markaz.uz>
11. <http://www.ziyonet.uz>
12. <http://www.pedagog.uz>